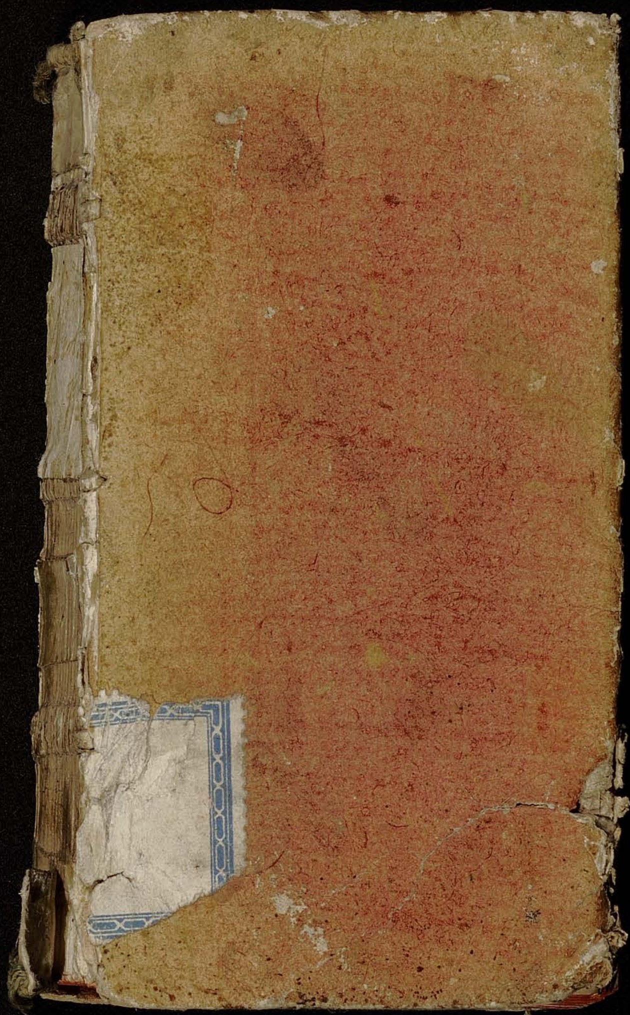

B. BR

Et i

CVR

DE RIT

poribus po
rus esset, ab
in matrimo
idque qui n
ret: qui cor
sionumque
Servium Su
Neratium
tradidisse

a *lib.* 4.

Erem:
Regi

B. BRISSONII I.C.

Et in suprema Parisiensi

CVRIA PRÆSIDIS

DE RITV NVPTIARVM

Liber Singularis.

DICTURUS de ritu nuptiarum, pauca de sponsalibus quæ earum celebritatem antecedunt, præfabor. Fuit autem hoc in more priscis temporibus positum, ut qui uxorem ducturus esset, ab eo unde ducenda erat, eam in matrimonium datum iri stipularetur: idque qui nuptum daturus erat, sponderet: qui contractus stipulationum, sponsionumque dicebatur sponsalia. Hoc Servium Sulpitium in libro de dotibus, Neratium Priscum in libro de nuptiis tradidisse *Gellius* scriptum reliquit. *a*

a *lib. 4. noct. Attic. cap.4.*

Quibus Ulpianus & Florentinus consentiunt,*b* qui sponsalia quoque à spondendo dicta, & sponsi, sponsæque appellationem inde ductam credunt, quod veteribus stipulari, & spondere uxores futuras moris esset. Nec clam me est, horum nominum originem à Græco fonte Verrium Flaccum idoneum auctorem derivasse, qui, ut apud Sex. Pōp. legimus, sponsorum, & sponsarum nomen inde tractum existimabat, quod σπονδὰς interpositis rebus divinis facerent. Sed à priore harum vocum notatione qui dissentiret præter unum Verrium, præterea inveni neminem. Veteris certe moris quo prius illud etymon nititur, multa sunt in Plauti Comœdiis non obscura impressa vestigia. Sic enim ille in Aulularia Megadorum ab Euclione filiam stipulantem facit.

M. Quid nunc etiam mihi despondes filiā? E. Illis legibus.
Cum illa dote quam tibi dixi. M. Sponden ergo? E. Spondeo.

In Trinummo quoque Lysiteles à Charmide ita stipulatur.

Sponden ergo tuam gnatam uxorem mihi?
Ch.

b *In l. 2 & l. 3. D. de sponsalib. l. sponsio. D. de verb. signif.*

Ch. ſpondeo: & mille auri
Philippum dotis. Et paulo poſt.
Iſthac lege filiam tuam ſponden mihi uxorem dari? Ch.
Spondeo. Ca. & ego ſpondeo idem hoc.
Sed & in Curculione Phædromus ita à milite ſtipulatur. Ph.
Spondeſne miles mihi uxorem tuam? M. ſpondeo.

Inde Arnobius libro IIII. adverſus gentes fabuloſa gentilium deorum conjugia ridens, Vxores, ait, Dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis: habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. Memini etiam idem ipſum Servium grammaticum adnotare ad eum Virgilii verſum qui eſt lib. x. Æneidos.

Quid ſoceros legere & gremiis abducere pactas?

Nec vero à filia duntaxat patre nuptum datum iri, ſed & à patre viri ductum iri ſponſio interponebatur, ſi modo Donato fides accommodanda eſt, qui Terentii verba ex prima Andriæ ſcena ad eam rem expendit, quæ ita habent.

Hac fama impulſus Chremes
Vltro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.

 Placuit:

Placuit: deſpondi: hic nuptiis dictus eſt dies.

Ad conſtituenda plane ſponſalia *nudus conſenſus ſufficiebat:* nec quicquam intererat utrum teſtatio interponeretur, an aliquis ſine ſcriptura ſponderet. Denique & abſenti abſens per epiſtolam vel internuntium recte deſpondebatur. *a* In tabulas tamen ut plurimum ſponſalitiæ conventiones referebantur. Ex quo illud Iuvenal. *b*

Si tibi legitimis pactam junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Tertullianus in libro de virginibus velandis. Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſaliorum & nuptiarum. Quæ tabulæ ſignatoriis eorum qui interfuerant, anulis obſignabantur. Unde Iuvenalis de nuptiis contrahendis agens, *Veniet*, ait, *cum ſignatoribus auſpex*. Apulejus Apolog. II. Habes Æmiliane cauſam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido ſint ſed in villa urbana conſignatæ.

In argumentum etiam contractorum ſponſaliorum à ſponſo *ſponſæ arrhæ dabantur*: quemadmodum ex Paulo lib. 2. ſententiarum, & ex Gratiani, ac Valentiniani,

a *L. ſufficit L. In ſponſalibus, D. de ſponſalib.* b *Sat.* 61.

tiniani, aliorumque Imperatorum constitutionibus intelligimus. *a* Quin & anulus sponsę pignoris loco mittebatur, quem pronubum Tertullianus in lib. de cultu fœminarum vocat, Aurum, inquiens, nulla norat præter uno digito quem sponsus oppignerasset pronubo anulo. Isidorus Hispalensis lib. xx. Etymolog. Fœminæ, ait, non usæ sunt anulis nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere solebant. Item lib. 2. de divin. offic. cap. xv. Quod in primis, ait, nuptiis, anulus à sponso sponsæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis signum, vel propter id magis ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde & quarto anulus digito inseritur. Ideo quia in eo vena quædam ut fertur sanguinis ad cor usque perveniat. Quam eandem rationem Gellius *b* & Macrob. *c* ex Appione & Atteio Capitone reddunt, cur apud Romanos communi assensu receptum esset, anulum in digito qui minimo vicinus est quem & medicinalem vocant, atque adeo manu præci-

a *l. si quis officium. D. de ritu nupt. l. Arrhis. l. ultr. c. de sponsalib. b. cap. 31.*
b *lib. 10. cap. 10.* c. *lib. 7. cap. 13.*

pue ſiniſtra geſtare. Nicolaus quoque Pontifex ad conſultationem Bulgarorum reſcribens, ut eſt apud Gratianum, Et poſtquam, ait, arris ſponſam ſibi ſponſus per digitum fidei anulo inſignitum deſponderit. Sed & hunc ipſum morem Iuvenalis à me ſubjecti verſus indicant. *a*

Conventum tamen & pactum & ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras, jamq; à tonſore magiſtro
Pecteris, & digito pignus fortaſſe dediſti.

His à Paulo *b* relatam ſpeciem adjungamus licet, in qua ſponſum alienum anulum ſponſæ muneri miſiſſe proponit. Ferreum vero anulum eumque ſine gemma ſponſæ mitti ætate ſua conſueviſſe Plinius lib. XXXIII Naturalis hiſtoriæ auctor eſt.

Cæterum *à qua ætate ſponſalia contrahi* olim poterant, ex Modeſtino lib. 4 differentiarum liquet: cujus ipſamet verba ponam. *c In ſponſalibus contrahendis ætas contrahentium definita non eſt ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri* ab

a *Sat. 6.* b *In l. ſi donare. ult. §. D. de donatio. int. vir.*
c *l. In ſponſalibus. D. de ritu nupt.*

ab utraque persona intelligitur: id est, si non sint minores quam septem annorum. Quæ verba certam nominatim sponsalibus contrahendis præscriptam ætatem non fuisse significant. Quamquam quod ad legis Papiæ præmia attinet, ea demum sponsalia probari admittique Augustus constituit, quibus biennio post justæ, ac legitimæ nuptiæ accedere possent, ut proinde minores natu decem annorum virgines frustra sponsæ haberentur. Cujus rei constituendæ causa fuit, quod sponsaliorum obtentu, quæ ad exitum & effectum brevi perduci per sponsarum immaturam ætatem non poterant, legi fraudem fieri animadvertisset. Id quod ex Dione lib. LIIII didici, cujus hæc sunt verba. ὡς δ' οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν μεθ' ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντοιν γαμήσει τις. τουτέστι, δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ' αὐτῆς ἀπολαύσοντα. Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη καθάπερ εἶπον νομίζεται. Quorum verborum sententiam quia nec assecutus est, nec expressit interpres, ego in eorum gratiam quibus Græca lingua minus innotescit, in latinum ea conver-

tam ut potero. *Quoniam autem*, ait Dio, *quidam infantes puellas despondentes, præmiis quidem conjugum fruebantur, ceterum effectum rei, & conjugum opus non præstabant, ea sponsalia vires nullas habere constituit, post quæ duobus transactis annis sponsa duci minime posset: Hoc est, ut omnino decennis virgo desponderetur, si quidem ex ea commodi quid capere sponsus vellet. Duodecimo nãque anno virgo matura viro & nubilis, ut jam ante dixi, existimatur.* Quam eamdem Augusti constitutionem Zonaras totidem prope verbis retulit, quæ sunt ab ejus interprete, ne quem debita laude fraudem, fidelius, ac planius quam ab illo altero, viro alioquin erudito, ac bene de Græcis merito, reddita. Atque hoc nimirum est, quod breviter ac strictim more suo Tranquillus in ejusdem principis vita scribit his verbis. *a* Cumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctavit. Quo procul dubio pertinet Caij *b* locus quem ex ejus lib. 1. ad. l. Iuliam & Papiam Pandectarum concinnatores delibarunt. In eo ita est. *Sæpe justæ ac necessariæ causæ*

a *cap.34,* b *l.pen. D.de sponsalib.*

causæ non ſolum annum vel biennium, ſed etiam triennium aut quadriennium & ulterius trahunt ſponſalia: veluti valetudo ſponſi, ſponſæve, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex neceſſitate fiunt. Itaque à ſeptimo anno utiliter quidem contrahi ſponſalia potuiſſe non dubium eſt: verum eorum demum ſponſaliorum nomine quæ cum virginibus decem ad minus annos natis contraherentur ex lege Papia, commodi lucrive quid percipi poterat.

Hæc de ſponſalibus, quæ viã ad explicanda nuptiarum ſolennia muniant, breviter prædicenda cenſui. Sponſalibus factis, conſequens erat nuptiis diem dici. Nec vero *temere & è re nata, ac quolibet, prout incidiſſet, die nubebant:* Sed in ea re non levem menſium, temporum ac dierum delectum habebant. Novarum certe Calendarum poſteros omnes dies à nuptiis habitos alienos, Sex. Pomp. libro. XII. ſcribit. Menſis item Maius, quemadmodum Plutarchus ἐν αἰτίοις teſtatur, nuptiis infauſtus & inauſpicatus exiſtimabatur. Ex quo illud olim vulgi ſermone tritum proverbium, menſe Maio nubunt malæ. Ovidius lib. 5. faſtor.

Nec

Nec viduæ tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupsit, nec diuturna fuit.
Hac quoq; de causa, si te proverbia tangũt,
Mense malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios qui nuptiis contrahendis vitabantur Macrobius libro. 1. c. 15. recenset: cujus ipsamet verba subjicere satius fuerit. *Nec hoc prætermiserim,* ait, *quod nuptiis copulandis Calendas, Nonas & Idus religiosas, id est, devitandas censuerunt. Hi enim dies præter Nonas feriati sunt: feriis autem vim cuique fieri piaculare est. Ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum juris Pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro, quia feriis tergere veteres fossas liceret, novas facere jus non esset, ideo magis viduis quam virginibus idoneas esse ferias ad nubendum. Subjiciet aliquis: Cur ergo Nonis, si feriatus dies non est, prohibetur celebritas nuptiarum? Hujus quoque rei in aperto causa est. Nam primus nuptiarum dies verecundiæ datur: postridie autem, nuptam in domo viri, dominium incipere oportet adipisci, & rem divinam facere. Omnes autem postriduani dies, seu post Calendas seu post Nonas Idusve, ex æquo atri sunt. Ideo & Nonas inhabiles nuptiis esse dixerunt, ne nupta*

pta aut postero die auspicaretur libertatem uxoriam , aut atro immolaret, quo nefas est sacra celebrari. Idem etiam auctor c. 16. ejusdem libri ex Varrone. *Mundus* ait, *cum patet, deorum tristium atque inferum quasi janua patet . Propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris causa habere ac militem proficisci, navem solvere , uxorem liberum quærendorum causa ducere, religiosum est.* Parentalibus quoque quæ mense Februario celebrabantur conjugium propter infaustos & ominosos ejusmodi dies vitandum esse , Ovidius libro. 2 fastorum præcipit his versibus.

Postea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiisq; venit funeribusque modus.
Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.
Cõde tuas hymenee faces, & ab ignibus atris
Aufer, habẽt alias mœsta sepulchra faces.

Pomponii tamen nuptias pridie Idus Februar. celebratas Cicero lib. 2. Epist. ad Q. frat. Epist. 2. indicat. Sed & Saliorum diebus festis abstinendum nuptiis idem Ovidius suadet lib. 3. Fastor.

Nubere, ait, *si qua volet, quamvis properabitis ambo,*
Differ,

Differ, habent parvæ commoda magna moræ.

Contra conjugio aptissimum esse id tempus quod Idus Iunias sequitur, ostendit lib. 6. quo loco filiæ diuturnam salutem precatus ita concludit.

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæq; cavenda forent.
Tunc mihi post longas monstratur Iunius idus
Vtilis & nuptis utilis esse viris.
Primaque pars hujus thalamis aliena reperta est,
Nam mihi sic conjunx sancta, dialis ait.

Atque ad hunc superstitiosum dierum nuptialium delectum referenda suspicor hæc Ciceronis ex lib. 2. Epist. ad Q. fratrem verba. De nostra Tullia tui me hercule amantissima spero cum Crassipede nos confecisse. Dies erant duo qui post latinas habentur religiosi. Cæterum confectum est.

Iam ubi nuptiis dictus dies venerat, maxima circa comendam ornandamque sponsam cura impendebatur. Quod priusquam exponam, recte atque ordine facturum me puto, si *usurpatas ab antiquis matrimoniorum contrahendorum formas*

mas aperiam. Tribus autem generibus uxores quæſitas invenio. Vſu, farre, coëmptione. Arnobius lib. 4. adverſus gentes. Uxores enim dii habent, atque in conjugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæſitis: uſu, farre & coëmptione genialis lectuli ſacramenta conducunt. At Cicero Topicis duo tantum uxorum genera facit. *Si ita*, inquit, *Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ea uxor materfa. eſſet, ſi in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus eſt enim uxor: Ejus duæ formæ: una matrumfamiliarum: hæ ſunt quæ in manum convenerunt: altera earum quæ tantummodo uxores habentur.* Sed enim diſcidium hoc facile Ulpiani interventu componitur: qui in manum tam farre quam coëmptione conveniri in Inſtitutionum fragmentis docet. Itaque Boethius ad illum Ciceronis locum, totidem quot Arnobius uxorum quærendarum modos conſtituit. Et confarreationem quidem ſolis Pontificibus conveniſſe ſcribit. Tametſi à primo urbis ortu id ritus genus inſtitutum, omnibuſque peræque nuptiis far interveniſſe, Dionyſius Halicarnaſſeus [a] indicare videtur, cum ita ſcribit. ἀεκγάλων τε

τὰς

a lib. I. *Antiquit.*

τοὺς ἱεροὺς οἱ παλαιοὶ γάμους ῥωμαϊκῇ προσηγορίᾳ προσλαμβάνοντες φαῤῥάκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φάῤῥου, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. Idem ſubjicit, non nuptiis modo ſed & ſacrificiis omnibus far à priſcis Latinis adhibitum. Quod & Arnobius lib.2.adverſus gentes teſtatur. Tus, ait, neque ipſe Romulus,aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa aut eſſe ſcivit aut naſci: ut pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſollennium munia. Ovidius lib.1. faſtor.

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.
Nondum pertulerat lachrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hoſpita navis aquas.
Tura nec Euphrates,nec miſerat India co-
Nec fuerãt rubri cognita fila croci.(stũ,

Aſconius in 3. contra Verrem oratione; Nefarium eſt, quod ſacra polluit, farre pio ſolita celebrari. Incruenta quippe, & à ſanguine pura priſca ſacrificia ex Numæ inſtituto erant, atque ut Plutarchus loquitur, ἀναίμακτοι αἵ τε πολλαὶ δι᾽ ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων ποιούμεναι. Quinetiam inter ejus inſtituta idem auctor hoc refert, μὴ θύειν ἄνευ ἀλφίτων. Valer. Max. lib. 2. Memorabil.

cap. 1. de priscis Romanis agens. Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset. Ideoque in sacrificiis Mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat. Mola quippe secundum Sexti Pomp. interpretationem nihil aliud erat, quam far tostum & sale aspersum. & quod eo molito hostiæ aspergerentur, inde Molæ nomen invenit. Virgilius lib. 2. Æneid.

Et salsæ fruges, & circum tempora vittæ.

Ubi Servius. Salsæ fruges, ait, Sal & far, quod dicitur Mola salsa: qua & frons victimæ & foci aspergebantur, & cultri. Fit autem de horna fruge, & horno sale. Ut Horatius. Et horna fruge. Quæ Horatii verba habentur lib. 3. Carmin. Od. 23. Ex quo eodem loco duos itidem versus proferam. in quibus ita est.

Mollibit aversos penates
Farre pio, & saliente mica.

Quo genere loquendi etiam Tibullus utitur Elegia 4. lib. 3. *Et vanum, ait, metuens hominum genus, omina* (Sic enim lego) *noctis*

Farre pio placant, & saliente sale.

Simili modo Ovidius lib. IV. Fastor.

Farra Deæ, micæq; licet salientis honorem
Detis, & in veteres turea grana focos.

At

At Virgilius, non in ſecundo dumtaxat Æneid. unde paulo ante verſum retuli, ſed & lib.XII. fruges ſalſas dixit.

Dant fruges, inquit, *manibus ſalſas*. Quod Servius interpretatur, far & ſal: quibus rebus, ait, & cultri aſpergebantur & victimæ. Quo exemplo, *Arnobius* lib.3. adverſus gentes: Niſi tura, inquit, & ſalſas fruges Dii acceperint, nequeunt bene facere. Idem lib.6. Non thura, *neque fruges ſalſas*, non denique vinum liquens paterarum effuſionibus inferamus. Eaque de cauſa Mola, ſalſa dicebatur. Horat. lib.2. Sat.3.

Ante aras, ſpargiſque mola caput improbe ſalſa.

Et Martialis alicubi.

Conſumpſi ſalſaſq; molas, & turis acervos.

Ovidius farra mixta ſale dixit lib.1. faſtor. in his verſibus.

Inde vocor Ianus, cui cũ Cereale ſacerdos
Imponit libum, farraque mixta ſale.

Far plane genus eſſe frumenti optimi Servius in lib.1. Georg. adnotat. Cæterum, ut Latini, farreas Molas, ita Græci κριθίνας ὐλὰς ſacrificiis ſuis adhibebant, quemadmodum eſt ab Euſtathio accuſate copioſeq; expoſitum in lib.1. Iliad. qui ex Dione ὐλὰς eſſe docet, τὸ μίγμα

τὸ

τὸ ἐκ κριθῆς καὶ ἁλῶν. Meminit & Suidas in verbo οὐλοθυτεῖν. Quo in vocabulo mendum esse apud Moschopul. in lib. σχεδῶν περὶ admoneo: Ubi ὀλαὶ pro οὐλαὶ legitur. Quem errorem ipsa satis definitio convincit. Sic enim explicat: αἱ ἁλσὶ μεμιγμέναι κριθαὶ καὶ τοῖς θύμασιν ἐπιβαλλόμεναι. Sed ut ad propositum tandem aliquando redeat oratio, consentanea his quę de farris usu diximus, Plinius propius ad nostrum argumentum accedens lib.18. Natural. histor. cap.3. tradit. Quin & in sacris, ait, nihil religiosius confarreationis vinculo erat: novæque nuptæ farreum præferebant. Unde Apuleius lib.10. de Asino aur. matrimonium confarreare dixit. Nec verò uxorem duci olim nisi sacrificiis peractis potuisse Servius notat in 3. Æneid. ad eum versum.

Connubiis arvisq; novis operata inventus.

Inde Seneca in Octavia Actu 4.

Vidit attonitus tuam
Formam Senatus, tura cum superis dares,
Sacrasque grato spargeres aras mero,
Velata summum flammeo tenui caput.
Et ipse lateri junctus atque hærens tuo
Sublimis inter civium læta omina
Incessit, habitu atque ore lætitiam gerens

Prin-

Princeps superbo. Talis emersam freto
Spumante Peleus conjugem accepit Tethin.
Valerius Flacc. lib.8. Argonautic.
Inde ubi sacrificas cū conjuge venit ad aras
Æsonides, unaq; adeunt, pariterq; precari
Incipiunt: ignem Pollux undamq; jugalem
Prætulit, ut dextrum pariter vertantur in orbem.
Et mox, *(pada vestro*
Primus & ecce fero, quatioque hanc lam-
Conjugio: primus celebro dotalia sacra.
Plane apud Hetruscos & Priscos Latinos in conjunctione nuptiali à novo marito & à nova nupta primum porcum immolari consuevisse Varro lib.2. de re Rustic. cap.4. auctor est. Ut ut sit, quo ritu olim confarreatio perageretur, unus Ulpianus, ac ne is plene quidem, explicat in fragmentis Titulorum ex ejus Corpore exceptorum, cum ita scribit. Farre convenitur in manum certis verbis, & testibus decem præsentibus, & sollemni sacrificio facto, in quo panis farreus adhibetur. Quemadmodum autem confarreatione jungebantur, ita diffarreatione conjugia dirimebantur. Sex. Pomp. lib.4. Diffarreatio genus erat sacrificii quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio: dicta diffarreatio,
quod

quod fieret farreo libo adhibito. Sed omissam suo jam tempore confarreandi adsuetudinem aut certe inter paucos retentam Tiberius Imp. apud Cornel. Tacit. libro 4. narrat.

Igitur ad *alia duo matrimoniorum genera, coemptione & usu contracta, gradum faciamus*. Prioris Cicero in Orat. pro Murena meminit. Concipi vero certis verbis coemptionem solitam idem indicat lib. 1. de Orato. cum ait. Nam neque illud est mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eumdem ejus mulieris quæ coemptionem fecerit causam posse defendere. De ejus certe formula totoque adeo coemptionis ritu quod proferam aliud nihil habeo, præterquam quod est à Boethio lib. 2. commentarior. ad Topica Ciceron. ex Ulpiani institutionibus relatum. Boethio in ipsis lapsæ jam Latinitatis ruinis & ut ita dicam parietinis nato, ut & aliis ejusdem ævi seculi scriptoribus, tantum tribuo quantum eum ex veterum libris quibus nos injuria temporum orbati sumus, hausisse video. Nec enim sum nescius, eum in illis suis Topicorum commentariis, quorum sex dumtaxat libri ex septem, quos se conscripsisse ipsemet

met lib.1. de differentiis topic. teſtatur, ad nos ſalvi pervenerunt, in craſſos ac ſupinos errores eſſe prolapſum. Quale illud eſt, quod ad explicationem ejus loci adfert, quo Cicero legem jubere ſcribit, Aſſiduo aſſiduum vindicem eſſe. Quod juſſum legi Æliæ Sentiæ (etenim Sanctiæ contra ejus, ut exiſtimo, mentem libri impreſſi ſcriptum habent, quando nulla ejus nominis lex in veterum monumentis, quod ſciam, extat) attribuit: cujus utique nec interpres eſſe Sextus Ælius, ex quo interpretationem aſſidui Cicero producit, potuit: ac nec ipſe Tullius ex ea lege, quæ poſt ejus demum obitum imperante Auguſto in aliam penitus ſententiam lata eſt, exemplum niſi fatidico ſpiritu & mentis afflatu proferre. Qui error eo perniciosior eſt, quod ex ejus commentariis in ordinem verborum Ciceronis manavit. Etenim imperitus quidam, legis verbum, quod erat à Cicerone, de lege 12 tabularum ſentiente, ut ex Gellio patet, *a* ſimpliciter, ſicut & alio ejuſdem libri loco *b*, prolatũ, explanare volens, margini ex Boethii commentariis interpretatio.

a *lib. 16. Noct. Attic. cap.* 10.
b *in loco ex comparatione.*

facienda nummos aliquot dicis causa intervenisse: Id enim in aliis quoque legitimis actibus observabatur, in quibus specie tenus Mancipationum sollemnia repræsentanda erant. Cujus moris vestigia à nobis in nostris nuptiis usurpari quidam opinantur, tredecim nummorum numeratione. Verum ego ex Barbararũ coloniarum, quæ in Gallias ex Germania migrarunt, ferroque & armis sedes occuparunt, moribus id in usu mansisse potius crediderim. Tam enim Burgundiones quã Saxones uxores suas à parentibus vel tutoribus earum emisse observavi: idque ex capite seu titulo 14. & 34. earum legum quas Gundobaldus Rex Burgundionibus scripsit, & ex Tit. 6. 9. & 17. legum Saxonicarum patet. Idque pretium nuptiale appellatur in Tit. 12. legum Burgundio. & erat 100. solidorum ex Saxonum legibus: ut cap. 6. docet. Enimvero quæ coemptione in manum convenerant uxores, proprie matrum fa. nomine exaudiebantur, ut Cicero Topicis auctor est. Gellius lib. 18. cap. 6. *Illud compendio probabilius est, quod idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt, matronam dictam esse proprie quæ*

in matrimonium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiam si sibi liberi nondum nati forent, dictamque esse ita à matriis nomine, non adepto jam, sed cum spe & omine mox adipiscendo: unde ipsum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familias appellatam esse eam quæ esset in mariti manu, mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu, mancipioque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiã quoque mariti, & in sui heredis locum venisset. Eadem harum vocum differentia à Servio traditur in lib. 11. Æneid. quem quisquis cum Gellio contulerit, non dubitabit mancipi pro mancipio semel atque iterum mendose apud illum scriptum esse. Matrisfa. vero ex Ulpiani lib. 54. aut. 59. ad edictum (variant enim codices) nobis à Triboniano proposita definitio, verbis in quorum interpretatione versabatur, aptata fuit, non ad prisci sermonis proprietatem relata. Illud conniventibus oculis prætereundum non est, quod in viri familiam venisse Gellius scribit eam quæ in manum conveniret. Nam hujus in alienam familiam transitus ratione, capite minui censebatur: indeque in minimis capitis

tis minutionibus conventio in manum numeratur. Ulpianus Tit.11. fragmentor. Minima capitis diminutio est per quam & civitate & libertate salva, status dumtaxat hominis mutatur: Quod fit adoptione & in manum conventione. Hinc illustratur quod Cicero in Topicis scribit, si ea mulier testamentum fecit quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. Ubi Boethius, Mulieres, ait, antiquo jure tutela perpetua continebat. Recedebant vero à tutoris potestate quæ in manum convenissent. Itaque fiebat eis prioris status permutatio, & erat capite deminuta quę viri convenisset in manum. Quod autem de perpetua mulierum tutela Boeth. notat, Ulpiani verbis comprobatur quæ sub Tit. 11. fragmentor. sunt posita. Sic autem habent. Tutores constituuntur tam masculis quam feminis: sed masculis quidem impuberibus dumtaxat, propter ætatis infirmitatem: fæminis autem tam impuberibus quam puberibus & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam. Cicero pro Muræna. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tu-

torum poteſtate eſſe voluerunt. Quamobrem Auguſtum memoriæ proditum eſt ſummi beneficii loco & jure ſingulari Liviæ uxori & Octaviæ ſorori conceſſiſſe τὰ σφέτερα ἄνευ κυρίου τινὸς διοικεῖν. Hæc enim ſunt Dionis lib. 49. hoc ipſum referentis verba: quæ indultum eis fuiſſe ſine tutore auctore res ſuas gerere ſignificant. Quod & Veſtalibus licuiſſe Plutarch. in Numa docet, qui inter reliqua earum virginum privilegia hoc recenſet: καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ τρίπαιδες. Sed enim inter mulierum ac pupillorum tutores lata erat differentia. Nam pupillorum quidem pupillarumque tutores ut Ulpia. in Fragment. explicat *a* & negotia gerebant & auctoritatem interponebant. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponebant. Idcirco Cato apud Livium *b* majores voluiſſe dicebat, nullam ne privatam quidem rem fæminas ſine auctore agere. Cui L. Valerius apud eumdem reſpondens, Numquam, inquit, ſalvis ſuis exuitur ſervitus muliebris, & ipſæ libertatem quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. Unde Apuleius Apolog.

a Tit. 11. *b lib.* 44.

log. pro se ipso secunda, emptionis à Pudentilla factæ testem ut auctorem, ejus tutorem Cassium Longinum citat. Adest, ait, etiam tutor auctor mulieris, vir gravissimus & sanctissimus, omni cum honore mihi nominandus Cassius Longinus. Quære Maxime, cujus emptionis auctor fuerit. Ex illa vero tutorum differentia Cicero Topicis argumentum à dissimili ita ducit. Non quemadmodum quod mulieri debeas recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas, ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas recte possis eodem modo solvere. Ubi Boethius (nam quæ ab eo bene dicta sunt non reticeo) Mulieres, ait, antiquitus perpetua tutela tenebantur: pupilli item sub tutoribus agunt. sed mulieribus si quid debitum fuisset, sine tutoris auctoritate poterat solvi: pupillis vero minime. Et mox. Illæ perpetua tutela etiam provecta jam ætate continentur: Illorum tutelæ certus annorum numerus terminum facit. Differt enim persona mulierum à persona pupillorũ vel in eo, quod pupilli non perpetua reguntur tutela: mulieres vero perpetua. Vel quod pupillus nullum suæ etiam ministrandæ utilitatis judicium habere potest: cum sit
 aliquis

aliquis mulieribus etsi non firmus, in explicanda familiaris rei utilitate delectus. Hactenus ille. Nec tamen quod tutore minime auctore mulier promiserat, magis debebatur quam quod pupillus sine tutoris auctoritate spopondisset, ut ex Cicerone pro Cæcinna liquet: nec mulier quæ in tutela erat, manumittendi jus potius quam pupillus habebat, quod est ab Ulpiano Tit.1. traditum. Præterea pupillos suos adrogandos dare tutores non poterant, quod tantam esse tutoribus in pupillos auctoritatem potestatemque fas veteres non ducerent, ut caput liberum fidei suę commissum alienæ ditioni subjicerent. quemadmodum ex Gellio didicimus. *a* At mulieri in manum convenienti tutores utiliter auctoritatem præstabant: licet ex conventione in manum eadem prope quæ ex adrogatione effecta sequerentur. Et vero sine tutorum auctoritate non potuisse in manum mulierem convenire Cicero pro Flacco satis dilucide ostendit. Inde idem pro Cluentio: Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus. Quod autem ea tutela legitima tam à Cicerone quam ab Ulpiano

a *Libr. 5. Cap. 19.*

Ulpiano appellatur, indicio est, lege 12. Tab. introductam. Id quod verum puto, & ex Atheniensium legibus hoc caput à Decemviris descriptum, quandoquidem & apud illos mulieres tutorum quos κυρίους vocabant potestate continerentur, ut est à Budæo in linguæ Græcæ Commentar. observatum. Iam propinquorum tutela conventione in manum mulieres liberatas, ut Boethius supra citato loco perstrinxit, mirum non est: cum eo modo capite minuerentur, statumque ac familiam mutarent, & in virorum mancipium redigerentur, in quorum manu eas fuisse etiam Cato in eo quem paulo ante produxi Livii loco dicit. Quinetiam in manum conveniendo mulierem cum capite fortunas quoque suas in familiam ac domum mariti transtulisse sciendum est. Nam ut Cicero Topicis, in loco ab effectis scribit, cum mulier viro in manum conveniebat, omnia quæ ejus fuerant, viri fiebant dotis nomine. Unde Boethius uxore defuncta quæ in manum convenisset, bona ejus ad virum pertinuisse bene colligit. Quapropter Lucio Flacco inter cetera vitio datum legimus, quod Valeriæ gentilis suæ quæ Androni Sestilio nup-

ſiſſe dicebatur, bona avertiſſet, ejuſque hereditate virum ad quem ea legitimo jure pertinebat, fraudaſſet. Quod crimen Cicero in ea quam pro eo reo dixit, oratione ita refellit, ut in manum Seſtilio conveniſſe Valeriam neget. Idque argumento ab enumeratione partium ducto probat. Nam ſi in manum conveniſſe dicatur, utique uſu vel coemptione conveniſſe eam neceſſe fuiſſe dicit, cum hæ ſolæ eſſent inter ejus conditionis & qualitatis perſonas uſitatæ matrimoniorum ſpecies. Atqui uſu convenire in manum non potuiſſe docet hac ex jure ſumpta ratione, quod de tutela legitima qua majorum more Valeria continebatur, nihil potuerit abſque tutorum omnium auctoritate uſu diminui: ut proinde ei non licuerit tutoribus minime auctoribus factis alienæ ſe ditioni ſubjicere, in alienamque familiam ſe & bona ſua transferre. A quo non abhorret quod idem lib.I. Epiſt. ad Attic. ita ſcribit. De Tadiana re mecum Tadius locutus eſt, te ita ſcripſiſſe, nihil eſſe jam quod laborares: quoniam hereditas uſu capta eſt. Id mirabamur, te ignorare de tutela legitima, in qua dicitur eſſe puella, nihil uſucapi poſſe. Di-

minuendi

minuendi enim verbo in hanc sententiam usos veteres apparet ex Senatuscōsulto de petitione hereditatis. *a* Coemptione vero, quod erat alterum partitionis membrum, in manum peræque convenire non potuisse Valeriam contendit, cum ei rei auctoritatem Flaccus qui è tutorum numero erat non præstitisset: Ac per hoc sine eo auctore dicta ab ea dote nihil actum esse ibidem adseverat. Quod & in Oratione pro Cæcinna pro certo ac constanti ponit. Ideoque ex lege Iulia de maritandis ordinibus à Prætore urbano tutor mulieri virginive quæ ex ea ipsa lege nubebat, ad dotem dandam dicendam, promittendamve dabatur, si legitimum tutorem ea non haberet, ut est ab Ulpiano memoriæ proditum. *b* Atque hæc erant jura quæ sibi conventionis in manum beneficio maritus in bonis uxoris vindicabat. Vice versa etiam uxor eorumdem & bonorum & sacrorum cum viro socia ac particeps fiebat. Qua communione merito existimavit Romulus inter se arctiori vinculo colligatos conjuges iri. Est enim hujus rei origo ab ejus legibus ar-

a *l. Item veniunt.* §. *Item placere.* & *l. Deperditum. D. de petitio. hered.* b *Tit.* II.

cessenda, quibus hoc comprehensum fuisse Dionys. Halicar. auctor est *a*, γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. Unde mirum non est, Nuptias à Modestino *b* divini & humani juris conjunctionem definiri, & à Gordiano *c* uxorem rei divinæ & humanæ sociam appellari. Quapropter nec turpe judicium ob res viro substractas adversus eam dari prudentibus placuit *d* quam societas vitæ quodammodo dominam faceret. Hinc quoque forte ab initio moribus comparatum fuit ut ne inter conjuges factæ donationes valerent: Quod & aliis postea rationibus utile visum est. Quas inter etiam hanc Plutarch. ἐν αἰτίοις commemorat, ὅτι δεῖ κοινὰ καὶ γυναιξὶν εἶναι τὰ ἀνδρῶν, καὶ ἀνδράσι τὰ γυναικῶν. Ex iisdem etiam Romuli legibus descendisse Halicarnasseus admonet, quod usu apud Rom. invaluit, ut viro mortuo superstes uxor non aliter ac patri filia heres existeret: & quidem eo sine liberis defuncto totam ex asse hereditatem sibi vindicaret: liberis vero

a *lib.* 2. b *in L.* 1. *D. de ritu nupt.* c *in L. Adversus. C. de cri. expil. hæred.* d. *L.* 1. *D. rer. amot.*

vero relictis æquam cum iis partem ferret. Ac plane suorum heredum loco ac numero ejusmodi uxores habitas, & perinde atq; illos heredes vel exheredes scribi debuisse, ne præteritione earum testamenta vitiarentur, ex veteri jurisprudentia intelligimus. Sic enim Ulpianus, in fragmentis titulorum ex ejus corpore excerptorum, scribit. *a* Sui hæredes instituendi sunt vel exheredandi. Sui autem hæredes sunt, liberi quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi. Item uxor quæ in manu est, & nurus quæ in manu est filii quem in potestate habemus. Et alias. *b* Adgnascitur suus hæres, aut adgnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum sui heredis succedendo. Quod nec Servium latuit, qui in 7. Æneid. ad illum Virgilii versum,

--Quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur heres.

De jure, ait, traxit, ut non generum, sed heredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio sibi invicem succedebant. His consequens est, à muliere herede scripta viro cui ea in manũ convenisset

a *Tit.* 22. b *Ti.* 23.

veniſſet inutiliter legatum relictum fuiſſe: ut & juris ipſa ratio dictat, & ex eo inferri poteſt, quod Ulpianus Tit.23. fragmentor. definit, his verbis. Ei cujus in poteſtate, manu mancipioque eſt heres ſcriptus, legari non poteſt. Quinetiam mancipari eam à viro potuiſſe argumento eſt quod Sex. Pomp. ex Ælio Gallo ſcribit, Remancipatam eam dictam quæ mancipata erat ab eo cui in manum convenerat. Itaque in eo quod ab Ulpiano ſcriptum eſt *a*, eum qui liberum caput mancipatum ſibi vel à parente vel à coemptore manumiſit, per ſimilitudinem patroni tutorem fiduciarium effici, videndum eſt, ne ad maritum coemptoris nomen, potius quam ad alium quenquam referendum ſit. Ex his ſatis patere arbitror quid eſſet, in manum convenire. Quod loquendi genus ab Apuleio lib. 8. non ſemel eſt uſurpatum.

Cæterum *de uxorum uſu quærendarum forma* nihil à quoquam veterum auctorum literis proditum reperi. Tentari quidem certe non incolorate poſſet, nec vero quid obſtet, præter juris rationem qua Flacci partes tueri Cicero niſus eſt,

a *Tit.* 11.

video,

video, Usu partas ac quæsitas uxores eas fuisse quæ matrimonii causa in domum absque coemptionis sollemnibus deductę toto vertente anno cum viro adsuessent: quæ post id temporis ex 12. Tab. in manu mancipioque viri fuerint, quasi usu id est possessione viro mancipatæ. Usum enim pro possessione veteres dicebant. Et ita 12. Tab. scriptum erat. Annuus usus esto. Unde & usucapionis nomen. Usum vero legitimum fuisse dominiorum quærendorum & adipiscendorum modum nemo ambigit. Et vel juris civilis auctoribus tacentibus ejus rei unus locupletissimus esset testis Horatius cum ait,

Si proprium est quod quis libra mercatur
& ære,
Quædam, si credis consultis, mancipat usus.

Proinde quemadmodum res mobiles vel se moventes anno possessæ, possessoris ex jure Quiritium fiebant: ita mulierem quæ cum viro una matrimonii causa anno integro morata esset, ei uxorem cum re & effectu partam conciliatamque fuisse suspicari possumus. Probabile hoc facit, quod annui hujus usus interrumpendi interpellandique gratia trinoctio perfecto à viro uxorem abnoctare

ctare lex.12. Tab.jubebat. Hoc enim de usurpatione uxorum id est usus earum interruptione ex Q.Mutio Scævola Gellius & ab eo mutuatus Macrobius prodiderunt. Cujus usurpationis quæ fuisset utilitas non video nisi in manum & mancipium viri per annuam possessionem mulier transitura fuisset. Quorsum enim, quæso, de usurpatione annui uxorum usus lege cautum fuisset, si non ejusmodi usu aliquid viro præter nudum matrimonii nomen accessisset? Nam ad uxoris inane consortium (id est, conventionis in manum viribus destitutum) consequendum, annum expectari nihil attinebat, quod mero consensu, mutuaque voluntate protinus conjuges nanciscebantur. Necesse est igitur amplius aliquid annuo usu maritum nactum ac consecutum fuisse. Quæ res existimandi copiam præbet, ut, quemadmodum servus venditus & traditus, neque tamen emptori mancipatus, nec in jure cessus, nec ab ipso annũ possessus, in bonis tantum ejus erat, non autem, quoad horum quid intervenisset, ex jure Quiritium ejus fiebat: sic quæ nec farre nec coemptione in manum convenisset, sed in domum duntaxat pro uxore deducta esset

esset mulier, uxor quidem habebatur: cæterum non ante in manum viri convenisse censebatur, quam apud eum annum nulla trinoctii absentia interposita implevisset. Transacta vero annua die tum usu viro quæsita uxor judicabatur, pro eoque erat ac si in manum sollemnibus verbis convenisset, utpote usu ac possessione, quod sollemnitati defuerat, supplente. Sed hæc ut sunt in conjectura posita, & à me investigandi tantum, non etiam adfirmandi gratia proposita, ita à lectoribus accipi & æqui bonique consuli velim. Liberum enim suum cuique de his judicium, immo vero liberam suspicionem relinquo. Ad eam certe uxorum usu quæsitarum speciem Plautus, sive quis alius argumenti Amphitryonis auctor est, adlusisse videtur his versibus.

In faciem vorsus Amphitryonis Iuppiter
Dum bellum gereret cum Telebois hostibus
Alcumenam uxorem cepit usurariam.

Nisi quis malit ex alio Prologi versu, quo usuram corporis ejus cepisse eum scribit, verba ea interpretari. Equidem assentiri iis non possum qui solo usu uxores cum concubinis confundere conantur. Aliud enim semper fuit uxorum, aliud

aliud concubinarum nomen. Nec uxorii nominis dignitas concubinis unquã est tributa. Hoc ergo inter eas quæ quoquo modo in matrimonium convenissent, quas Cicero, tantummodo uxores, Gellius, matronas appellatas scribit, & concubinas, intererat, quod illæ Matrimonii, hæ consuetudinis solius causa haberentur. Atque ex affectu & animo habentis ea res plerumque censebatur. Quamquam in liberæ mulieris ejusque ingenuæ quæ corpore quæstum non fecisset, consuetudine non concubinatus, sed Matrimonium intelligebatur: ut Modestinus lib. I. Regular. scribit: *a* qui & illud eodem libro tradiderat, *b* Stuprum committere eum qui liberam mulierem consuetudinis, non matrimonii causa contineret. Honestæ quippe vitę & ingenuam minime prostituti corporis mulierem in concubinatu habere non licebat: sed vel in matrimonio habere necesse erat, vel qui hoc recusabat, in legem Iuliam de adulteriis incidere stuprique crimen committere judicabatur. *c* Ex earum verò mulierum quæ vel in

a *L. In liberæ. D. de ritu nupt.* b *L. Stuprum. D. ad L. Iul. de adult.* c *L. in concubinatu. D. de concubin.*

in matrimonio vel in concubinatu promiſcue haberi poterant, conſuetudine, utrum matrimonium an concubinatus induceretur, ex deſtinatione animi eorum qui eas habebant pendebat. Nam ſi maritali eas honore & affectione viri proſequerentur, uxores: ſin minus, concubinæ cenſebantur. Ex illis ſuſcepti, juſti ac legitimi: Ex his vulgo quæſiti ac ſpurii exiſtimabantur. Quamobrem obſcurum jam nemini eſſe puto, quod concubinam ex ſola animi deſtinatione æſtimari oportere Paulus ſcribit. *a* Exemplum appoſitum ſuppeditat Capitolinus in M. Antonino philoſopho: qui Fauſtina uxore mortua, à ſecundis nuptiis eum Imperatorem abſtinuiſſe ſcribit. Eniſam tamen eſſe quandã Fabiam ut in ejus matrimonium coiret, ſed illum ne tot liberis ſuperduceret novercam, concubinã duntaxat ſibi adſciviſſe procuratoris uxoris ſuæ filiã. Aliud etiã occurrit ex Papiniano lib. 8. Reſponſor. quo Cocceium Caſſianum virum clariſſimum Rufinam quamdam ingenuam, pleno honore dilexiſſe, ex eaque filiam ſuſcepiſſe memorat: cum tamen pro concubina eam habuiſſet, nec uxorio eam nomine dignatus eſſet, & filiam

a *L. penul. D. de concubin.*

alumnæ

alumnæ nomine nuncupaſſet, vulgo quæſitam eam filiam judicatam refert. Itaque quæ concubina fuerat, mutata voluntate uxor haberi poterat. Teſtem habemus eundem Papinianum lib. 12. Reſponſor. Donationes, ait, *a* in concubinam collatas, non poſſe revocari, convenit: nec, ſi matrimonium inter eoſdem poſtea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante jure valuit. An autem maritalis honor & affectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ conjunctione conſiderata, perpendendum eſſe reſpondi. Neque enim tabulas facere matrimonium. Cui optime quadrat quod Quintilianus lib. 5. cap. 11. ita ſcribit. Ex contrario nihil obſtat quominus juſtum matrimonium ſit mente coeuntium, etiam ſi tabulę ſignatæ non fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi mentem matrimonii fuiſſe non conſtabit. Mens ergo & voluntas viri uxorem à concubina (quæ modo in concubinatu retineri jure poterat) ſeparabat: cum ad matrimonii ſubſtantiam tabularum nuptialium obſignatio neceſſaria non eſſet. Unde Imp.

Probus

a *L. Donationes. D. de donationib.*
b *L. Si vicinis. l. de nupt.*

Probus Fortunato reſcripſit *b*, quam liberorum procreandorum cauſa domi habuerat uxorem, non eo minus ei juſtam uxorem eſſe quod tabulæ nuptiales nullæ interceſſiſſent. Dignitate item uxor à concubina diſtinguebatur, ut noſter Ulpianus ſignificat: *c* Atque ideo Ælius Commodus Verus, Spartiano referente, uxorem dignitatis eſſe nomen, non voluptatis dicebat. Plane eam quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo eſſet pellicem ex quorundam ſententia appellatam eſſe Paulus refert. *d* Cujus tamen vocis aliam idem interpretationem ex Maſſurii Sabini libro Memorialium adducit, ubi rectius, meo quidem judicio, Memorabilium legeretur. Nā hanc fuiſſe libri cujuſdam ab eo editi inſcriptionem Macrobius lib.3. Saturnalior. cap.6. oſtendit. At Gellius pellicem appellatam probroſamque habitam, quæ juncta conſuetaque eſſet cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii cauſa foret, Numæ lege docet, *e* in qua ita erat. Pellex ædem Junonis non tangito. Si tangit, Junoni crinibus dimiſſis agnum feminam cædito. Ac de uxorum

c *L. Item legato.§. penult. D.de legat.3.*
d *In L.libr.de ver.ſignif.* e *lib.4. cap.3.*

rum quidem generibus & differentiis ſatis.

Ceterum *antiquitus nuptiæ non niſi captatis prius auguriis fiebant.* Iiſque faciendis Auſpices (quo nomine τοὺς ἐπ' οἰωνοῖς ἱερεῖς appellatos Plutarch. ἐν αἰτίοις ſcribit) olim interponebantur, ut Valer. Max. lib.2. cap. 1. tradit, his verbis. Apud antiquos non ſolum publice, ſed etiam privatim nihil gerebatur niſi auſpicio prius ſumpto. Quo ex more nuptiis etiam auſpices nunc interponuntur: qui quamvis auſpicia petere deſierint, ipſo tamen nomine veteris conſuetudinis veſtigia uſurpantur. Sic Tacitus de nuptiis Meſſalinæ tractans libr. 11, & de Neronis cum Pythagora conjugio lib. 15, agens utrobique auſpicum adhibitorum meminit. Plautus etiam in Prologo Caſinæ.

Vltro, ait, *ibit nuptum, non manebit Auſpices.* Cicero pro Cluentio. Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus. Lucanus lib.2. de bello Pharſal.

Pignora nulla domus, nulli coïere propinqui,
Iunguntur taciti, contentiq; auſpice Bruto.

Iuvenalis, Sat.10.

--Tyrius que palam genialis in hortis
Sterni-

Sternitur, & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: veniet cum signatoribus Auspex.

Symmachus libr. 2. Epistol. Sororem Pompeiam olim viro maturam te auspice in manus optat accipere. Servius in. 1. Æneid. ad illum versum,

Cui pater intactā dederat, primisq; jugarat
Ominibus, id est, auguriis. Et secundum Romanos locutus est, qui nihil nisi captatis faciebant auguriis, præcipue nuptias. Idem in lib. 4. Æneid. ad eos versus,

Diis equidem auspicibus reor & Iunone secunda
Huc cursū Iliacas vēto tenuisse carinas.

Dii, ait, qui sunt auspices matrimoniorum, Æneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis auguriis fiebant. Quod ille Lucani & Juvenalis paulo ante prolatis testimoniis comprobat. Hinc Claudianus in Epist. ad Serenam.

Atq; utinam sub luce tui contingeret oris
Conjugis in castris & solio generi
Optatū celebrare diem, me jungeret Auspex
Purpura, me sancto cingeret aula toro.

Idem in Rufin. lib. 1. *Hac auspice tedæ*
Oedipodem matri, natæ junxere Thyesten.

Seneca in Troade, Act. 4. Sc. 1.

Quicunque hymen funestus, illætabilis,
Lamenta, cædes, sanguinem, gemitus habet,

Est

Est auspice Helena dignus.

Ac de hujuſmodi auſpicibus accipiendus eſt ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Meſſalinam uxorem ſupplicio adfeciſſe eum Imperatorem narrat, dote prius inter auſpices conſignata. Erat autem proſperrimi augurii nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aſpectus, ut Plinius lib.10. cap. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auſpiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum Indagine ſcribit.

His ita expoſitis tempus eſt *ad novæ nuptæ cultum, veſtitum, ornatumq; tranſeamus.* Ac primum ut à vertice incipiam, ſenis crinibus eam ornari ſolitam reperio: ſive quod is ornatus vetuſtiſſimus eſſet, ſeu quod eo virgines Veſtales ornabantur, quarum caſtitatem viris ſuis nubentes ſpondebant, quemadmodum Sex. Pompeius tradit. Cælibari præterea haſta, quæ in corpore gladiatoris abjecti occiſique ſtetiſſet, nubentis caput eodem auctore comebatur: ut quemadmodum illa fuerat conjuncta cum corpore gladiatoris, ſic ipſa cum

viro esset : vel quia matronæ in Junonis Curitis tutela essent, quæ ita à ferenda hasta (quæ Sabinorum lingua curis dicitur) appellabatur : vel ut fortes viros genituram ominaretur : vel quod nuptiali jure imperio viri subiiciebatur nubens, quia hasta summa armorum & imperii est. Hanc autem consuetudinem alia hujus instituti addita ratione Plutar. in Romulo retulit. Ἔνιοι δὲ λέγουσι, καὶ τὸ τὴν κόμην γαμουμένης αἰχμῇ διακρίνεσθαι δορατίου, σύμβολον εἶναι τοῦ μετὰ μάχης καὶ πολεμικῶς τὸν πρῶτον γάμον γενέσθαι, περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς αἰτίοις εἰρήκαμεν. Quibus verbis Plut. nos ad eum librum reiicit qui vulgo Ῥωμαϊκὰ inscribitur, quẽ tamen ipse αἰτιῶν inscripsisse videtur. Verba autem ejus in eo libro hæc sunt. Διὰ τί τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου κόμην διακρίνουσι; Cujus rei causas complures, hanc vero Sexto Pompeio concordantem adfert. Ἢ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν γαμικῶν εἰς τὴν Ἥραν ἀνῆπτον, Ἥρας δὲ ἱερὸν τὸ δόρυ νενόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα. καὶ Κυρῖτις ἡ θεὸς ἐπωνομάσθη, τὸ γὰρ δόρυ κύριν ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Curitis porro Junonis etiam Martia fœlix lib. 2. de nup. Philolog. inter cæ-

tera ejus deæ cognomina meminit. Necnon Sextus Pompeius, Curitim, ait, Junonem appellabant, quia eamdem ferre hastam putabant. Ovid. lib. 2. fastor.

Sive quod hasta curis priscis est dicta Latinis.

Eum vero de quo agere cœpimus morem idem Ovid. libr. 2. fastor. eo qui jam à me supra relatus est loco perstringit, mense Februario, quo inferis parentabatur, nuptiis abstinendum hac periphrasi monens.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri
Comat virgineas hasta recurva comas.

Arnobius lib. 2. adversus gentes, veteres quosdam ritus desuetudine sublatos recensens. Cum in matrimonia, inquit, convenitis, toga sternitis lectulos, & maritorum genios advocatis, nubentium crinem cęlibari hasta mulcetis. Corona deinde redimiri novæ nuptæ consueverant. Tertullia. in lib. de corona militis. Coronant & nuptiæ sponsos. Catull. in carmine dę nuptiis Iulii & Manl.

Cinge tempora floribus
Suave olentis amaraci.

Lucanus de nubente loquens,

Turritaq; premens frontē matrona corona
Trans-

Tranſlata vitat, & quæ ſequuntur. Claudianus etiam Stiliconem ad nuptiarum apparatum corona tempora cingere ſic admonet,

Solitas galea
Fulgere comas
Stilico molli
Necte corona.

Enimvero recta tunica novæ nuptæ induebantur, qualem prima Caia Cæcilia texuit, ut eſt à Plinio libr. 8. Natural. hiſtor. cap. 48. relatum. Quod quidem ex felici textricis conjugio in uſum veniſſe non dubito, cujus memoriam boni ominis cauſa in nuptialibus ritibus novas nuptas uſurpaſſe conſtat.

Cingulo inſuper nupta cingebatur, quod vir in lecto ſolvebat. Factum id ex lana ovis Sex. Pomp. ſcribit, ut ſicut illa in glomis ſublata, cònjuncta inter ſe eſt, ſic vir ſuus ſecum vinctus cinctuſque eſſet. Cingulum id Herculano nodo vinctum vir ominis gratia ſolvebat, ut ſic ipſe felix in ſuſcipiendis liberis eſſet, ſicut Hercules fuit, qui 70. liberos reliquit. Inde Catull. in nupt. Iul. & Manlii.

Te ſuis tremulus parens
Invocat : tibi virgines
Zonula ſolvunt ſinus.

Et in carmine ad Ianuam. (*lud*

Nec quaerendum aliunde foret nervosius il-

Quod zonam posset solvere virgineam.

Et alias.

Tam gratum mihi quam fuit puellae

Pernici aureolum tulisse malum

Quod zonam soluit diu ligatam.

Ovidius in Epistola Phyllidis ad Demophoontem.

Cui mea virginitas avibus libata sinistris,

Castaque fallaci zona revincta manu.

Arnob. lib.3. adversus gentes. Nisi virginalia vincula jam ferventes dissolverent atque imminentes mariti. Citatur & à Nonio Marcello hic Varronis versus Γέροντος διδασκάλου. Novus maritus taciturnus, taximusos, is solvebat cingulum. Ab hac vero cingulorum replicatione Junoni, quæ conjugalibus federibus præesse credebatur, Cinxiæ cognomen inditum fuit. Sex. Pompejus, Cinxiæ, ait, Junonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli quo nova nupta erat cincta. Arnobius lib.2. adversus gent. Unctionibus superest Unxia, cingulorum Cinxia replicationi. Ex quo emendandus est Martiani felicis locus, apud quem lib.3. de nuptiis Philo-

log.

log. in ea oratione quam Philologia ad Junonem habet, ita vulgo legitur. Iterducam, & domiducam. Unxiam, Cinthiamque mortales puellæ debent in nuptias convocare. ubi Cinxiam proculdubio legendum est.

Iunoni autem *multos habitos in nuptiis honores*, quod ea jungendis & conciliandis matrimoniis præesse censeretur, præter Plutarchi supra citatum locum Ovidius non semel in Epistol. Heroidib. indicat. Veluti in Epistol. Phyllidis ad Demophoont.

Iunonemq; toris quæ præsidet alma maritis.

Et in Epist. Medeæ ad Jason.

Conscia sit Iuno sacris præfecta maritis.

Et in Epist. Hypsipyles. (*Iuno*

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba

Adfuit.

Sed & Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni, ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Statius Papin. in Sylvis.

--Dat Iuno verenda

Vincula, & insigni geminat cõcordia tæda.

Junonem plane nuptiarum præsidem Dio Chrysostomus oratione septima quæ Euboica aut Venator inscribitur, vocat. Eaque ratione τελείας cognomine à Græcis Iuno ornatur. Plutarch. ἐν

Αἰτίοις, quæstione secunda: Πέντε δεῖσθαι θεῶν τοὺς γαμοῦντας οἴονται· Διὸς τελείου καὶ Ἥρας τελείας, καὶ Ἀφροδίτης καὶ Πειθοῦς· ἐπὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος. Non enim adulta Iuno eo verbo exaudienda eſt, quemadmodum illic perperam interpres vertit, ſed nuptiarum præſes: Epitheton namque hoc à voce τέλος deſcendit quæ antiquis nuptias ſignificabat. Pollux. libr. 3. onomaſt. Προτελεῖσθαι ἐλέγοντο οὐ μόνον αἱ νύμφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ νύμφιοι, καὶ τέλειος ὁ γάμος ἐκαλεῖτο, καὶ προτέλειοι οἱ γεγαμηκότες. Διὰ τοῦτο καὶ Ἥρα τέλεια ἡ ζυγία. ταύτῃ γὰρ τοῖς προτελείοις προετέλουν. & quæ ſequuntur. Suidas, Ἥρα, ait, τελεία καὶ Ζεὺς τέλειος, ἐτιμῶντο ἐν τοῖς γάμοις ὡς πρυτάνεις ὄντες τῶν γάμων. τέλος δὲ ὁ γάμος. Διὸ καὶ προτέλεια ἐκαλεῖτο ἡ θυσία ἡ πρὸ τῶν γάμων. Euſtath. in 2. Iliad. Τέλος γὰρ, ait, ὁ γάμος, ὅθεν τελείους τοὺς γεγαμηκότας ἔλεγον. Idem in 12. Iliad. Ἐκ δὲ τοῦ λοιποῦ τέλος, ὃ σημαίνει τὸν γάμον, τὰ προτέλεια, ὧν χρῆσις μὲν μόνη παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ, ἑρμηνεία δὲ παρὰ Παυσανίᾳ, εἰπόντι ὅτι προτέλεια ἡ πρὸ τῶν γάμων θέα, ἴσως τὰ λεγόμενα θεώρητρα. ἐκεῖθεν δὲ καὶ τέλειοι οἱ γεγαμηκότες, καὶ τελειωθῆναι τὸ γῆμαι. Itaque τέλεια Iuno nihil aliud quam γαμήλιον, ſignificat. quod Epitheton Iunoni tri-

ni tributum Servius in 4. Æneid. ad verbum, *Et Iunone secunda*, notat. Quem quidẽ interpretis Plutarchi errorem eo diſſimulandum non putavi, quod eo quoque in fraudem illectum Ludovicum Vivem videam in ſuis ad cap. 22. lib. 4. de civit. dei Commentariis. Iunoni vero τῇ τελείᾳ ſacra facientes fel cum reliquis victimarum extis non porrigebant, ſed demptum & divulſum abjiciebant, myſtice ſignificantes bilem omnem atque iracundiam à nuptiis abeſſe oportere. Quod me Plutarchus ἐν γαμικοῖς παραγγέλμασι docuit. Sed eſt ille ejus auctoris locus in Frobenianis codicibus duobus in verbis corruptus. Sic enim ſcriptum habent: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες ἅρα τὴν σχολὴν οὐ συγκαθαγίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ᾽ ἐξελόντες ἔρριψαν περὶ τὸν βωμὸν, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν σχολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι. Atqui legendum eſt γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρᾳ. Rurſus, χολὴν, id eſt, fel, non σχολὴν, quod aliud penitus ſignificat. Qui me locus admonet ut aliud huic adfine & cognatum apud eundem auctorem librariorum vitio commiſſum erratum corrigam. Nam in Numa quo loco anni menſes recenſet, paſſim ita ſcriptum eſt.

Τῶν δ᾽ ἐφεξῆς τὸν μὲν μάϊον καλοῦσιν, ἀπὸ Μαίας, Ἑρμῇ γὰρ ἀφιέρωται, τὸν δὲ ἰούνιον, ἀπὸ τῆς ὥρας. Ubi Ἥρας legendum esse contendo. Idque sequentia verba manifeste demonstrant, in quibus ita est. εἰσὶ δέ τινες οἱ τούτους ἡλικίας ἐπωνύμους εἶναι λέγοντες πρεσβυτέρας καὶ νεωτέρας. μαιώρες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι παρ᾽ αὐτοῖς, ἰουνιώρες δὲ οἱ νεώτεροι καλοῦνται. Apparet enim Plutarchum duplex Iunii mensis etymon attingere, quem à Iunone nonnulli, à junioribus alii dictum censeant. ut & idem ἐν αἰτίοις & Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 12. testis est. Iunius, inquiens, Maïum sequitur: aut ex parte populi, ut supra diximus, nominatus: aut, ut Cingius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Prænestinosque hac appellatione infastos relatus sit: adeo ut, sicut Nisus in commentariis fastorum dicit, apud majores quoque nostros hæc appellatio mensis diu manserit, sed post detritis quibusdam literis ex Iunonio Iunius dictus sit. Censorinus in lib. de die natali cap. 18. Iunium quoque à Iunone potius quam junioribus: quod illo mense maximi Iunoni habentur honores. Quibus & Bedam in lib. de ratione tempor. addc.

adde. Hanc certe lectionem omni ſcrupulo amoto rectam eſſe D. Amiotus Abbas Belloſanenſis vir raræ doctrinæ, & ea quam magna cum laude ſuſtinet, regiæ inſtitutionis cura vere dignus, mihi ſcriptorum codicum auctoritate comprobavit: qui & illud me docuit, in eadem Numæ vita paulo poſt in Februarii menſis etymologia mendum eſſe: Nam cum vulgo τοῖς φυτοῖς ἐναγίζουσι καὶ πότε, legatur, τοῖς φθιτοῖς legendum eſſe, veteres codices quos ille accuratiſſime evolvit, oſtendunt. De cujus lectionis veritate nemo dubitabit qui eo menſe juſta diis manibus ſolvi, & mortuis parentari ſolitum, ſecum reputabit: Quod ex Ovidii Faſtis, Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 13, aliiſque veterum ſcriptis cuivis in promptu eſſe poteſt. Verum, ut ad propoſitum redeat oratio, ex ea ſuperſtitioſa gentilium opinione quam de Iunone animo conceptam habebant, multa ei deæ ſecundum munerum, poteſtatum, ac in re uxoria officiorum varietatem ac diverſitatem cognomina indita fuiſſe obſervavi. Primum enim à conjunctione maris & feminæ Iuga Sexto Pōp. teſte vocabatur, exemplo Græci ſermonis quo Ζυγία vocabatur. Quod nomen

Apuleius Græcissans lib. 6. de Asino aur. usurpavit. Quæ appellationis hujus notatio à Dionysio Halicar. his verbis cõprobatur. Ζεὺς γὰρ καὶ Ἥρα πρῶτοι ζευγνύντες τε καὶ συνδυάζοντες. οὕτω τοι ὁ μὲν καὶ πατὴρ καλεῖται πάντων, ἡ δὲ ζυγία ἀπὸ τοῦ ζευγνῦναι τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι. Musonius etiam, Ὅτι δὲ, ait, μέγα καὶ ἀξιοσπούδαστον ὁ γάμος ἐστὶ, καὶ ταύτῃ δῆλον. θεοὶ γὰρ ἐπιτροπεύουσιν αὐτὸν, καθὸ νομίζονται παρ' ἀνθρώποις μεγάλοι· πρῶτον μὲν Ἥρα. καὶ διὰ τοῦτο ζυγίαν αὐτὴν προσαγορεύουσιν. Quod vero de jugo matrimonio contrahendis imponi solito Servius & post eum Isidorus commemorant, quia idoneorum & locupletum auctorum testimonio ab eis non firmatur, admittere non ausim. Nec sum nescius Plauti ex Curculione versum ad hanc rem proferri posse, in quo ita est, *Iamne ea fert jugum?* Sed id μεταφορικῶς dictum esse, probabilius est. quemadmodum illud Horatii. *Nondum subacta ferre jugum valet Cervice.* Ut autem à matrimoniorum conjunctione Iuga & Zygia, ita à mulieris in domum mariti deductione Domiduca, & Iterduca, à cingulo novæ nuptæ Cinxia, ab unctione Vnxia, Iuno appellabatur. Et ita actui cuique peculiare numen stulta gen-

gentilitas adſignabat. Quam ridiculam eorum ſuperſtitionem B. Auguſtinus lib. 6. de civit. Dei cap. 9. ita exagitat. Cum mas & femina conjunguntur, adhibetur deus Iugatinus. Sit hoc ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit. Adhibetur Deus Domiducus. Ut in domo ſit, adhibetur Deus Domitius: ut maneat cum viro, additur dea Manturna. Et paulo poſt: Impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde diſcedunt. Adeſt dea Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Virginenſis quidem, ut ibidem indicat, ad hoc ut virgini zona ſolvatur. Subigus, ut viro ſubigatur. Prema, ut ſubacta, ne ſe commoveat, comprimatur. Cujuſmodi etiam ineptias Arnob. lib. 2. adverſus gent. ſcite ridet.

Verum ut ad inſtituta pergamus, *Coronam ex verbenis à ſe lectis compoſitam nova nupta*, Sex. Pomp. teſte, *ſub amiculo ferebat*. Eandem & ſoccos luteos geſtaſſe Catullus ſuſpicandum relinquit. Sed ut hoc obſcurum eſt, *ita velo obnubi ſolitam* cum ad virum deduceretur, tam certum eſt quā quod certiſſimum. Tertullianus de virginibus veland. Atquin,

ait, etiam velatæ ad virum ducuntur. Unde nuptiarum nomen ductum esse, consentiens in unum omnium Grammaticorum fert opinio. Nubere enim & obnubere priscis velare & operire significabat, ut Sex. Pomp. non uno loco, Non. Marcell. & alii complures notant. Quo in significato Arnob. lib.3. adversus gent. hoc verbo usus est. Quod aqua, inquiens, nubat terram, appellatus est cognominatusque Neptunus. Caper in lib. de orthograph. *Vir ducit, mulier nubit, quia pallio obnubit caput suum genasque.* Velum autem id quo nuptæ operiebatur, flammeum vocabatur: quo boni ominis gratia eas velari solitas Sex. Pomp. tradit, idcirco quod eo assidue Flaminica uteretur, cui divortium facere non licebat. Sueton. in Nero. cap.28. Puerum Sporum exectis testibus etiam in muliebrẽ formam transfigurare conatus est, cum, dote & flammeo per sollemne nuptiarum celeberrimo officio ad se deductum pro uxore habuit. De quo Imperatore etiam Tacit. lib.15. agens, Ipse, inquit, per licita atque illicita fœdatus nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret: nisi paucos post dies uni ex contaminatorum grege, cui Pytha-

Pythagoræ nomen fuit, in modum sollemnium conjugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum. Martial. lib.11. Epigrammat.

Flammea texantur sponsæ: jam virgo parata est.

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Idem lib.12.

Proluxere faces, velarunt flammea vultus.

Juvenalis Sat.6. de muliere crebris divortiis maritos mutante.

Permutatque domos, & flammea conterit.

Quintilian. declamatio. cccvi. Operiet flammeo canos. Tertullian. in lib. adversus Valentinia. His nuptiis recte deducendis pro face & flammeo tuus credo ille arcanus ignis erumpet. Apuleius Apolog. 2. Venit igitur ad eum nova nupta secura & intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, flammeo obsoleto. Ambrosius in libr. de viduis. Suasimus, fateor, ut vestem mutares, non ut flammeum sumeres, ut à sepulchro recederes, non ut thalamum præparares. Proinde Catullus initio carminis de nuptiis Juliæ & Manlii, Hymenæum ad flammeum capiendum excitat. Et alio ejusdem carminis loco,

Tollite, ait, *pueri, faces,*

Flam-

Flammeum videor videre.

Claudian. in Epithalamio,

Iam nuptæ trepidat sollicitus pudor,
Iam produnt lachrymas flammea supplices.

Idem libr. 2. de Raptu Proserp.

— Et vultibus addunt
Flammea solicitum prævelatura pudorem.

Idem in carmine Honorii & Mariæ:

Ipsa caput distinguit acu, substringit amictus,
Flãmea virgineis accommodat ipsa capillis.

Juvenalis, Sat. 10.

Cui nubere Cæsaris uxor
Destinat, optimus hic, & formosissimus idẽ
Gentis patritiæ rapitur miser, extinguẽdus
Messalinæ oculis, dudum sedet illa parato
Flammeolo.

Seneca in Octavia, de Poppæa Neroni nubente.

Velata summum flammeo tenui caput.

Martianus Capella lib. 5. de nuptiis Philolog. In quibus, ait, species rerum collocandæ sunt, veluti nuptiarum, velatam flammeo nubentem. Idem libr. 9.

Flammea virgineum quæ obnubere sueta pudorem,
Regina deme pronuba.

Apuleius rursus lib. 4. de asino aur. Jam feralium nuptiarum miserrimæ virgini chora-

choragium ſtruitur : Jam tædæ lumen atræ fuliginis cinerem arceſſunt, & ſonus tibiæ zygiæ mutatur in querulum lydii modum, cantuſque lętus hymenæi lugubri ululatu, & puella nuptura deterget lachrimas ipſo flammeo. Hoc vero velamen luteum erat, ut hæc Plinii verba declarant, quæ ex ejus lib. Natur. hiſtor. 21. cap. 8. appoſui. Lutei video honorem antiquiſſimum in nuptialibus flammeis totum feminis conceſſum, & fortaſſis ideo non numerari inter principales hoc eſt communes maribus ac feminis, quoniam ſocietas principatum dedit. Ex quo Lucan. lib. 2. de bello Pharſal.

Non timidũ nuptæ leviter tectura pudorẽ
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Rapi plane, ut Sextus Pomp. auctor eſt, *ſimulabatur virgo* ex gremio matris, aut ſi ea deeſſet, ex proxima neceſſitudine tum cum ad virum transferebatur: propterea quod ea res Romulo feliciter ceſſiſſet, qui per vim ſibi ſuiſque ex Sabinis uxores quæſivit. Ex quo illud Catulli,

Qui rapis teneram ad virum
Virginem.

Expoſui quo cultu atque ornatu no-

va nu-

va nupta ad virum procederet. Unde lucem accipient Halicarnassæi hæc verba ex lib. 4. Antiquit. Μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα κοσμησαμένην, οἷς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὴν γαμουμένην. Deinceps *de pompa apparatu ac traductionis ritu agam.* Sollemnis autem moris fuisse, ut in viri domum tanquam conjugii mansionem ac domicilium nuptæ traducerentur, abunde libro primo Selectarum ex jure civili Antiquitatum, multis jureconsultorum & aliorum auctorum testimoniis probavimus: quæ quod inde facilime peti possint, huc transferenda non censui. Unde uxorem ducere, quasi domum ducere, imminute Latini dicunt, quemadmodum ex compluribus Plauti locis patet. Sic enim in Aulularia.

E. *Quod sempiternum tibi salutare sit procreandis liberis.*

M. *Ita dii faxint.* E. *volo te domum uxorem ducere.*

Idem Trinummo, Actus 5. Sc. 2.

Nunc quid causæ est quin uxorem cras domum ducat?

Et in Epidico, Actus 2. Sc. 1.

Genere natam bono pauperem domum ducere uxorem.

Idem Cistellar. Act. 2. Sc. 1.

Illam

Illã extrudet cum hanc uxorẽ ducet domũ.
Iterum Act.1. Scen.1.
Ei nunc alia ducenda est domum,
Sua cognata.
Atque ex hoc more repetenda est ejus ratio quod jure civili cavetur *a*, nuptiis mulierem domicilium suum mutare, & in viri domicilium transire. Quod & ex juris disciplina Servius adnotat ad illum Virgilii versum lib.4. Æneid.
Et patrio Andromachẽ iterũ cessisse marito.
Item unam post matrimonium viri & uxoris domum dici *b* mirandum non est, δυοῖν οἴκων, ut Plutarch. libr. 4. Symposiacor.cap.3.scribit, εἰς τὸ αὐτὸ συνιόντων. Plane eam quæ desponsata est, ante contractas nuptias non mutare domicilium, Modestinus belle tradit, *c* quod in domum viri nondum sit deducta. Hanc autem conditionem, Si in familia nupserit, impletam videri statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti pervenerit, traditum ex-
tat.

a *l. Exigere. D. de judic. l. cum quædam puella.D. de jurisd. omni jud. l. ulti. §. Item rescripserunt. D. ad municipal. l. ultim.C. de incol.* b *l. 1. §. Si vir.D. ad Sen.Syll.* c *l.Ea quæ.D. ad municipal.*

tat. *d* Enimverò deductio hæc vespere fiebat. Antiquitus siquidem non nisi noctu mulieres ducebantur, ut Sex. Pompejus libr. 14, & Servius in 8. Eclog. Virgilii ex Varrone, scribunt. Unde Valerius Max. lib. 1. cap. 5. At Cæcilia Metelli dum sororis adultæ ætatis virginis more prisco noctu connubia nuptialia petit, omen ipsa fecit. Tacitus quoque libr. 11. à Nerone cum Pythagora confectas nuptias referens, Et interdiu, ait, in viro nubente spectata quæ etiam in femina nox operit. Ea ratio est, cur noctem adesse in Epithalamio Catullus moneat, his versibus,

Vesper adest, juvenes consurgite: vesper (olympo.
Surgere jam tempus, jam pingues linquere mensas.
Iam veniet virgo, jam dicetur hymenæus.

Pari de caussa Claudianus in Epitalamio Hesperi ortum præcinit.

Attollens thalamis Idalium jubar
Dilectus Veneri nascitur Hesperus.

Idem lib. 2. de raptu Proserpinæ.

Iam suus inferno processerat Hesperus orbi.

Pueri vero patrimi tres nubentem Sex. Pomp. teste deducebant, quorum unus, facem præferebat, reliqui duo nubentem

tem

d *l. cum fuerit. D. de conditio. & demõstr.*

tem tenebant. Unde Catullus in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Mitte brachiolum teres
Prætextatæ puellulæ.

Fax porro ea quæ præferebatur, ex ſpina alba fiebat, ut idem Pomp. ſcribit. Ideoque Catullus in illo carmine cujus modo teſtimonium citavi,

Pelle, inquit, *humum pedibus, manu*
Spineam quate tædam.

Eaque ratione Plinius, ſpinam nuptiarum facibus auſpicatiſſimam dixit. Non deſunt tamen qui nuptiales faces ex pinu confici ſolitas omni aſſeveratione contendant, & apud Catull. legendum cenſeant, *pineam quate tædam.* Moventur Ovidii verſibus ex lib. 2. Faſto. quo loci à conjugio per aliquot dies abſtinendum hac periphraſi ſuadet.

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.

Quamquam illic abſque ullo verſus vitio, recte ſpinea tæda legi poſſet. Sed proferam alios locos, qui eandem immutationem non ferant. Varro libr. 2. de vita Pop. Rom. ut eſt apud Nonium. Cum à nova nupta ignis in face adferretur foco Ædilis ſumptus, (Sic enim lego) fax ex pinu ablata eſſet, ut eā puer inge-

ingenuus adferret. Idem Varro, Γέροντος διδασκάλου. Romæque noctu initia fieri solita, etiam nunc pinea fax indicat. Quem ego Varronis locum, ad hanc quæstionẽ ea ratione accommodari posse censeo, quod in honorem Cereris faces in nuptiis prælatas Sex. Pomp. tradit. Tametsi Servius in 8. Eclog. Bucolic. Virgilii, nulli id religioni acceptum fert, sed ex eo inolevisse, Varronis auctoritate fretus, scribit, quod non nisi noctu antiquitus à sponsis uxores ducerentur. Confirmat vero illam de pineis facibus opinionem Virgilius in Ciri, cum ait.

Pronuba nec castos incendet pinus amores.

Seneca in Medea, choro primo.

Multifidã jã tempus erit succendere pinum.
Excute solemnem digitis marcentibus ignẽ.

Rursus idem Varro apud Charisium Sosipatrum: In Asia, ait, fax ex spina alba profertur. quod purgationis causa adhibetur. Sane spinæ albæ ad maleficia depellenda vim inesse antiquitas credidit. Ovid. lib. 6. fastor.

Sic fatus, spinam, qua tristes pellere posset
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Et postea,

Virgaque Ianalis de spina ponitur alba,

Qua

Qua lumē thalamo parva feneſtra dabat.
Poſt illud neq; aves cunas violaſſe ferūtur:
Et rediit puero qui fuit ante color.

Verum quid prohibet ex variis arborum generibus faces nuptiarum confici ſolitas dicere? Plinius enim in eo, cujus ſupra teſtimonio uſus ſum, loco, ſpinum quidem facibus nuptiarum auſpicatiſſimam fuiſſe ſcribit, ſuis tamen temporibus carpimum & corylum facibus familiariſſimas fuiſſe ſubiicit. Poteſt autem hic facium in nuptiis præferendarum mos aliis præterea teſtimoniis cō-probari. Plautus Caſina Act.1. Sc.1.

Primum omnium huic lucebis novæ nuptæ facem.

Seneca in Octavia Act.2. Sce.2.

Hic mihi jugales præferat tædas deus,
Iungatque noſtris igne Poppæam toris.

Et iterum Act.3. Sce.1.

Tellure rupta, Tartaro greſſum extuli,
Stygiam cruenta præferens dextra facem
Thalamis ſceleſtis: nubat his flammis meo
Poppæa nato.

Idem Act.1.

Quæ nupta demens, nupſit inceſta face.

Et alias. *Conjugem captam ſibi*
Toris nephandis flebili junxit face.

Cicero pro Cluentio Avito. Non timu-
iſſe,

isse, si minus vim deorum, hominumque famam: at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales.
Virg. Eclog. 8.
Mopse novas incide faces, tibi ducitur uxor.
Claudianus in carmine de nuptiis Honorii & Mar.
Alii funalibus ordine ductis
Plurima venturæ suspendũt lumina nocti.
Ambrosius in lib. de viduis. Vel cum accensis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exequias magis putat, quam thalamum præparari?
Statius Papinius in Sylvis nuptiarum, quandam celebritatem describens,
Fronde, ait, *virent postes & fervent compita flammis.*

Possent & ex Epigrammatis Græcis complura de nuptialibus facibus loca congeri. Eas faces Catullus in carmine de nuptiis Pelei: & Cato in lib. de re Rustica nõ semel tædas jugales vocant: Valerius Flaccus faces jugales lib. 2. Argonauticor. appellat. Lucanus lib. 2. de bello Pharsal. faces legitimas. Statius Papinius tædas geniales, in Genethliaco Lucani lib. 2. Sylvarum: & festas tædas lib. 3. Sylvar. ut & Claudianus lib. 2. de raptu Proserpinæ: Plutarchus ἐν αἰτίοις

à Ro-

à Romanis cereos appellatos tradit: ubi & illud adnotat, quinque, nec plures nec pauciores, in nuptiis accendi solitas faces. Est etiam ibidem observandū, quod nostram illam de restitutione loci ejus, quem paulo ante ex Varrone protuli, conjecturam confirmat, apud Ædiles accendi faces consuevisse. Hinc & nuptias sanctæ fœdera tedæ, Silius Italicus lib.6. nominat. Fax autem illa quam prælucente nova nupta ducta erat, rapi ab amicis consueverat, ne aut eam sub tecto viri uxor ea nocte poneret, aut vir in sepulchro comburendam curaret, quo utroque alterius mors captari putabatur. Enimuero silentio præterire nō possum quod quibusdam visum iri posse scio, in altum tolli nubentes priscis temporibus consuevisse. Qua de re nos subtilis ingenii vir noster Loiselius, ex Optati Afri lib.6. admonuit, quo loco in Donatistas qui virgines post crines semel solutos ad iteratam professionem adegerant, ita invehitur. *Invenistis igitur hujusmodi virgines, quæ jam spiritaliter nupserant: quasi secundo coegistis ad nuptias: ut crines iterum solverent imperastis. Hoc, nec mulieres patiuntur quæ carnaliter nubunt: ex quibus si alicui maritum mutare*

contigerit, non repetitur illa temporalis festivitas. Non in altum tollitur, non populi frequentia procuratur. Verum ex suæ id gentis potius quam Latiæ moribus ab Optato mihi videtur esse dictum. Compertum siquidem habeo, apud Pœnos, Græcos, Ægyptios usu receptum fuisse, ut nubentes sellæ insidentes, curruque sublimes vectæ à patris domo in mariti domiciliũ transferrentur. Quod ego Apuleii, Pollucis, Synesii, Suidæ testimoniis ita aperte comprobabo, ut nullus dubitationi reliquus sit futurus locus. Apuleius quidem Apologia pro seipso secunda sic habet. Venit igitur ad eum nova nupta secura & intrepida, pudore dispoliato, flore exoleto, flammeo obsoleto, virgo rursum post recens repudium, nomen potius asserens puellæ, quam integritatem. Vectabatur Octaphoro. Vidistis profecto qui adfuistis, quam improba juvenum circumspectatrix, quam immodica sui ostentatrix. Pollux vero lib. 3. Onomast. cap. 3. Ἐπὶ ζεύγους δὲ, inquit, *αἱ νύμφαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετῄεσαν.* Quod latius ac copiosius à Suida exponitur in voce ζεῦγος. Ζεύξαντες, ait, *τὴν λεγομένην κλινίδα, ἥ ἐστιν ὁμοία διέδρῳ, τὴν τῆς νύμφης μέθοδον ποιοῦνται.*

παρα-

παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς πατρῴας ἑστίας ἐπὶ τὴν ἅμαξαν ἄγουσιν ἐς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἑσπέρας ἱκανῆς. κάθηνται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἁμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἑκατέρωθεν δὲ ὁ νυμφίος καὶ ὁ πάροχος. Synesius quoque Epist.3.de puella post patrui funus nubente agens, quem nos, quod ejus verba paulo obscuriora sint, Latine loquentem faciemus. *Vix ergo*, inquit, *expectato septimo die, quo nos justa mortuo feceramus, epulumque funebre agitaveramus, anum deliram nutricem suam in vehiculum mulis junctum tollens, meridie, quo tempore forum populi frequentia repletum erat, insignibus nuptialibus ornata, pompa more currum agens recta Teuchira* (nomen id est urbis Cyrenaicæ præfecturæ) *contendebat. Futurum enim est ut sequenti die fasciis redimita caput, ac Cybeles instar turrita urbem circumeat & oberret.* Hæc ille. Sed & Constantinopoli idem usu receptum fuisse videtur, quemadmodum indicio sunt Claudiani versus, quos ex carmine de nuptiis Honorii & Mariæ subjungam.

Ante fores jam pōpa sonat, pilentaq; sacrã
Præradiant ductura nurũ: calet obvius ire
Iam princeps.

At vero priscis Romanis, quorum duntaxat

taxat ritus exequi mihi propoſitum eſt, curulem illam novæ nuptæ tranſvectionem in uſu fuiſſe, nuſquã legi. Quinimo à pueris patrimis & matrimis duobus manu ductam nubentem Sext. Pomp. non obſcure ſignificat.

Nubentes plane *colus compta cum fuſo & ſtamine comitabatur.* Cujus moris graviſſima duo teſtimonia proferam. Unum ex Plutarch. ἐν αἰτίοις. Τὴν νύμφην, ait, εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσι. αὕτη δὲ εἰσφέρει μὲν ἠλακάτην καὶ τὴν ἄτρακτον. Alterum ex Plinio, apud quem lib. 8. Natur. hiſtor. cap. 48. ita eſt. Lanam cum colo & fuſo Tanaquil, quæ eadem Cæcilia vocata eſt, in templo Sangi duraſſe prodente ſe auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullus fuerat uſus. Inde factum ut nubentes virgines comitaretur colus compta, cum fuſo & ſtamine. Illam autem de colo & fuſo Caïæ Cæciliæ obſervationem nec Plutarch. prætermiſit, cujus hæc ſunt in illo eodem lib. verba. Ἢ διὰ τὴν Γαΐαν Καικιλίαν καλὴν καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα τῶν Ταρκυνίου παίδων ἑνὶ συνοικήσασαν, ἧς ἐν τῷ τοῦ Σάγκτου ἱερῷ χαλκοῦς ἀνδριὰς ἕστηκεν, ἔκειτο δὲ πάλαι καὶ σανδάλια καὶ ἄτρακτοι.

Quo

Quo loci Σάγκτȣ pro Σάγγȣ ſcriptum eſſe prima facie quis ſuperioribus Plinii motus verbis judicaret. Et ita certe Genium eum nuncupat Livius lib. 8. Ædes ejus, ait, quæ eſſent in Palatio, diruendas: Bona Semoni Sango cenſuerunt conſecranda. Quod ex eis redactum, ex eo æneí orbes facti, & poſiti in ſacello Sangi verſus ædem Quirini. Nam & Genii Sangi ſacellum in eadem cum novo Quirini templo regione urbis Romæ Pub. Victor & Sex. Ruffus collocant. Idem Livius lib. 32. Veliterni ædem fuiſſe Sangi narrat. Sextus etiam Pomp. lib.14. Propter viam, ait, fit ſacrificium, quod eſt proficiſcendi gratia, Herculi aut Sango, qui ſcilicet idem eſt Deus. Lactantius Firmia. lib.1. divinar. Inſtitutio. cap.15: Privatim vero ſinguli populi, gentis aut urbis conditores, ſeu viri fortitudine inſignes erant, ſeu feminæ caſtitate mirabiles, ſumma veneratione coluerunt, ut Ægyptii Iſidem, Mauri Jubam, Macedones Cabyrium, Pœni Uranum, Latini Faunum: Sabini Sangum, (aut, ut alii codices habent, Sancum.) Verum M. Cato in Originum fragmentis, quem Sabini Sangum (nam illic Sangnum vitioſe ſcriptum eſt) dice-

rent, Romanos Sanctum pronunciasse, Barbaros Sagam dixisse, notat. Utrumque etiam promiscue dictum, B. Augustinus lib.18. de Civit. dei,cap.19, declarat. Sabini etiam, ait, regem suum primum Sangum, sive,ut aliqui appellant, Sanctum retulerunt in deos.Ut proinde Σάγκτε scriptura apud Plutarchum mutanda esse non videatur: quam video Latinorum quoque auctorum in libris hæsisse. veluti apud Ovid lib.6 Fastor. ubi deus hic,aut Semideus potius, quo de agimus, idem esse cum Fidio & Hercule declaratur his versibus:

Quærebam Nonas,Sancto Fidiove referrẽ,
An tibi,semipater.Tũc mihi Sanctus ait:
Cuicunq; ex illis dederis,ego munus habebo:
Nomina terna fero:sic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini:
Inque Quirinali constituere jugo.

Apud Silium etiam Italicum lib. 8 de bello Punico, quo loco de Nursinis & Tetricæ rupis accolis agit, versus hi leguntur:

Ibant,& læti pars Sanctum voce canebant
Auctorem generis:pars laudes ore ferebãt,
Sabe,tuas,qui de patrio cognomine primus
Dixisti populos magna ditione Sabinos.

Sed & Varro(ex cujus recognitione magnam

gnam à philologis omnibus gratiā Vertranius Maurus, raræ vir & reconditæ doctrinæ, inivit) lib.4 de Lingua Lat., Unde, ait, Sub dio, divo, Dius Fidius. Itaque inde ejus perforatum tectum, ut videatur divum, id est, cœlum. Quidam negant, ſub tecto per hunc dejerare oportere. Ælius Gallus Dium Fidium dicebat, Diiovis filium, Διόσκȣρον, Castorem; & putabant, hunc eſſe Sanctū, ab Sabina lingua, & Herculem, à Græca. Accedat & Dionyſii Halicar. auctoritas. cujus hæc ſunt libr.4 verba: Τȣ́των τῶν ὁρκίων ἐςὶ μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιςίȣ, ὃν Ῥωμαῖοι Σάγκτον καλȣ̃σι. In quibus verbis convertendis aptius meo quidem judicio Dium Fidium quā Jovem fidei præſidem, interpres dixiſſet. De eo etiam accipiendū est, quod apud eundem auctorem lib.2 de Medio Fidio narratur. Quem locum conſulendum cuique relinquam: dum tamen errati, quod illic deprehendet, monitorem me & præmonſtratorem habeat. Nam Μόδιον Φαβίδιον cum vitio ſcriptum inveniet pro Μέδιον Φίδιον. Non abſimili errore apud Sex. Ruffum in deſcriptione regionis tertiæ urbis Romæ Sangi Fidoni, pro Fidii, ſcriptum eſſe, facile exi-

ſtimarim. Ejus vero ſimulacrum ex marmore antiquo in libro Epigrammat. urbis Romæ expreſſum eſt. Quin & in inſcriptione quadam Reatina ita habetur: SANCTO FIDIO SEMIPATRI DE DECUMA VICTOR TIBEI LUCIUS MUMUS DONUM MORIBUS ANTIQUEIS PRO USURA HOC DARE SESE IUSSUM ANNO SUO PERFECIT. In qua inſcriptione Semipatris appellatio ad enarrationem Ovidii verſuum notanda eſt. Atque ut in hoc vocabulo diutius, quamquam non ſine fructu, immorantem me æquiore animo philologiæ ſtudioſi ferant, adiiciam pro coronide, epitheti, quod à Livio Sango huic tribuitur, explicationẽ: qua gratũ me eis feciſſe, ſi candidi ſunt, adgnoſcent. Quotus quiſque enim eſt, qui, in eum Livii locum incidens, quo Semonem Sangum nominat, inſolentia vocis turbatus non hæſitet, ac ſubſiſtat? Ejus certe vocis vim ac poteſtatem unus mihi Fulgentius Placiades in libello obſcurarum vocum ad Chalcid. patefecit: cujus verba, uti in ſcriptis libris (quorum ope libellum eum aliquando integritati ſuæ reſtitui poſſe non diffido) habentur, producam. Semones, ait ille, dici voluerunt deos, quos nec cœlo adſcribe-

ſcriberent, ob meriti paupertatem, ſicut ſunt Priapus, Hippona, Vertumnus: nec terrenos eos deputare vellent, pro gratiæ veneratione. Sicut Varro in Myſtagogorum libro ait: Semoneque inferius derelicto, deum depennato attollam orationis alloquio. Ex quo auctore (nec enim alii indicii precium & τὰ μήνυτρα deberi puto) poſtea Merulam & Beroaldum ejus vocis ſenſum aſſecutos deprehendi. Unde Semonem Sangum, id eſt, Semideum & Medioximum Livius dixit. De his autem deorum gradibus atque ordinibus videndus eſt Apuleius in lib. de Dogmate Platon. & iterum in lib. de deo Socratis, & Martian. Capel. lib. 1 de nup. Philolog. Sed labor longius à propoſito, ad quod tamen nõ ante revertar, quam admonuero, à Plutarcho reliquos omnes auctores in eo diſſidere, quod non unius ex Tarquinii liberis, ſed Tarquinii Priſci uxorem Caiam Cæciliam, quæ eadem Tanaquil vocitata eſt, fuiſſe ſcribant. Qua de cauſa Sex. Pompeii verba, quod ad rem apprime faciant, ſubjungenda duxi. Caia Cæcilia, ait, eſt appellata, ut Romam venit, quæ antea Tanaquil vocitata erat: uxor Tarquinii Priſci, Romano-

rum regis: quæ tantæ probitatis fuit, ut id nomen ominis boni causa frequentent nubentes: quam summam adseverant lanificam fuisse. Julius Paris in Epito. libr.10 Valer. Maximi: Ceterum Caia usu super omnes celebrata est. Fertur enim, Caiam Cæciliam Tarquinii Prisci regis uxorem, optimam lanificam fuisse. Quid ergo? Erroris aut oscitantiæ reum Plutarchum agemus? Mihi crimen hoc tam diligenti Romanarum antiquitatum investigatori intendere religio esset. Crediderim itaque, scripsisse eum, *Ταρκυνίων ἐνὶ συνοικήσασαν*. sed cum *Ταρκυνίου* imperitus librarius descripsisset, nihilo peritiorem quendam sensus supplendi causa vocem *παίδων* inseruisse.

Nunc ad rem. Præterea utensilia mulieris, & quæ in usu ac ministerio ejus erant, per puerum impuberem in vase operto gestari consueverant. Puer, camillus: vas ipsum, cumerum proprio nomine vocabatur. Varro lib.6 de lingua Latina: Igitur dicitur in nuptiis camillus, qui cumerum fert, in quo, quod sit in ministerio, plerique extrinsecus nectunt. Hinc camillus nominatur in Samothraces mysteriis Dius quidã, administer diis magnis. Verbum Græcum

arbitror, quod apud Callimachum in poëmatis ejus inveni. Verba vero hæc imperite ſunt apud Sex. Pompeium, aut Paulum ejus Epitomes auctorem, non depravata modo, ſed & confuſa, & permixta, lib.3. in quo ita eſt: Cumeram vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utenſilia, quod & camillum dicebant, eo quod ſacrorum miniſtrum κάμιλλον appellabant. Rectius vero alia parte cumerum vas eſſe dicitur nuptiale, à ſimilitudine cumerarum, quę fiunt palmeæ vel ſparteæ ad uſum popularem, ſic appellatum. Quod vero ad camilli vocem attinet, apud eundẽ Sex. Pomp. lib. 6 traditur, Flaminium camillum puerum dictum ingenuum, patrimum, & matrimum, qui flamini Diali ad ſacrificia præminiſtrabat: camilloſque ab antiquis miniſtros ſecundũ nonnullorum ſententiam omnes pueros appellatos: ſicut habetur in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet:

Hiberno pulvere verno luto grandia farra camille metes. Macrobius lib. 3. cap.9. ex Statio Tullian. de vocabulis rerum lib.1. ait, Callimachum dixiſſe, Tuſcos

camillum appellasse Mercurium: quo vocabulo significabant præministrum deorum. Unde apud Virgilium camilla appelatur, Dianæ scilicet præministra. Romanos quoque, pueros puellasve nobiles, & investes, camillos, & camillas appellasse, Flaminicarum & Flaminum præministros. Nec non Servius in lib. 11. Æneidos; Camilla, ait, quasi ministra dicta est. Ministros enim & ministras impuberes, camillos & camillas in sacris vocabant. Unde & Mercurius, Hetrusca lingua, Camillus dicitur, quasi minister deorum. Et ut symbolã quoque Græci auctores ad hujus vocabuli explicationem conferant, Dionysius Halicar. libr. 2. Antiquitat., ex Romuli institutis, sacra quædam per mulieres celebrata, memorat: in ejusque ministerii societatem etiam liberos vocatos. Orbis vero, & prole carentibus concessum, ex quaque tribu puerum, & puellam eleganti forma optare ac seligere, quo sacris ministrarent: puer quidem donec pubertatis annos attigisset: puella vero donec nupsisset. Idem adiicit, quo munere apud Hetruscos, & antea apud Pelasgos, in Curetum & majorum gentium deorum mysteriis fungeban-

gebantur, qui ab iis κάδμιλοι vocaban-
tur: eodem functos apud Romanos, qui
camilli vocabantur. Sed & Plutarchus
in Numa, τὸν ὑπηρετοῦντα τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς
ἀμφιθαλῆ παῖδα camillum dici tradit. ὡς,
ait, καὶ τὸν Ἑρμῆν, οὕτως ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων κά-
μιλλον ἀπὸ τῆς διακονίας προσηγόρευον. Quę
eo pluribus, ut senescentis jam vocabu-
li, vetustate pæne obliteratam significa-
tionem excitarem. Quinetiam asses tres
ad maritum nubentes deferebant, ut a-
pud Nonium Marcellum Varro scribit:
quorum unum quem in manu tenebant
tamquam ementi marito dare: alium
quem in pede habebant in foco Larium
familiarium ponere: tertium in sacci-
perio in compito vicinali resignare sole-
bant. Atque eo quem supra descripsi co-
mitatu, nubentes ad mariti ædes acce-
debant.

Ædium porro *fores floribus, & frondibus ornari consueverant.* Unde Catullus in carmine de nuptiis Pelei.

Vestibulũ ut molli velatum fronde vireret.

Iuvenalis Satyra 6.

Longa per angustos figamus pulpita vicos,
Ornentur postes & grandi janua lauro.

Lauro quippe postes ornare tam in publicis quam privatis gaudiis moris erat.

Tertullia. Apologet. cap.35. O nos merito damnandos! Cur enim vota & gaudia Cæſarum caſti & ſobrii & probi expungimus? Cur die læto non laureis poſtes obumbramus? Plinius lib.15. Natur. hiſtor. cap. ult. Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratiſſima domibus; janitrix Cæſarum, Pontificumque ſola, & domos exornat, & ante limina excubat. Latinus Pacat. in Panegyr. Theodoſ. de publica quadam congratulatione tractans; Quid portas, ait, virentibus ſertis coronatas, quid aulæis tardantes plateas, accenſiſque funalibus auctum diem? Rutilius Claud. Itinerarii lib. 1.

Feſta dies pridemque meos dignata parentes
Poſte coronato vota ſecunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami.

Ex hoc vero more, Iuvenalis de muliere ſtatim poſt nuptias divertente, dixit.

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Statius Papin. lib. 1. Sylvar.

Fronde virent poſtes, & fervent compita flammis.

Claudianus lib. 2. de raptu Proſerpinæ, quo apparatu ea in thalamos Plutonis veniens

veniens excepta ſit, narrans,

Pars, inquit, *aulæa tenent, alii prætexere ramis*
Limina.

Enimvero *pro foribus ædium mariti, interrogatæ nubentes, quænam eſſent, Caias ſe eſſe reſpondebant.* Hoc ita auctor Epitomes lib. 10. Valerii Max. ſcribit. Cæterum Caia uſu ſuper omnes celebrata eſt. Fertur enim, Caiam Cæciliam, Tarquinii Priſci regis uxorem, optimam lanificam fuiſſe. Et ideo inſtitutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ quænam vocarentur, Caiam eſſe ſe dicerent. Plutarchus plane ἐν αἰτίοις eos qui nubentem introducerent ei verba hæc ſuggeſſiſſe teſtis eſt, Ubi tu Caius, ego Caia. Quorum verborum eum eſſe ſenſum quidam exiſtimabant: ubi tu dominus & paterfa., ego domina & materfa. ut, quemadmodum Jureconſulti in exemplis proponendis Caii Seii, & Lucii Titii: Philoſophi vero Theonis & Dionis nomina uſurpāt, ita & in nuptialibus his cerimoniis, nomen Caiæ exempli cauſa fuerit uſitatum. Aliis, Caiæ Cæciliæ nomini, quod ominis boni cauſa, ut jam ex Sex. Pomp. docuimus, nubentes frequentabant,

morem

morem hunc accepto ferendum esse magis placebat. Certe Jureconsultos ridendi ea res Marco Tullio argumentum præbuit in Oratio. pro Muræna. Ut Caia, ait. quia in alicujus libris exempli causa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Caias vocari. Quintilianus lib. I Cap. 7. Nam & Caius C litera notatur, quæ inversa mulierem declarat: quia tam Caias vocitatas esse quam Caios ex nuptialibus sacris apparet.

Postes vero *januæ lana tangi à nubentibus, adipeque ungi & oblini consueverant.* Unde uxores quasi unxores dictas Grãmaticis placet. Plinius lib. 29 Natural. histor. cap. 2: Lanis auctoritatem veteres Romani etiam religiosam habuere, postes à nubentibus his attingi jubentes. Ex quo illud Lucani nuptiarum quandam festivitatem describentis, lib. 2. de bello Pharsal.

Infulaque in geminos discurrit candida postes.

Plutarchus ἐν αἰτίοις, de nova nupta loquens; Ἐάσαι δὲ, ait, τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός. Donatus in 2. scen. Hecyr. Terentii: Uxor dicitur ab ungendis postibus, & figenda lana, id est, quod cum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant,

gebant, ibique lanam figebant. Servius in 4. Æneidos; Moris, ait, fuit, ut nubentes puellæ simul ac venissent ad limen mariti, postes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis, & oleo ungerent: & ideo uxores dictæ quasi unxores. Quę verba, ut alia pleraque Isidorus suppresso auctoris nomine, in suam Etymologiarum farraginem transcripsit. *a* Quod vero ad unctionem attinet, Plinius lib. 28. cap. 9. novas nuptas adipe lupino postes inungere solitas, ne quid mali medicamenti inferretur, scribit. Inde Arnobius lib. 3. adversus gentes: O egregia numinum, ac singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis. & quæ sequuntur. ubi etiam unctionibus iis deam Unxiam præfuisse scribit. Quod cognomen antiquitatem Junoni indidisse Martianus felix libr. 2. docet, in quo Philologia his verbis Junonem affatur. Cum nihil contagionis corporeæ sexu intemerata pertulerim, Iterducam & Domiducam, Unxiam, Cinxiam, mortales puellæ debent in nuptias convocare, ut earum & itinera protegas, & in optatas domos ducas, & cum postes ungent,

a *Lib. 9. cap. ult.*

gent, faustum omen adfigas.

Vnctione peracta, nova nupta limen januæ tansilibat, eoque modo in ædes inducebatur. Religioni quippe habebant, si in transgrediendo mulier limen contigisset. Unde Catul. in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Transfer, omine cum bono,
Limen aureolos pedes,
Rasilemque subi forem.

Lucanus lib.2. de bello Pharsal.

Turritaq; premens frontē matrona corona
Translata vitat contingere limina planta.

Plutarch. ἐν αἰτίοις, hujus moris causas perquirens, Διὰ τί, ait, τὴν γαμουμένην οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν (sic enim lege, non τὴν) οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες; Cujus rei tres rationes adfert. Unam quod Sabinæ à Romanis raptæ, eodem genere ac modo sint in ædes introductæ. Hoc enim valent ea verba: πότερον ὅτι τὰς πρώτας γυναῖκας ἁρπάσαντες οὕτως εἰσήνεγκαν, αὐταὶ δὲ οὐκ (ita enim veteres codices recte habent) εἰσῆλθον; Quam rationem idem auctor probat in Romulo, his verbis: Διαμένει δὲ μέχρι νῦν τὸ τὴν νύμφην αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς μὴ ὑπερβαίνειν τὸν οὐδὸν εἰς τὸ δωμάτιον, ἀλλ' αἰρομένην εἰσφέρεσθαι, διὰ τὸ καὶ τότε κο-

μισθῆναι

μιανθῆναι βιασθείσας μὴ εἰσελθεῖν. Secundam hujus observationis rationem idem auctor reddit, quod in eum locum in quo pudicitiam essent amissuræ, quodammodo invitas & nolentes ingredi, virginali pudori consentaneum esset. Addit & tertiam, ut quas coacta ingressa esset ædes, eas non nisi invitam eam egressuram ominarentur. Cujus rei demonstrandæ causa, in Bœotia currus axem pro foribus comburi solitum narrat, ἐμφαίνοντας, ait, δεῖν τὴν νύμφην ἐμμένειν: (nam ita legendum, non ut vulgo perperam ἐμβαίνειν, non modo scripti codices sed & Latina versio docent) ὡς ἀνῃρημένου τοῦ ἀπάξονος. Varroni autem placuisse Servius in 8. Virgilii Eclog. auctor est, ideo sponsas limen non tetigisse, ut ne à sacrilegio inchoarent, si deposituræ virginitatem, calcarent rem Vestæ, id est, numini castissimo consecratam. At Isidorus lib. 9. Etymolog. cap. ult. novas nuptas limen calcare vetitas tradit, quod illic januæ & coëant & separentur. Secundum quæ apud Plautum Casina suspenso gressu limen transgredi admonetur. (*nupta,*

Sensim, ait, *super atolle limen pedes nova*

Sospes iter incipe hoc, ut viro tuo semper

sis superstes.

Jam

Jam *ingredienti nuptæ claves dabantur*, ad ſignificandum, quemadmodum Sex. Pomp. explicat, partus facilitatem: vel quod magis eſt, ut ſignificaretur ei rerum omnium domeſticarum, quæ clavibus concludi ſolent, cura ac cuſtodia, tota denique domus ac rei familiaris adminiſtratio, diſpenſatioque permitti. Nam & ex diverſo cum illi nuntius remittebatur, claves adimebantur, ut Cicero 3. in Anton. Oratio. indicat. Mimam, inquiens, exegit, claves ademit, res ſuas ſibi habere juſſit ex 12. Quem locum belle ac feliciter Petr. Victor. reſtituit. Atque adeo ἐκ τῆς κλειδῶν ὑποβολῆς viro uxorem repudiare Romulus conceſſit, ut Plutarch. in ejus vita auctor eſt.

Hoc amplius, ut reliqua perſequamur, *in pelle lanata*, quemadmodum à Sex. Pomp. traditur, *nova nupta ſtatuebatur*, vel propter morem vetuſtum, quo antiquitus homines pellibus erant induti, vel quo teſtaretur ſe lanificii officium viro præſtaturam. Et hoc eſt quod Plutarch. ἐν αἰτίοις ait, τὴν νύμφην εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσιν. Siquidem νάκος interprete Suida ἔντριχον δέρμα ſignificat ἤτοι δορὰ προβάτου. & Heſychius vocem

vocem νάκεσι, δέρμασι προβάτων valere ſcribit.

Sed & *aqua & ignis nuptiarum ſollemnibus adhiberi conſueverant.* Hinc Scævola noſter; Die, inquit, a nuptiarum, priuſquam ad virum tranſiret, & priuſquam aqua & igni acciperetur. Sic enim rectius in Florentino Codice, quam ut in aliis, Aqua & ignis acciperetur, ſcriptum eſſe, Servius hunc quoque morem referens, comprobat, ad illum ex 4. Æneid. verſum.

Dant ſignũ: fulſere ignes, & conſcius æther
Conjugii.

Ubi hæc Varronis verba ab eo recitantur. Aqua & igni mariti uxores accipiebant. Unde & hodie faces prælucent, & aqua petita de puro fonte per puerum feliciſſimum, vel puellam quæ intereſt nuptiis, de qua ſolebant nubentibus pedes lavari. Apud Sex. Pomp. aut potius Paulum qui eum in Epitomen infeliciſſime contraxit, lib. I verba hæc leguntur. Aqua & igni interdici ſolet damnatis, quæ accipiunt novæ nuptæ: videlicet quia hæ duæ res maxime vitam continent. Et iterum. Aqua aſpergebatur nova nupta, ſive ut pura caſtaque ad virum

a *Penult. D. de donationib. int. vir.*

rum veniret, sive ut ignem & aquam cũ viro communicaret. Varro lib.4.de lingua Latina; Igitur, ait, causa nascendi duplex, aqua & ignis. Ideo ea in nuptiis in limine adhibebantur.quod conjungit. Hinc & mas ignis, quod ibi semen. aqua fœmina, quod fœtus ab ejus humore & eorum conjunctione sumit Venus. Quam Varronis rationem Plutarchus ἐν αἰτίοις his verbis exposuit. Διὰ τί τὴν γαμουμένην ἅπτεσθαι πυρὸς καὶ ὕδατος κελεύουσι; πότερον τούτων ὡς ἐν στοιχείοις καὶ ἀρχαῖς τὸ μὲν ἄρρεν ἐστὶ, τὸ δὲ θῆλυ, καὶ τὸ μὲν ἀρχῆς κινήσεως ἐνίησι, τὸ δὲ ὑποκειμένου καὶ ὕλης δύναμιν. Alias tamen ille hujus moris rationes, quas commemorare nihil attinet, adfert. Illam vero quam ex Festo primum reddidimus, Ovidius lib. 4. Fastor. amplexus est, cum de aqua & igni agens, ita scribit.

An quod in his vitæ causa est, hæc perdidit exul,
His nova fit conjunx, hæc duo magna putant?

At Dionysius Halicarnasseus, hujus instituti originem à Romulo arcessit lib.2. Antiquitat. Κατέλεξεν, ait, αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτοὺς συνήρμοττε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμοὺς, ἐπὶ

κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ᾽ ὑμᾶς ἐπιμελοῦνται χρόνων. Accedat & Varronis teſtimonium ex li. 2. de vita pop. Ro. quod à Nonio Marcello refertur in verbo Titionem, & in verbo Felix, ſed utrubique ita corrupte ut inde ſenſus nullus elici poſſe videatur. Sic autem reſtituendum cenſeo. Contra à novo marito cum ignis è foco in titione ex felici arbore, & in aquali aqua allata eſſet. Quæ verba ad hunc ſolemnem nuptiarum ritum perſpicuum eſt pertinere, ut in titione, id eſt, fuſte ardente, ignem, in aquali, quæ vox vas aquarium ſignificat, aquam à novo marito allatam ſignificent. Huc vero reſpiciens Statius Papin. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ, Muſas ad eorum nuptias convenientes, ignem & aquam geſtantes facit.

Procul, ait, *ecce canoro* (*venæ*
Demigrant Helicone Deæ, quatiuntque no-
Lampade ſollemnem thalamis coëuntibus
ignem,
Et de Pieriis vocalem fontibus undam.

Valerius Flacc. lib. 8. Argonauticor.

Inde ubi ſacrificas cũ conjuge venit ad aras
Æſonides, unaque adeunt, pariterq; precati
Incipiunt, ignem Pollux undamq; jugalem
Pratulit.

Eodem

Eodem etiam reſpexiſſe videtur Claudianus lib.2. de nupt. Proſerp. cum ait,
Confeſſus ſocerũ nimbis Hymenæus hiulcis
Intonat, & triſtes firmant connubia flãmæ.

Hic commode, *Cœnæ nuptialis*, ſilentio minime prætermittendam mentionem ſubiici poſſe, & vero debere exiſtimo: qua opipare ac laute acceptos convivas fuiſſe, facile quis vel me tacente intelligeret. Plautus Curculio. Act.5. Sc. penult.
Tu ut hodie adveniens cœnam des ſororiã,
Hic nuptialem cras dabit.
Rurſus Sc. ult.
Tu miles apud me cœnabis: hodie fient nuptiæ.
Cicero lib.2. Epiſt. ad Q. fr. Pridie idus ſcripſi ante lucem. Eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cœnaturus. Juvenalis Sat. 6.
--Ducendi nulla videtur
Cauſa, nec eſt quare cœnam, & muſtacea perdas.
Sueton. in Calig. cap.25: Alii tradunt adhibitum cœnæ nuptiali mandaſſe ad Piſonem contra accumbentem; Noli uxorem meam premere: ſtatimque è convivio abduxiſſe eam ſecum. Auſon. in Epiſt. ad Paulin.
Natalis ſi forte fuit ſollemnis amico,
Con-

Conjugioq; dapes, aut ſacra repotia patrū.
Has epulas geniales Claudianus lib.2. de Raptu Proſerp. vocat. Extat utique in Sympoſiac. Plutarchi caput, quo tractatur, Διὰ τί πλείστους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν. Leges ſane ſumptuarias, quibus effervesſcens Romanorum luxuriæ æſtus coërcebatur, nuptiis aliquid indulſiſſe, & de præſcripta victus ac cœnarum tenuitate remiſiſſe, accepimus. Lex ſiquidē Licinia cum in certos quoſdam dies centenos æris impendi permiſiſſet, nuptiis ducenos indulſit. Lex vero Julia quæ ad populum Cæſare Auguſto imperante pervenit, profeſtis diebus ducentos finiit, Calendis, Idibus, Nonis & aliis quibuſdam feſtivis, trecentos. Nuptiis autem & repotiis H. S. milies eſſe conceſſit, quemadmodum Gellius lib.2. cap.24. refert. Ut autem nuptiis apud virum cœnabatur, ita ſponſaliorum nomine convivium præberi ſponſo à puellæ parentibus conſueviſſe, nō male mihi videor ex his Ciceronis verbis coniicere quæ ſunt lib.2. Epiſt. ad Q. Fratrem. Ad 8. Idus April. ſponſalia Craſſipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quintus tuus, meuſque, quod perleviter commotus fuerat, defuit. Satage-

agebant profecto veteres, ut quam maxima populi frequentia, celeberrimoque, prout ipſi loquebantur, officio, nuptæ deducerentur. Sueto. in Calig. cap. 25. Liviam Horeſtillam C. Piſoni nubentem, cum ad officium & ipſe veniſſet, ad ſe deduci imperavit. Idem in Nero. cap. 28. de Sporo agens, Cum dote, ait, & flammeo, per ſollemne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad ſe, pro uxore habuit. Quintilianus Declamatio. 306: Aſpice illam virginem quam pater tradidit, euntem die celebri comitante populo. Eaque ratione feriis publicis & feſtis diebus virgines contra atque viduas minime nupſiſſe Plutarch. ἐν αἰτίοις ſcribit, ὅτι ταῖς μὲν παρθένοις καλὸν μὴ ὀλίγων, ταῖς δὲ χήραις αἰσχρὸν πολλῶν ὄντων γαμεῖσθαι. Enimvero Carthagini maritis novis multa fuiſſe convivia obeunda, ſed & ſportulas civibus erogandas, Apuleius Apologia pro ſe ipſo ſecunda indicat. Quorum ſumptuum moleſtiis ut ſuperſederet, in ſuburbana ſe villa potius quam in oppido uxorem duxiſſe profitetur.

Tibiam utique *nuptialibus feſtivitatibus interveniſſe*, non pauci auctorum loci declarant. Plaut. Caſina.

Age,

Age, tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras,
Suavi cantu concelebra hanc plateolam.

Terentius Adelph. Act. 6. Sc. 7.

Verum hoc mihi mora est,
Tibicina, & hymenæum qui cantent.

Et mox.

Missa hæc face,
Hymenæum, turbam, lampadas, tibicinas.

Cicero aut Cornificius lib. 4. Rhetoricor. ad Herenn. De parte ejus matrimonii commovebant? (aut, ut alias, commonebant?) Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. Apuleius lib. 4. de Asino aur. Iam feralium nuptiarum miserrimæ virgini choragium struitur. Jam tedæ lumen atræ fuliginis cinerem arcessunt, & sonus tibiæ zygiæ (ea enim recta est, quam & Beroaldus amplectitur, lectio) mutatur in querulum Lydii modum. Claudianus in Epithalamio.

Dicant pervigiles carmina tibiæ.

Præterea *Talassionem in nuptiis Romanos non secus atque Græcos Hymenæum inclamare consuevisse*, sciendum est. Unde Martial. Epigr. 64.

Quid si me jubeas Talassionem
Verbis dicere, non Talassionis.

Idem

Idem lib.12. Epigrammat.

Nec tua defuerant verba Talaſſe tibi.

Quam acclamationem ex eo inoleviſſe, Livius lib.1. auctor eſt, quod in Sabinarum raptu, virgo una longe ante alias ſpecie & pulchritudine inſignis à globo cujuſdam Talaſſii rapta fuerit: multisque ſciſcitantibus cuinam eam ferrent deducendam, ne quis violaret, Talaſſio eam ferri clamitatum. Qua de cauſa vocem hanc nuptialem factam, & ad poſteros inde manaſſe, Plutarchus quoque in Romulo & in Α'ιτιῶν libro cenſet. Euſebius etiam in Chronico ſecundum B. Hieronymi verſionem; Sabinæ, ait, raptæ anno ab urbe condita tertio, & una virginum pulcherrima, cunctorum acclamatione rapientium Talaſſio duci Romuli decernitur. Unde in nuptiarum ſollemnitatibus, Talaſſio vulgo acclamitant, quo ſcilicet talis nupta ſit, quæ Talaſſium habere mereatur. Hanc eamdem acclamationis hujus nuptialis rationem Servio quoque placuiſſe video, qui ſuperioribus conſentit ad eum verſum lib.1. Æneid.

Pergama cum peteret inconceſſoſque hymenæos.

Nonnullis tamen, ad lanificium vocis hujus

hujus originem causamque referendam esse, videbatur. Qua in sententia Varronem fuisse Sex. Pomp. testatur, Talassionem, inquiens, Varro ait signum esse lanificii. Talassionem enim vocabant quasillum qui alio modo appellatur calathus: vas utipue lanificiis aptum. Itaque Plutarch. ἐν αἰτίοις inter cæteras decantati in nuptiis Talassionis rationes hanc primo loco ponit: Πότερον ἀπὸ τῆς ταλασίας; καὶ γὰρ τὸν τάλαρον τάλαντον ὀνομάζουσι. Quæ verba concisius quam par esset interpres ita convertit. *An propter lanificium quod quasillum vocatur?* Plenius quippe ita verti debuit. *An propter lanificium? Etenim calathum talantum nominant.* Sed quid quæso sonat dictio τάλαντον? Equidem Romanam eam fuisse vel Latio donatam nusquam reperi. Interpres ejus loco κουάσυλλον legisse videtur. Quæ quidem vox pura puta Latina est, vel ipso Servio teste, qui in 2. Eclog. Virgilii, quem Græci κάλαθον vocant, Latine quasillum dici admonet: citatque illud Cicer. Philippic. At vero inter quasilla pendatur aurum. Sed ad Talassionis originem nequaquam vox ea accedit, ac ne adludit quidem. Sunt quibus pro τάλαντον, legendum videatur

κάλαθον. Quod probare non possum, tum quia calathus vox Græca est, &, ut Eustath. in 5 Iliad., 9 ac 10 Odyss. scribit, ἀπὸ τῶν κάλων ἤτοι ξύλων κυκλοειδῶς θεόντων ἢ γυρουμένων nomen invenit: tum quia Talassionis origini non magis quã quasillum respondet. Ego unius ad hujus vulneris medelam Sex. Pompeii opera uti nos posse censeo, qui in eo, quem supra produxi, loco, priscos Romanos quasillum talassionem vocasse scribit: quod tamen vocabulum vetustatis situ obrutum est. Ac proinde apud Plutarchum, inepto ταλαύτου nomine expuncto, ταλασσιόνα vel ταλάσσιον reponendum opinor. Necesse est enim, si auctoris mentem sartam tectamque servare volumus, ταλάρου vocem Græcam Romana aliqua, ex qua talassionis vox fluxisse ac manasse sono ipso judicetur, pensare. Τάλαρος porro & ταλασία, & ταλάσιος, vocabula Græca sunt. Quorum posteriora duo valde corrupte apud Suidam, non quidem auctoris, sed librarii vitio, exposita lector offendet. Illic enim ταλάσιον ἔργον ἡ ἱερουργία· ταλασία, ἱερουργία· ταλάσιος, ἱεροῦργος, vitiosissime definiuntur, quandoquidem ad lanificium, non ad sacrificium, hæ voces pertinent.

Ideo-

Ideoque, ἐριουργία & ἐρίουργος, pro recta interpretatione reponi debent. Quod Hesychius consultus satis comprobabit. Quamquam hic error manifestior est, quam ut cujusquam auctoritate convincendus sit. Plane inter τῆς γυναικωνίτιδος σκεύη ταλάρους καὶ καλάθους Pollux lib. 5. Onomast. numerat. Notat & Hesychius, κάλαθον, γυναικεῖον σκεῦος εἰς ἐρίων παράθεσιν, significare. Sic apud Virgil. lib. 7. Æneid.

-Non illa colo, calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus.

Ovid. lib. 2. fastor.

Ante torum calathi lanaque mollis erat.

Alias, tam τάλαρος quam κάλαθος τυροκομεῖον significant, ut ex Polluce lib. 1. cap. 11. & lib. 7. cap. 10. & Eustathio in 4. Iliad. liquet, qui ταλάρου vocem inde deducit quod τάλας ἤτοι τλήμων εἴη πρὸς τὸ αἴρειν τὰ ἐντιθέμενα. Inde apud Virgil. libr. 3. Georgic. Servius calathos vasa ænea exponit quibus lac vel recens caseus in urbem distrahitur. Cæterum, ut hunc locum concludam, lanificiis priscas matronas valde deditas fuisse, præcipuamque his curam & operam impendisse constat. In fœdere certe inter Roman. & Sabinos percusso lex hæc atque

conditio dicta est, ut volentes nuptæ apud viros quibus conjunctæ erant, manerent, omnium operum ac munerum vacationem, præterquam lanificii, habituræ, ut est à Plutar. in Romulo memoriæ proditum. Inde Iuvenalis Sat. 6. veterum mulierum continentiam ac temperantiam prædicans,

Et vellere, ait, *Tusco*
Vexatæ, duræque manus..

Cujus moris tot sunt à D. Tiraquello, altero nostri seculi Varrone, in lib. de Legib. connubialib. congesta testimonia, ut multitudine sua lectorem pæne obruant.

Enimvero *nuces à novis maritis jaci & pueris spargi consuevisse* indicant Catullus & Virgilius. Ille siquidem in carmine de nupt. Jul. & Manl.

Ne nuces, inquit, *pueris neget*
Desertum domini audiens
Concubinus amorem.
Da nuces pueris iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus.

Virgilius vero Ecloga. 8.

Sparge marite nuces: jam deserit Hesperus Oetam.

De cujus moris causa parum video inter

ter veteres conveniſſe. Varro quidem, teſte Servio ad eum Virgilii quem modo protuli, verſum, ſpargendarum nucum hanc eſſe rationem putabat, ut Jovis omine (ita quippe legi rectius credo, quam omne) matrimonium celebraretur: ut nova nupta matrona eſſet, ſicut Juno. Nam nuces in tutela erant Jovis. Unde & juglandes vocatæ, quaſi Jovis glandes. Quod ab Iſidoro quoque lib. 17. cap. 7. notatum eſt. Illud vulgare fuiſſe idem Varro tradiderat, idcirco ſparſas nuces, ut à rapientibus pueris fieret ſtrepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſet audiri. Aliis placuit ea id gratia factum, ut ſe puerilibus omnibus ludis renuntiare, & juvenilia cuncta ludicra relinquere maritus eo indicio teſtaretur. Quo ſenſu Perſius dixit,

- Et nucibus facimus quæcumque relictis
Cum ſapimus patruos.

At Plinius diverſam reddit, quintamque inſuper perſtringit hujus moris rationem, lib. 15. Natur. hiſtor. cap. 22. Nuces, ait, juglandes quamquam & ipſæ nuptialium Feſcenninorum comites, multum pineis minores univerſitate, eadem portione, ampliores nucleo.

 Nec

Nec non & honor his naturę peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calicis, mox lignei putaminis. Quæ causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fœtu munito. Quod est verisimilius quam quia cadendo tripudium sonumve faciant.

Nubentibus utique, prætextis depositis, à multitudine puerorum quos ad eam celebritatem frequentes convenisse nemini dubium est, *obscœna clamabantur,* versusque mollicie ac lascivia diffluentes, maxima, nec ulli reprehensioni obnoxia licentia occinebantur. *Quos versus Fescenninos vocabant*, sive quod ex urbe Fescennina allati essent, sive quod fascinum arcere putabantur. Servius in 7. Æneid. ad ea verba,

Hi Fescenninas acies.

Fescenninũ scribit oppidum esse Campaniæ, ubi nuptialia carmina sunt inventa. Seneca lib. 4. Declamatio. de servo loquens qui dominæ nupserat: Inter nuptias, inquit, & Fescenninis in crucem generi nostri jocabantur. His enim versibus libere & jlocaliter multa in sponsos, sponsasque jaciebantur. Catullus in Epithal. Jul. & Manl.

Ne diu taceat procax

Fescen-

Fescennina locutio.
Varro Agathone, ut est apud Non. Marcellum: Pueri obscœnis verbis novæ nuptulæ aures restaurant. Quæ verba, quantum conjectura adsequi possum, ad argumentum quo de agimus pertinebant. Martia. Capella lib. 9. de nupt. Philolog. His Hymenæo diutius velut Fescennina quadam licentia personante, geminanteque crebrius. Seneca in Medea, Choro primo.
Hinc illinc juvenes mittite carmina:
Festa dicax fundat convitia Fescenninus.
Claudianus in Epithalamio.
Dicant pervigiles carmina tibiæ.
Permissisque jocis turba licentior,
Exultet tetricis libera legibus.
Ausonius in Parecbasi Centonis nuptialis: Hactenus castis auribus audiendum mysterium nuptiale ambitu loquendi, & circuitione velavi. Verum quoniam Fescenninos amat celebritas nuptialis, verborumque petulantiam notus vetere instituto ludus admittit, cetera quoque cubiculi & lectuli opera prodentur. B. Hieronym. in Epist. ad Demetr. de Virginit. servan. Quam habitura pronubam? Quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi Fescenni-

ſcennina cantabit. Idem in Epiſt. ad Gerontiam. Reſponde mihi cariſſima in Chriſto filia. Inter iſta nuptura es? Quem acceptura virum? Cedo; fugitivum? an pugnaturum? Quid utrumque ſequatur intelligis: & Feſcennino carmine terribilis tibi rauco ſonitu buccina concrepabit, ut quas habeas pronubas, habeas forte lugentes. Erant autem Feſcennini verſus joculares, incompoſiti, rudes, qui temere alternis jaciebantur.

Horatius lib. 2. Epiſtol.

Feſcennina per hunc invecta licentia morẽ
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit.

Livius lib. 7. Non ſicut ante Feſcennino verſui ſimilem, incompoſitum, temere ac rudem alternis jaciebant. Atque hujus nominis verſus in Pollionem ſcripſiſſe Auguſtum Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 4. auctor eſt.

Interea vero *lectus nuptialis componebatur.* Eum autem proprio nomine genialem quaſi generalem appellatũ Servius in 6. Æneid. oſtendit: Geniales ſcribẽs eos proprie eſſe lectos qui puellis nubentibus ſternuntur, dictoſque ita à generandis liberis. Cicero pro Cluentio: Lectum illum genialem quem biennio

nio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari & ſterni expulſa atque exturbata filia jubet. Apuleius libr.10.de Aſino aur. Et mulierem, quã dixit propter multiforme ſcelus beſtiis eſſe damnatam, meiſque præclaris nũptiis deſtinatam: & torus nuptialis noſter futurus accuratiſſime deſternebatur. Lectus Indica teſtudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veſte ſerica floridus. Idem, lib.9. Quæ ſuo pudore poſtpoſito tori genialis calcato fœdere larem mariti lupanari maculaſſet infamia. Toga vero ſterni lectos, & maritorum genios advocari conſueviſſe, Arnobius lib.3. adverſus gentes, mores vetuſtate obliteratos recenſens, teſtis eſt. Et hinc fortaſſe ſacri genium lecti Juvenalis Sat.6. dixit.

Etiam hoc addam, quod niſi à B. Auguſtino non ſemel detectum eſſet, libens ſuppreſſiſſem, ſuper *Priapi faſcinũ novam nuptam conſidere juſſam.* Quemadmodum ille lib.7. de civitat. dei cap. 24. ad fi. & apertius lib.6. cap.9. ſcribit his verbis. Sed quid hic dicam? cum ibi ſit & Priapus nimis maſculus: Super cujus immaniſſimum faſcinum ſedere nova nupta jubebatur, more honeſtiſ-

ſimo ac religioſiſſimo matronarum. Quam obſcœnitatem perſtringere credo Lactantium lib.1.de falſa religio.cap. 20, cum ait: Et Mutinus (vel ut quidam codices habent Tutinus,) in cujus ſinu pudendo nubentes reſident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibaſſe videatur. Ita quippe lego, non ſicuti vulgo ſcriptum eſt, deliberaſſe. Priapo vero, ut ne fœda hæc veterum impietas intacta relinquatur, genitale membrum cum falce affingebant, quo & pueros & aves in hortis, quibus præeſſe credebatur, terreret. Virgilius in Copa.

Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.

Tibullus Eleg. 1.

Pomoſusq; ruber cuſtos ponatur in hortis,
Terreat ut ſæva falce Priapus aves.

Columella lib.10.

Sed truncum forte dolatum (horto
Terribilis membri, medio qui ſemper in
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.

Auctor Priapeor.

Priape quod ſis faſcino tentus gravi.

Et alias:

Soles ſacrum revinctus pampino
Ruber ſedere cum rubente faſcino.

Pleni ſunt teſtimoniorum, poëtarum libri;

bri: quibus omissis, ad exitum festinans, quod superest expediam.

Nuptam deinde in lecto pronubas collocasse sciendum est. Donatus in Terentii Eunuch. ad ea verba.

Deinde eam in lecto collocarunt.

Verbum hoc, ait, proprium est, & adscribitur pronubis. Quo in significato verbum hoc in Catulli versibus quos statim proferam observandum est. Idem Donatus in I. Æneid. pronubas in obsequio nubentium fuisse tradit. Lampridius de Heliogabalo: Nupsit & coiit, ut & pronubam haberet. Claudianus lib. 2. de Raptu Proserp. (*juxta*

Ducitur in thalamum virgo: stat pronuba
Stellantes nox picta sinus, tangensq; cubile
Omina (Sic enim lego) *perpetuo genitalia fœdere sanxit.*

Ad hujusmodi autem officium, spectatæ pudicitiæ mulieres, & quæ uni dumtaxat viro nupsissent, adhibebantur: quo matrimonii perpetuitatem, quemadmodum Sex. Pomp. auctor est, auspicarentur. Unde Catullus in Carm. de nupt. Jul. & Manl.

Vos unis senibus bonæ
Cognitæ bene feminæ
Collocate puellulam.

Tertul.

Tertul. in lib. qui Exhortatio ad castitatem inscribitur. Monogamia apud Ethnicos in summo honore est, ut & virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur, & sic auspicii initium sit. Sed & B. Hieronym. in calce libri primi adversus Jovinian. Unicubas semper habuisse inter gentiles matronas decus merito dicit: per illasque solas fortunæ muliebri sacra fieri consuevisse. Eodemque libro, quæ fuerit alienarum à religione nostra mulierum de secundis nuptiis opinio, multis exemplis accurate conquisitis docet.

Atque hæc sunt Nuptiarum omnia, quæ quidem non incuriose legendo veterum scripta observare potui, sollemnia. De quibus in genere apud Tacit. lib.11. fit mentio, cum inquit: Cuncta nuptiarum sollemnia celebrat. Et lib.22. Necdum celebrare nuptiarum sollemnia audebant. Sic etiam pompam & nuptiarum celebritatem accipe in Theodos. & Valentinia. constitutione. *a* Ob eamque sollemnium multitudinem credo à Cicero. lib.6. de Repub. dictum fuisse, firmiter majores matrimonia stabilita esse voluisse. Quæ verba à Prisciano lib.15. referuntur. *Postri-*

a *in l. si donationem. C. de nupt.*

Postridie vero *nuptiarum apud novum maritum cœnabatur*, &, quia quasi instauraretur redintegrareturque potatio, eum diem Repotia, Sex. Pomp. teste, appellabant. Horat. l.2. Sermo. Sat.2.

Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatus celebret.

Sumptibus certe qui in eos dies fierent modum legibus sumptuariis statutum Gellius lib.2. cap.24. memorat. Meminit & Repotiorum Auson. in eo Epistolæ ad Paulinum quem paulo ante rettuli loco. Hinc hodieque (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur si nil sit) in quibusdam Aquitaniæ regionibus, eum diem qui nuptias consequitur, Repentalia nominant, non tam à pœnitentia, quam corrupta voce à repetita potatione, quasi Repotalia. A Græcis eum diem ἐπαύλια vocari Pollux lib.3. Onomast. testis est. Repotiorum certe vocabulo pro repetita & iterata crapula Apuleius Apolog.1. usus est. Novæ autem nuptæ munera à cognatis & propinquis mittebantur. Eaque sunt Nuptialia munera apud jureconsultos. *a* At apud Cicero. pro Cluen-

a *in l.1. §. præterea. D. de tutel. & rat. dist. l. tutor secundum. D. de administra. tut.*

Cluentio Avito, & Apuleium libr. 6. de Asino aur. Nuptialia dona ea accipienda sunt, quæ ante contractas nuptias, mulieri à viro offerebantur. Postridie vero nuptiarum nova nupta libertatem auspicans uxoriam in domo viri rem divinam faciebat, ut est à Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 15. proditum. Atque hic hujus libri finis esto.

B. BRISSONII, I. C.,

Et in suprema Parisiensi curia Præsidis,

DE

JURE CONNUBIORUM,

Liber singularis.

SOLLEMNES nuptiarum ritus ita sunt à me proprio libro expositi, ut vix quicquam ad plenam & perfectam ejus argumenti cognitionem jure ac merito desiderari posse videatur. Huic consequens duxi, alterum de justis injustisque Quiritium nuptiis librum adjungere. Superiori enim tractatui hoc veluti cumulo addito, juris civilis & antiquitatis Romanæ studiosis hac in parte satisfactum iri arbitror: quibus non modo, quo ritu, sed & inter quas personas olim justæ ac legitimæ nuptiæ contraherentur, utriusque libri conjunctione planum fiet. Atque ut via & arte procedat oratio, à qua ætate justæ nuptiæ contraherentur, primum dispiciendum esse censeo. Nam, cum nuptiis habilem

ætatem constituerimus, ad alias inspectiones veniemus: &, ad certa veluti capita omnia nuptiarum impedimenta revocantes, facilem, ni fallor, lectoribus, ejus quæstionis, quam tractandam suscepimus, cognitionem relinquemus.

Igitur, ut ab ætate ordiamur, in matrimoniis contrahendis ætatem contrahentium definitam esse, Modestinus lib. 4. differentiarum scribit *a*. Ea vero definita ætas pubertas est, vel ipso Iustiniano teste, qui justas nuptias inter se cives Romanos contraxisse tradit *b*, qui secundum præcepta legum coibant: masculos quidem puberes, feminas autem viri potentes. Cui accedere Dionis testimonium velim, qui lib. 54 ita scribit: Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. A duodecimo siquidem anno pubertatem feminas auspicari, prudentibus placuit: ex eoque tempore Romæ puellæ nuptum dabantur. Id quod ea ratione factum Plutarchus interpretatur *c*, ut celerius conjugum mores tenella adhuc ætate imbiberent, & ad obsequium virorum facilius flecti fingique possent. Aliter atque Spartæ

a *l. in sponsalibus. D. de ritu nupt.* b *Instit. de nupt. in princ.* c *in Numa.*

Spartæ ſervabatur, in qua adultiores demum virgines, & plenis nubiles annis, viris in matrimonium collocabantur. Verba Plutarchi, quæ hanc inſtitutorum utriuſque gentis diverſitatem declarant, hæc ſunt: Τοῦ μὲν Λυκούργου πεπείρους καὶ ὀργώσας νυμφεύοντος, ὅπως ἥ τε ὁμιλία, δεομένης ἤδη τῆς φύσεως, χάριτος ᾖ καὶ φιλίας ἀρχὴ μᾶλλον, ἢ μίσους καὶ φόβου παρὰ φύσιν βιαζομένων, καὶ τὰ σώματα ῥώμην ἔχῃ πρὸς τὸ τὰς κυήσεις ἐπιφέρειν, καὶ τὰς ὠδῖνας, ὡς ἐπ᾽ οὐδὲν ἄλλο γαμουμένων ἢ τὸ τῆς τεκνώσεως ἔργον. τῶν δὲ Ῥωμαίων δωδεκαετεῖς καὶ νεωτέρας ἐκδιδόντων. οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος καθαρὸν καὶ ἄθικτον ἐπὶ τῷ γαμοῦντι γενέσθαι. δῆλον οὖν ὅτι τὸ μὲν φυσικώτερον πρὸς τέκνωσιν, τὸ δὲ ἠθικώτερον πρὸς συμβίωσιν. Ex eo vero tempore pubertatem in feminis legibus definitam, quod generationi eſſent ab eo anno aptæ, Macrobius lib. 7 Saturnalium ita ſcribit: *Nec hoc tacebo*, ait, *quod, cum calor ſemper generationis cauſſa ſit, feminæ ideo celerius, quam pueri, fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. Nam & ſecundum jura publica duodecimus annus in fœminis, quartus decimus in puero definiunt pubertatis ætatem.* Idemque auctor lib. 1 Commentarior.

in

in Somn. Scipionis, Post annos bis septem generationis vim in masculis moveri scribit: Ideoque & tutelam pueris, quasi virile jam robur adsit, absolvi: ab ea tamen fœminas, propter votorum festinationem, maturius biennio, legibus liberari. Aristoteles quoque, his consentiens, lib.7 περὶ ζώων ἱστορίας, τὰ θήλεα θᾶττον τῶν ἀρρένων καὶ νεότητα καὶ ἀκμὴν λαμβάνειν, tradit. Indeque testamenta feminis citius quam masculis facere licet *d*. Cæterum si minor 12 annis domum pro uxore deducta esset, nõ ante justa & legitima uxor fiebat quam apud virum duodecimum annum implesset *e*. Sed nec prius à viro dos ejus nomine promissa peti poterat. Nam cum omnis dotis promissio tacita futuri matrimonii conditione suspendatur *f*, ante duodecim annorum ætatem, nondum utiliter secuto matrimonio, dotis petitio viro non competebat. Quapropter si ante impletum duodecimum annum repudiata conditione discessisset, pecuniȩ in caussam dotis numeratæ, quȩ dos fieri nuptiis minime secutis non po-

tuerat,

d *l. A qua ætate. D. de testament.* e *l. Minorem. D. de ritu nuptiarum.* f *l. dotis promissio. D. de Iure dotium.*

tuerat, exemplo dotis, condictio ei dabatur, cum iisdē tamen privilegiis quæ actioni de dote concedebantur. At, cum apud virum major 12 annis esse cœperat, tum matrimonio subsistente, in dotem pecunia numerata vertebatur. Interim verò dum pubertas conjugis expectabatur, siquidem sponsalia intercessissent, quamvis uxorem putaret esse qui duxerat, sponsæ tamen vice ea habebatur *g*, eique vitium oblatum maritus sponsi loco persequi ex Severi rescripto poterat *h*. Quod si sponsalia non antecessissent, nec pro sponsa nec pro uxore haberi poterat. Nec eo magis donationes ei factæ valebant, utpote quæ quasi ad uxorem, non quasi ad extraneam, factæ essent. Quanquam autem nuptiæ cum minore 12 annis non consisterent, in patrem tamen, qui filiam minorem duodecim annis nuptum collocasset, auctorque ei factus esset ad contrahendum, actio in factum ex edicto, Quod falso tutore auctore gestum est, non dabatur *i*. Ignoscendum enim patri

g *l. cum hic status. §. siquis sponsam. D. de donat. int. vir.* h *l. si uxor. §. divus. & §. si minor. D. ad. l. Iul. de adult.* i. *l. penult. §. 1. D. quod falso tut.*

patri prudentes censuere, si filiam suam maturius in viri familiam perducere voluerit. Præsumptum est quippe, propensiori potius in filiam affectu, quam viri in fraudem illiciendi caussa, hujusmodi nuptias eum conciliasse. Quam conjecturam capi paterna pietas & naturalis erga liberos caritas suadet. Non modo autem in matrimonio, sed ne in concubinatu quidē, minor annis duodecim puella haberi jure licito poterat *k*.

Post ætatis vero inspectionem, ad justam matrimoniorum conjunctionē, status ac conditionis eorum, qui matrimonio jungerentur, ratio habenda erat. Ac primum, inter liberas ac serviles personas, nuptias olim non constitisse, certo certius *l* est. Quinimo libera mulier, quæ cum alieno servo post trinam domini denuntiationem in consuetudine perseverasset, Senatusconsulto Claudiano, quod à Justiniano sublatum *m* est, libertatem amittebat, servitutique vindicabatur, quemadmodum Ulpianus in fragmentis Titulorum *n*, & Tertullianus

k *l.* 1.*in fin. D. de concub.* l *l. si neget. D. de liber. l. Proculus. D. de jure do. l.* 3. *C. de incest. nupt.* m. *Rubr. de Senat. Claudian. tol.* n. *C.* 3. *Tit.* 11.

lianus *o*, significant. Quamobrem, si ancilla libero nupsisset, dotisque nomine pecuniam numerasset, sive scisset ancillam se esse, sive ignorasset, nec matrimoniũ erat, nec viri ea pecunia prius fiebat, quam tempore legibus statuto penes se pro suo habitam ac possessam eam usu cepisset. Plane, si apud virum ad libertatem pervenisset, conciliabatur convalescebatque matrimonium: exindeque dotis nomen, si necdum usucapio impleta esset, sortiebatur: matrimonioque soluto, ejus, ut dotalis, repetitio competebat *p*.

Justa vero matrimonia non inter liberas quascunque passim personas, sed inter solos cives Romanos contrahebantur *q*. Nam cum Latinis peregrinisq; connubium, nisi id eis concessum esset, non erat. Testes sunt Ulpianus in Titulorum fragmentis *r*, & Boethius in commentar. ad Topica Ciceronis. Ex quo Seneca lib. 4 de benefic. *Promisi tibi*, ait, *filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium*. Macrob. lib. 1 Saturnal. cap. 6: *Libertinis vero nullo jure uti prætex-*

o *in lib. 2 ad uxor. p. l. Proculus. D. de Iure dotium.* q *Institut. de nupt. in prin.* r *Tit. 5.*

prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo. Itaque maximam apud populum invidiam Antonio conflavit, ab eo contra leges ac patriæ instituta contractum cum Cleopatra conjugium. Cuius facti indignitatem Plutarchus absque nota prætereundam non censuit. Sic enim in ejus cum Demetrio collatione scribit: Ἔπειτα τὴν ἀστὴν καὶ δικαίως γαμηθεῖσαν ἐξήλασε, τῇ ξένῃ καὶ μὴ κατὰ νόμους συνούσῃ χαριζόμενος. Ægre etiam tulisse populum Romanum Xiphilinus narrat, quod Titus Berenicen Ægyptiacam in palatio uxoris loco habebat, ut proinde repudiare eam sit coactus. Itaque, qui cives Romani non erant, connubii jus, nisi civitate impetrata, non habebant. Memoriæque adeo proditum est, Campanos, civitate Romana donatos, & à Censoribus Romæ censeri coactos, ut sibi cives Romanas uxores ducere liceret, petiisse, &, si qui prius duxissent, ut habere eas sibi liceret, utque ante eam diem nati justi sibi liberi heredesque essent. Quorum utrumque eis indultum esse, Livius refert lib. 37. Ex peregrino autem & cive Romana qui nascebantur, peregrini nascebantur: quoniam lex

lex Mensia, quæ in hac parte legi naturæ derogabat *s*, ex alterutro peregrino natum, deterioris parentis conditionem sequi jubebat *t*. At ejusmodi peregrinitatis observationem tandem exolevisse, significare videtur Prudentius lib. 2 contra Symmachum, his versibus:

Distantes, ait, *regione plagæ, divisaq; ponto*
Littora, conveniunt nunc per vadimonia ad unum
Et commune forum, nunc per commercia & artes
Ad cœtum celebrẽ, nunc per genialia fulcra
Externi ad jus connubii: nã sanguine misto
Texitur alternis ex gentibus una propago.

At à provincialibus, cujuscunque ordinis aut loci essent, cum *a* Barbaris conjugia contrahi, Valentinianus & Valens prohibuere. quorum de ea re extat in Cod. Theod. constitutio.

Enimvero patribus cũ plebe connubium ne esset, 12 Tabulis sancitum erat: quemadmodum Dionysius Halicarn. lib. 11 Antiquit. cum Livio lib. 4 ab V. C. narrat. Nam, cum auspicia plebeii non haberent, eaque apud solos patricios subsiderent, idcirco ne incerta prole au-

s *l. lex naturæ. D. de stat. homin.* t. *Vlpian. in fragment. Ti.* 5.
a *in l. un. de nupt. gentil. in Cod. Theod.*

le auſpiciorum jura turbarentur, inter eos connubium decemviri diremerunt. Quod tamen eorum legis caput non multum poſt temporis, tribunorum plebis contentione ac convitio, abrogatum eſſe, iidem docent.

Senatores etiam, ſenatorumve filii, libertinas uxores ducere prohibebantur. Quæ prohibitio quoniam ex *lege Iulia de maritandis ordinibus* deſcendit, neceſſario nobis ejus legis ſententia, breviter tamen, quoad ejus fieri poterit, explicanda eſt. Nam ab aliis dicta nec repetere, nec interpolare libet. Primum autem admonebo, Julium Octavium Cæſarem Auguſtum, compoſitis inteſtinis externiſque bellis, cum & orbi pacem, & ſibi, bona populi gratia, imperium conciliaſſet, ingraveſcente jam ætate, civitati reformandæ legibuſque ſcribendis animum adjeciſſe. Quam rem, jam factam, ut futuram, Ovidius lib. ultimo Metamorph. aſſentatorie ita canit:

Pace data terris, animum ad civilia vertet
Iura ſuum, legeſq; feret juſtiſſimus auctor,
Exemploque ſuo mores reget.

Legum autem earum quaſdam ipſemet conſulatum gerens tulit, quaſdam per

Coſs.

coſs. ordinarios, ſuffectosue, rogari & ad populum ferri curavit. Etenim, ne antiquum reipublicæ ſtatum peſſumdare ſubvertereque videretur, legem inconſulto ſenatu, & cujus patres auctores prius facti non eſſent, protinus ferendam ſibi eſſe non cenſuit. Quemadmodum Zonaras ita ſcribit: Οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμονῶν ἐνομοθέτει, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ εἰς τὸ δημόσιον προετίθει, ὅπως, ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ. Et alias; Νόμους δὲ μετὰ ταῦτα ὁ καῖσαρ ἤνεγκε, καὶ τοῖς βουλευταῖς αὐτοὺς ἀναγνῶναι ἐπέτρεψε, ὅπως, εἰ μή τι ἀρέσκῃ, ἢ ἄμεινόν τι νοήσουσιν, εἴπωσιν. Sic per coſſ. ſuffectos Papiam & Popeam legem de præmiis parentum tulit: quæ propter argumenti adfinitatem Juliæ conjungi ſolet. Quæ leges fama ſe ſupra ceteras, quarum ille princeps auctor fuit, extulerunt. Quota enim pars juris earum legum commemoratione vacat? aut quę frequentiores occurrunt, quam ex Jureconſultorum ad eas leges commentariis, inſcriptiones? Conſtat namque, non ex catalogo modo qui Pandectis Piſanis præfigitur, ſed & ex capitum inſcriptionibus, leges has Junium Mauritianum libris ſex, Marcellum totidem, Terentium Clementem æque atque Ul-

pianum viginti, Paulum decem, Caium quindecim, interpretatos eſſe. Quorum ſi nobis ſcripta integra aut Juſtiniani facinus aut temporis injuria reliquiſſet, ſupervacanea & inanis omnis noſtra hæc opera eſſet. Nunc, quoniam, ſi non libenter, at patienter certe, tanta librorum veterum jactura ferenda eſt, earum, quæ tanquam ex vaſto incendio ſalvæ ad nos pervenerunt, reliquiarum intuitu, amiſſorum deſiderium leniamus; veteremque tam celebrium legum memoriam, eorum, quæ in manibus habemus, ope ab oblivionis injuria, qua fieri poterit diligentia, vindicemus. Qua in parte ſicubi fefellero, veniam me ab æquis judicibus exoraturum facile confido, eo quod, in tenebris, quod ajunt, micantes, & ſolis plerumque conjecturis res ignotas inveſtigantes, labi atque errare, humanum eſt. Ceterum, lex Julia, cujus capita aliquot explicare inſtitui, proprium, differentiæ ergo, de maritandis ordinibus nomen invenit: ad cujus præcepta Apuleius Apologia 2 ita alludit: *Lex Iulia, de maritandis ordinibus, nunquam in hunc modum interdicit: Vxorem in villa ne ducito.* Hanc etiam legem Horatius ſignat, in carmine ſeculari, cum ait: *Diva*

Diva producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta, super jugandis
Feminis, prolisque novæ feraci
Lege marita.

Eadem lex, apud Ulpianum, in Institut. tit 13, & 14, & tit. 15, & apud Juvenalem Saty. 6, legis Juliæ apellatione exaudienda est. Sed & ad eam referendum est, quod Tertullianus lib. adversus Valentinianum ita scribit: *Credas enim, ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias intervenire.* Complura autem capita habuisse eam legem, non est obscurum. Nam & tricesimum quintum à Martiano memoratur *a*. Potissimum autem illud fuit, quo senatores, liberique eorum, libertinas, & quæ ipsæ, quarumve parentes, artem ludicram fecissent, ducere prohibebantur: quod in hæc verba conceptum fuisse, Paulus testis est *b*: QUI SENATOR EST, QUIVE FILIUS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE, EX FILIO NATO, CUIUS EORUM EST, ERIT: NE QUIS EORUM SPONSAM, UXOREMVE, SCIENS, DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AUT EAM, QUÆ IPSA CUIUSVE PATER MATERVE

a *In l. capite. D. de ritu nupt.* b *in l. qui senator. D. de ritu nup.*

ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE, EX FILIO, PRONEPTISVE, EX NEPOTE, FILIO, NATO, NATA, LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. Quibus legis verbis ex jureconsultorum commentariis congrua interpretatio aptanda est. Ait lex: SENATORIS FILIUS. Senatoris filium, quemadmodum Ulpian. lib. I. ad l. Juliam exponit *a*, accipere debemus, non tantum naturalem, verum etiam adoptivum. Nec interest, à quo vel qualiter adoptatus sit. Quod idcirco Ulpianus addidit, quia, cum per adoptionem dignitas non minuatur, sed augeatur, etiam natalium splendorem senatoris filius, inferioris dignitatis homini, veluti plebeio, in adoptionem datus, retinet *b*. Cujus rei exemplum ex Publio Claudio Appii filio sumi potest, quem, etiamsi se plebeio homini in adoptio-

a *L. Senatoris filium. D. de Senatorib.* b *l. per adoptionem. D. de adoptionib. l. 6. D. de senatorib.*

optionem dedisset *c*, senatorem tamen mansisse, dubium non est. Ac nec jus originis in honoribus suscipiendis, adoptione mutari, verum est *d*. Nec illud quidem interest, jam in senatoria dignitate constitutus susceperit filium quis, an ante dignitatem senatoriam. Accedens quippe & superveniens patri dignitas, in liberos quoque jam ante procreatos transfunditur *e*. Et ideo decurionis quoque filius non is dumtaxat habetur, qui ex patre decurione conceptus & natus est, sed & is, qui ante natus est quam decurionis honor patri accessisset. Nec sũ nescius, superiori sententiæ videri quibusdam refragari Constantini constitutionem *f*: quæ propter hyperbaton obscuritate aliqua laborat: aliud tamen nihil significat, quam, filios ac filias, qui quæve ante suscepti susceptæve fuerunt, quam in senatorum ordinem cooptati, vel alias, citra senatoriam dignitatem, clarissimorum titulo patres eorũ earumve decorati essent, clarissimatus nihilominus dignitate frui-

c *Cicero pro domo sua.* d *l. ordine.* §. *ult. D. municipal.* e *l. 2.* §. *in filiis. D. de decurionib. l. moris.* §. *parentes. D. de pœnis.* f *l. si senator. C. de dignitatib. lib.* 11.

turos. quod his, quæ posuimus, mirifice consentit. Atque hæc quæstio ab interpretibus ad filios ante regnum à patre adeptum conceptos ac genitos producta est. Quæ controversia priscis temporibus inter Xerxem & Arthemenem Darii filios incidit: cum hic, utpote natu maximus, ætatis privilegio regnum sibi vindicaret, quod jus & ordo nascendi & natura ipsa gentibus dedit: ille vero non ordine, sed nascendi felicitate, niteretur, regique se primum natum, fratre, qui ante privato natus esset, superiorem, contenderet. Quam tamen litem arbiter, ab his addictus Anaphernes, secundum Xerxem dedit g. Sed hoc exemplum in simili deinde contentione Persæ secuti non sunt. Nam, cum Parysatis minorem natu filium Cyrum Arsicæ, qui postea Artaxerxes nominatus est, præferendum contenderet, eo quod hunc privato, illum regnanti Dario peperisset, explosa hac subtilitate, regnum ad Arsicam delatum esse, Plutarchus h auctor est. Sed enim, ne longius à re proposita aberrem, quod ad adoptivum filium attinet, tandiu eum Senatoris filium habendum, Paulus lib. 2 ad l. Juliam

g *Iustin. li. 2. histor.* h *in Artaxerxe.*

liam & Pap. bene monet *i*, quamdiu in familia manet, patrisque adoptivi potestate continetur. Emancipatus enim, tam jus, quam nomen filii, emancipatione amittit, adoptioneque quæsita adgnatio, è potestate dimisso eo, in totum perit. Civile quippe hoc vinculum contrario civili ac legitimo actu, id est, emancipatione, penitus dissolvitur *k*. Ideoque in omni jure, finita patris adoptivi potestate, nullum ex pristino jure vestigium retinetur *l*. Proinde per adoptionem quæsita dignitas emancipatione extinguitur. At naturalibus liberis honorem, natalibus partum, emancipatio non adimit, nec minuit. Quæ enim à genere, à sanguine, ab ipso ortu emancipatis tribuerentur, ea manere eis incolumia constat *m*. Proindeque, emancipatum à patre senatore, senatoris nihilominus filium haberi, Ulpianus lib. I ad l. Juliam scribit *n*. Idem adiicit, eũ,

i *in l. senatoris filium. D. de senatorib.* k §.
ult. Instit. de cap. min. l *l. per adoptio-
nem. D. de ritu nupt. l. ordine. §. ult. D.
ad municipal. l. in omni. D. de adoption.*
m. *arg. l. amissione. §. ult. cũ l. sequ. D. de
capit. diminu. & l. eũ qui. D. de interdict.
& relegat.* n *l. emãcipatũ. D. de senator.*

qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Aliam vero ejus causam esse, qui, postquam pater ejus è senatu motus est, conceptus & natus fuerit. Nam quæ patri mortis tempore inhæsit dignitas, ea veluti hereditario jure ad posteros transmittitur: At, quæ vivo patre vitio ejus amissa est, ad liberos postea conceptos manare nequaquam potest *o*. Plane jam procreatis liberis patris casum nō obesse placuit. Similique modo, qui decurione patre editus est, licet postea pater ejus decurio esse desierit, quasi decurionis tamen filius, nec in metallum dari, nec aliis plebeiis suppliciis affici poterit *p*. Quodsi ante ejus conceptionem dignitate pater exutus sit, ut plebeii filius in honoribus erit intuendus. Sed nec liberti ingrati delictum, propter quod in servitutem revocatur, filiis, ab eo, dum libertate potiretur, conceptis, nocet *q*. Ita, quod ad statum, conditionis tempus spectamus. Benigne tamen, ac singulari iure, Justinianus constituit

o *l. senatoris filium. D. de senatoribus.* p *l. 2. §. in filii. D. de decurion. l. moris. §. penult. D. de pœnis.* q *l. si manumissus. C. de libert. & eor. libe.*

tuit *r*;ut,si curialis fortunę exortes ultro
sese & sponte sua curiæ dederint, ab iis,
vel postquam curiæ adscripti fuerint,
concepti liberi, non curialem, sed pristi-
nam patrum conditionem sortiantur.
Ceterum, filii appellatione etiam filia
continetur *s*. Et tamen, ut ne senatoris
filia libertino nubere posset, senatus-
consulto specialiter prohibitum fuit *t*,
licet ad hanc quoque speciem lex Julia
porrigi potuisse videatur. Ait lex: N E-
P O S V E. Filii appellatione, si nudam
ac propriam verborum significationem
extra voluntatis caussam spectemus *u*,
nepos non continetur. Et ideo nepotem
exprimi necesse fuit. Porro, si quis & pa-
trem & avum habuerit senatorem, &
quasi filius, & quasi nepos senatoris in-
telligitur. Et, quanquam pater amise-
rit dignitatem ante hujus conceptionē,
avi nihilominus dignitas ei proderit *x*.
Sequitur in lege: N E Q U I S E O R U M
S P O N S A M U X O R E M V E. Senato-
res igitur, senatorumque liberi, liberti-

r, *in l. ult. C. de his qui sponte munera.* s *l. si quis ita. D. de testament. tut.* t, *l. emancipatum. §. ul. D. de senatorib.* u *l. filii. D. de ver. sig.* x. *l. emancipatum. §. ult. D. de senat.*

nas in matrimonio habere prohibentur, ne amplissimi ordinis dignitas hujusmodi conjugii consortio vilescat. Eaque de caussa cum Acten libertam justo sibi matrimonio conjungere Nero cuperet, consulares viros summisisse dicitur *t*, qui regio genere ortam pejerarent. Et Seneca, lib. 7 Controversiar., cum probare niteretur, magnos viros fecisse ut libertinas uxores ducerent, veluti exempli loco subjunxit: M. *Cato coloni sui filiam duxit uxorem, sed ingenuam.* Ideoque exemplum propositioni non quadrat. Ex quo apparet, quod Diocletianus rescripsit *v*, uxorem libertam suam manumissori, *si non sit ex his personis, quæ specialiter prohibeantur*, ducere non esse interdictum, sic cum Accursio accipiendum esse, si non senator sit, senatorisve filius, nepos. Tam enim suas, quam alienas libertas uxores ducere, qui senatoris dignitate prædeti, senatoribusve orti sunt, prohibentur. Proinde siquam ex familia sua ancillam, senatoris filius, 20 annis minor, ad libertatem matrimonii causa perducere studeat, non erit concedendum *x*: quoniam indigne illicite-

t *Sueton. in Nero. cap.* 28. v *in l. uxorem. C. de nupt.* x *l. si rogatus. §.* 1. *D. de man. vind.*

liciteque hujusmodi conditionis mulierem sit ducturus. Justæ ergo non sunt nuptiæ, quas senatorii ordinis viri cum libertinis contraxerint. Cui consequens est, nec dotem esse, quæ in ea matrimonia, quæ consistere non possunt, minime cadit. Nec enim dos sine matrimonio esse potest *y*. Ubicunque igitur matrimonium non est, nec dos est: proinde ex hac caussa caduca dos fiet *z*. Nec tamen, quod Accursius existimat, fisco vendicabitur. Hoc enim in incestis demum nuptiis locum obtinet *a*. Quo fit, ut si libertina senatorem quasi ingenua deceperit, & ei nupta sit, actio in factum doli nomine, in eam ex divi Pii rescripto *b* competat, quod ex dote, quæ nulla est, vir lucrum nullum fecerit. Ei quoque, quod posuimus, consequens est, ex ejusmodi matrimonio justos patri liberos non nasci. Sequitur etiam, rerum amotarum actionem inter personas, quę ita coierint, cessare *c*. Ac nec viro, jure mariti, adulterii accusatio, ob stuprum ab ea, quæ, quamvis uxoris animo ha-

bita

y *l. 3. D. de jure dot.* z *l. dote. D. de ritu nupt.* a *l. incestæ. D. de ritu nupt.* b *l. a divo. D. eod. tit.* c *l. si concubina. D. rer. amot.*

bita fuerit, uxor tamen esse non possit, commissum, competet: licet propter qualecumque matrimonium violatum, ne peccatum suum mulier impune auferat, jure extranei accusatio admittatur *d*. Quamquã autem nuptiæ nõ sint, non eo tamen donationes, quasi inter conjuges factæ, ratæ erunt *e*, ne lucro eis sit illicita conjunctio. Alioquin meliore loco res eorum essent qui contra leges convenirent, quam qui justas & civiles nuptias contraherent: quod utique ratio non patitur. Quapropter, quasi ab indignis ablata, quæ donata testamentove relicta erunt, in fiscum cogentur *f*. Plane, si quis, in senatorio ordine agens, libertinam in matrimonium acceperit, quamvis interim uxor nõ sit, attamen in ea conditione est, ut, si vir dignitatem amiserit, uxor esse incipiat *g*. sic eveniet, ut, quæ ab initio non consistebant nuptiæ, remoto postea obstaculo impedimentoque, convalescant. Atquin, quæ ab initio minus valent, temporis

d *l. si uxor. §. sed si ea sit mulier. D. de adulter.* e *l. 3. §. videamus. D. donat. int. vir.* f. *l. cum hic status. in fi. D. de don. int. vir. l. 2. D. de his quæ ut indign.* g. *l. si quis in senatorio. D. de rit u nupt.*

poris tractu non confirmari, pro regula traditum est *h*. Cui objectioni quidam inerpretes ut occurrant, iis nuptiis, quæ ab initio nullius momenti erant, vires, non solius temporis lapsu atque tractu, sed perseverantia consensus, qui post a-motum impedimentum durat, accedere dicunt. Eoque pacto regulam contrariam flexu eludunt magis, quā elidunt. Mea hæc fuit semper sententia, & sic in animum induxi meum, regulam illam juris & productam longius, & latius acceptam esse, quam pateat. Ad ea namque dumtaxat, que testamentis dantur, relinquunturque, pertinere eam, & iisdem prope cum Catoniana regula finibus ac terminis circunscribendam esse, censeo. In quam me opinionem etiam Rufinus impellit, qui eam regulam ita extulit *i*: *Qua ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.* In ceteris vero speciebus atque caussis falsam eam esse, perspicuum est. Constat siquidem, inutiles ab initio nuptias multis postea ex caussis conciliari. Ut ecce, si ancilla libero nupserit, & apud eundem virum libera facta sit, matrimonium,

h *l. quod initio. D. de divers. reg. jur.* i *in l. penult. D. de divers. reg. jur.*

nium, ab initio inutile, convaleſcit *k*. Pari modo, ſi minor 12 annis domum ducta ſit, licet ab initio nuptiæ nõ ſint, ſi tamen apud virum decimum quartum annum impleverit, juſta & legitima uxor fiet *l*. Similiterque, quod contra mandata ab his, qui officium aliquod in provincia gerunt, contractum fuerit matrimonium, ſi, eo depoſito, in voluntate conjuges perſeverent, cõvaleſcit *m*. Ac, ne in ſolo nuptiarum ſermone hereamus, etſi pecuniæ alienæ numeratione mutuum non contrahatur *n*, conſumptis tamen nummis naſci condictionem, minime eſt ignotum *o*. Sed, etſi aliena pecunia ſolvendi cauſſa detur, quamquam liberationem ejuſmodi ſolutio ab initio non pariat, conſumpta tamen ea ab eo qui accepit, liberatio procedit *p*. Longum eſſet, exempla omnia, quæ ex libris noſtris promi poſſunt, recenſendo enumerare, quibus comprobetur, multa, quę ab origine ef-

fectum

k *l. Proculus. D. de jure dot.* l *l. minorem. D. de ritu nupt.* m *l. eos qui. D de ritu nupt. l. etſi contra. C. de nupt.* n *l. 2. §. mutui. D. ſi cer. pet.* o *l. nam etſi fur. D. ſi cert. pet.* p *l. ſi quis pro eo. §. ſi nummos. D. de fidejuſſorib.*

fectum non habuere, postea, sublatis obstaculi impedimentique caussis, cõfirmari ac corroborari: ut, extra testamentarias quæstiones superiori regulæ locum non esse, verissime pronuntiare mihi posse videar. Atque hæc fuit veteris illius interpretis, cujus non ita pridem in lucem missæ sunt breves in Tit. de diversis regulis juris antiqui notæ, sive is Placentinus est, seu quis alius, (nihil enim præter conjecturam habemus,) sententia. Verum, quæ ad alia excurrit, ad institutum jamjam revocetur oratio. Si senatori indulgentia principali fuerit permissum, libertinam justam uxorem habere, posse eam justam uxorem esse, Ulpianus prodidit *q*. Illud olim in dubium venit, si quis, libertinæ nuptiis devinctus, deinde in collegium senatorum cooptaretur, num matrimonium dirimeretur. Vetus quidem jurisprudentia ob supervenientem dignitatem nuptias solvi credebat, quando in eum casum res cecidisset à quo incipere utiliter non potuerat. Quod Justiniano displicuit; qui matrimonium nihilominus manere, & hoc bono eventu uxorem frui voluit *r*. Enimvero, si libertino sena-

q *l. si senatori. D. de ritu nupt.*
r *l. ult. C. de nupt.*

senatoris filia nupserit, licet postea pater senatu ob turpitudinem moveatur, nihilominus ea justa uxor fiet *r*: cum invidiosum simul & iniquum sit, quæsitam liberis dignitatem propter patris crimen auferri. Senatoris certe filia, quæ artem ludicram, vel corpore quæstum fecerit, aut judicio publico damnata sit, libertino impune nubit *s*. Nec enim huic honos servandus est, quæ tanto se dedecore maculaverit, nominique suo tam insignem ignominiæ notam inusserit. Sed &, quæ senatorio quidem sanguine creta non est, ob matrimoniũ tamen cum Senatore contractum clarissimæ fœminæ nomẽ adepta est, mortuo marito, libertino recte nubit *t*. Nam solas senatorum filias, neptesque, à libertinorum nuptiis lex repellit.

Indignos autem hujusmodi nuptiis libertinos haberi, licet se patrono homini ingenuo adrogandos dederint, Marcellus lib. 1 l. ad Jul. scribit *a*: quandoquidem publica ingenuitatis jura hujusmodi adrogatione non sint adepti.

Quo

r *l. generali. in fi. D. de ritu nup.* s *l. senatoris. D. de ritu nupt.* t *l. cum te. C. de nupt.* a *l. sciendum. D. de ritu nupt.*

Quo pertinet Massurii Sabini à Gellio relatus locus, in quo ita est *b*: *Libertinos vero ab ingenuis adoptari posse, Massurius Sabinus scripsit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum esse unquam putavit, ut homines libertini ordinis per adoptionem in jura ingenuorum invadant. Alioquin, inquit, si juris antiquitas ista servetur, etiam servus à domino per prætorem in adoptionem dari potest.* Et hoc est quod ab Ulpiano definitur *c*: *Eum, qui se libertinum fatetur, nec adoptando ingenuum facere patronum posse.* Tametsi enim patrono libertum suum caussæ cognitione adhibita adrogare liceat, tamen in ejus unius perniciem, damnum ac præjudicium, privataque ejus familiæ jura, ea adrogatio valet *d*. Ceterum, ingenuitatis ornamenta omnia adrogato nequaquam confert ac tribuit. A quo non abhorret, quod Synesius epistola prima, lubenter se, si per leges, acerrimas ingenuitatis patronas, liceret, spurios suos liberos in locum legitimorum adoptaturum, scribit in hunc modum; Παρ' ἐμοῦ δ' οὕτως ἠγαπήθη δια-

φερόν-

b *lib. 5. noc. Attic. cap. 19.* c *in l. ult. D. de statu homin.* d *l. cum eum. C. de adoptionib.*

φερόντως, ὡς ἤδη σ' αὐτὸν εἰσποιῆσαι φιλοσοφίᾳ, καὶ τοῖς γνησίοις ἐγκρῖναι. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὔ φασιν ἐπιτρέψειν οὐδὲ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας. δεινοὶ γάρ εἰσιν τῆς δυσγενείας προστάται. Eademque ratione naturalem in ſervitute quæſitum filium, in poteſtatem quidem patris principis beneficio redigi poſſe, libertinum tamen ſemper manere, ex Ulpiani lib. 4 ad l.Iul. & Pap. traditur *e*. Plane liberti alieni adrogatio non admittebatur *f*, ne jure ſuo manumiſſor fraudaretur. Quare, ſi libertum eum eſſe liqueret, qui ſe adrogandum non patrono dare ſtuderet, nequaquam ferenda hæc, quæ patrono facta fuiſſet, injuria credebatur. Quod ſi per obreptionem, conditione ſua celata, ſtatuque diſſimulato, in alienam familiam cum capite ſuo fortunas libertus tranſtuliſſet, patroni tamen jus integrum nihilominus manebat *g*.

Quæri poteſt, an, ſi aureos annulos ab imperatore libertus acceperit, à ſenatoriis nihilominus nuptiis ſubmoveatur. Quam quidem quæſtionem ab Ulpiano

e *in l.ult.D. de adoptionib.* f *l.ult. D. de adoptionib.* g *l. ſed ſi hac lege.§. patronum.D.de in jus vocat.l.1. §.nepos.D.ſi quis à parent.*

Ulpiano lib.1 ad l. Jul. tractatam fuisse, suspicor. Eoque referendum esse caput illud quod sub Rub.de jure aureor. annulor. à Triboniano relatum est in hæc verba : *Libertinus, si jus aureorum annulorum impetravit, quamvis jura ingenuitatis salvo jure patroni nactus sit, tamen ingenuus intelligitur.* Aureorum enim annulorum beneficio liberti omnia ingenuitatis munia, salvo tamen patronorum jure, cui per principem nihil detrahitur, consequuntur *h*. Eaq; de causa aureis annulis honorem libertorum augeri, conditionem non mutari, traditum est *i*. Denique, vivere eos quasi ingenuos, mori ut libertos *k*, quod in eorum bonis omnia sibi patronatus jura patroni vindicent *l*. Longe minor de eo, qui natalibus sit restitutus, dubitatio est. Hic enim per omnia ingenuus sit, perindeque habetur ac si medio tempore maculam servitutis non sustinuisset *m*. Et ideo in hujusmodi restitutionibus patroni voluntas & consensus exquiri

h *l.ult.D.de jure aur. annul.* i *l.pen.D. de jure aur. annul. l.sed si hac lege.§. sed si jus.D.de in jus vo.* k *l.1. C.ad l.viscell.* l *l.etiã. D.de bon. libert.* m *l.1.2.3.D.de natal.restitu. l.imperialis.C.de nupt.*

quiri ac explorari solet: cui jura omnia, quæ ex manumissione competebant, depereunt.

Præterea senatores, senatorumve filii, eas ducere prohibentur, quæ ipsæ, quarumve pater, mater, artem ludicram fecerint. De patre autem matreque tantum lex loquitur. Et ideo, avum vel aviam artem ludicram fecisse, nihil nocet *a*. In odiosis enim, quæ interpretatione adjuvanda non sunt *b*, patris appellatione avum non comprehendimus. Veluti in lege Iulia de adulteriis, qua patri filiam in adulterio deprehensam occidendi jus datur, patris appellatio ad avum minime porrigitur *c*. Aliter atque in his quæ benigne atque favorabiliter constituuntur, in quibus, patris appellatione avum contineri, justa interpretatione recipitur *d*. Et ita patribus lege Papia servatum jus antiquum avis quoque Nerva, Plinio teste *e*, indulsit. Secundum quæ legem municipalem Parisiensis præfecturæ, quæ patri, filii sine liberis mortui, certam bonorum speciem defert, Parisiensis curia ad avum produ-

a *lege Iulia.* §.1. *D. de ritu nup.* b *l. cum quæreretur. D. de lib. & post.* c *l. patri.* d *l. justa. D. de verb. signif.* e *in Panegyric.*

producendum esse pronuntiavit. Sed & illam principis constitutionem, qua cessiones actionum, mutandi judicii caussa, præterquam à patre, filio, & aliis exceptis personis, factæ, inhibentur, avum complecti obtinuit, licet de patre duntaxat loquatur. Patrem autem hic justum intelligimus, sive is naturalis sit, sive adoptivus. In matre nihil refert, justa sit, an vulgo conceperit *f*. Nam mater quidem semper certa est, etiamsi vulgo conceperit: vulgo vero quæsitorum incertus pater est, cum solum populum patrem ciere possint. Unde festivo scommate Diogenes quendam vulgo reditum lapides in vulgus jacientem repressit; cavendum ei esse, admonens, ne patrem ictu offenderet. Quod belle quoque Synesius epist.3, de vulgo quæsitis loquens, expressit. Τοῖς γὰρ, ait, οὕτω γεγονόσιν, ἀποδέδεικται μὲν ἡ μήτηρ, ὁ δὲ λοιπὸς τῶν γονέων ἀμφισβητήσιμος. ὅσον οὖν ἀμφοτέροις παρὰ τῶν εὖ γεγονότων ὀφείλεται, τοῦτο πᾶν ἥκειν ἔδει παρὰ τῶν ἀπατόρων εἰς τὰς μητέρας. Solius ergo matris, quam partus ipse indubitate demonstrat, merito turpitudo spectatur, non etiam patris, quem promiscuus matris concubitus aut ignotum, aut certe incertum

f *l. lege Iulia. D. de ritu nupt.*

reddit,

reddit. Quodſi poſt legitime copulatas nuptias Senatoris ſocer, ſocruſve, artem ludicram facere cœperint, non idcirco ab initio recte contractum matrimonium diſſolvetur. At ſi ipſamet uxor artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit. Honeſte enim in matrimonio retineri non poteſt.

Ait Lex, ARTEM LUDICRAM, veluti mimicam, hiſtrionicam, & quamcunque aliam ſcenicam. Artem enim ludicram facere dicuntur, qui operas ſuas in ſcenam ſaltandi geſticulandive cauſſa locant, vel etiam extra ſcenam geſticulantur g. Athletæ plane, thymelici, xyſtici, agitatores, & qui aquam equis refocillandorum eorum cauſſa ſpargebant, ceterique omnes, qui ſacris & in deorum honorem inſtitutis certaminibus deſerviebant, item deſignatores, quos βραβευτὰς vocabant, artem ludicram facere non exiſtimabuntur, quemadmodum Ulpianus, ad edictum prætoris de his qui notantur infamia, explicat h. Eodem jure etiam *Attellanarum actores* habitos obſervavi: quod genus ludorum

g *l. mater. §. ult. D. de adult. l. 2. §. ult. de his qui not. infam.* h *l. athletas. D. de his qui not. inf.*

ludorum ab Oſcis acceptum juventutem tenuiſſe, nec ab hiſtrionibus pollui paſſam, eoque inſtitutum, ut earum actores, velut artis ludicræ expertes, notæque vacui, neque tribu moverentur, nec à ſtipendiis militaribus repellerentur, Livius *i* cũ Valerio Max. *k* ſcribit. Proinde & his jus erat, non cogi in ſcena perſonam ponere, quod cæteris hiſtrionibus pati neceſſe erat, quemadmodum ex Sexto Pompeio Paulus adnotavit *l*. Erant vero Attellanę, ut eſt à Donato *m* & Diomede *n* ſcriptum, ſalibus atque jocis compoſitæ fabulæ, quæ vetuſtam in ſe elegantiam, delectationemque Italica ſeveritate temperatam, laſcivia ac petulantia vacuam habebant. Eſtque ab Attella id earum nomen, Oſcorum civitate, in qua primum actitatæ ſunt, ductum. Quas non in libera tantum Republica, ſed vel imperatorum temporibus in uſu fuiſſe, duo Tranquilli loci arguunt. Quorum unus eſt in Tiberio *o*, in hæc verba: *Vnde nota in Attellanico exodio proximus ludis adſenſu maximo excepta percrebuit, hircum vetulum capreis naturam ligurire.* Alter in Galba *p*, his verbis:

i *l.7.ab V.C.* k *lib.2.c.1.* l *lib.14.* m *in Teren.* n *lib. 3. de art.gram.* o *cap. 46.* p *c. 13.*

verbis : *Siquidem, Attellanis notissimum canticum exorsus, venit Iosimus à villa, cuncti simul spectatores consentiente voce reliquam partem retulerunt, ac sæpius versu repetito egerunt.* Hoc idem Spartian. in Hadriano comprobat : *In convivio tragœdias, comœdias, Attellanas, sambucas, pro re semper exhibuit.* Exodia vero huic fabularum generi inserta, ex superiore Tranquilli loco liquet. Quod & Juvenalis indicat : (*lanæ.*
Rusticus, inquit, *exodio risū movet Attel-*
Livius, qualia ea fuerint, exponit *q*, in hunc modum : *Iuventus histrionibus fabularum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabulis potissimum Attellanis, sunt.* Attellanarum utique probatissimos actores, Nonium & Pomponium, Macrobius memorat : post quos diu jacentem artem Attellaniam suscitasse Mummium scribit *r*. Ac plane Pomponii, celebris Attellanarum scriptoris, apud Senecam *f* fit mentio. Enimvero mimi, pantomimi, histriones, ὀρχηςαὶ, qui fracto, molli, atque effœminato gestu mo-

tuque

q *lib.7 ab V.C.* r *lib. Saturnal.cap.*10.
f *controv.*3 *lib.* 7.

tuque corporis, & muto manuum ſermone, res quaſcunque fictas geſtaſve exprimebant, & ita oculis ſubiiciebant ut manibus quodammodo loqui viderentur, artem ludicram facere proculdubio cenſebantur. De quorum artificioſa ſaltatione, ſi, quæ cogitatione complexus, aut obſervatione conſecutus ſum, ea hic effundere vellem, latiſſimus certe digreſſionis excurſioniſque campus pateret. Sed ne parergis liber hic turgeſcat, magis eſt, ut proprium ei tractationi librum aliquando, ſi deus dederit, exiturum deſtinemus.

Interim vero, quo loco ac numero ejuſmodi voluptatum artifices olim fuerint, ſcire intereſt. Idque ipſa legis, in qua conſtitimus, prohibitio exigit. Hoc enim expoſito, nemini dubium relinquetur, cur ab earum nuptiis, quarum pater artem ludicram feciſſet, ſenatores ſenatorumque filios lex Julia repulerit. Artem plane ludicram, ſcenamque totam, veteres in probro duxiſſe, genuſque id hominum non modo honore civium reliquorum carere, ſed & tribu moveri, cenſoria notatione voluiſſe, Cicero lib. 4 de Repub. ſcripſerat, ut à B. Auguſtino lib. 2 de Civit. dei cap. 13 re-

fertur. Idemque lib. 1 de consensu Euangelist. cap. 33; *Nonne Cicero*, ait, *cum Roscium quemdam laudaret histrionem, ita peritum dixit, ut solus esset dignus qui in scenam deberet intrare, ita virum bonum, ut solus esset dignus qui eo non deberet accedere. Quid aliud apertissime ostendens, nisi illam scenam esse tam turpem, ut tanto minus ibi esse homo debeat, quanto magis fuerit vir bonus?* Unde Terullianus in lib. de Spectaculis; *Etenim*, ait, *ipsi actores & administratores spectaculorum, locum, quadrigarios, scenicos, xysticos, harenarios illos amentissimos, quibus viles animas feminæ, aut illi etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt quæ reprehendunt, ex eadem parte, qua magni faciunt, deprimunt, & diminuunt: immo manifeste damnant ignominia & capitis mutatione: arcentes curia, rostris, senatu, equite, ceterisque ordinibus simul & ornamentis Quiritium.* Arnobius lib. 7 adversus gentes: *Existimatur tractari se honorifice Flora, si in ludis flagitiosas conspexerit res agi, & migratum à lupanaribus in theatra. Itane istud non est deorum imminuere dignitatem, dicare & consecrare turpissimas res diis, quas censor animus respuat, & quarum*

rum actores inhonestos esse jus vestrum, & inter capita computari indicavit infamia? Quam veluti amentatam hastam verissime Arnobius, ex ipso Quiritium jure, in eos torsit. Edicto nanque prætoris infamia notabantur *a*, qui artis ludicræ, pronuntiandive caussa, in scenam prodiissent. Quapropter Æmilius Probus, in præfatione libri De vita excellentis imperatoris; *Magnis*, inquit, *laudibus tota fuit Græcia, victorem olympiæ citari. In scenam vero prodire, & populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestate remota ponuntur.* Hujus rei argumentum est, quod, qui ad principem provocantem, eum, qui artem ludicram faceret, torsisset, verberasset judex, lege Julia de vi publica: contra atque si idem in reliquorum civium corpus admisisset, non apprehendebatur *b*, ipsamet legis exceptione nominatim tutus: quæ genus id hominum, quasi beneficio suo indignum, aspernabatur. Quinetiam Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus suæ Augustum flagel-

a *l.1. D. de his qui not. infam.* b *Paulus lib.5. Sententiar. Tit. de vi publica.*

lis (quod erat servile supplicium) verberasse, Tranquillus memorat *c*: ubi & illud refert, magistratibus omni loco omnique tempore coercitionem, in histriones lege veteri permissam, Augustum ademisse. Marito etiam cum paucas omnino personas in uxoris adulterio deprehensas occidendi jus lex Julia de pudicitia daret, id ei licere in eos, qui artem ludicram facerent, noluit *d*. Accusandi quoque & publico judicio reos postulandi, his, qui artem ludicram fecissent, potestas denegabatur *e*. Proinde & hujusmodi artem citra capitale flagitium exercere miles non poterat. Tiberium quidem certe, Dio auctor est *f*, histriones urbe expulisse, arteque ea interdixisse, quod & feminas ignominia adficerent, & turbas excitarent. Contra, Caius eos, statim atque imperio potitus est, eodem Dione teste *g*, revocavit. Rursus Domitianus scenam his interdixit, ut Sueton. in ejus vita memorat *h*, intra domum dumtaxat exercendi artem jure concesso. Fuit plane tempus, cum nec equitibus scena inde-

cora

c *in Augusto, cap.* 45. d *l. marito. D. ad l. Iul. de adulter.* e *l. qui judicio. D. de accusat.* f *lib.* 57. g *lib.* 59. h *cap.* 7.

cora esset, ut eam illis Senatusconsulto Augusti temporibus interdici necesse fuerit. Quod Suetonius in Augusto docet *i*, his verbis: *Ad scenicas quoque & gladiatorias operas equitibus Romanis aliquando usus est, verum priusquam senatusconsulto interdiceretur.* Quod idem Dio ita refert, lib. 54: Ἐπειδή τε καὶ ἱππεῖς καὶ γυναῖκες ἐπιφανεῖς, ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ καὶ τότε γε ἐπεδείξαντο, ἀπηγόρευσεν, οὐχ ὅτι τοῖς παισὶν τῶν βουλευτῶν, ὅπερ που καὶ πρὶν ἐκεκώλυτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐγγόνοις, τοῖς τε ἐν τῇ ἱππάδι δηλονότι ἐξεταζομένοις, μηδὲν ἔτι τοιοῦτον δρᾶν. Ex quo lucem accipiet alter Suetonii in Tiberio locus, quo ex juventute utriusque ordinis profligatissimum quemque, quominus in opera scenæ harenæve edenda senatusconsulto teneretur, famosi judicii notam sponte subiisse narrat *k*. Postea tamen, quod & mirum visum iri præmonet, equitibus gladiatorium ludum indulgentia quadem permissum fuisse, Dio auctor est *l*. Καὶ τοῖς ἱππεῦσιν, ait, ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, μονομαχεῖν ἐπετράπη. Αἴτιον δὲ, ὅτι ἐν ὀλιγωρίᾳ τινὲς τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐπ' αὐτῷ ἐπικειμένην ἐποιοῦντο. Ἐπεὶ γὰρ μήτ' ὄφελός τι τῆς ἀπορρήσεως ἐγίγνετο, καὶ τιμωρίας μείζο-

i *cap. 43.* k *cap. 35.* l *lib. 56.*

μείζονος ἄξιοι εἶναι ἐδόκουν, ἢ καὶ ἀποστρατήσεως ἐνομίσθησαν, συνεχωρήθη τοῦτο σφίσι ποιεῖν, καὶ οὕτως ἀντὶ τῆς ἀτιμίας θάνατον ὀφλισκάνειν. Suetonius etiam, Neronem quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Romanos, & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ, ad ferrum exhibuiſſe, narrat *m*. Proinde, Vitellio imperante, quemadmodum Tacitus ſcribit, ſevere cautum fuit, ne equites Romani ludo & harena polluerentur, cum priores id principes pecunia & ſæpius vi pertuliſſent. Ac, Domitianum quoque, quæſtorium virum, quod geſticulandi ſaltandique ſtudio teneretur, ſenatu moviſſe, traditum eſt *n*.

Quod autem ait lex, FACIT, FECERIT: cum effectu accipiendum eſt *o*. Et ideo, qui operas ſuas locaverit ut in ſcenam prodiret tamen, lege contineri non videtur *p*. Factum enim, nõ voluntas, apprehenditur. Quo pertinet apud Quintilianum *q* propoſita quæſtio, an theatrali lege, quæ eum, qui artem ludicram exercuiſſet, à 14 primis theatri ordi-

m *In Nerone, cap.*12. n *Suet. in Domit. cap.*8. o *arg. l.*1.*§. hæc verba. D.quod quiſque iu.* p *l.*3. *D.de his qui not. infam.* q *lib.*3. *inſtit. orat. cap.*6.

ordinibus arceri volebat, is, qui prætori in hortis ostensus esset, nec tamen productus, contineretur. Cui non absimilis & alia quæstio tractatur apud eundem, aut alium, Quintilianum, Decla. 302. Certe in senatusconsulto *r* de postulando, & in alio legis Juliæ capite *f*, sola operarum ad bestias depugnandas locatio, etiam nulla pugna secuta, notat. Ita quippe utrubique verba scripta sunt. In edicto autem prætoris de infamibus, quod ad ludicram artem attinet, consilium ac conatus non punitur.

Ceterum, huic legis Juliæ capiti congruenter Constàntinus sanxit, ut ne senatoribus, præfectis, duumvirisve, vel sacerdotibus municipiorum, libertam, libertæve filiam, scenicam, vel scenicæ filiam, tabernariam, tabernariæve filiam, vel lenonis, aut harenarii filiam, uxorem habere liceret. Quam constitutionem Valentinianus & Martianus in Novellis laudant *a*. Ei vero Justinianus, quantum ad scenicas personas attinet, derogavit *b*, constituens, mulieribus,

 quæ

r *l.1. §. in senatusconsulto. D. de postul.* f *l. qui libertinus. D. de oper. libert.* a. *Tit. 4. Novel. Mart.* b *in l. imperialis. C. de nuptiis.*

quæ pudorē suum scena aut ludo quandoque polluissent, si, derelicta inhonesta conversatione, honestiorem commodioremque vitam fuerint amplexæ, licere principali rescripto, cuilibet personæ, quacunque dignitate præditæ, nubere, quasi omni pristinæ vitæ macula pœnitentia, principisque beneficio, diluta atque absterſa.

Addidit vero legi Juliæ senatus, ut neque damnatam publico judicio ducere uxorem, aut retinere jus esset *c*. Damnatam accipe eam quæ non provocavit. Ceterum, si provocavit, nondum damnata videtur. Idem est, etsi ab eo, qui jus damnandi non habuit, damnata sit. Damnata enim tum videtur cum damnatio tenuit. Quam ego interpretationē ex similibus aliis locis haurio *d*. Publico plane judicio damnata non videtur, quæ calumniæ prævaricationisve nomine, ex caussa publici judicii sit condemnata, licet infamiæ notetur *e*. In calumniatores enim nulla publica quæstio

c *l. palam. §. senatus. D. de rit. nup.* d *l. edicto. D. de bonor. poss. l. 2. §. ult. D. de pœnis. l. furti. §. 1. D. de his qui notant. infam.* e *l. palam. § si qua calumnia. D. de ritu nup.*

ftio constituta est. Nam, etsi lege Rem-
nia eis pœna irrogata sit, non tamen in
publicorum judiciorum legibus lex ea
numeratur. Igitur, si, ob publici judicii
accusationem per calumniam institu-
tam, sive ob privatum judicium per ca-
lumniam motum, ut calumniatrix mu-
lier, damnata sit, senatusconsulto non
continetur. Ergo dicet aliquis, publico
judicio reos postulare mulieribus licet.
Quod ita verum est, si suam, suorum-
que injuriam exequantur, vel læsæ ma-
jestatis, aut annonæ fraudatæ accusa-
tionem perferant. His enim ex caussis ad
accusationem publici judicii admittun-
tur *f*: quam si destituisse arguantur, ob
eamque rem damnatæ sint, à senatorum
nuptiis idcirco non arcebuntur, quod
prævaricationis crimen in hac specie ju-
dicium publicum non sit *g*. Porro, sena-
toriis personis exceptis, cæteris omni-
bus ingenuis libertinas uxores ducere
lege Papia concessum fuisse, Celsus te-
stis est *h*. cujus ipsa verba subjeci: *Lege*

f *l. de crimine. C. qui accus. nō pos. l. qui ac-cusare. l. hi tamē. l. mulierem. D. de accus. l. ulti. D. ad l. Iul. de an. l. in quæstionibus. D. ad l. Iul. majest.* g *l. 3. §. ul. D. de præ-varicator.* h *in l. lege Papia. D. de ritu nup.*

Iulia Papia cavetur, omnibus ingenuis, præter senatores, eorumque liberos, libertinas uxores habere licere. Quod & Dio comprobat *i*, de Augusto loquens. Ἐπειδὴ δὲ, ait, πολὺ πλεῖον τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιΐαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Quæ verba latine reddam, quoniã in hac parte recta non est, quod ejus pace dictum sit, Xylandri interpretatio: qui εὐγενῆ illic pro patritio accepit, cum ingenuum procul dubio significet. Sic enim Theophilus lib. 1. Institut., & Constantin. Harmenop. lib. 1. tit. ult. εὐγενῆ definiunt, ὁ ἅμα τῷ τεχθῆναι ἐλεύθερός ἐστι, id est, *qui statim ac natus est, liber est.* Itaque recta est hæc; quæ sequitur, illius loci interpretatio: *Iam vero, quoniam masculorum ingenuorum numerus major erat, quam mulierum, potestatem fecit omnibus pro arbitrio, senatoribus exceptis, libertini generis uxores ducere, justosque esse, qui inde susciperentur, liberos constituit.* In eundemque lapidem & Zonaræ interpres impegit in eadem Augusti constitutione referenda. Nam Zonaras ipsamet Dionis verba in suos

i *lib.* 54.

ſuos annales tranſcripſit: nec diſſimilitudo ulla eſt in verbis, præterquā quod pro ἐξελευθέρας, ἀπελευθέρας, pro βουλευόντων, βουλευτῶν Zonaræ codex habet. Hoc vero eſt, quod Mauritianus ſignificat k; *Obſervandum eſſe*, inquiens, *ut inferioris gradus homines, equeſtris ut puta vel plebeii ordinis, uxores ducant eas, quas, qui altioris dignitatis ſunt*, veluti Senatores, *ducere, legibus, propter dignitatem, prohibentur.*

Excipiebat autem lex quaſdam perſonas, quas ne inferioris quidem ordinis hominibus, dum modo ingenuis, ducere permittebat. Veluti lenam, à lenone lenave manumiſſam, vel eam, quæ palam quæſtum corpore faceret, feciſſet. Item in adulterio deprehenſam, vel judicio publico damnatam, vel quæ artem ludicram exercuiſſet. Cuius exceptionis auctorem laudo locupletem, Ulpianum nimirum, in fragmentis titulorum ex ejus Corpore excerptorum, Tit. de cœlibe, orbo, ſolitario. Atque ad hoc legis Juliæ de maritandis ordinibus caput referenda eſſe cenſeo, quæcunque de ingenuorum ſtatu & conditione ex Ulpiani libris ad l. Jul. & Pap. in

k *l. obſervandum. D. de ritu nupt.*

in Pandectis tractata reperiuntur. Ingenuum namque habendum eum qui ingenuus pronuntiatus fuiſſet, licet natura & re vera ingenuus non eſſet, Ulpianus lib.1 ad l. Jul. tradiderat, ut ex inſcriptione l. ingenuus. D. de ſtatu homin. liquet. Idque nimirum propter rei judicatæ auctoritatem, quæ pro veritate habeatur. Unde & hauſta eſt illa juris regula, quæ rem judicatam pro veritate haberi definit. Cui tamen non in hac modo ſpecie, ſed & in omnibus cauſſis, in quibus de ſtatu, conditione, qualitateque perſonæ quæſtio vertitur, locus eſt. In his enim, vel maxime ſententia jus facit *a*. Eodem libro Ulpianus, in hujus capitis, ut veriſimile eſt, interpretatione, ſcripſerat *b*, Si quis per colluſionem ingenuus eſſe pronuntiatus eſſet medio tempore, id eſt, ante colluſionem detectam, & poſt ſententiam de ingenuitate dictam, quaſi ingenuum accipi.

Lenas autem, ut ſingula legis verba expendamus, Ulpianus ad edictum prætoris,

a *l. adoptivum.§.1.D. de in jus voc. l. ſive contra.D.de liber.adgnoſc. l. Papianus. §. ſi ex cauſſa. D. de inoff. te.* b *l. 4. D.de colluſio. deteg.*

toris, ſub titulo de his qui notantur infamia, dici ait *c* eas, quæ per mulieres quæſtuarias proſtituunt. Nec refert, ſuo, an alterius nomine, id genus vitæ exerceant. Ac nec illud intereſt, principaliter ne hoc negotium gerant, vel alterius negotii acceſſione utantur *d*. Ut puta, ſi cauponam quis, vel ſtabulum exercens, mancipia quæſtuaria habeat, occaſione miniſterii quæſtum corpore facientia, is lenonis loco habebitur. Lenones porro, lenæque, edicto prætoris, infamia notabantur. Proinde nec accuſandi publico judicio jus habebant *e*, & ut viles, turpes, famoſæque perſonæ, in adulterio deprehenſi lenones, à maritis impune occidi poterant *f*. Et merito certe, ignominia hujuſmodi perſonas notandas, veteres cenſuerunt; quas, cum Terentio *g*, peſtem perniciemque communem adoleſcentium, &, cum Juſtiniano *h*, ὀλεθρίους καὶ κοινοὺς λυμεῶνας τῆς σωφροσύνης, vocare jure poſſumus. Quapropter ſilentio prætermitti Q. Metelli

c *l. 4. §. ait prætor. D. de his qui notantur infam.* d *l. palam. §. lenonem. D. de ritu nupt.* e *l. qui judicio. D. de accuſat.* f *l. marito. D. de adulter.* g *in Adel.* h *Novella 14.*

telli judicium non debet, qui, in prætura urbana, Vetibio lenoni bonorũ possessionem secundũ tabulas denegavit *i*; separandam fori ac lupanaris conditionem existimans, jurisque ac legum auxilio indignos consens eos, qui tantam civitati labem inferrent. Laudanda quoque Honorii & Theodosii constitutio, qua, lenones patres, dominosve, quos necessitatem filiabus ancillisve peccandi imposuisse constiterit, non solum potestatem, quam in eos habebant, amittere, sed & proscriptionis exiliiq; pœna plecti, sanciunt *k*. Denique, nec satis unquam pro merito Justinianus laudabitur, qui genus hoc hominum urbe regia pelli, eosque, qui illecebris pellectas puellas ad quæstum alere comperti essent, acerbissimis pœnis subiici voluit *l*.

Verum videamus, quænam palam quæstum corpore facere ex legis Papiæ sententia intelligerentur. Palam, Ulpiano interprete *m*, est, *coram pluribus*: eique voci plerunque socia adjungitur vox *aperte*: quarum altera, ut Asconius Pædianus distinguit, ad publicum conspe-

i *Valerius Max. lib. 7, cap. 7.* k *l. ult. C. de spectac. lib. 2.* l *Novella* 14. m *l. palam. D. de verb. signific.*

ſpectum, altera ad dictorum ſignificationem pertinet. Valer. Max. lib. 6 cap. 1: *Cum de ſtupro nihil negaret, ſed ſponſionem ſe facere paratum diceret, quod palam atque aperte corpore quæſtum factitaſſet.* Palam autem quæſtum feciſſe, non ea tantum exiſtimatur, quæ ſe in lupanario, &, ut Tertul. loquitur, publicarum libidinum loco, proſtituit, verum etiam ſi quæ in taberna, vel caupona, aut alicubi alias, pudori ſuo non parcit *n*. Cujuſmodi fœminis olim, propter infamiæ notam, turpitudinemque vitæ, teſtimonii dictio non erat: legeque adeo Julia de vi nominatim cavebatur *o*, ut ne ad teſtimonii fidem admitterentur.

Et, quoniam hic ſe de impudicis mulieribus agendi locus offert, non alienum erit, quæ de re meretricia ex veteri memoria obſervando notavi, in medium producere. Nec enim erit inutilis aut injucunda hæc à propoſita oratione digreſſio. Primum autem invenio, publicarum libidinum victimas, atque hoſtias, (ſic enim Tertullianus non ſemel *p* meretrices appellat) Romæ ſub forni-

n *d.l. palam. D. de ritu nupt.* o *l. 3. §. lege Iulia. D. de teſtib.* p *in lib. de cultu feminar. & in lib. de ſpectacul.*

fornicibus prostare consuevisse. Inde illud Horatii in Sermonibus q:

Contra alius nullam, nisi olenti in fornice stantem:

Qua periphrasi meretricem designat. Idem, eodem loco:

Quidam notus homo, quum exiret fornice, Macte
Virtute esto, inquit, sententia dia Catonis.
Nam simul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes æquũ est descendere, nõ alienas
Permolere uxores.

Seneca, in li. De beata vita; *Voluptas*, ait, *humile, servile, imbecillum, caducum, cui statio ac domicilium fornices & popinæ sunt.* Arnobius lib.2 adversus gentes: *Stant in lupanaribus prompta, in fornicibus objunctæ.* Plautus, Bacchidibus: *Omnes fornices, lustra, & lustrales cellulas, quæsivi sedulo.* Martialis, lib.1 Epigram.

At meretrix abigit testes veloq;, seraque;
Raraque summœni fornice rima patet.

Arbiter Petronius, Satyrico: *Tandem, imno jam sero, intellexi, me in fornicem esse deductum: execratus itaque aniculæ insidias, operui caput, &, per medium lupanar fugiens, cepi in aliam partem.* Isidorus, lib. 10 Etymologiar. *Fornicatrix est, cujus corpus publicum ac vulgare est.*

q *lib.*1. *Sat.*2.

Hæ

Hæ sub arcuatis prostituebantur. quæ loca fornices dicuntur. unde & fornicariæ. Sed & in lexico Latinogræco suburbicariæ ædis B. Germani Parisiensis ita scriptum reperi : *Fornicaria*, πόρνη. ἀπὸ καμάρας, ἐν ᾗ ἵστανται.

Lupanaris vero vocabulum unde ductum sit, Lactantius, lib.1 Divinar. instit. cap.20, sic exponit, de Acca Laurentia agens : *Fuit enim Faustuli uxor, &, propter vulgati corporis vilitatem, Lupa inter pastores, id est, meretrix, nuncupata est. unde etiam lupanar dicitur.* B. Hieronym.in Chronic. Eusebii : *Verum parvulos, prope ripam Tyberis expositos, Faustulus, regii pastor armenti, ad Accam Laurentiam uxorem suam detulit; quæ, propter pulchritudinem, & rapacitatem corporis quæstuosi, Lupa à vicinis appellatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ lupanaria dicuntur.* Idem & Isidor. tradit, lib.18 Etymolog. cap.42. Græci porro οἴκημα vocant. Sic enim Dio, lib. 59, Messalinæ libidinem narrans, loquitur: Ἤδη γὰρ καὶ ἐπ' οἰκήματος, ἐν τῷ Παλατίῳ, αὐτή τε ἐκαθέζετο, καὶ ἄλλας τὰς πρώτας ἐκάθιζεν. Invenitur & hoc verbum apud Xiphilinum in Heliogabalo. Καὶ τέλος, ait, ἐν τῷ

Παλα-

Παλατίῳ οἰκήματι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε. Ubi interpres οἴκημα, *cubiculum*, non ſatis apte, vertit. *Cumcellam*, vel *lupanar*, commodius reddere potuiſſet. Suidas: Οἰκήματα, τὰ χαμαὶ τυπεῖα. Heſychius: Οἴκημα, τὸ δεσμωτήριον. Ἀττικοὶ δὲ, τὸ πορνεῖον.

Ex illo autem Martialis à me ſupra prolato verſu, ſub mænianis & projectis abditas fuiſſe meretricum cellas, colligere eſt: qua ratione idem auctor ſcorta, ſubmænianas uxores, lib.12 Epigr., vocat;

Et plena, inquiēs, *turpi matris olla reſina,*
Submæniana quæ pilantur uxores.

Unde etiam explicantur ſequentes ejuſdem poetæ verſus, qui lib.11 Epig. leguntur:

Submænianis inquinatior buccis.
Quem cum feneſtra vidit à Suburrana,
Obſcœna nondum lena, fornicem clauſit.

Ex quo etiam liquet, in Suburra, quæ in ſecunda urbis regione ſita erat, meretricum manſionem fuiſſe, quod verſus hi Priapeorum ſignificant:

Nota Suburranas inter Theletuſa puellas,
Quæ, puto, de quæſtu libera facta ſuo eſt.

Et hinc fortaſſe eſt, quod in deſcriptione urbis Romæ, in eadem cum Suburra regio-

regione, lupariæ, tam à Pub. Victore, quam à Sexto Ruffo, ponuntur. Sed extra urbis mœnia quædam prostabant meretrices, quas extramuranas idcirco Lampridius in Heliogabalo vocat. Quin &, in theatris, & in aliis urbis locis, meretrices constitisse, non dubium est. Idem Lampridius in Heliogabalo : *Fertur una die ad omnes circi, theatri, & amphitheatri, & omnium urbis locorum meretrices, tectus cucullione mulionico, ne adgnosceretur, ingressus.* Idem alias: *Omnes de circo, de theatro, de stadio, & omnibus locis & balneis meretrices collegit in ædes publicas.* Isidor. lib.18 Etymolog. cap. 42 : *Idem vero theatrum, idem & prostibulum, eo quod post ludos exactos meretrices ibi prosternerentur.* Ex quibus satis abundeque probatum arbitror, in fornicibus & submœnianis meretricū cellulas positas structasque fuisse: quas, quod & humi depressæ essent, & exiguum lumen admitterent, obscuras esse, fuliginisque plenas, plerunque contingebat. Qua de caussa Seneca in libris Controversiar. *fornicis fuliginem* dixit. Auctor quoque Priapeorum :

Quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus favilla.

Inde-

Indeque Horatius *olentem fornicem* dixit, lib.1 Satyr.2. ut & Prudentius, lib.2 contra Symmachum, *spurcam redolente fornice cellam.*

Certa vero meretrici cuique cellula constituebatur, propriusque ei titulus inscribebatur, quo & prostitutæ nomen, & quantum uno concubitu mereret, designabatur: quo facilius in eam quisque incideret, ad quam animum appulisset, pretiumque concubitus à se pendendum sciret. Seneca, lib.2 Controversiarum: *Deducta es in lupanar: accepisti locum: pretium constitutum est: inscriptus est titulus: hactenus in te inquiri potest. Ceterum, nescio quid cellulam & obscœnum lectulum vocas.* Et paullo post: *Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti.* Et alias: *Stetisti cum meretricibus: stetisti sic ornata, ut populo placere posses, cum veste quam leno dederat: nomen tuum pependit in fronte, pretia stupri accepisti.* Inde Martialis inscriptam cellam pro lupanario dixit.

Intrasti, ait, *quoties inscriptæ limina cellæ,*
Et puer arrisit, sive puella, tibi.

Hoc ipsum Iuvenalis aperte expressit a,

Messa-

a. *Sat. 6.*

Messalinam exagitans, Claudii Imperatoris uxorem, libidinis prodigiosissimæ fœminam; cujus explendæ caussa toro conjugali relicto, meretricis habitu plerumque in lupanar noctu descendebat, venientesque, nomine insignioris fornicariæ sibi accommodato, usque ad satietatem admittebat.

Respice, inquit, *rivales divorum: Claudius, audi,*
Quæ tulerit. Dormire virum cum senserat uxor,
Ausa Palatino tegetem præferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos.
Linquebat. Comite ancilla nō amplius una,
Et nigrum flavo crinē abscondente galero,
Intravit calidum veteri centone lupanar,
Et cellam vacuam, atq; suam. Tunc nuda papillis
Constitit auratis, titulū mentita Lyciscæ,
Ostenditque tuum, generose Britannice, ventrem.
Excepit blanda intrantes, atq; æra poposcit.
Mox, lenone suas jam dimittente puellas,
Tristis abit; sed, quod potuit, tamen ultima cellam
Clausit, adhuc ardens rigidæ tentigine vulvæ;

Et,

Et, lassata viris, nondum satiata, recessit:
Obscurisque genis turpis, fumoque lucernæ,
Fœda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.

Quod autem superiores auctores *titulum*, Tertullianus *elogium* appellat in lib. De spectaculis. *Ipsa etiam*, ait, *prostibula, publicæ libidinis hostiæ, in scena proferuntur, perque omnis ætatis, omnis cognationis ora transducuntur: locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, prædicantur.* Utitur tamen ille auctor *tituli* verbo in eandem sententiam in lib. de pudicitia. *Et ubi*, ait, *proponetur liberalitas ista? Ibidem, opinor, in ipsis libidinum januis, sub ipsis libidinum titulis; illic hujusmodi pœnitentia promulganda est.*

Inter meretricem plane & prostibulum hanc veteres differentiam posuisse, Nonius Marcell. notat, quod meretrices copiam sui tantummodo noctu facerent: prostibula vero ante stabulum starent, quæstus diurni & nocturni caussa. Et ad hanc comprobandam differentiam, Plauti Cistellaria locum producit. Eademque ratione prosedas appellatas ab eodem Plauto meretrices, quæ ante stabula sederent, Sext. Pomp. lib. 14 docet: locus vero Plauti, de quo sentit,

ſentit, ex Pœnulo, Act. 1, Sc. 2, petendus eſt. Quorum locorum auctoritate adductus credo, apud Petronium Arbitr. verbum hoc corruptum eſſe: nam in Satyrico ſcriptum veteres libri habent, *jam pro ſella meretrix aſſem exegerat*; cum, meo quidem judicio, ſcribendum ſit, *jam proſeda meretrix*.

Cum vero ait Juvenalis, *tunc nuda papillis conſtitit auratis*, morem meretricum ſignat. Quas nudas proſtare conſueviſſe, didici ex Xyphil. in Heliogabalo. Ἐν τῷ Παλατίῳ, inquit ille, οἰκήματα ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε· γυμνός τε ἀεὶ ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ ἑστὼς, ὥσπερ αἱ πόρναι. Petronius Arbiter, in Satyrico: *Cum ego negarem, me cognoſcere domum, video quoſdam interviculos, nudaſque meretrices, furtim ſpatiantes.* Enimvero, apud ædiles, flagitium profiteri, ſuumque nomen edere, meretrix cogebatur. Cornel. Tacit. lib. 2: *Nam Viſtilia, prætoria familia genita, licentiam ſtupri apud ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus impudicas, in ipſa profeſſione flagitii credebant.*

Sed & meretricum erant ab honeſtarum matronarum cultu atque ornatu diſtincta veſtimenta: quemadmodum in

noſtris

nostris selectarū ex jure civili antiquitatum Commentariis fusissime comprobavimus. Nec in stolæ modo, & pallæ usu, sed & in crinium colore, differentia ea cernebatur. Si quidem, ut Servius in 4 Æneidos notat, matronis nigra coma, meretricibus flava, probabatur: quod ex eo Juvenalis, quem modo retuli, loco confirmatur.

Et nigrum, ait, *flavo crinem abscondente galero.*

Valerius, lib. 2, de matribus familias agens: *Indulgentibus namque maritis, & auro abundante & multa purpura usæ sunt, quo formam suam concinniorem efficerent: summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt.*

Ceterum, meretricum quæstum vectigali obnoxium esse Caligula voluit, tributumque illud primus instituit; cujus ad hæc usque tempora exemplum manere dicitur. Sic enim Tranquillus in ejus vita scribit a: *Ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava, ex capturis prostibulorum quantum quæque uno concubitu mereret: additumque ad caput legis, ut publico tenerentur, quæ meretricium, quæve lenocinium fecissent.* Meminit ejus & Lam-

a *cap.* 40.

& Lampridius in Alexandro. *Lenonum, ait, vectigal, & meretricum, & exoletorum, in sacrum ærarium inferri vetuit, sed sumptibus publicis ad instauratione͂ theatri, circi, amphitheatri, & ærarii, deputavit.* Cui non absimile tributum in urbe quoque Constantinopolitana pendi & exigi consueverat. Χρυσάργυρον id appellabatur. Quod tandem ab Anastasio sublatum est *b*: qui omnes ejus tabulas magno studio conquisitas flammis aboleri curavit, ut ejus instaurandi revocandiq; facultatem posteris præcideret.

Porro, meretrices ut plurimum servilis, aut certe libertinæ conditionis erant. Plautus, Cistell. Act.1, sc.1:

Eunt depressum, quia nos sumus libertinæ.
Et ego, & mater tua, ambæ meretrices fuimus.

Livius, lib.39: *Scortum nobile, libertina Hyspala, Fecenia, non digna quæstu cui ancillula adsueverat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur.* Lamprid. in Heliogabalo: *Meretrices à cunctis lenonibus redemit sæpe, & manumisit.* Ac plane senatusconsulto, Tiberii temporibus facto, quæstum corpore fa-

b *Zonar. tomo 3. Annal. in Anastas. Niceph. hist. Eccles. lib.16, cap.40.*

cere eæ mulieres vetitæ ſunt, quarum avus pater mariruſve equo publico meruiſſet. Tacitus, lib.2: *Eodem anno gravibus decretis libido fœminarum coercita eſt; cautumque, ne corpore quæſtum faceret, cui avus, aut pater, aut maritus, eques Romanus fuiſſet.*

Sed hæc fuerit, ut ait Thucydides, ἐκβολὴ λόγου non inutilis. Ut igitur ad legis interpretationem redeam, ſive in ſummæniana, cella, & fornice, mulier corpus ſuũ vulgaverit, ſive alibi, ut cum imperatoribus loquar, venalem *c* formam exhibuerit, & proſtitutam meretricio more vulgo ſe præbuerit, lege Julia notatur. *Palam* enim hic accipimus, *paſſim*, &, *ſine delectu*. Nec intereſt, pecunia accepta, an ſine quæſtu palam ſe proſtituerit. Quæ vero cum uno, aut item altero, licet pecunia accepta, ſe commiſcuit, in eadem cauſſa non eſt. Nec vero ea tantum, quæ palam quæſtum corpore facit, ſed &, quæ aliquando fecit, licet facere deſierit, ab ingenuorum nuptiis repellitur. Non enim contracta ex anteactæ vitæ turpitudine macula, pœnitentia aboletur. Addit Ulpianus, hujus loci interpretationẽ perſe-

c *in l. ſi ea. C. ad l. Iul. de adult.*

ſequens, ei non ignoſci, quæ, obtentu paupertatis, quaſi egeſtate coacta, turpiſſimam vitam elegit, ſimilis Chryſidi illi Terentianæ, quæ ſe inhoneſte optavit parare divitias, quam in patria honeſte pauper vivere.

Prohibebantur præterea ingenui in adulterio deprehenſas ducere. Nec exigebat lex, ut damnatæ eſſent. Igitur, etſi poſt deprehenſionem abſolutæ eſſent, adhuc tamen illis nota ex ipſa deprehenſione, quam ſolam lex ſpectabat, contracta oberat *d*. Enimvero, nec pœnæ, nec infamiæ, quæ ob crimen adulterii plectitur mulier non accuſata, nec damnata, ſubjicitur *e*, etſi nuptiis ejus, ſi deprehenſa eſt, abſtinere ingenuos lex Iulia de maritandis ordinibus præciperet. Non diſtinguimus hic, ut in l. Iulia de adulteriis, à quo, vel ubi, deprehenſa ſit. Proinde ſive maritus, ſive quis alius, deprehendiſſe proponatur, & ſive in domo patris, vel mariti, ſive alibi, uſquam deprehenſa ſit, erit notata, ſecundum verba legis. Atque hæc ita de ea, quæ ſponte peccarit, accipienda ſunt. Vim paſſam enim integræ exiſtimationis eſſe, nec

 nuptias

d *l. palam. §. quæ in adulterio. D. de ritu nup.* e *l. etſi. C. ad l. Iul. de adult.*

nuptias ejus aliis interdici, merito placuit *f*. Damnatam porro ex caussa veri adulterii commissi ducere uxorem, etiam lex Iulia de adulteriis vetabat. Quinimo factum hoc pro adulterio vindicabat *g*. Ob aliam vero caussam lege Iulia damnata, veluti quod domum præbuisset, pretiumve pro comperto stupro accepisset, impune ducebatur *h*. Quamquam senatusconsulto postea eæ nuptiæ senatoribus interdictæ videantur *i*. Maritus plane, ream adulterii à se jure mariti vel extranei postulatam, post abolitionem denuo uxorem ducere, & quidem citra legis Iuliæ pœnam, potuit *k*. Is enim in eam legem committit, qui vel publico judicio damnatam in matrimonio habet, vel adulteram sciens, ut ignorantiam simulare non possit, retinet uxorem *l*. Ab extraneo vero adulterii rea, nec ante damnationem uxor, duci potest *m*. Bene itaque Papinianus, cum Mæ-

f *l. fœdissimum. C. ad l. Iul. de adult.* g *l. mariti. §. 1. D. ad l. Iul. de adul. l. castitati. C. eo. tit. l. auxilium. D. de minoribus.* h *d. l. mariti. §. 1.* i *d. l. palam. §. senatus. D. de ritu nup.* k *l. generali. §. ream. D. de nup.* l *l. sine metu. C. ad l. Iul. de adult.* m *l. reas. D. de ritu nupt.*

Mævius, in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non damnatam uxorem duxisse proponeretur, eique moriens hereditatem reliquisset, respondit *n*, neque tale matrimonium stare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, sed ad fiscum, pertinere. Similiterque, si talis mulier virum hæredem instituisset, ab eo, quasi ab indigno, hæreditatem auferri.

Verum enimvero, quando in legis Iuliæ & Papiæ explicationem ingressi sumus, è re est, reliqua ejus capita ad rem uxoriam pertinentia persequi. Invenio autem, legibus illis (quod tandem à Iustiniano abrogatum est) eas nuptias, quas vir sexagenarius cùm uxore quinquagenaria contraheret, fuisse improbatas *a*. Unde scite Lactantius, lib. 1. de falsa rel., cap. 16; *Vtrum, ait, sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum?* Ac plane Apuleio inter cætera criminis loco objectum ab adversariis legimus, quod sexaginta annos natam fœminam duxisset: idque factum accuratissime ille, Apolog. pro se ipso secunda, diluit ac purgat. Improbabat

n *l. Claudius. D. de his quæ ut indign.* a *l. penult. C. de nupp.*

 autem

autem lex ejuſmodi nuptias, tanquam liberorum quærendorum cauſſa minime contractas, veroque conjugii fructu ac fine deſtitutas. Hoc enim in illis legibus condendis agebat Auguſtus, ut exhauſtam bellis civilibus civitatem ſobole repleret. Sexagenarius autem ut generandi, ita quinquagenaria pariendi impotens eſſe vulgo exiſtimatur *b*. Ariſtoteles quidem certe in Politicis *c* finem gignendi ut plurimum viris ſeptuageſimum annum adferre, mulieribus vero quinquageſimum ſcribit. Itaque Dionyſius Halicarnaſſæus, lib. 4, eorum ſententiam refellens, qui Lucium & Aruntem Tarquinios Tarquinii Priſci fuiſſe filios, non nepotes, credunt, id admitti non poſſe, argumento eiuſmodi docet: Ἡ γυνὴ δὲ πέντε ἔτεσιν ἦν αὐτῷ νεωτέρα, καθάπερ εἰκός. ἑβδομηκοστὸν ἂν δήπου καὶ πέμπτον εἶχεν ἔτος, ὅτε ἐπέθνησκε Ταρκύνιος, ἐπειδὴ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν ἔσχατον ἐκύησεν, ἔτος ἔχουσα πεντηκοστόν. πορρωτέρω γὰρ οὐκ ἐπικυΐσκεται τούτου τοῦ χρόνου γυνή, ἀλλ' ἔστιν αὐταῖς τῶν ὠδίνων ὅρος, ὡς οἱ ταῦτ' ἐξητακότες γράφουσιν. Sed & idem Ariſtoteles *d*, in libro de Natura Animalium, raro con-

b *l. ſi ſterilis. D. de actio. empt. l. ſi major. de legit. C. hæredi.* c *lib. 7. cap. 16.* d. *lib. 1.*

contingere, ut ad ſeptuageſimum uſque annum vir generet: frequentius vero quinto & ſexageſimo anno generandi vires conſumi, tradit. Ideoque Dionyſius Halicarnaſſæus, in eo, quem paullo ante citavi, libro: Ἄωρος δὴ γίγνεται πάλιν ὁ γάμος τοῦ Ταρκυνίου μικρὸν ἀπολείποντος ἐτῶν ὀγδοήκοντα. καὶ ἡ τῶν τέκνων γένεσις τοῖς ταύτην ἔχουσιν τὴν ἡλικίαν ἄπιστος. Quapropter apud Plautum, Mercatore *e*, has Eutychus ſenibus ſexagenariis, quaſi à re venerea jam per ætatem excluſis ac ſubmotis, leges dicit:

Annos natus ſexaginta qui erit, ſi quem ſcibimus
Seu maritum, ſive hercle adeo cœlibem ſcortarier,
Cum eo nos hic lege agemus.

Similiter Mitio apud Terentium, Adelphis, Demeæ ſuadenti ut uxorem duceret,

Satin', ait, *ſanus es?*
Ego novus maritus anno demum quinto & ſexageſimo
Fiam?

Mulierem vero poſt quinquageſimum annum non parere, Plinius abſolute definit *f*, majoremque partem quadrage-

e Scena ultim. f *lib.7 Natur.hiſto.cap.14.*

ſimo profluvium genitale ſiſtere. Solinus quoque, poſt annum quinquageſimum omnium mulierum fœcunditatem conquieſcere, in Polyhiſtore tradit. Ac plane, quibus cruor menſtruis intervallis fluere deſtitit, eas jam concipere non poſſe, ab auctoribus medicinæ conſtanter adfirmari, B. Auguſtinus auctor eſt *g*. Subjicit vero Plinius, Maſiniſſam regem poſt octoginta ſex annos filium generaviſſe, qui Methymnus appellatus ſit. Cui & Valerius Maximus *h*, & Florus *i*, & Solinus, conſentiunt. Quod de eo minus mirum videtur, quem vel ante omnes homines robore ſenectæ admirabilem fuiſſe, literarũ monumentis proditum eſt. Qui, quemadmodum Cicero refert, in libro quem de ſenectute ſcribit, vel nonaginta annos natus, nullo unquam imbri, nullo frigore, ut capite operto eſſet, adduci potuerit, & pedibus iter ingreſſus, in equum omnino non aſcenderit. Sed & Catonem Cenſorium idem Plinius *k*, cum Solino, octogeſimo exacto anno filium è Salonii clientis ſui filia, avum Catonis Uticenſis, procreaſſe ſcribit. Unde Plutarchus, in

g *lib.3 contra Iulian. Pelag.* h *lib.8.c.14.* i *in epitome Livii li.50.* k *lib.7.cap.13.*

in ejus vita, nuptias eum contraxisse οὐ καθ' ἡλικίαν, ait. Beatus quoque Augustinus suis temporibus senem octoginta & quatuor agentem annos ad libidinem sibi Lyristriam emisse refert *l*. Verum ea leges, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, spectant, non quæ ἐκ παραλόγου. Et ideo alienam à nuptiis contrahendis superius memoratam ætatem, velut liberorum suscipiendorum spe destitutam, præmiis adficiendam non existimarunt. Atque hic succurrit, quod de Augusto Valerius Max. narrat *m*, aditum eum à Trachallis, testamento Septitiæ matris præteritis, quæ iis irata, jam pariendi impotens, seni admodum nupserat, tam supremum ejus judicium, quam nuptias, improbasse. Nam hereditatem maternam filios habere jussit, dotemque, quia non procreandorum liberorum caussa conjugium intercesserat, ad virum pertinere noluit. Eleganter itaque Dionysius matri jam effœtæ, nuptias juvenis appetenti, civitatis quidem leges à tyranno abrogari violariq; posse, naturæ vero præceptis vim adferri, nuptiarum in ætate minime ad eam rem idonea concilianդarum caussa, non posse, respondit. Qua

l lib. 3 contra Iulian. Pelag. *m. lib. 7. ca. 7.*

de re verba Plutarchi in Solone ſubjicere, operæpretium fuerit. Ὁ μὲν γὰρ, ait, Διονύσιος, ἀξιούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ δοθῆναί τινι τῶν πολιτῶν πρὸς γάμον, ἔφη, τοὺς μὲν τῆς πόλεως νόμους λελυκέναι τύραννον, τοὺς δὲ τῆς φύσεως οὐκ εἶναι δυνατὸν βιάζεσθαι γάμους νυμφαγωγῶν παρ' ἡλικίαν. Quo loci in ejuſmodi intempeſtivas impareſque nuptias ita invehitur: Ἐν ταῖς πόλεσι τὴν ἀταξίαν ταύτην οὐ δοτέον, οὐδὲ περιοπτέον ἀώρους καὶ ἀχαρίτους ἐπιπλοκὰς, καὶ μηδὲν ἔργον γαμήλιον ἐχούσας, μηδὲ τέλος. Ἀλλὰ γέροντι νέαν ἀγομένῳ φαίη τις ἂν ἐμμελὴς ἄρχων ἢ νομοθέτης τὸ πρὸς τὸν Φιλοκτήτην· Εὖγ' οὖν ὡς γαμεῖν ἔχεις, τάλας. Καὶ νέων ἐν δωματίῳ, πλουσίας πρεσβύτιδος, ὥσπερ οἱ πέρδικες ἀπὸ συνουσίας παχυνόμενοι, ἐξανευρῶν, μετοικήσει πρὸς παρθένον νύμφην ἀνδρὸς δεομένην. Enimvero, huic, de quo agimus, legis capiti, Claudium Cæſarem obrogaſſe legimus, cum comperiſſet, etiam ſexaginta annos natis, aut eo amplius, generandi vires ineſſe. Sic enim Suetonius in ejus vita n: *Capiti Papiæ Popeæ legis, à Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto, obrogavit.* Obrogari enim dicitur, cum prior lex, alia lege lata, poſtea aliqua ex parte commutatur.

Quod

n *cap*.23.

Quod circa Papiam legem senatuscon- sulto Claudiano factum esse, ex Ulpiani fragmentis liquet, in quibus o ita est: *Sed Claudiano senatusconsulto major sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebuntur, ac si minor 60 annorum duxisset uxorem. Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupsisset, impar matrimonium appellabatur, nec ad capiendas hereditates vel legatas dotes proficiebat.* Plane, postquam conjuges, supra sexagesimum masculi, supra quinquagesimum fœminæ, in matrimonio perstiterant, solidum inter se capere, perinde ac si liberos suscepissent, eodem Ulpiano teste, poterant: cum imputari eis nihil posset, quorum conjunctio ad ætatem à prolis generatione alienam pervenisset. Et hoc beatus Augustinus significat, cum ait p: *Pro modo nunc temporis, quo longe breviore spatio vivunt homines, intra centum annos amborum gemines, generare posse dicuntur. Si vero in summam ducti amborum anni centenarium numerum excesserint, sic asseverantur non posse filios procreare, etiam si fœcunda sit mulier, & fluentibus adhuc muliebribus possit ex juvene: ut jure etiam fuerit constitutum, nequa*

o Tit. 16. p *Lib. 3 contra Iul. Pelag.*

nequaquam jus liberorum haberet, nisi cũ amborum anni computati & simul adducti centenos transisse docerentur. Sic enim locum emendo, fretus Ulpiani auctoritate, qui tum inter se conjuges solidum cepisse scribit, cum lege Papia finitos annos excessissent, id est, vir annos sexaginta, uxor quinquaginta. Ius enim liberorum, cujus Augustinus meminit, ad solidi capionem, de qua apud Ulpianum agitur, pertinet. His & alius ad rem faciens ejusdem Augustini locus adjungendus est ex lib. 1 Quæst. in Genesin. in quo ita est: *Sic enim medici tradunt, quoniam, cujus corpus viri secundum hoc jam defecit, ut cum femina provectioris ætatis, quamvis menstrua adhuc patiatur, generare non possit, de juvencula potest. Et rursus mulier, quæ jam provectæ ætatis est, quamvis adhuc menstrua fluant, ut de seniore parere non possit, de juniore potest.*

Alio præterea, quemadmodum Ulpianus auctor est *a*, legis Juliæ de maritandis ordinibus capite, tutor à Prætore urbano ei mulieri virgini, quam ex ea lege nubere oportebat, dari jubebatur ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupilla non

a *Tit. de tutel.*

non habebat. Eoque pertinet, quod idem alias *b* ſcribit, non tantum ad dotem dandam nupturæ curatotem dari oportere, verum etiam ei quæ jam nupta eſt. Ut enim Martianus Capella, lib.9 de nuptiis Philologiæ ſcribit, etiam matrimonio copulato dotem dare viro fœmina nullis legibus prohibetur. Et Paulus, lib.2 Sententiar. *c*, *Dos*, ait, *aut antecedit, aut ſequitur matrimonium. Et ideo vel ante nuptias, vel poſt, dari poteſt.* Sed & ad dotem augendam, & mutandæ quoque dotis gratia, curator dari poteſt. Plane in nuptiis contrahendis tutoris curatoriſve conſenſus non exigitur, eoque ſpreto pupilla pro arbitrio ſuo recte nubit. Et ita Verus & Antonin. reſcripſerunt *d*, in hæc verba: *Ad officium curatoris adminiſtratio rerum pupillæ pertinet: nubere autem arbitrio ſuo poteſt.* Verum ei ad dotem conſtituendam tutor ex lege Julia dabatur. Quod ſi curator generalis, vel dotis dandæ cauſſa conſtitutus, amplius dotī promiſiſſet quam facultates mulieris ferrent, ipſo jure eam promiſſionem non valere, Terentius Clemens lib.4 ad le-

b *l. non tantum.D. de tutor.& curat.dat.*
c *Tit.21.* d *l. ſciendum.D. de ritu nupt.*

ad legem Juliam & Pap. ſcribit *e*, qui
lege rata non habeatur auctoritas dol
malo facta. Qui locus perſpicue indi
cat, lege Julia id fuiſſe comprehenſum
Nec tamen tota obligatio, ſed tantum
modo, quod ſuperfluum eſt, & amplius
promiſſum quam promitti oportuerit,
infirmabitur. Inutilis enim adjectio utilem dotis conſtitutionem vitiare non debet. Quemadmodum & immodica donatio non omnino, ſed quatenus duntaxat legis modum excedit, revocatur *f*. Poteſt vero mulier omnia bona ſua in dotem dare: nec ulla lege hoc prohibitum reperitur *g*. Sed ſi in eo capta circunventaque eſt, quod ampliorem grandioremque, quam natalium ſplendor & viri dignitas poſtularet, dotem dederit, reſtitutionis auxilium probe implorat *h*. Cæterum ſeparabat lex dationem dotis, dictionem, & promiſſionem. Dictionem quidem ita Caius

in In-

e *l. ſine generalis. D. de jure dot.* f *l. ut mihi. D. de donationibus. l. ſancimus. in prin. & §. ſin autem. Cod. eod. tit.* g *l. nulla. Cod. de jure dot. l. mulier. D. eodem Co. tit.* h *l. ſi ex cauſſa. §. 1. D. de min. l. un. C. ſi adverſus dotem.*

in Institut. fragment. explicat *i*: *Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt. id est, ut, si mulier, sive sponso, sive jam marito uxor futura, dotem dicat quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater ejus, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam debebat, marito in dotem dixerit: Quæ tantum tres personæ nulla præcedente interrogatione possunt dictione dotis legitime obligari.*

Sed ad alia pergamus. Lege etiam Julia de maritandis ordinibus, jusiurandum, Paulo teste *k*, remittebatur, quod liberto in hoc impositum erat, ne uxorem duceret; libertæ, ne nuberet; si modo nuptias contrahere recte vellent. Eodemque legis capite tricesimo quinto, qui liberos, quos in potestate habebant, injuria prohibebant uxores ducere, vel nubere, per magistratum cogebantur *l*. Fuisse quoque hæc fere verba eadem lege comprehensa, non temere adfirmare posse mihi videor. *Divortii faciendi potestas libertæ, quæ patrono nupsit, invito patrono ne esto: Sed, quandiu* patro-

i lib.2, cap.9. *k l. adigere.§. ultim.D.de jure patro.* *l l. capite.D.de ritu nupt.*

patronus eam uxorem esse volet, & uxor esse velle debebit. Quæ verba ex duobus Ulpiani locis *m*, ex lib. 3 ad l. Jul. & Pap. sumptis, perspicue eliciuntur. Idem etiam alias *n*, *Si liberta*, ait, *ab invito patrono divertit, lex Iulia de maritandis ordinibus, retinet istam in matrimonio, dum prohibet alii nubere invito patrono.* Indeque etiam rescriptum Alexandri interpretandum est. ita habet *o*: *Libertæ tuæ, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti, & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum possis legis beneficio contentus esse, quod invito te alii non possit juste nubere.* Patronum autem in hac lege accipimus, eum qui ex servitute sponte manumisit, vel filium ejus: sed, an is, qui ex caussa fideicommissi manumisit, hoc idem jus habeat, quæri potest. Hic enim pro patrono habetur, quamquam plurimum ab eo qui nulla necessitate cogente gratuitam præstitit libertatem, differt. Nec enim magnam ei gratiam libertus debet, qui vel nolente eo ad libertatem rapitur. Ideoque operas ei imponere, ut est ab Adriano rescriptum, in ipsa ma-

m *l. in eo jure. D. de rit. nupt. l. ul. D. de divort.* n *l. un. D. unde vir & ux.* o *l. libertæ. C. de op. libert.*

manumissione non potest *p*, nisi testatoris filius ejusmodi fideicommisso à patre ea mente, ut plenum jus patroni haberet, gravatus sit *q*. In tantum, ut & si manumitti eum ita testator, ut operas heredi extrario promitteret, voluerit, non cogatur manumissus promittere: sed &, si promiserit, in eum actio non dabitur; quod juri publico derogare non potuerit, qui fideicommissariam libertatem dedit *r*. Et tamen, eos, quibus supremis judiciis libertas per fideicommissum relinquitur, eorum libertos effici à quibus manumittuntur, negari non potest *ſ*. Sed non per omnia in eos patronorum jura sibi manumissores vindicant *t*. Nam honorem quidem & reverentiam patronis debitā ab iis exigere possunt *u*; & in jus sine venia eos vocare non eonceditur *x*; & ad impuberum libertorum legitimam tutelam, utpo-

p *l. ut jusiur. §. rescript. D. de op. liber. l. mater. C. eodem tit.* q *l. qui ex caussa. D. de bon. libert.* r *l. cerdonem. D. de oper. libert.* ſ *l. hi quibus. C. de fideicom. lib.* t *l. nequaquam. D. de excus. tut.* u *l. mater. C. de op. lib.* x *l. is quoque. D. de in jus voc. & d. l. nequaquam.*

utpote manumissores, vocantur *y*, & tam contra tabulas, quam ab intestato, ad libertorum bona veniunt *z* quasi patroni. Ceterum nec operas imponendi, ut dixi, nec ingratos libertos accusandi jus habent *a*, nec alimenta eis præstare liberti coguntur *b*. Magis est itaque, ut nec legis hujus beneficium habeant, qui necessitate coacti manumiserint. Idque ita constitutum fuisse, Marcellus lib.3 ad l.Jul. & Pap.scribit *c*. Cui & Modestinus assentitur *d*. & merito: cum magis debitam libertatem præstitisse, quam ullum beneficium in mulierem contulisse, videantur. Diversa longe ejus, qui hac lege emit ut manumittat, caussa est. Hic enim si manumiserit, ut patronus, hoc jus habebit *e*, propterea quod sponte sua hanc legem subiit, quam ei ab initio recusare integrum erat. Quamobrem & ali hic à liberto, si egestas premat, debet, & in jus voca-

y *l.3. D. de leg. tutor.* z *l. qui ex caussa. D. de bon. lib. l.1. C. de bon. poss. cont. tab.* a *l.1. C. de libert. & eorum liber.* b *l. si quis à liberis. §. si quis à liberti. D. de lib. adgn.* c *l. proxime. D. de rit. nup.* d *l. pen. D. de divort.* e *l. in eo. §.1. D. de rit. nupt.*

vocari sine venia non potest, & omnia omnino legitimorum patronorum jura nanciscitur *e*. Sed an idem servabimus, si, cessante eo, ex constitutione D. Marci servus ad libertatem ereptus sit? Non enim vindictam imposuit. Propius est tamen, & hunc quoque lege contineri: quippe qui patronus existimetur *f*, cum potestas legis factum manumissoris suppleverit, non etiam patronatus commoda ademerit *g*. Plane, qui ancillam suis nummis emit, pro patrono in hoc jure non habetur *h*, sicut nec libertum ut ingratum accusare, nec operas ab eo exigere, nec alimenta desiderare, nec ad bona ejus contra tabulas admitti jure potest *i*, licet honos ei servetur, ut nec in jus vocari citra veniam, si modo non fidem fregerit, queat *k*. Patronus hic certe accipitur &, qui collusionem detexit

e *l.3.§. sed si hac. D. de bon. lib.* f *l. sed si hac lege. D. de in jus vo. l.3.§. is plane. D. de suis & legit. l. servum. in fi. D. de jure patron.* g *l. caussa. §.1. D. de manum. vindict. l. ult. C. si mancip. ita fuer. ali.* h *l. in eo. D. de rit. nup.* i *l. si tuis. C. de oper. libert. l. si quis à liberis. §. si quis à liberti. D. de lib. adgn. l.1. C. de bo. lib.* k *l. sed si hac lege. D. de in jus vo.*

texit per quam in ingenuitatem quis ex libertinitate obrepserat. Fraude enim hac patefacta ejus libertum effici eum, minime dubium est *l*. Sed & si quis prę-judicio patronus pronuntiatus est, cum alioquin non esset, pro patrono habetur *m*. In hac enim caussa sententiam jus facere receptum est. Aliter atque de eo dicendum est, qui se patronum esse juravit. Nec enim in hac parte, nec quod ad successionis jura attinet, pro patrono habetur *n*, tametsi in jus vocari sine venia non possit. Quod si filiusfamilias, jussu patris, vel consentiente eo, non castrensis peculii ancillam manumiserit, existimo, etiam patrem legis beneficio fruiturum, quandoquidem manumisisse ipse videtur, & patronus est *o*. Quod si filiusfamilias in castris quæsitam ancillam manumiserit, ei legis hujus beneficium competet, cum suam, non patris libertam, eam fecerit *p*. Quod & ab Adriano rescriptum dici-

l *l. adoptivum. §. patronum. D. de in jus vo. l.4.D. de colluſ.deteg.* m *l. adoptivum.§.1.D. de in jus voc.* n *l. si juravero.D. de jure patron.* o *l.si consentiente.D. de manumissionib. l. pater.D. de manum.vind.* p *l.in eo.D.de rit.nup.*

licitur *q*. Et certe castrensis peculii servi in familia patris non computantur, nec in his juris quicquam pater habet. Quæsitũ est, an, qui sibi cum alio communem libertam duxit, ad hoc jus admittatur. Quod negasse Javolenum Caius lib. 9 ad l. Jul. & Pap. retulit *r*. Contra tamen alios sentire. Quorum sententiam magis probat, propterea quod ejus liberta sit, quamvis alterius quoque sit. Nam quod commune est, pro parte nostrum esse negari non potest *s*. Filio etiam patroni in libertam paternam, eandemque uxorem, ex sententia legis, idem juris, quod patrono ipsi, datur *t*. Quodsi fratri suo à patre adsignatam alter frater uxorem duxerit, hoc idem jus non habebit *u*. Nihil enim juris in hujusmodi liberta habet, quæ adsignatione fratris perinde propria facta est *x* atque si ab eo libertatem consecuta esset. quod senatusconsulto inductum est. Ceterum, de nupta liberta lex loquitur, nec ad sponsam pertinet. Et

q *l. servum. D. de jur. patr. l. 3. §. si quis filius fa. D. de bo. lib.* r *l. illud. D. de ri. nup.* s *l. servi. §. 1. de legat. 1.* t *l. filio. D. de rit. nup.* u *d. l. filio. §. ult.* x *l. 1. D. de adsign. lib.*

Et ideo ſponſalium conditioni invito patrono renuntiare liberta poteſt, nec cum alio connubium amittit *y*. Interdum plane, quæ de nuptiis ſtatuuntur, ad ſponſalia porriguntur: nimirum, ubi eadem ratio utrubique verſatur. veluti, inter quos nuptiæ prohibentur, inter eos quoque ſponſalia, utpote viam ad matrimonium facientia, prohibita intelliguntur *z*. At, quod de nupta conſtitutum eſt, non protinus ad ſponſam producendum eſt, quoniam arctiori vinculo conſtricta eſt quę nupſit, quamquæ dumtaxat deſponſa eſt. Enimvero in ea demum, quæ juſte, legitime, ac civiliter nupta eſt, lex locum habet. Nam, ſi ignominioſam libertam ſuam patronus duxerit, id eſt, quæ quæſtum corpore fecerit, artemve ludicram exercuerit, vel judicio publico ſit damnata, quia contra legem maritus eſt, legis hujus beneficium non habet *a*. Indignus enim eſt beneficio legis qui adverſus eam commiſit *b*. Nec tamen legitime dumtaxat nuptam libertam, ſed & eam quoque

y *l. in eo jure. §. hoc caput. D. de ritu nup.*
z *l. oratio. D. de ſponſalib.* a *l. filia. §. 1. D. de ritu nupt.* b *l. auxilium. D. de minorib.*

que quæ in concubinatu ſolum patroni ſit, ſententia legis adprehendi notandum eſt. Igitur, quemadmodum Ulpianus libro primo ad l. Iuliam ſcribit *c*, quæ in concubinatu patroni eſt, ſi ab eo invito diſceſſerit, ei connubium adimetur; quippe cum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfa. habere.

Ait lex, Invito patrono. Invitum accipere debemus *d* eum, qui non conſenſit ad divortium. Proinde non tantum nolente & diſſentiente vel contradicente liberto divertere non poteſt, ſed omnino ſine ejus aſſenſu. Et alias quoque invitus dicitur *e*, qui conſenſiſſe non probatur, niſi ubi lex conſenſum ex taciturnitate & ſilentio colligit, veluti in dotis repetitione *f*, & in ſponſalibus nuptiiſve conſtituendis *g*. His conſequens eſt, ab abſente & ignorante patrono non recte libertam divertere. *Rectius enim*, ait Ulpianus, *hic invitus dicitur quam qui diſſenſit.* Quod dictum novum videri ſuperficiem ſolam verborum

c *l.1.D.de concub.* d *l. in eo.§.deinde.D. de rit. nup.* e *l. filiusfa. §. invito.D. de procuratoribus.* f *l.2.§.1.D. ſol. mat.* g *l.in ſponſalibus.in fi.D.de ſponſalibus.*

rum inspicienti posset; summam tamen rationem habet. Nam, qui contrariam voluntatem contestati, dissensus sui rationes reddiderunt, multo minus habent quod querantur, quam quibus ignorantibus res gestæ sunt: cum iis, quid animi habeant, explicandi facultas non sit data: spretaque ac neglecta sit, quæ exquirenda fuerat, voluntas. Qua de caussa multa invitis & dissentientibus aliquibus recte fiunt, quæ his absentibus & ignorantibus facta non tenent. Ut accidit, cum, tribus judicibus datis, absente uno, ex his duo pronuntiarunt. Quamquam enim, præsente eo, & invito, duorum, utpote numero superiorum, sententia prævaluisset, quia tamen omnes convenire ad deliberandum oportuit, idcirco quod absente uno gestum est, irritum constituitur *h*. Forsitan enim, si præsens fuisset, qui abfuit, rationum suarum pondere ac momento reliquos de sententia deducere & in suā trahere potuisset: quemadmodum de Paphnutio episcopo proditum est *i*, qui in Niceno concilio, cum universis placeret,

h *l. si duo. D. de re ju. l. si in tres. D. de recep. qui arbitr.* i *Socrat. lib.* 1. *cap.* 11. *Sozom. lib.* 1. *cap.* 23.

ceret, à conjugum usu atque consortio prohibendos eos quoque, qui ante sacros ordines susceptos uxores duxissent, solus intercessit, orationeque sua reliquos episcopos, qui prius aliud senserant, in suam opinionem adduxit. Merito igitur, ut ad legis sententiam revertamur, eadem est patroni absentis & ignorantis, quæ contradicentis ac reclamantis, caussa. Generaliterque adeo statui potest, ignorantes eodem cum dissentientibus loco habendos esse; ac proinde invitis nobis fieri ea existimari, quæ ignorantibus nobis fiant, quamquam prohibitio nulla intercesserit *k*. Ideoque ignorantē invito jungi sæpius videas *l*. His consequens est, si patronus post nuptias furere cœperit, ab eo divertendo libertam hujus legis necessitate minime solvi *m*: quoniam nec scire nec consentire furiosus intelligatur, nisi quod, quæ per dementiam patri dotem repetenti contradicere filia non potest, consentire,

I volun-

k *l. in caussa. versic. ceterum. D. de procuratorib.* l *l. solvendo. D. de negot. gest. l. furiosus. D. de oblig. & act. l. 3. C. de hered. vend. l. solutione. l. solvere. D. de solutionibus.* m *l. in eo. §. deinde. D. de ritu nup.*

voluntatem ejus affectu paterno ſupplente benigne, cenſetur *n*. Quamobrem Pomponius infantes & furioſos, quorum nulla voluntas eſt, invitos recte dici aiebat *o*.

Ait lex, POTESTAS NE ESTO. Quibus verbis non infectum efficit divortium, quod jure civili matrimonium ſolvit, ſed libertæ, quæ divertit, dotis repetitionem, connubiumque, id eſt, alii jure nubendi poteſtatem, adimit: licet conſtare matrimonium dici non poſſit, cum ſit ſeparatum *p*. Divertere igitur liberta poteſt, & eſt quidem divortium, confirmationemque factæ inter eos donationis impedit *q*, ſed alii nubendi lex ei poteſtatem denegat ac tollit, quandiu eam animo uxoris & pro conjuge patronus habeat. Satis enim incivile & inofficioſum eſt, libertam, nuptiis patroni honoratam, & hoc beneficii cumulo auctam, pro arbitrio patronum deſerere. Et ideo bene imperator Alexander *r* patronum, qui libertam uxorem duxit, legis beneficio contentum eſſe debere

reſcri-

n. *l.* 2. §. *voluntatem. D. ſoluto matr.* o. *l. invitum. D. de ſervit. urb.* p *l. ult. D. de divort.* q *l. & ideo. D. de don. int. vir.* r *in l. libertæ. C. de oper. lib.*

reſcripſit, *quod invito eo non poſſit ea alii juſte nubere.* Nec enim dixit, divertere non poſſe, quia nec hoc lex ſenſit. Non tantum autem, uxorē alii eſſe non poſſe, ſed nec in concubinatu quidem à quoquam haberi hujuſmodi libertam poſſe, Julianus cenſebat, quæ, hoc impedimento deficiente, jure licito in concubinatu à quovis haberetur *ſ.* Plane, ſi voluntate patroni liberta diſceſſerit, connubium cum alio habet, & de dote cum patrono agere poteſt *t* quam ei dedit.

Ait lex, Quamdiu volet. Itaque, ſi vel patronus eſſe, vel eam conjugem velle deſierit, ſtatim legis auctoritas finitur. Qualiquali autem voluntate intelligi poſſit, patronum animum habere deſiiſſe quaſi in uxorem, legis hujus beneficium amittit. Proinde ſi rerum amotarum cum ea egerit, vel aliqua actione quæ conſtante matrimonio inter eos non detur, vel accuſare eam adulterii deprehenſi cœperit, vel alio crimine poſtulare, quod uxori nemo obiicit, vel ſi aliam ſibi deſponderit, deſtinaveritve, aut cum alia matrimonium contraxerit,

I 2 vel

ſ *l. 3. D. de concubin.* t *l. liberta. D. ſoluto matr.*

vel aliam in concubinatu habere instituerit, incipit libertæ cum alio connubium esse: quod ea duntaxat ratione ei adimitur, quod patronus sibi eam nuptam velit. Quare, ubicunque vel tenuis intellectus videri potest nolentis nuptam, alteri se liberta vel in matrimonium, vel in concubinatum recte dabit *t*. Ceterum, verba hæc, QUAMDIU VOLET, tractum habent *u*. Unde dubitari potest, si patronus ab hostibus captus sit, statimne hujus legis necessitate liberta solvatur, an etiam expectandum ei sit, dum patronus redeat. Nodus sane hic vindice dignus. In hujus enim quæstionis dissolutione Julianum & Ulpianum in contrarias sententias scissos invenio. Verum ipsamet Ulpiani verba subiicere præstat *x*: *Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor ne possit ista connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et, qui Iuliani sententiam probant, dicerent, non habituram connubium. Putat enim Iulianus, durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam. Certe si in aliam servitu-*

t *l. ult. §. ult. D. de divortiis.* u *l. 3. D. ad se. Tertyl.* x *l. in eo jure. D. de rit. nupt.*

vitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium. Quæ verba apertissime ostendunt, inter Juris consultos de hac specie minime convenisse. Captivitate enim matrimonium mero jure solvitur *y*, quod is in servilem caussam deductus, servusq; hostium factus, jam pro nullo habeatur. Itaque Triphoninus *z*: *Captivi*, ait, *uxor, tametsi maxime velit, & in domo ejus sit, non tamen in matrimonio est.* Similiter Paulus *a*: *Si quis sic stipulatus sit à marito, Si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis? hac generali commemoratione, & ab hostibus capta ea, committi stipulationem, eoq; genere bona gratia solvi matrimonium censebatur b.* At Julianus, spreta hac stricta & subtili juris ratione, durare adhuc matrimonium censebat, nec licentiam habere libertam, cujus patronus, idemque maritus, ab hostibus captus esset, ad aliud matrimonium migrare, non tantum propter debitam patrono reverentiam, sed etiã, ut existimo, propter suspensum ejus statum, & postliminii spem. Juliani hæc

 sen-

y *Novel.* 37. z *l. in bel.* §. *medio tempore. D. de capt.* a *l. si quis sic stipuletur. D. solut. matr.* b *Novell.* 37.

ſententia expreſſis verbis in alio Pandectarum capite conſignata eſt, quod apertiſſimum aut oſcitantiæ, aut inſcitiæ Triboniani exemplum eſt. Ex libro enim 62 Digeſtorum Juliani hæc verba referuntur c ſub tit. de Divortiis: *Uxores eorum, qui in hoſtium poteſtatẽ pervenerunt, poſſunt videri nuptarum locum retinere, eo ſolo, quod alii temere nubere non poſſunt. Et generaliter definiendum eſt, donec certum eſt, maritum vivere in captivitate conſtitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, niſi mallent ipſæ mulieres cauſſam repudii præſtare. Sin autem in incerto eſt, an vivus apud hoſteis teneatur, vel morte præventus: tunc, ſi quinquennium à tempore captivitatis exceſſerit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia diſſolutum videatur priſtinum matrimonium, & unusquiſque ſuum jus habeat imminutum, eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva obſervando.* Sed mihi, dicam ingenue, caput hoc valde ſuſpectum eſt. Nam vix adduci poſſum, ut credam, pura eſſe Juliani omnia verba, quæ ſub ejus nomine referuntur: quin-

c *l. uxores. D. de divort.*

quinimmo, à Triboniano aliquid fermē-
ti esse inditum, credibile est. Movet me,
quod tota hæc clausula, *Sin autem in in-
certo, &c.* nihil aliud continet, quam
quod διαῤῥήδην ab ipso Justiniano con-
stitutum est Novell.22, his verbis, Ἀλλὰ
καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας, &c. id est, ut ego
interpretor; *Captivitatis etiam casus,
ad eam matrimonii dissolutionem, quæ bo-
na gratia fit, pertinet. Sive enim vir eum
casum patiatur, uxore in civitate manen-
te, sive rursus, muliere ab hostibus capta,
vir in civitate remaneat, stricta quidem
& subtilis ratio matrimoniū solvit. Nam
servitute alterutri ex conjugibus contin-
gente, fortunæ statusque ac conditionis in-
æqualitas ac disparitas nuptiarum æquali-
tatem stare non patitur. Verumenimvero,
hæc benignius humaniusque inspicientes,
quamdiu quidem captivum conjugem vita
frui constat, dissolvi matrimonia non con-
cedimus, nec ad secundas migrare nuptias;
nisi velint hoc temere facere, & subjacere
pœnis injusti divortii; ut vir quidem ante
nuptias donationis, uxor vero dotis amis-
sione multetur. Quod si incertum sit, su-
persitne, an non, qui in militiam abiit
persona; tunc quinquennium expectare,
tam virum, quam mulierem: post quod*

sive certus de morte nuntius afferatur, sive in incerto maneat, impune nuptias contrahere licet. Ex quibus colligitur, quinquennium illud, quo expectari absentis conjugis reditus debet, à Justiniano præstitutum esse. Hoc enim ille sibi tribuit, his verbis, θεωροῦντες, & συγχωροῦμεν. Quanquam sequentia verba dubitationem forte lectori moverent. in quibus ita est: Καὶ τοῦτο γὰρ δὴ ταῖς καλουμέναις bona gratia διαλύσεσι παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν συνηρίθμηται. καὶ ἡμεῖς δὲ εἰς τοῦτο σύμφαμεν, ὥστε ἐνταῦθα οὐδὲ διαζυγίῳ γίνεται καιρὸς, οὕτω τῶν προσώπων διεστώτων ἀλλήλων, καὶ οὐδεὶς ἐντεῦθεν κερδανεῖ, οὔτε ὁ ἀνὴρ τὴν προῖκα, οὔτε ἡ γυνὴ τὴν προγαμιαίαν δωρεάν· ἀλλ' ἕκαστος ἐπὶ τῶν οἰκείων μενεῖ. id est: *Et hæc enim species in his dissolutionibus nuptiarum, quæ bona gratia fiebant, ab antiquis, & qui nos antecesserunt, numerabatur. Nos quoque in hoc consentimus, ut hinc neque divortii detur occasio, sic distractis à sese personis, nec aliquis inde lucrum ferat, nec vir dotis, nec mulier ante nuptias donationis, sed unusquisque sua sibi habeat.* Quod sic accipi potest, ut per captivitatē quidem, bona gratia dissolvi matrimonium veteres crediderint. Quorum sententiæ Justinianus, adhibito

to temperamento, quod exposuimus, accedit. Nam, ante eum, quinquennium illud observatum non fuisse, argumento est Constantini constitutio, quæ de quadriennio loquitur. quam, quod causæ nostræ jugulum premat, integram subjungam. *Vxor, ait a, quæ, in militiam profecto marito, post interventum annorum quatuor nullum sospitatis ejus potuit habere indicium, atque ideo de nuptiis aliis cogitavit, nec tamen ante nupsit, quam libello ducem super hoc suo voto convenit: non videtur nuptias iniisse furtivas, nec dotis amissionem sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxia, quæ post tam magni temporis jugitatem non temere, nec clanculo, sed publice, contestatione deposita, nupsisse firmatur.* Videndum est igitur, ne Justinianum in Julianum infuderit Tribonianus, & veteribus nova more suo permiscuerit. Nec abest suspicio, quin & alio capite, huc quoque spectanti, quod ex Pauli lib. 4 ad leg. Jul. & Pap. descriptum est, aliquid de suo inseruerit. Ita enim caput habet b: *Non ut à patre filius, ita uxor à marito, jure postliminii*

 recu-

a *l. uxor. C. de repud. & de judic. de morib. subl.* b *l. non ut à patre. D. de captiv. & postl.*

recuperari potest: sed tunc demum, cum & voluerit mulier, & adhuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si noluerit, nulla caussa probabili interveniente pœnis discidii tenebitur. Nam, constitutum aliquod tempus fuisse, ante posteriores Impp. non legimus. Et certe Quintilianus, in ficto themate, quod hic prætermitti non debet, non certi alicujus temporis meminit. festinatio quidem mulieris, quæ, morte mariti solo rumore intellecta, alii confestim nupserat, ita apud eum notatur c: *Adulteros fuisse in matrimonio, constat: nemo negat. Matrimonium duobus generibus solvitur, aut repudio, aut morte alterius. Neque repudiavi: & certe vivo. Sed rumor de morte venit: Hæc statim nupsit alio marito. Quid est hoc aliud, quam improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manserunt; illæ non fuerunt legitimæ. Legitimum porro matrimonium, nisi soluto priore, esse non potest. An opinione contenti sumus?* Et postea; *Ergo uxor, sic à me amata, testamento relicta heres, audita morte mariti, non inquisivit ubi periissem: non aliquos certiores nuntios, non reversuros à supremis officiis servulos, expectavit: sed*

c *Quintilian. declamatione* 347.

sed festinato quoque nupsit ; & in novæ libidinis amorem, mea judicia protinus eludens, transtulit mœchum, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto. adeo mariti prioris etiam memoriā abjecerat. Desii ista mirari, cum adulterum vidi juvenem, propter quem tamdiu vidua esse non posset, quam diu peregrinari poteram ego qui uxorem sic amavi. Temere *profecto, temere, in longius ituri, conjuges nostras domi relinquimus : subito absentum obliviscuntur, & pæne cum ipsis horis uxorum pectora refrigescunt. Mirer nunc ego, unde rumor ? quæ tam maligni mendacii caussa, cui fingere istud expedierit? Ille profecto in caussa fuit juvenis, qui ad domum meam ductus est: quæsitus est locus.* Sed hæc, qui acutiore sunt ingenio præditi, & qui plus otii ad has res speculandas & perscrutandas habent, diligentius exactiusque me, homine forensibus negotiis præpedito, investigabunt ; satisque habebo, si, me veluti classicum canente, ad hujus rei accuratiorē disquisitionem excitentur. Ut ut sit, aliam quandam huic quæstioni formam Justinianus, Novella 117, dedit : quam Juliani Patritii *d* verbis, quæ mentem Justinia-

d *Novell. Constit.* 108, *c.*387.

ſtiniani perſpicue reddunt, proferam. *Iubemus uxores militum, ſive in expeditionibus degentium, ſiue in militiis, ſive milites ſint, ſive federati, ſive ſcholares, ſive alia qualicunque armata militia decorati, expectare, quantoſcunque annos in expeditione fuerint, etſi nullas literas, nullum reſponſum, à maritis* (ſic enim procul dubio legendum) *ſuis receperint. Sin autem talis mulier maritum ſuum defunctum audierit, non liceat ei ſtatim ad alias nuptias pervenire, niſi prius pervenerit aut per ſe, aut per parentes ſuos, aut per aliam qualemcunque perſonam ad priores numeri & chartularios ſcrinii.*

Tutores etiam pupillas ſuas uxores ducere, & filiis ſuis nuptum dare, ſenatuſconſulto, quod Marci Antonini & Commodi orationem ſubſecutum eſt, prohibebantur *a*. Eoque referendum eſt quod Marcellinus, Hermogenis interpres, Νόμος, ait, *μὴ γαμεῖσθαι τὴν ὀρφανὴν, μήτε τῷ ἐπιτρόπῳ, μήτε τοῦ ἐπιτρόπου παιδί*. Cauſſam autem harum prohibendarum nuptiarum vel hanc præcipuam fuiſſe invenio *b*, ne pupillæ in re familia-

ri cir-

a *l. ſenatuſconſulto. D. de ritu nupt.* b *l. libertum. §. 1. D. de ritu nupt. l. ſi tutor. C. de inter. matr.*

i circunſcriberentur ab iis, qui rationes eis geſtæ tutelæ reddere neceſſe habebant, neve fraudes in tutelæ adminiſtratione commiſſæ, hujuſmodi domeſtici matrimonii velamento, quo tutelæ reddendæ ratio inhibebatur, tegerentur, quas palam proferri reipublicæ expedit. Atque hanc prohibitionis harum nuptiarum cauſſam Principum oratio continebat *c*, quam Paulus libro ſingulari perſecutus erat: ceteri etiam Iureconſulti ſatis multis verbis de ejus ſententia egerant. Summa vero eorum, quæ ad ejus interpretationem adferri ex eorum conciſis à Triboniano ſcriptis poteſt, hæc eſt: Sententia orationis ſenatuſconſultique contineri quoſcunque qui rationibus reddendis ſunt obnoxii. Non tantum igitur tutores, adoleſcentumve curatores, ſed & curatores ventri boniſque dati ſenatuſconſulto, apprehenduntur. Hi quoque, qui tutores quidem non ſunt, periculo tamen tutelæ ſuo nomine obſtringuntur, à pupillarum nuptiis arcentur. quales ſunt qui falſis allegationibus à tutela ſe excuſaverũt *d*. Ad eos enim, poſtquam religionem ius dicen-

c *l. non ſolum.* §.1.D. *de ritu nupt.* d *l. ſi quis tutor.* D. *de ritu nupt.*

dicentis circumveniſſe eos conſtiterit, periculum adminiſtrationis exinde pertinet ex quo dati ſunt *e*. Idemque & in honorariorum tutorum perſona ſervandum eſt. Nam & hi male geſtæ tutelæ periculum præſtant *f*. Heredes quoque tutorum, licet extranei, quoniam rationes reddere debent, ſenatuſconſulti prohibitione concluduntur *g*. Ac vel ejus, qui tutor curatorve datus non juſte provocaverit, heres quandoque victus, quia præteriti temporis damnum, ſi quod pupilla paſſa ſit, adgnoſcere debet, ad orationem pertinet *h*. Alia eſt ejus, qui pro tutore curatoreve, cum re vera tutor curatorve non ſit, negotia adminiſtrat, cauſſa. Hunc enim cum nomine tenus, quod ſibi falſo uſurpat, tutor ſit, à pupillæ, cujus res geſſit, nuptiis repelli, Leoni & Anthemio diſplicuit *i*. Et certe in toto fere jure eorum adminiſtratio diverſam à tutorum adminiſtratione

e *l.* 1. *l.* 2. & 3. *C. ſi ex falſis allegat.* §. *ult. Inſtit. de excuſ. tut.* f *l. quod ſi forte.* §. 1. *D. de ſolutio.* g *l. libertum.* §. 1. *D. de ritu nupt.* h *l. ſi quis tutor.* §. *ult. D. de ritu nupt.* i *l. ult. C. de interd. matr.*

tione rationem habet *k*. Fidejussores plane, nominatoresque tutorum, aut qui eos dedere magistratus, licet, deficientibus tutoribus, in tutelæ periculum incidant, quia tamen ex alterius persona hoc incommodi eis accedit, senatusconsulto non continentur. Quod vero senatusconsulti verbis cavebatur, ne uxorem tutor pupillam suam duceret, sic acceptum est, ut ne desponderi quidem possit *l*. Sed nec filiis suis modo, verum etiam nepotibus, nuptum dare pupillas suas tutores prohibiti intelliguntur. Quanquam enim de filiis duntaxat oratio loqueretur, ad nepotes tamen interpretatione producta est: quod prohibitionis eadem circa illos, quæ circa filios, ratio versetur, licet, si propriam verborum significationem spectemus, filiorum appellatio nepotes non complectatur. Nihil autem interest *m*, filii sui juris, an in patris potestate, tutorisve vel curatoris, sint. Naturales etiam liberi, licet in adoptionem dati & in alienam familiam trans-

k *l. apud. §. si quis non tutor. D. de doli except. l. 1. §. cum eo. l. 2. D. de eo qui pro tuto. l. debitores. D. de solutionib.* l *l. senatusconsulto. D. de ritu nup.* m *l. non est matrimonium. D. de ritu nupt.*

translati sint, senatusconsulto tamen comprehenduntur *n*. Adoptivi vero tādiu, quoad de potestate dimittantur. Emancipatione enim adoptionis jura in totum perimuntur atque evanescunt *o*. Ad senatusconsultum quoque libertum pertinere placuit, qui filio suo naturali, quē in servitute susceperat, postea manumisso, pupillā suam in matrimonio collocat *p*. Nec vivo demum tutore, verumetiam post mortem ejus, filius tutoris prohibetur eam uxorem ducere, cujus tutelæ rationi pater obstrictus fuit, sive heres ei exstiterit, sive abstinuerit, aut etiam exheres scriptus sit. Nam & fieri potest, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelam revocari oporteat *q*. Quod si avus tutelam gesserit neptis ex filio emancipato natæ, nepti ex altero filio eam recte collocabit cum hoc factum suspicione propter parem affectionis stimulum vacet. Sed & si filius fa. tutor puellæ vel curator sit, (potest enim *r*,) patri ejus, fratrive qui

n *l. siquis tutor. §. quāvis, & §. naturales. eo tit.* o *l. quinetiā. in fi. D. eod. tit.* p *l. libert. C. de interd. mat.* q *l. non solum. §. 1. D. de ritu nupt.* r *l. filiusfa. §. 1. & 2. D. de tut. & rat. dist. l. tutorem. D. de adm. tutor.*

qui in ejuſdem patris poteſtate eſt, pupillam non recte nuptum dabit *ſ*. Patriæ namque poteſtatis vinculo unius prope ejuſdemque loco hæ inter ſe perſonæ habentur *t*. Quamquam autem in arbitrio matris pater eſſe voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, non tamen ea tutorem ejus eligere poterit: cum contra voluntatem patris hoc ea facere videatur; qui ideo maxime eam prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. Concludamus igitur, non eſſe matrimonium, ſi tutor vel curator pupillam ſuam, vel adultam, vel eam cui adminiſtrationis rationes reddere debet, ſibi liberiſve ſuis junxerit. Ex quo ſequitur, ut, cum ceſſet matrimonium, nec dos eſſe intelligatur *u*. Conſequens eſt etiam, ob res, conſtante hujuſmodi qualiquali conjuctione, diſcidii conſilio ſubreptas, rerum amotarum actionem denegari *x*; quæ, divortii nimirum, quo juſta matrimonia dirimuntur, cauſſa competens, ad illicitam conjunctionem non

ſ *l. Non ſolum. §. ſed et ſi filius fa. D. de ritu nupt.* t *§. ei vero. Inſtit. de inutilib. ſtip. l. frater à fratre. D. de condict. indeb.* u *l. 2. D. de jure dot.* x *l. ſi concubina. D. rer. amotæ.*

non pertinet. Qua ratione motus quis, nec ſine colore, inter hujuſmodi perſonas factas donationes, matrimonii impedimento deficiente, valere diceret *y*. Sed, cum quaſi ad conjuges, non quaſi ad extraneas perſonas fiant, nec, ut ſponſis factæ, quoniam & hic ſponſalia improbantur, conſiſtere poſſint; idcirco placuit, quaſi ab indignis ea, quæ donata ſunt, ablata fiſco vindicari. Delinquunt enim qui ſenatuſconſulto vetitas nuptias contrahunt *z*. Plane ex teſtamento tutoris, in cujus matrimonium convenerit pupilla, ſibi relicta capiet, nec quaſi indigna repelletur. Contra tutor ex ejus teſtamento capere nihil poterit *a*. Hoc tam varie, quod non, ut tutori, ita pupillæ à tutore ſuo circumſcriptæ, illicitarum nuptiarum adverſus ampliſſimi ordinis decretum contractarum crimen obiici imputarique poſſit. Pupilla ergo, ut nullius culpæ adfinis, legatum, quod teſtamento tutoris meruerit, conſequitur. Per contrarium vero tutor, merito indignus cui occaſione hujus

y *l. cum hic ſtatus. §. ult. D. de donati. int. vir.* z. *l.3.§.1.D. de donatio. int. vir.* a *l. ult.D. de legat. l.1. l.2. D.de his quæ ut indign.*

hujus conjunctionis lucri commodique aliquid quæratur, à petitione legati testamento pupillæ sibi relicti submovetur. Verum cur infirmatur pupillæ à tutore, cum quo in matrimonium coiit, facta donatio, legatum vero testamento datum sustinetur? Differentiæ inter hanc & illam speciem ratio forte est, quod, quæ inter conjuges fit, matrimonii prætextu, intuitu, contemplationeque fieri intelligitur donatio. Cessante ergo matrimonio, quod donationi locum facit, caussamque præstat, vires habere huic caduco innixa fundamento donatio non potest. At, quod testamẽto relinquitur, cum non ita matrimonio acceptum feratur, sed & ob meritum extrinsecus accedere censeatur *b*, ex ejus solius vitio, qui testamenti honore indignus habetur, corruit. Quod fit, ut pupillæ, cui, contra atque tutori, peccati hujus propter ætatis sexusque infirmitatem, legumque imperitiam, venia tribuitur, eorum, quæ testamento tutoris meruerit, persecutio non denegetur. Creditur tamen cum his, quæ diximus, Cervidii Scævolæ responsum pugnare, quo fructuum, quos mulier ususfru-

b *l. nec adjecit. D. pro socio.*

fructus sibi à viro relicti nomine perceperit, repetitionem heredibus dandam respondit *c*, si postea illicitum fuisse matrimonium pronuntietur. Sed non est eadem omnium injustorum matrimoniorum ratio atque caussa. Nam pupillę quidem, quæ laqueis tutoris irretita, ejusque vinculis constricta, senatusconsultum offendit, culpa excusata est: non æque vero ceteris mulieribus, quæ inhonestis illicitisque se nuptiis maculaverint, parcimus. Itaque non eo minus verum est, quod generaliter definitur *d*, nihil propter injustum matrimonium capi posse, &, quod ab herede ignorante perperam solutum fuerit, id condici posse. Verum enimvero exceptiones quasdam senatusconsultum patitur. Una est, si desponsata à patre, vel testamento destinata, denominatave sit puella tutori, filiove ejus. Hanc enim patris voluntatem, quem, hujusmodi conditionem filiæ quæsiisse, spectata prius planeque perspecta ac cognita futuri generi integritate atque fide, verisimile est, ad exitum perduci, senatusconsultum

c *l. uxori. D. de usufruct. leg.* d *l. 1. D. unde vir & uxor. l. Claudius. de his quæ ut indign. l. contra. C. de incest. nupt.*

cum non impedit *e*. Altera est, si rationes tutor curatorve reddiderit, & id tẽporis effluxerit quo in integrum restitutionem pupilla impetrare possit. Ante constitutum enim petendæ in integrum restitutionis tempus, pupillam suam rationibus redditis uxorem ducere, nec matrem quidem ex alio matrimonio factam, potest *f*. Ex prætoris autem edicto olim post 25 annos utilis annus ad petendam in integrum restitutionem concedebatur. Ideoque, cum Marcellus in hac quæstione annum vicesimum sextum nominat *g*, utilem, non continuum, accipere, vel ex ipsis disertis Triphonii *h* Valerianique *i* Imperatoris verbis, debemus. At hunc utilem annum Iustinianus in continuum quadriennium tandem mutavit *k*. Pupillæ utique, quæ ante redditam sibi tutelam decesserit, filiam tutor in matrimonium filio suo col-

e *l. non est matrimonium. D. de rit. nupt. l. si patris. C. de interd. matr. l. qui pupillam. D. ad legem Iul. l. de adul.* f *l. quanquam. D. de rit. nup.* g *in l. qui pupillam. D. de adulter.* h *in l. filius. §. si quis eo tempore. D. de liber. & post.* i *l. si patris. C. de interd. mat.* k *l. ult. C. de tempor. in integ. resti.*

collocare non vetatur *k*, quoniam rationum reddendarum obligatio æris alieni hereditarii vicem similitudinemque repræsentat ac sustinet; proindeque non minus cum tutoris quam cum cujusslibet alterius debitoris filio nuptias ea recte contrahit. Mater etiam pupillæ cum tutore filiæ suæ, vel filio tutoris, nuptias contrahere non prohibetur *l*. Sed nec tutores pupillis suis, vel curatores adultis, filias suas neptesve nuptum dare vetantur *m*. Nulla enim ex hoc matrimonio pupillarium rationum interversio contingere potest; cui præcipue periculo prospicere Senatus voluit. Item, qui ei, quam in matrimonio habebat, absens & ignorans curator constitutus est, in senatusconsulti pœnam non incidit, dum tamen alius in ejus locum substituatur: ne maritorũ ignorantia fraus amplissimi ordinis consulto quæratur *n*. Quamquam enim curæ datio non teneat, propterea quod uxori suæ maritus cura-

k *l. non solũ. §. ult. de rit. nup.* l *l. 2. C. de interd. matr.* m *l. libertum. in fin. D. de ritu nupt. l. curatorem. C. de interdict. matr.* n *l. amplissimi. C. de excus. tut.*

curator creari non possit *o*; tamen satagere ille debet, ut alius ei curator detur. Nam & qui non jure tutores curatoresve dantur, curare debent *p*, ut alii in eorum locum sufficiantur; aut certe pupilli propinquos ac necessarios certiores facere, ut alium ei tutorem petant, ne pupilli utilitates ac negotia deserantur. Proinde, cum Alexandro propositum esset, nurui socerum post liberos ex matrimonio susceptos curatorem datum; cō matrimonium quidem rite ab initio contractum non vitiari, justosque esse ex eo quæsitos liberos, rescripsit *q*; verum omnis scrupuli amovendi caussa insistere socerum debere, ut alius ejus loco daretur. Qua de specie etiam consulti per epistolam Impp. Galienus & Valeria. in hæc verba rescripserunt *r*: *Licet orationis sub divo Marco habitæ verba deficiant, is tamen, qui post contractas nuptias nurui suæ curator datus est, excusare se debet, ne manifestam sententiam ejus ostendat, & labem pudoris contrahat.* Pœna autem tuto-

o *l. maritus. C. qui dare tuto. l. virum. D. de cur. furios.* p *l. 1. §. ultim. D. de eo qui pro tut. l. tutores. §. qui sine. D. de adm. tut.* q *l. cum proponas. C. de ritu re matr.* r *in l. licet. C. de excus. tut.*

tutoris, qui senatusconsulto vetitas nuptias copulavit, ea est, ut ei infamiæ nota veluti de tutela confesso inuratur *f*, quod hujusmodi conjunctione fraudem administrationis tegere laboraverit. Corporalis quoque ei pecuniariave extra ordinẽ pro dignitate pupillæ coërcitio imminet *t*. Quinetiã lege Iulia de adulteriis, qui pupillam illicite duxerit tutor, postulari potest *u*. Postremo relegatione plectendum libertum, eundemque tutorem patronæ suæ, Senatus censuit *x*, qui eam sibi filiove suo in matrimonio collocasset. Nec vero pœnas has rusticitatis imperitiæve velamento deprecari quenquam posse, Impp. rescripserunt *y*. In his enim, quæ malo more, nefarieque geruntur, rusticitatis excusatio non accipitur *z*, cui in his demum, quæ ex meris civilis juris præceptis pendent, parci solet *a*. Imperitiam autem in Im-

f *l. amplissimi. C. de excus. tute. l. non est matrimoniũ. D. de ritu nupt.* t *l. si tutor. C. de interd. mat.* u *l. qui pupillam. D. ad l. Iul. de adult.* x *l. libertum. D. de ritu nupt.* y *l. 1. C. de interd. matr.* z *l. 2. C. de in jus voc.* a *l. si quis id quod. D. de Iurisdictio. omnium jud. l. 2. D. si quis in jus voc. non ier. l. ult. C. de testam.*

Impp. rescripto, juris legumque inscitiam accipio. Quæ, ut Accursii objectiones diluam, in masculis ferenda non est; aliter atque in feminis; quæ incesti, in quo sola juris observatio intervenit, pœnas non timent, ob concessam eis juris ignorantiam, propter quam, pœnam quidem eis remitti, non item illicitam conjunctionem retineri, censeo. Nam & citra existimationis suæ damnum dotis in ejus matrimonii caussam datæ condictionem pupilla habet *b*.

Mandatis quoque principalibus præsides provinciarum, procuratores Cæsaris, præfecti cohortis, aut equitum tribuni, & omnes omnino qui aliquod in provincia officium gerunt, inde oriundam vel ibi domicilium habentem ubi administrant, feminam ducere prohibentur *c*, potentatus, ut Papinianus ait, ratione, ne videlicet, potentia, in qua constituti sunt, ad vim abutentes, matrimonia sibi arbitrio nutuque suo concilient, trahantque ac rapiant verius quam ducant. Qua de caussa & eis in ea provincia, in qua administrant, emere, fenusve exercere, mutuamque pecuniam

K dare,

b *l. si tutor. C. de interd. mat.* c *l. si quis officium. l. præfectus. D. de ritu nupt.*

dare, non licet *d*. Hujuſmodi ergo matrimonia adverſus mandata contracta perinde nulla ſunt, atque ea quæ contra ampliſſimi ordinis decretum à tutoribus eorumque liberis contrahuntur. Quo fit, ut, cum matrimonium nō conſiſtat, nec dos ſit, nec rerum amotarum actio inter eas perſonas, quæ ita coierint, detur *e*. Nec tamen, quia nuptiæ non ſint, eo magis donationes inter eos factæ ratæ erunt *f*, ne ex delicto ſuo lucrum ferant, meliorque ſit in legē committentium, quam eorum, qui ſecundum præcepta legum in matrimonium conveniunt, conditio *g*. Utique enim prohibitas nuptias contrahentes peccare delinquereque *h* intelliguntur. Et ideo magis eſt, ut, quæ ita donata fuerint, quaſi ab indignis ablata fiſco vindicentur *i*. Exemplo certę pupillæ tutori liberiſve ejus nuptæ, provincialis mu-

d *l. aufertur.§. quod à præſide.D.de jure fiſ.l.1.C. de contracti. jud. l.principalibus.D. ſi cert. pet.l. eos.C. eod. tit.*
e *l. ſi concubina.D.rer. amot.* f *l.cum hic ſtatus.§.ul.D.de dona.int.vir.* g *.l.3. §.1.D. de dona. int. vir.* h. *l.ult.D. de legat.c.1.* i *l. cum hic ſtatus.§.ul.D. de dona. int. vir.*

mulier, quæ contra mandata provinciæ rectori nupſerit, ex viri teſtamento capiet. Imperatores autem Gratianus, Valent. & Theodoſius, quod de adminiſtrantibus veteri jure cautum erat, ad adminiſtrantium liberos, propinquos, comites, conſiliarios, domeſticos porrexerunt *k*. Quos & arrharum ſponſalitiarum, in matrimonii argumentum datarum, diſpendio multant. Qua in parte juri antiquo derogare eos fortaſſis exiſtimet qui penitus non inſpexerit. Nam ad arrharum acceptarum reſtitutionem mulierem, quæ finita adminiſtratione nuptias implere nolit, adigi Paulus indicat *l*. Id quod Accurſium cruciat, qui in hujus nodi diſſolutione tanquam in ſalebra hæret. Nos, ut ejus hæſitationi certa & vera diſtinctione medeamur, multum intereſſe dicemus, ſponſaliane ſola, an vero nuptias, provinciarum rectores, arrhis datis tum cum provinciam cum imperio obtinerent, contraxerint. A perfectis ſiquidem & conſummatis nuptiis, quas mandata principalia ſtare non patiuntur, mulieribus provincialibus abire ac recedere etiam cum arrha-

k *l.1. C. ſi rector provincial.* l *l. ſi quis officium. D. de rit. nup.*

arrharum lucro Impp. permittunt. At, si in provincia sponsalia duntaxat contracta sint, quia nihil in ea re contra mandata peccatum est, quæ hujusmodi conditioni renuntiare volet, acceptas arrhas restituere jure ac merito debet. Et hæc est inter Imperatorum constitutionem Paulique locum ab Accursio non animadversa differentia. Nuptiis enim duntaxat, non etiam sponsalibus, qui in provincia aliquod officium gerebant, interdicebantur. Quinetiam desponsam sibi, antequam in provinciam mitterentur, uxorem illic ducere non prohibebantur *m*, ut pote cessante ea, quæ sibi eos in provinciis suis matrimonia conciliare vetabat, ratione. Sed, etsi contra mandata in provincia matrimonium contractum esset, post depositum tamen officium, si in eadem voluntate uterque perseveraret, justæ efficiebantur, quæ ab initio non constiterant, nuptiæ. Indeque postea, ut ex justo matrimonio editi, liberi justi legitimiq; patri fiebant; quemadmodum Paulus lib. v Responsorum tradit *n*, qui à Gordiano testis laudatur *o*. Plane, filiabus suis conditionem

m *d. l. si quis officium.* n *l. eos qui. D. de ritu nuptiarũ.* o *l. etsi contra. C. de nuptiis.*

nem in provincia quærere, eaſque in matrimonium collocare, & dotem eis conſtituere, non prohibebantur qui provinciis præerant: filiis vero uxorem provincialem ducentibus conſentire auctoritatemque præſtare minime poterant. De cujus varietatis ratione ſi mihi liquere negem, inſcitiam meam potius quam antiquorum inconſtantiam prodam. Quorum etſi mentem mihi plane perſpectam eſſe ac cognitam adfirmare non auſim, tamen, quatenus eam conjectura aſſequi licet, duplici eos ratione adductos credo. Primum enim præſumptum habuiſſe exiſtimo, patrem impenſiore affectu majorique contentione in conditione filio quærenda, quam in filia nuptũ collocanda, laboraturũ. Nã filiæ quidem, in manum mariti mancipiumq; tranſeuntes, familiæ ſuæ finẽ adferunt, per filios vero cum nomine paterna familia propagatur. Ne vero filiorum amore, domuſque amplificandæ ſtudio, ad matrimonia filiis concilianda ſua poteſtate abuterentur, frenis quibuſdam ac habenis cohibendam eſſe eam potentiam cenſuerunt, nihil quicquam tale eos filiarum cauſſa attentaturos rati. Huic rei argumento eſt quod filiã ſuam

pupillo ſuo tutor in matrimonium collocare non prohibetur *a*: filio vero ſuo pupillam in matrimonium collocare prohibetur. Licet ergo tam in filiæ quã filii nuptiis auctoritas patris intercedere deberet, verendam tamen magis eſſe præſidis in collocando filio quam in filia nuptum danda impreſſionem prudentes cenſuere. Alia quoque veteres ratio in hoc jure ſtatuendo movere potuit, quam Cyno, Ludovico Romano, & noſtri ſeculi Varroni πολυγραφωτάτῳ D. Tiraquello, cujus memoriam ſancte ac religioſe, pro eo ac debeo, colo, placuiſſe video. difficilis nimirum virginalis pudicitiæ cuſtodia. cui adſervandæ continendæque ne Argi quidem lumina plerunque ſufficiunt. Cavendum enim forte (nihil enim præter conjecturam habemus) prudentes cogitarunt, ne, dum paternæ adminiſtrationis exitus expectatur, interim filia, jam matura viro & plenis nubilis annis, ætatis lubrico, ſexuſve infirmitate, vel amoris facibus, aliquod dedecus admittat. Cui malo obviam ut irent, patri liberã conditionis filiæ quærendæ poteſtatem vel ipſo adminiſtrationis ſuæ tempore relin-

a *l. liberum.§. ult.D. de ritu nupt.*

linquendam esse censuerunt. Et certe probabile est, subiisse animos veterum illam cogitationem, puellarum nuptias non ęque ac masculorum conjugia protrahi ac differri posse, moramque nullam nuptiarum tempestivitati, si famæ ac castitati puellarum consultum velimus, fieri oportere. Qua eadem ratione filiam suam pupillo jam adulto nuptum dare, si tam adulto quam puellæ hæ nuptiæ cordi sint, tutori permisere, ne forte, in longius tempus protractis nuptiis, vel moræ impatientia, vel amasii illecebris, in aliquod probrum prolabatur, ex quo ei, generiq;, ac toti familiæ, labes ac macula aliqua, quæ deinde elui nõ possit, aspergatur. At masculorũ conjũctionem, quæ citra periculum existimationisque damnum proferri possit, inhibendam ob impressionis metum, merito in superioribus speciebus censuerunt. Juvat hanc rationem, quod alias quoque in hoc nuptiali jure diversam masculorum ac feminarum caussam juris auctores constitunt. Nam puellæ quidem post 25 annum, non item masculi, impune citra parentum consensum matrimonia contrahunt *b*. Eodemque re-

 fert

b *l. oratione.* § .1. *D. de ritu nup.*

fert Accursius, quod ex Paulo recēsetur: Nepoti uxorem ducenti & avum filium consentire debere: nepti vero nubenti voluntatē auctoritatemq; avi sufficere.

Tempus est autem, ad ea injustarum nuptiarum genera, quæ naturali ratione, sanguinisque jure prohibentur, nostra se convertat oratio. Qua in quæstione fixum sit hoc, ratumque principium, ex gradu adscendentium descendentiūque in infinitum duci uxores non posse: & inter eas personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, incestas ac nefarias nuptias esse *c*. Veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Nec interest, ex justis nuptiis ejusmodi personarum conjunctio descendat, an non *d*. Nam & ex ancilla susceptam & vulgo quæsitam filiam ducere genitori minime conceditur: servilesque adeo cognationes in hoc nuptiali jure observantur *e*, cum contra naturale jus pudoremque sit, à patre filiam quomodocumque quæsitam duci. Proinde

c *l. nuptiæ. D. de ritu nupt.* §. *ergo. Instit. de nupt.* d *l. & nihil. D. de ritu nupt.* e *l. adoptivi.* §. *serviles. D. de ritu nupt.*

inde in his quidem ſpeciebus inceſtum jure gentium committi conſtat *f*: cujus veniam ſexus infirmitate deprecari mulieres non poſſunt *g*, cum naturali jure, cuius, ut pote non ſcripti, ſed nati, ignorantia defendi nequeunt, prohibitam rem admiſerint. Nec enim ſexui, nec ruſticitati in his parcitur, à quibus naturalis nos ratio, animis noſtris divinitus indita, atque impreſſa, avocat. Fœditas vero illarum conjunctionum lucet ipſa per ſe, ut, qui in ea flagitia prolabitur, humanitatem ipſam exuiſſe videatur. Ciceroni utique inceſtum cum filia Q. Fuſius Calenus apud Dionem lib. 46 obiicit his verbis: Καὶ προσέτι καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ διαβάλλειν ἐπεχείρησε, τοσαύτῃ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ παρὰ πάντα τὸν βίον χρώμενος, ὥστε μηδὲ τῶν συγγενεστάτων ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ τήν τε γυναῖκα προαγωγεύειν, καὶ τὴν θυγατέρα μοιχεύειν. Quo nomine & eum Saluſtius ita inſectatur: *Verum, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit: uxor ſacrilega ac perjuriis delibuta, filia matris pellex, tibi jucundior atque obſequentior quam parenti par eſt.* Prædicabat etiam Caligula, matrem ſuam ex

f *l. ult. D. de rit. nupt.* g *l. ſi adulterium cum inceſtu. D. ad l. Iul. de adulter.*

ex incesto, quod Augustus cum filia Julia commisisset, procreatam *f*.

Ac nec cum his quidem personis, quæ vel adfinitatis ratione, parentum liberorumve vicem repræsentant ac sustinent, justæ sunt nuptiæ. Quare nec novercam, nec proavi nostri uxorem, nec socrum, id est, uxoris nostræ matrem, nec ejusdem aviam, proaviam, ducere licet *g*. Cujusmodi nuptias Cicero pro Cluentio Avito sic exagitat: *Lectum illum genialem, quem triennio ante filiæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari & sterni expulsa atque exturbata filia jubet. Nubit genero socrus, auspicibus nullis, nullis auctoribus, funestis ominibus. O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum! O libidinem effrænatam & indomitam! O audaciam singularem!* Plane duplicem caussam, cur novercam uxorem ducere non liceat, Philo Judæus in libro περὶ τῶν ἐν εἴδει reddit: Διά τε, ait, τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς σύνῳδον πάθος.

Unus

f *Sueto. in Calig. cap. 23.* g *l. si quis mihi §. 1. & l. adoptivi. §. nunc videamus. l. Aristo. D. de rit. nupt. §. ergo. Instit. de nup.*

Unus mihi tam infausti matrimonii cupiditate incensus Imperator Antoninus Caracalla occurrit, de quo Spartianus his verbis: *Interest scire, quemadmodum novercam suam Antoninus duxisse dicatur: quæ cum esset pulcherrima, & quasi per negligentiam se maxima corporis parte nudasset, dixissetque Antoninus, Vellem si liceret, respondisse fertur, Si libet, licet. An nescis, te imperatorem esse, & leges dare, non accipere? Quo audito, furor inconditus ad effectum criminis roboratus est: nuptiasque eas celebravit, quasi sciret, se leges dare, cum vere solus prohibere debuisset: matrem enim (non alio erat dicenda nomine) duxit uxorem: ad parricidium junxit incestum.* Sed nec socero nurus pronurusve recte nubit. Socerum enim parentis locum obtinere, placet *h*. Ac ejusmodi quidem nuptias, quas cum privigno noverca, cum socero nurus contraxerit, incestas ac nefarias esse, nemini dubium est, cum pudori, castitati, verecundiæ naturali, publicæque honestati tales conjunctiones adversentur. Quinimo ex his caussis incestum jure gentium admitti Papinianus scribit *i*.

Quod

h *l. quia parentis. D. solut. matr.*

i *l. ult. D. de condict. sine caussa.*

Quod quibusdam parum considerate dictum videtur, qui pro certo ac constanti ponunt, inter parentes & liberos duntaxat jure gentium incestum committi: cum his vero, qui ex latere veniunt, vel cum adfinibus, jure civili, vel moribus. Ipsumque adeo sibi contrarium esse Papinianum persuadent, qui pecuniæ in hujusmodi nuptiarum caussam datæ repetitionem tribuat: quæ utique denegaretur, si in specie hac jure gentium incestus admissus censeretur: quod mulieribus jus gentium non æque ac civile ignorare liceat. Verum ego jureconsultorum coryphæum vellicari nō nisi gravate ferre possum. Nec enim adduci possum, ut credam, aliquid tanto viro excidisse, quod à nobis, qui in illius magistri verba jurare addicti sumus, iure notari queat. Credo itaque, eius auctoritate fretus, (nec vana fides,) incestum iure gentium committi, si socero nurus, vel noverca privigno commisceatur, quod hæ personæ sibi parentum ac liberorum loco sint, ut paullo ante comprobavimus, & quod omnium mētibus à natura insita ratio ab huiusmodi coniunctionibus abstinendum dictet. Cōnfirmat nostram, immo vero Papiniani

niani opinionem, quod alibi legimus, Si adulterium cum inceſtu committatur, utpote cum privigna, nuru, noverca, mulierem quoq; ſimiliter plectendam *k*: cuius tamen impunitum eſſet facinus, ſi ſola iuris civilis obſervatione tale crimen in turpibus numeraretur. Verum, cum iuris naturalis ignorantiam vitiis ſuis obtendere ac prætexere mulieres non poſſint, merito eis eiuſmodi inceſtus, cuius turpitudinem indita divinitus ac impreſſa ratione notam habent, pœna irrogatur. Atque hoc dubium faciebat in ſpecie à Papiniano tractata. Videbatur enim pecunia à muliere illiciti matrimonii nomine data repeti non poſſe, quaſi contra jus gentium ac naturalem honeſtatem (cuius ignoratione excuſari nequit) data eſſet. Sed alia ratione repetitionem competere Papiniano ſubtiliter placet, quia ſcilicet, matrimonii effectu non ſecuto, quod nec iure ſequi poſſit, nulla magis cauſſa dotis dandæ quam turpis interceſſerit.

Porro nec patris quoque ſponſam uxorem ducere filio conceditur · non magis quam patri filii ſponſam: quamvis

k *l. ſi adulterium cum inceſtu. D. ad l. Iul. de adult.*

vis nec illa noverca, nec hæc nurus proprie dici poſſit. Ab earum quoque, quæ in parentum concubinatu fuerint, nuptiis abſtinendum, pie Imp. Alexander conſtituit *l.* Contra religionem quippe ac pudorem eſt, cum ea matrimonium coire filium, quæ pudicitiam patri proſtraverit. Sed &, per adoptionem quæſitarum cognationum rationem hic habendam, prudentes cenſuere. Etenim matrimonio inter ſe iungi eæ perſonæ non poterant, quæ per adoptionem, parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœpiſſent; in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione idem iuris maneret *m.* Itaque eam, quæ per adoptionem filia neptiſve facta eſſet, ne poſt emancipationem quidem uxorem ducere, qui quandoque adoptaſſet, poterat *n.*

Hæc de adſcendentium deſcendentiumque gradu. Jam, ex tranſverſo etiam cognationis gradu quaſdam illicitas eſſe nuptias, non eſt obſcurum. Ac primum, inter fratrem, ſororem, prohibitas eſſe nuptias, nemini dubium eſt, ſive ab eodem patre eademque matre pro-

l *l. liberi. C. de nupt.* m *§. ergo. Inſtit. de nupt.* n *l. quinetiam. D. de ritu nupt.*

progeniti fuerint, sive ab altero eorũ *o*. Æmilius Probus, in prooemio lib. De vita excellent. imperatorum: *Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sororem germanam in matrimonio habere. At id quidem nostris moribus nefas habetur.* Cuius tamen Cimonis facti Herodianus aut inscius, aut immemor, lib. 1 historiarum, Πτολεμαῖος μὲν, ait, καὶ μέχρι ἀδελφῆς ἰδίας, ἔρωτος προχωρήσας, παρά τε τοὺς Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων νόμους. At Dio, apud Ægyptios patrio id more receptum fuisse, ita scribit *p*, de Cæsare agens: Καὶ μετὰ τοῦτο εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, τόν τε Πτολεμαῖον, καὶ τὴν Κλεοπάτραν, παρεστήσατο, καὶ τὰς διαθήκας τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀνέγνω, ἐν αἷς, ἐκείνους μὲν συνοικῆσαι ἀλλήλοις, κατὰ τὰ τῶν Αἰγυπτίων πάτρια, καὶ βασιλεύειν, ἐγέγραπτο. Romanis utique semper detestabilis & execranda talis coniunctio visa est. Ideoque inter ea, quæ de Caligula, non ut principe, sed ut monstro, Suetonius narrat, hoc refert *q*, quod cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecerit; quem etiam Drusillam germanã Cassio Longino consulari collocatam abduxisse, & in mo-

o §. *inter. Instit. de nupt.* p *lib.* 42.
q *cap.* 24.

in modum iustæ uxoris propalam habuisse scribit. Quam eius turpitudinem nec Dio, lib. 59, silentio prætermisit. Eademque se ac famam suam turpitudine fœdasse Othonem, Xiphilinus memorat. Plutarchus autem in Parallelis, ex Chrysippi lib. I rerum Italicarum, auctor est, Papyrium quendam Romanum amoris impatientia & ardore victum, Camiliam sororem gravidam fecisse. Quod ubi Papyrius Tolucer communis eorum pater rescivit, ensem filiæ misit, quo puella pectus transfodit; eodemq; leti genere scelestum ac nefarium facinus suum Papyrius deinde expiavit. Plane, per adoptionem factam sororem, adoptione soluta, uxorem ducere, nihil vetabat *r*. Adoptione enim quæsita fraternitas eo usque demum impediebat nuptias, quoad maneret adoptio *s*. Similiterque adoptivi patris matrem, materteram, aut neptem ex filio, ducere uxorem, post emancipationem nemo impediebatur, cum in extranei caussam emancipatione redactus esset. Adoptivæ utique sororis filia, uxor duci, vel constante adhuc adoptione, licito jure poterat,

r *l. quinetiam. D. de ritu nupt.* s *l. per adoptionem. D. de ritu nuptiarum.*

terat, quod ea cognata non esset, cum avunculus nemo fiat per adoptionem. Hæ enim demum cognationes per adoptionem contrahuntur, quæ adgnatorum jus adiunctum habent *t*. Pari ratione alio patre natam, patris sui sororem adoptivam, ducere quis poterat, quoniam inter eos nulla cognatio intercedebat, quippe cum ea patri adgnata non esset. Sed & Maximianus Constantino per adoptionem nepoti filiam in matrimonium tradidit. Quod Panegyrici, Maximiano & Constantino A A. dicti, auctor tantum abest ut vituperet, ut summis contra laudibus efferat; O *divinum*, inquiens, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti, divi inquam Constantii filium, in quem se prima illius juventa transfudit*. Quinetiam Claudius Neronem, à se in locum filii adoptatum, cum filia sua Octavia matrimonio junxisse legitur *u*, filia tamen prius in adoptionem tradita, ut in alienam familiam eo modo transferretur, ne soror fratri nubere videretur. Agrippina enim Claudio

t *l. 2. §. parvi. D. de suis & legit.*
u *Dio, lib. 59.*

dio persuasit, Domitium Neronem privignum, filii loco adoptare, quem non filium modo, sed & generum habere voluit: verum, ne frater sororem ducere videretur, adoptionis commento, necessitudinis species dissoluta est. Inde Junoni Octavia à Seneca comparatur: sic enim in Tragœdia ejus nominis scriptum est:

Tu quoque terris
Altera Iuno, soror Augusti,
Conjunxque, graveis vince dolores.

Et alias:

Fratris thalamos sortita tenet,
Maxima Iuno, soror Augusti,
Sociata thoris.

Alio etiam loco:

Mœret infelix soror,
Eademque conjunx.

Simili joco etiam Cicero Clodium, incestus cum sorore suspicione laborantem, in Oratione pro domo sua, proscindit; *Sed tamen*, inquiens, *ego mihi sororem virginem adscisco: tu sororẽ tuam virginem esse non sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu jure eandem sororem & uxorem appellare possis.*

Enimvero fratrum sororumve filias uxores

uxores ducere non licebat x: tametsi talium conjugiorum usum in rempub. invehere Claudium imperatorem, Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ amore incensum, tentasse, literis proditum est: ne publici juris velamento ejus matrimonii à se cum ea contrahendi turpitudo tegeretur. Sic enim de hoc ejus incœpto Tacitus, lib. 12, scribit: *Claudius, senatum ingressus, decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur: neque tamen repertus nisi unus talis matrimonii cupitor, Taledius Severus, eques Romanus.* Tranquillus, in Claudio, de ejus nuptiis agens; *Verum,* ait, *illecebris Agrippinæ Germanici fratris sui filiæ per jus osculi & blanditiarum occasiones allectus in amorem, subornavit proximo senatu qui cogerent se ad ducendum eam uxorem, quasi reip. interesset, dandamque ceteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus injusta habebantur. Ac vix uno interposito die confecit nuptias, non repertis qui sequerentur exemplum: excepto libertino quodam, & altero primipilari.* Zonaras, in Claudio, etiam senatusconsulto hujusmo-

x *l. nemini. C. de nupt. l. ultim. C. de incest. nupt. §. fratris. Instit. de nuptiis.*

jusmodi nuptiarum jus sancitum fuiss in ejus principis gratiam tradit, auctore que Vitellio senatum Claudium a Agrippinam uxorem ducendam adegis se. Ἐντεῦθεν, ait, ὁρμηθέντες οἱ βουλευτα πρὸς τὸν Κλαύδιον, ἦλθον καὶ ἠνάγκασαν δῆθεν αὐτὸν γῆμαι, καὶ ψήφισμα ἐποιήσαντο ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι. Inde Seneca, in libro joculari de ejus imperatoris morte; *Vt Romæ*, ait, *sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, 30 senatoribus, innumeris equitibus Romanis, mactatis, principium dedit.* Huc pertinent & hi, quos subjungam, Senecæ ex Octavia versus, quibus nutrix Octaviam Claudii filiam ita adfatur:

Frustra parentis invocas manes tui,
Miseranda, frustra: nulla cui prolis suæ
Manet inter umbras cura: qui nato suo
Præferre potuit sanguine alieno satum,
Genitamque fratris conjugem captus sibi
Toris nefandis flebili junxit face.

Ne tamen tam mali exempli nuptiæ in posterum frequentarentur, Nerva vetuit, ne fratrum filiæ ducerentur. Id quod Xiphilinus in Nerva tradit, his verbis: Ἐνομοθέτησε δὲ ἄλλα, καὶ περὶ τοῦ μὴ εὐνουχίζεσθαι τινα, μήτε ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Etenim ne de nominis vi ac potestate dubi-

dubitetur, quod idem auctor de Hadriano, Τραϊανοῦ, ait, ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· Ælius Spartianus ait, *Trajani per sororem neptem eum uxorem accepisse.* Et Pollux, lib.8 Onomastici, & Hesychius, & Moschopulus, ἐν συλλογῇ Ἀττικῶν ὀνομάτων· Ἀδελφιδοῦς, ajunt, ὁ ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς υἱὸς, καὶ θυγάτηρ αὐτῶν ἀδελφιδῆ. Porro illam Nervę constitutionem Zonaras, tomo 2 Annalium, ita refert: Οὗτος ἐνομοθέτησε καὶ τὸ μή τινα παιδογόνια μόρια παρὰ Ῥωμαίοις ἐκτέμνεσθαι, μήτε μὴν ἄγεσθαι πρὸς γάμον ἀδελφιδῆν. Domitianum tamen non puduisse cum Julia fratris filia, tanquam cum uxore, palam versari, Suetonius & Xiphilinus memoriæ prodiderunt. Eadem tam perdita ac flagitiosa libidine incitatum Heraclium imperatorem ferunt: cui non aliunde id morbi vitiique, quo laboravit, quam ob illicitam cum fratris filia coniunctionem accidisse, vulgo creditum Zonaras his verbis scribit: Λέγεται δὲ καὶ τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ στρεφόμενον ἄνω τὸ οὖρον πέμπειν· καὶ εἰ μὴ σανὶς ἐν τῷ ἤτρῳ αὐτοῦ ἐπετίθετο, κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὸ ἐκκρινόμενον ἀνεδίδοτο. ὃ συμβαίνειν ἐδόκει διὰ τὴν ἔκθεσμον μίξιν τῆς ἀδελφόπαιδος. Acerbissime vero hujus generis nuptias ut incestas

& ne-

& nefarias impp. Anastasius & Zeno Constitutionibus suis damnarunt. In quas etiam B. Ambrosius lib. 8 Epistol. ita invehitur: *Tu copulare paras filium tuum & neptem ex filia; hoc est, ut accipiat sororis suæ filiam, diversa licet matre, quam socrus, editus. Interroga nominum religionem. Nempe auunculus iste illius, illa hujus neptis vocatur: nec ipse te revocat sonus nominum, cum hic avum resonet, illa hoc nomen ad avunculum, quod ad avum, referat.* Et mox: *Quid est, quod dubitari queat, cum lex divina etiam patrueles fratres prohibeat convenire, qui sibi quarto sociantur gradu? Hujusmodi autem gradus tertius est, qui etiam jure civili à consortio conjugii exceptus videtur.* Sed nec in concubinatu quidem haberi sororis filia, licet libertina, absque incesti crimine potuit *a*. Non modo autem fratris aut sororis filiam, verum etiam neptem proneptemve, ducere non licet *b*.

An autem mortuorum fratrum conjuges, fratribus superstitibus ducere licuerit, quæri potest. Sane eam quæ in manum fratris convenerit, dissolutis seu

a *l. etiam. D. de rit. nupt.* b *§. fratris. Instit. de nupt. l. sororis. D. de ritu nupt.*

ſeu morte ſeu repudio nuptiis duci citra inceſti crimen non poſſe, imperatorum conſtitutionibus cavetur c. Quamquam non deſunt aliquot in Romana hiſtoria ejuſmodi matrimoniorum exempla. Lucius enim Tarquinius, cui poſt regnum ſcelere partum Superbi cognomen facta indiderunt, Tulliam minorem natu, quæ Arunti fratri nupſerat, Arunte veneno ab ea ſublato, cum ipſe conjugem quoque ſuam eodem genere interemiſſet, duxit. Quod nefarium ejus factum Dionyſ. Halicarnaſ. lib. 4 duobus locis refert; quorum utrumque, vel ea præcipue de cauſſa, ut, ſi qua ineſt in verbis aut obſcuritas, aut depravatio, adhibita explanatione, emendationeve, tollatur, ſubjungam. Prior ſic habet: Τοιαῦτα τῆς Τυλλίας λεγούσης ἀσμένως δέχεται τὰς αἱρέσεις ὁ Ταρκύνιος, καὶ αὐτίκα δοὺς αὐτῇ πίστεις, καὶ λαβὼν τὰ προτέλεια τῶν ἀνοσίων γάμων, καὶ διαπραξάμενος, ἀπέρχεται. διελθόντος δὲ οὐ πολλοῦ μετὰ ταῦτα χρόνου, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ἀποθνήσκουσιν ἥτε πρεσβυτέρα τῶν Τυλλίου θυγατέρων, καὶ ὁ νεώτερος τῶν Ταρκυνίων. Et mox: Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον, οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας, ὁ Ταρκύνιος ἀπά-

c l. nemini. C. de nupt. l. fratris. C. de inceſt. nupt.

ἀπάγεται γυναῖκα τὴν Τυλλίαν. In quibus verbis obſcuritas nulla eſt quæ lectorem vel mediocriter literis Græcis tinctum morari poſſit, preterquam in voce πρωτόλεια. Cuius ſcripturam corruptam eſſe forte ſuſpicabitur qui apud Suidam leget, προτέλεια à Lycurgo, ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερείας, appellari τὰ πρὸ τοῦ τελεσθῆναί τι τῶν εἰς τὸ θεῖον ἀναφερομένων γινόμενα ἢ διδόμενα. Προτέλεια inſuper, ut & Pollux lib. 3 Onomaſtic. ſcribit, appellatum eum diem, ἐν ᾗ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν γαμουμένην παρθένον ἄγουσιν οἱ γονεῖς εἰς τὴν θεὸν, καὶ θυσίας ἐπιτελοῦσιν. Et certe pro quolibet auſpicio, initio, primordio, verbum hoc Græci uſurpant. Lucianus in Dialogo περὶ τῶν ἐπὶ μίτῳ συνιόντων· Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου δείπνου, ἢν δοκῇ, ὡς εἰκὸς, δειπνίζειν τὰ προτέλεια τῆς μελλούσης συνουσίας. Gregorius etiam Nyſſenus Lazari à mortuis excitationem οἱονεὶ τὰ προτέλεια τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως vocat. Cum vero verbum hoc *primitias* ſignificet, nemo dubitabit, erratum eſſe in Heſychii codicibus, in quibus legitur, προβλεῖον ὑπάρχον. Eſt enim emendandum, προτελείων, ἀπαρχῶν. Verum in eodem ſignificato vocem quoque πρωτόλειον à Græcis uſurpari obſervavi. Suidas: Πρωτόλεια, ἡ πρώ-

ἡ πρώτη λεία, τὰ πρὸ τῶν λῃίων ἐξαίρετα. Idem, πρωτόλειον, ἀπαρχὴν, interpretatur. Hesychius etiam, πρωτόλεια ἁρπάγματα, πρωτόλειον ἀπαρχή. In Etymologico quoque πρωτόλεια exponuntur esse τὰ πρῶτα τῶν λῃίων καὶ τῶν τοῦ πολέμου λαφύρων ἐξαίρετα, καὶ πρώτιστα, ἅπερ εἰώθασιν οἱ πρώτιστοι λαμβάνειν, οἷον ἡ Χρυσηὶς ἐδόθη τῷ Ἀγαμέμνονι, καὶ ἡ Βρυσηὶς τῷ Ἀχιλλεῖ. δηλοῖ δὲ τὰς ἀπαρχάς. Utramvis ergo lectionem sequare, sensus constabit, eumque locum sic fidus interpres Gelenius reddidit: *Delibato incestarum nuptiarum fructu abiit.* Alter ejusdem Helicarnassæi, in quo de incestis Tarquinii & Tulliæ nuptiis fit mentio, locus ita habet: Ἀλλ' εὐθὺς ἅμα τῷ αὐτὰ διαπράξασθαι τὰ θαυμαστὰ ἔργα, πρὶν ἡμέραν θεῖναι τὰς ὑποδεξαμένας τὰ δύστηνα σώματα πυρὰς, φίλους εἱστία, καὶ γάμους ἐπετέλει, καὶ τὴν ἀνδροφόνον νύμφην ἐπὶ τὸν τῆς ἀδελφῆς θάλαμον ἦγε, τὰς ἀπορρήτους πρὸς αὐτὴν ἐμποδῶν ὁμολογίας, ἀνόσια καὶ ἐξάγιστα, καὶ οὔτε Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς οὐδαμόθι γινόμενα, πρῶτος εἰς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἰσαγαγὼν, καὶ μόνος. Quem totum locum sic Gelenius Latino sermoni tradidit: *Hic est ille Tarquinius, Quirites, qui, nondum princeps, fratrem germanum, quia malus esse nolebat, vene-*

no sustulit, assumpta ipsius uxore in societatem ejus sceleris, sua conjugis germana, quam diis invisus adulterio jam ante corruperat. Hic uxorem, pudicam matronam, & communium liberorum parentem, eodē veneno eodem tempore necavit: ac ne paullulum quidem lugubri specie dissimulavit utrumque veneficium, sed confestim post perpetrata hæc egregia facinora, fumantibus etiam tum rogis, qui misera illa corpora exceperant, ipse amicos excipiebat nuptiali epulo, ducens viricidam sponsam in sororis thalamum ex pacto nefario, primus ac solus inducens in hanc urbem morem impium & apud omnes Græcos simul atque barbaras nationes abominabilem. Sed quid ea, quæso, verba significant, πρὶν ἡμέραν θεῖναι τὰς πυράς? Equidem, ne diutius lectorem teneam, adfirmare non dubitabo, legendum esse, πρὶν ἢ μαρανθῆναι, quod idem valet atque παύσασθαι καὶ σβέσασθαι, id est, *ante extinctas pyræ flammas.* Quo loquendi genere Homerus usus est, Illiad. lib. 10:

Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη, καὶ φλὸξ ἐμαράνθη.

ubi Eustathius: *Observa*, ait, τὸ ἐμαράνθη λεχθὲν ἐπὶ σβέσεως φλογός. Et mox: Φλογὸς, inquit ille, μαρανθείσης ὑπομένει ἀν-

θρακιά.

θρανιά. Aristoteles vero in libro περὶ νεότητος καὶ γήρως inter μάρανσιν & σβέσιν differentiam facit. Ἀλλὰ μὴν, ait, πυρός γε δύο ὁρῶμεν φθοράς, μάρανσίν τε, καὶ σβέσιν· τὴν μὲν γῆρας, τὴν δὲ βίαιον. Rursus, quis est sensus horum Halicarnassæi verborum, ἐμποδῶν ὁμολογίας? Et hic quoque, ut breve id faciam, mendum est, legendumque, ἐμπεδῶν, id est, firmans, stabiliens, ut sit sensus, *illicitas nefandasque cum ea jungens pactiones.* Hesychius enim ἐμπεδοῖ interpretatur βεβαιοῖ, πιστοῦται, ἀσφαλίζεται. Ut autē ad ipsam historiā redeam, Livius, l. 1. ab v.c., easdem nuptias breviter, nec nisi adhibita fusiori Halicarnassæi narratione, perspicue ita perstringit: *Aruns*, inquit, *Tarquinius, & Tullia major*, (sic enim ex Halicarnassæo emendo,) *prope continuatis funeribus, cum domos vacuas novo matrimonio fecissent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Servio quam approbante.* Nam verbum hoc *junguntur*, non ad Aruntem & Tulliam majorem, sed al L. Tarquinium & Tulliam minorem, de quibus ante egerat, referri placet. Ceterum, etiam Marcum Crassum fratris defuncti uxorem duxisse, &, quos habuit liberos, ex ea suscepisse eum, nec in aliquā

factum hoc reprehensionem incurrisse, Plutarchus in ejus vitæ initio scribit. Quod cum mirum quibusdam videatur, verbum συνοικεῖν, quo Plutarchus in ea historia referenda utitur, interpretatione, quæ menti plane auctoris repugnat, ad nudam cohabitationem, ut & τὸ, παῖδας ἔσχεν, ad puerorum ejus educationem, deflectere nituntur. Sed, quam aliam Crassus, quem minime cœlibem vitam duxisse, imo vero justos liberos sustulisse, ex lib. v. Epistolar. familiarium Ciceronis, & ex eodem Plutarcho in Cicerone, constat, uxorem duxerit, legere non memini. Nam alterius Plutarchus, cui usitatum est in ipso limine cuiusque genus, familiam, conjugium narrare, non meminit, & verbum συνοικεῖν de nuptiali conjunctione passim, non apud Plutarchum modo, sed & reliquos Græcos auctores, accipi, tam certum est quã quod certissimum, ut testimonia proferre putidæ sit futurum diligentiæ. Atque adeo vetustum & antiquitate ipsa spectabilem ex insigni reginæ bibliotheca manuscriptum Plutarchi codicem exhibuit mihi egregius ille antistes, qui nobis incredibili felicitate Plutarchum Gallice loquentem reddidit, in cuius mar-

margine ad eum locum fugientibus jam literis adnotatum est, Crassum uxorem fratris duxisse: ut proinde temere mutanda non sint quæ certam semper & constantem interpretationem habuere. His accedere & Apuleii, ex Apologia pro se ipso secunda, aliud exemplum velim, quo cum viri mortui fratre Pudentillam tabulas nuptiales fecisse narrat. Quod non posset aptius quam ipsimet auctoris verbis referri. Sic autem habent: *Æmilia Pudentilla, quæ nunc mihi uxor est, ex quodam Sicinio Amico, qui cum antea nupta fuerat, Pontianum & Pudentem filios genuit, eosque pupillos in potestate avi relictos paterni (nam superstite patre Amicus decesserat) per annos ferme quatuordecim memorabili pietate sedulo aluit. Non tamen libenter in ipso ætatis suæ flore tandiu vidua, sed puerorum avus invitam eam conciliare studebat alteri filio suo Sicinio Claro, eoque cæteros procos absterrebat, & præterea minabatur, si extrario nupsisset, nihil se filiis ejus ex paternis eorum bonis testamento relicturum. Quam conditionem cum obstinate propositam videret mulier sapiens, & egregie pia, ne quid filiis suis eo nomine incommodaret, facit quidem tabulas*

nuptiales, cum quo videbatur, cum Sicinio Claro. Verumenimvero vanis frustrationibus nuptias eludit, eo ad, dum puerorum avus fato concessit, relictus filius ejus heredibus, ita ut Pontianus, qui major natu erat, fratri suo tutor esset. Hæc ille. Utcunque sit, hujusmodi matrimonia aliquot sunt impp. Constitutionibus, ut & Concilii Neocæsariensis Canone secundo, interdicta *a*. Quinetiam, cum quidam Ægyptiorum, mortuorum fratrum conjuges matrimonio sibi copularent hoc colore, quod virgines mansisse dicerentur, forte profecto à Judæis instituto, apud quos fratri mortuo fratrem superstitem sobolem excitare invaluerat, Zeno eas nuptias, & qui eas contraxisset, & inde susceptos liberos, incestarum nuptiarum pœnis subjacere voluit *b*. Titum plane imperatorem, animam agentem, unius duntaxat peccati pœnitere se testatum esse, Xiphilinus refert. Conjecisse autem quosdam, id esse, quod Domitiani fratris uxorem in delitiis habuisset.

Uxoris

a. *l. fratris. & l. ult. C. de incest. nupt. l. nemini. C. de nupt. l.* 1. *& l.* 3. *de incest. nupt. in C. Th.* b. *l. licet. C. de incest. nuptiis.*

Uxoris etiam sororem ducendi & sic duabus sororibus conjungendi licentiam, dissoluto quoquomodo coniugio, impp. Valentinianus, Theodosius & Arcadius submoverunt *d.* Honorius tamen impp. duas Stiliconis filias unam post alteram in matrimonio habuisse fertur. Sed, quam infelix fuerit utriusque matrimonii exitus, historiarum monumenta testantur. Ex neutra enim liberos suscepit, morteque immatura utraque obiit, ut Zonaras Tomo 3 Analium his verbis narrat: Ἄγεται, ait, de Honorio loquens, τοίνυν τὴν Στηλικῶνος θυγατέρα Μαρίαν εἰς γαμετήν. ἧς θανούσης λέγεται τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θερμαντίαν γῆμαι ἐν ἀτελεῖ τυγχάνουσαν ἡλικίᾳ. κἀκείνη δὲ ταχὺ ἐτελεύτησεν. Marcellinus comes, in Chronico: *Stilico comes, cujus duæ filiæ, Maria & Tharmantia, singulæ uxores Honorii principis fuere, utraque tamen virgo defuncta, spreto Honorii regno, regnum inhians*, & quæ sequuntur. Paul. Diaconus, lib. 34 Appendicis ad Eutropium: *Ei*, ait, *soboles nulla fuit: nam duæ Stiliconis filiæ, id est, Maria & Tharmantia*, (sic enim lege,) *una post alteram ei conjugio sociatæ, utraque dei judicio inopi-*

d. *l. fratris. C. de incest. nuptiis.*

nata morte praventa, ex hac luce virgines migravere.

Verumenimvero duorum fratrum liberi invicem recte matrimonio jungebantur *f*, consobrinæque uxoris ductæ fit in plerisque Pandectarum locis mentio *g*. Sic Tullias duas regis Servii Tullii filias, Lucio & Arunti Tarquiniis Prisci Tarquinii nepotibus, consobrinis suis, matrimonio junctas fuisse, Dionys. Halicarn. libro 4 Antiquitatum refert. Sed manifestum est, eo loci in Græco codice erratum. Ita quippe scriptum est: Ἦσαν δὲ Τυλλίῳ δύο θυγατέρες ἐκ γυναικὸς γενόμεναι Ταρκυνίας, ἣν ἐνεγγύησεν αὐτῷ βασιλεὺς Ταρκύνιος. ταύτας τὰς κόρας ἐπιγάμους γενομένας ἐκδίδοται τοῖς ἀδελφοῖς τῆς μητρὸς αὐτῶν, υἱωνοῖς τε Ταρκυνίου. Secundum quam scripturam hoc Halicarnas. ait: *Erant Servio Tullio filia dua, ex uxore Tarquinia, quam ei rex Tarquinius Priscus despondit. Has puellas viro maturas, & nubiles, nuptum dedit fratribus matris earũ, nepotibus Tarquinii.* Quod utique

f *l.1.§. duorum. Institut. de nupt. l.3. & l. non solum. §. 1. D. de ritu nupt. l. 2. C. de instit. & substitutio.* g. *l. 23. & 24. D. de condict. & demonstrat. l. Lucius. §. filius. D. de condic. & demonstrat.*

utique consistere non potest. Nam Tarquiniam, Tullii conjugem, filiam fuisse Tarquinii Prisci, in confesso est: Lucium vero & Aruntem Tarquinios, non Tarquinii Prisci filios, sed nepotes, fuisse, omni adseveratione contendit Halicarnassæus, & eorum, qui contra sentiebant, opinionem accuratissime refutat: pugnantq; inter se, nepotes fuisse Tarquinii, &, fratres Tarquiniæ Tullii conjugis: & hoc modo non consobrinis, sed avunculis junctæ fuissent Tulliæ. Itaque procul dubio legendum est, ἀδελφιδοῖς, id est, nepotibus per fratrem, seu υἱοῖς ἀδελφοῦ τῆς Ταρκυνίας. Nam, ut ille existimat, ex Tarquinii Prisci filio, qui in juvenili ætate mortem obierat, nati erant. Quamquam Livio probabilius videtur, Tulliarum non consobrinos eos, sed avunculos fuisse. Verba ejus hæc sunt, lib. I. ab V. C. *Hic Lucius Tarquinius, Prisci Tarquinii regis filius nepos've fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus, filium crediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tulliæ filiæ nupserant.* Hæc ille. Sunt & alia complura ejusmodi matrimoniorum in historiis exempla.

 Nam-

Namque Augustum filiam suam Juliam Marcello, Octaviæ sororis suæ filio, nuptum dedisse, à Dione *h* & Suetonio *i* relatum est: Et, filium suum immatura morte præreptum Quintilianus lugens, avunculo eum generum destinatum significat *k*. Sed & Constantius Imp. sororem suam, quam in Græcis Socratis codicibus Helenam, in Latinis Cassiodori Constantiam nominari invenio, Juliano in matrimonium tradidit, atque ita patruelis patrueli juncta est: Julianus enim ex Constantio Constantini magni consanguineo fratre ortus erat. Quamquam sobrinarum diu Romæ ignorata conjugia Tacitus lib. 12 memorat, posteaque tempore addito ea percrebuisse. Id quod & Plutarchus ἐν αἰτίοις confirmat, has nuptias plebiscito permissas significans. Πρότερον γὰρ, inquit, οὐκ ἐγήμαν τὰς ἀφ' αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν, ἀλλὰ ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Ἀνὴρ, χρημάτων ἐνδεὴς, τάδε ἄλλα χρηστὸς, καὶ παρ' ὅντινα οὖν τῷ δήμῳ τῶν πολιτευομένων ἀρέσκων, ἐπίκληρον ἀνεψιὰν ἔχειν ἔδοξε, καὶ πλουτεῖν ἀπ' αὐτῆς. ἐπὶ τούτῳ δὲ

h *lib.* 53. i *in Augusto, cap.* 63. k *lib.* 6. *Orat. insti. cap.* 1.

δὲ γενομένης αὐτοῦ κατηγορίας, ὁ δῆμος ἀφεὶς τὴν αἰτίαν ἐλέγχειν, ἔλυσε τὸ ἔγκλημα, ψηφισάμενος, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. In cujus loci versione interpres non contemnendo errore lapsus est. Vocem enim ἀνεψιαῖς, de neptibus interpretatur, qua tamen appellatione illic sobrinas exaudiendas constat. Duorum enim fratrum sororumve filii, filiæ, ἀνεψιοὶ & ἀνεψιαὶ inter se sunt. Cujus rei vel locuples testis est Pollux, lib. 4. Onomast. cap. 4. At religiosissimus princeps, pudorisque, continentiæ ac pietatis diligentissimus, Theodosius major, etiam has nuptias prohibuit, quemadmodum Ambros. lib. 8. Epist. indicat l. *Nam & Theodosius*, inquit, *imperator etiam fratres patrueles & consobrinos vetuit inter se conjugio convenire, & severissimam pœnam statuit, si quis temerare ausus esset fratrum pia pignora. Et tamē illi invicē sibi æquales sunt. Tantummodo, quia propinquitatis necessitudine & fraternæ societatis ligantur vinculo, pietati eos voluit habere quod nati sūt.* Meminit & hujus Theodosii Constitutionis Sextus Aurelius Victor. apud quē ita est, *Illa tamen, quibus Trajanus adspersus*

l. *Epist. 66.*

sus est, vinolentiam scilicet, & cupiditatem triumphandi, usque eo detestatus est, ut bella non moverit, sed invenerit, prohibueritque lege, ministeria lasciva psaltriasque comessationibus adhiberi, tantum pudori & continentiæ tribuens, ut consobrinarum nuptias vetuerit tanquam sororũ. Quæ posteriora verba ab eo sumpsit Paul. Diaconus lib.12 appendicis ad Eutrop. apud quem tamen *mysteria* pro *ministeria* in nonnullis codicibus male legitur. Atque ad hanc Theodosii constitutionem referendum est quod B. Augustin. lib. 15 De civitate dei cap.16 scribit: *Experti autem sumus de connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus, propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat; quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti; &, quod fiebat cum consobrina, pene cum sorore fieri videbatur, quia & ipsi inter se propter tam propinquam consanguinitatem fratres vocabantur, & pene germani sunt.* Et mox: *Veruntamen, quis dubitet, honestius hoc tempore etiam consobrinarum prohibita esse conjugia, nec solum*

solum secundum ea quæ disputavimus, propter multiplicandas difficultates, ne habeat duas necessitudines una persona, cum duæ possint eas habere, & numerus propinquitatis augeri, sed etiam quia nescio quo modo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut, qui debet caussa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat quamvis generatricem tamen libidinem, de qua erubescere videmus etiam ipsam pudicitiam conjugalem. Verũ illam Theodosii constitutionem Arcadius & Honorius ejus filii postea abrogaverunt. quorum de ea re constitutio in Codice Justiniani extat in hæc verba *a*: *Celebrandis inter consobrinos matrimoniis legis hujus salubritate indulta, est, ut, revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre & sorore nati sint.* Refragari tamen duæ eorumdem imperatorum Constitutiones videntur, quæ in Cod. Theodos. referuntur. Una *b* sub titul. *Si nuptiæ ex rescripto petant.* Altera *c* sub tit.

a *l. celebrandis. C. de nupt.* b *l. un. si nupt. ex rescrip. pet. in C. Th.* c *l. 2. de incest. nup. in C.Th.*

tit. *De incestis nuptiis*. Sed ego Anianum illis Constitutionibus violentas manus adtulisse suspicor, cum, ad Gothorum suorum, in quorum gratiam ex Alarici Regis præcepto breviarium Codicis cõscripsit, usum, Constitutiones illas accommodare studeret. Quod ex collatione earundem Constitutionum, cum iis quæ sub iisdem Rubricis in Codice Justiniani collocatæ sunt, deprehendi potest. Neutro enim loco in Justiniani Codice de consobrinarum nuptiis fit mentio. Sed & Constitutioni Arcadii & Honorii incestarum nuptiarum pœnam idem Anianus, ex gentis suæ moribus, ignis & proscriptionis, ab eorum imperatorum sententia abhorrentem, inseruit: ac, ut semel dicam quod sentio, quod Tribonianus in Pandectas & Codicem pro imperio ausus est, idem Anianus in breviarium Codicis Theodosiani, & Caii Institutiones, admittere non dubitavit. Itaque illis in libris plerumque Tribonianus & Anianus pro antiquis Jurisconsultis atque imperatoribus leguntur. Quale illud est, quod apud Caium legitur, cives Romanos effici servos tribus modis, id est, testamento, aut in ecclesia, aut ante consulem manumis-

numissos. Nec enim dubium est, Caium, cum Cicerone Topicis, & Ulpiano in Instit., scripsisse, libertos eos cives Romanos esse, qui testamento, censu, vindicta, manumissi essent. Manumissiones quippe in ecclesia Caius ignorabat, quibus vires atque robur Constantinus Magnus primus tribuit. Et, ne longius à proposito recedam, in earundem Caii Institutionum epitome, cujus Anianus, aut ejusdem farinæ alius, auctor est, fratres amitinos vel consobrinos in matrimonio jungi nulla ratione permitti, scriptum est: quod tamen civili juris antiqui definitioni adversatur. Similiter Theophilus, ad suorum quoque temporum rationem jus antiquum detorquens, contra Justiniani mentem scripsit, δύο ἀδελφῶν ἀῤῥένων ἢ θηλέων παῖδας οὐ δύνασθαι πρὸς γάμον συνάπτεσθαι. Nam earum nuptiarum prohibitio ex recentiorum imperatorum Constitutionibus, quibus & conciliorum ecclesiasticorum Canones accesserunt, descendit, ut ex concilio Romano, quod imperante Leone sub urbis Romanæ episcopo Gregorio III celebratum est, patet. Gothorum utique, ut & Alemanorum legibus, consobrinorum consobrina-

rum-

rumque interdictæ fuere nuptiæ. In Ale manorum enim legibus, quas eis Clotharius rex descripsit, ita legitur, Tit. 40. *Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat socrum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem. Filii fratrum, filii sororum, inter se nulla præsumptione jungantur. Si quis contra hoc fecerit, à loci judicibus separetur, & omnes facultates amittat; quas fiscus adquirat. Si minores personæ sunt, quæ se illicita conjunctione polluerunt, careant libertate, servis fiscalibus adgregandæ.*

Nunc ad reliqua pergamus. Amitam quoque & materteram uxorem ducere non conceditur, quoniam, ut Justinianus ait *a*, parentum loco habentur. Unde apud Halicarnassæum Brutus inter cætera, quæ Tarquinio Superbo vitio dat, hoc, ut probrum, obiicit, quod Servii Tullii uxorem Tarquiniam, ἣν, ait, προσῆκεν αὐτῷ τιμᾷν ὥσπερ μητέρα, πατρὸς ἀδελφὴν οὖσαν, antequam viro justa fecisset, laqueo necasset. Itaque exterminandi Syllani sibi invisi caussa, Nero accusatores, Tacito *b* teste, summisit, qui cum Lepida amita ejus, Cassii uxo-

a *§. item amitam. Instit. de nupt.* b *lib. 16.*

uxore, incesti eum postularent.

Illæ etiam sunt injustæ nuptiæ, quæ legitimo consensu carent. Nuptiæ enim cõsensu solo contrahentiũ fiunt. Quare cum furioso furiosave matrimoniũ contrahi nequit *c*. Nec enim voluntatem, sensum, intellectumve habent. Dissimilis mutorum surdarumque causa est, quibus, ut pote consensus compotibus, valetudo vitiumque corporis, quo minus matrimonium contrahant, non obest *d*. Quamquam autem matrimonium contrahi furor non sinit, rite tamen contractum non dissolvit *e*: similiterque, qui sponsalibus contrahendis ab initio impedimento fuisset furor, idem, postea superveniens, jam contracta ea non dirimit *f*. Cæterum, nõ consensum duntaxat eorum, qui coeunt, sed & eorum, quorum in potestate sunt, exigimus *g*. Idque naturali ratione, ex qua parentibus debita reverentia atque observantia de-

c *l. furor. D. de sponsalib. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* d *l. ubi non voce. D. de regul. jur. l. in quibuscunque. D. obligat. & actionibus.* e *l. patre furioso. D. de his qui sunt sui vel al. d. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* f *d. l. furor.* g *l. 2. D. de rit nupt.*

tia descendit *h*, & civili jure, quo patriæ potestatis jus receptum est *i*, desiderari, belle Justinianus scribit *k*. Filiis ergo familias absque parentum voluntate justas nuptias contrahere non licet. Qui locus à tam multis jam tractatus est, ut nobis non sit hæc disputationis materia attentanda. Quid enim, ut de nostris taceam, ad D. Claudii Espencæi, eruditissimi celeberrimique theologi, qui hanc quæstionem accuratissime persecutus est, copiam addi possit? Itaque ea demum, quæ instituti Operis ratio necessario postulat, attingam. Consequens est autem, cum justæ ac legitimæ non sint nuptiæ patre minime consentiente factæ, justos ac legitimos non haberi inde susceptos liberos, ac, per hoc, ut recte Apuleius infert *l*, spurios nasci. Nec refert, vivone avo, an post ejus mortem, in lucem edantur; cum patris morte, quæ ab initio injustæ sunt, non eo magis convalescant nuptiæ *m*. Infamiæ quoque notam non evadere eum, qui sciens uxorem non jussu

h *l. veluti. D. de Insti. & jure.* i *d. l. patre furioso.* k *Instit. de nupt.* l *lib. 5 de asino aureo.* m *l. Paulus. D. de stat. hominum.*

jussu ejus, cuius in potestate est, duxerit, ipsa prætoris de infamibus edicti verba declarant *n*. Nepoti autem uxorem ducenti tam avum quam patrem consentire debere, Paulus testatur *o*. Aliter atque si neptis nubat, cui solius avi auctoritatem sufficere tradit. Cum tamen pater furit, avus sapit, avi solius auctoritas sufficit *p*. Qua in specie, aut etiam, si morte, vel emancipatione pater de medio sit subductus, procedere posse, Accursius monet, quod Paulus ex Pomponio scribit *q*, si nepotem ex filio, neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse. Versa vice, si anus furore teneatur, nepoti patris solius voluntas exquirenda est. Is plane, cuius pater ab hostibus captus est, si non intra triennium revertatur, uxorem ducere potest *r*. Pari modo, si ita pater absit, ut, ubi gentium ac locorum sit, ignoretur, post triennium, ex quo apertissime fuerit ignotus ubi degat & an superstes

n *l 1. D. de his qui not. infami.* o *l. oratione. §. 1. D. de ritu. nupt.* p *l. si nepos. D. de ritu nuptiar.* q *l. si nepoti. D. de rit. nupt.* r *l. si nepos. §. ult. D. de ritu nupt.*

ſtes ſit, non prohibentur *ſ* liberi eju utriusque ſexus nuptias abſque ejus au ctoritate contrahere. Sed, & ſi ant triennium nuptias contraxerint, dum modo eam filius uxorem duxerit, ve filia hujuſmodi homini nupſerit, ut cer tum ſit, patrem, ſi adeſſet, ejus condi tionem non repudiaturum, nuptiæ valebunt *t*. Enimvero conſenſus patri non ita accipiendus eſt, ut ſatis ſit, mandatum filiæ mariti quærendi dediſſe nam & perſonam patri demonſtrari o portet *u*. Patris autem ad nuptias conſtituendas juſſum præcedere oporter Juſtinianus tradit *x*. Ubi juſſum pr voluntate accipiendũ eſſe conſtat. Vell porro intelligitur, ſi, quod agitur, ſciat nec evidenter diſſentiat *y*. Contrariam quippe voluntatem conteſtari neceſſe eſt. Alioquin, ſi taceat, nec contradicat, pro juſſu & conſenſu ſilentium ejus interpretamur *z*. Itaque, nutu, & literis, & per nuntium, patris conſenſum inter-

ſ *l. ſi ita. D. de ritu nupt.* t *l. ſi filius. D. eod. titulo.* u *l. generali. D. eod. tit.* x *Inſtit. de nuptiis.* y *l. in ſponſalibus. in fine. D. de ſponſal. arg. l. 2. §. velle. D. ſol. matr.* z *l. ſi, ut proponis. C. de nupt.*

interponi posse, dubium non est *a*. Consensus porro, qui in aliis causis exigitur, vel ex intervallo & negotio jam perfecto, cum effectu interponitur. Quod & in hac quæstione probare videtur, Justiniano prima fronte contrarius, Papinianus, cum ita scribit *b*: *Dotis promissio non ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ factæ fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonii conditionem accipiat*. Verum ea, meo quidem judicio, verba sic accipienda sunt, ut ex die accommodati consensus incipiant nuptiæ esse, exindeque dos peti possit. Quod ita censuisse Papinianum, indicio sunt sequentia ejus verba, quibus obiicit, maritum à petitione dotis, cujus promissio ad primas tantum, non etiam ad secundas nuptias extenditur, repellendum videri. Cui objectioni locum non esse in specie proposita significat, quoniam, accedente demum patris consensu, nuptiæ esse cœperint. Plane consensus sui qualĕqualem, dum tamen apertam, significationem dare patrem sufficit, nec tabulis nuptia-

a *arg. l. pater.* §. 1. *D. de acq. hered. l. consensu. D. de oblig. & act. l. 2. D. de pact.*
b *l. dotis promissio. D. de jure dot.*

nuptialibus ac dotalibus subscriber eum necesse est.

Hæc ita in filiorumfa. matrimoniis servantur. Emancipati vero filii citra parentū consensum justas nuptias contrahunt *c*: nec interesse existimo, justæne ætatis sint, an minores 25 annis, cum hujus distinctionis nullum consultorum imperatorumve auctorem habeamus. Quamquam Accursio aliter videri scio. qui, quod de feminis propter infirmitatem ac fragilitatem sexus ab impp. constitutum est *d*, ad mares porrigere, nulla probabili ductus ratione, conatur *e*. Proinde minime dubium est, juste quæsitos filios videri, & suos heredes patri adnasci, quos emancipatus ex uxore non ex patris voluntate ducta susceperit. Atque adeo, ad bonorum quoque possessionem avi, cujus testamento præteriti sunt, eos patre mortuo admitti, Ulpianus scribit *f*. *Non enim*, ait, *per rescissionem, qui filius justus est, efficitur non filius, cum rescissio, quo magis admittatur, non quo minus, adhibeatur*. Quæ verba

c *l. filius. D. de ritu nuptiar.* d *l. viduæ. & l. in conjunctione. C. de nupt.* e *in glos. d. l. filius.* f *l. 3. §. si mancipatus. D. de bon. poss. contra tabu.*

verba obſcurum ſenſum habent, & licet iis facem jam eruditiſſimi aliquot viri prætulerint, quia tamen, ut eſt in proverbio, καὶ τρὶς τὰ καλά, decieſque repetita placent, non pigebit familiarem eorum verborum interpretationem facere. Sciendum eſt igitur, prætorem, qui juris civilis cuſtodiendi magis, quam convellendi atque infringendi cauſſa, conſtitutus erat, ne aperte contra juris civilis auctoritatem emancipatis præteritis ſubvenire videretur, quibus tamen naturali ratione ſuccurri æquum erat, eorum capitis diminutionem reſcindere conſueviſſe *g*; ut, eo factoquaſi poteſtati patris redditi, contra tabulas bonorum poſſeſſionem peterent. Hac ratione, dixiſſet aliquis, nepotem, quem emancipatus ex matrimonio citra conſenſum patris contracto ſuſtulit, avitum teſtamentum per bonorum poſſeſſionem expugnare non poſſe: quoniam, ut ad bonorum poſſeſſionem admittatur, reſcindi patris ejus emancipationem neceſſe ſit; qua reſciſſa, videbitur non ex juſtis nuptiis nepos hic conceptus, quæ parentis conſenſu (in cujus pote-

g *l. ſed cum pratrono. §. ult. D. de bon. poſſeſſionibus.*

poteſtatem per reſciſſionem emancipationis patrem ejus redigimus) non fuerint firmatæ. Huic tacitæ objectioni Ulpianus occurrens, reſciſſionem emancipationis, (ſic enim interpretari convenit,) quæ à prætore fit, eo comparatam eſſe ſcribit, ut aditum ad bonorum poſſeſſionem emancipatis patefaciat. Proinde, quæ admittendorum eorum cauſſa inducta eſt, excludere & repellere eos non debet, ne, quod pro eis favorabiliter conſtitutum eſt, in eorum incommodum atque odium retorqueatur. Ut enim ſcite Quintilianus in Declamationibus argumentatur, quæ pro aliquo ſcripta eſt lex, contra eum valere non debet. Itaque reſciſſio hæc, quominus juſtus patris filius nepos intelligatur, non efficit; ſed contra, viam ſternit ad bonorum poſſeſſionem petendam. Nam etiamſi, ut ſubiicit Ulpianus, tam turpem & ignominioſam uxorem duxiſſet filius, ut toti familiæ ejus adfinitas dedecori eſſet, nihilominus tamen ex ea natus filius ad bonorum poſſeſſionem admitteretur. Potuit enim avus in eum ſuo jure uti, & eum pro imperio exheredare. Parentibus ſiquidem liberos exheredare licet *h*; quos

h *l. in ſuis. in fi. D. de lib. & poſt.*

& oc-

& occidere licebat. Quod si eum exheredasset, de inofficioso testamento queri nepos hic necesse habuisset. In quo judicio & patris delicta, & nepotis merita, centumviri examinassent; perpendissentque, an ob patris vitium nepotem plecti, alienumque à substantia avita fieri, & contra, an liberos vili, abjecta, famosaque nuru susceptos ad bona avi, cuius familia labe hac aspergitur, admitti æquum esset. Hæc per transennam interlocutum me non pœnitet, cum locus hic, adhibita nostra interpretatione, planior posthac legentibus futurus, occurreret.

Ut autem eo redeat, unde exiit, oratio, admonendi sumus, non idem filiabus, quod filiis emancipatis, iuris esse. Filiæ namque emancipatæ, quoad vicesimum quintum annum attigerint, non modo primas, sed ne secundas quidem nuptias sine patris voluntate recte contrahunt *i*. Quinetiam morte patris sui iuris factæ, donec ad legitimam ætatem pervenerint, matris, & propinquorum, & curatoris, sub cuius potestate constitutæ sunt, sententiam explorare neces-

i *l. vidua. & l. in conjunctione. C. de nuptiis.*

ſe habent *k*. Quod ſi inter tutorem, matrem & propinquos de electione futuri mariti minus conveniat, ad arbitrium magiſtratus erit recurrendum *l*. Huiuſmodi quondam diſcordiam inter matrem & tutores M. Geganio Macerino, iterum, & T. Quinctio Capitolino, 5 coſſ., ortam Livius memorat *m*. Virginem ſiquidem, maxime forma notam, tum temporis duo juvenes petiere. Unus plebeii generis, tutoribus fretus; qui & ipſi eiuſdem ordinis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus; cui mater ſplendidiſſimis nuptiis jungi filiam cupiens favebat. Quod certamen cum domi & intra privatos parietes componi nequiſſet, ventum in jus eſt: poſtulatuque matris & tutorum utrinque audito, magiſtratus ſecundum matris arbitrium jus nuptiarum dedere. At quæ viceſimum quintum annum egreſſæ ſunt filiæ, inconſultis parentibus impune pro arbitrio nubunt, nec pœnam exheredationis ob eam rem timent *n*. An vero abducendæ filiæ, quæ ſine

k *l*. 1. *& d. l. in conjunctione. C. de nupt.*
l *l*. 1. *C. de nuptiis.* m *lib. 4 ab ur. cond.* n *§. cauſſas. Nov. ut cum de appella. cognoſcit.*

ſine eius voluntate nupſiſſet, jus patri olim competeret, quæri poteſt. Ulpianus quidem certe bene, concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis turbari non poſſe, patrique interdicto ſibi filiam exhiberi deſideranti perſuadendum ne acerbe patriam exerceat poteſtatem, ſcribit *o*. Immo vero, de uxore exhibenda ac ducenda patrem, etiam qui in poteſtate eam habeat, à marito recte conveniri poſſe, Venuleius auctor eſt *p*. Interdicto quoque ſuccurri marito, cujus uxor invita à parentibus detinetur, impp. reſcripſere *q*. Ex illo vero generali Ulpiani axiomate, quo bene concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis non eſſe turbanda definit, interpretationem, meo quidem judicio, accipit, quod Paulus in lib. Sententiarum ſcribit *r*: *Eorum, qui in patris poteſtate ſunt, ſine voluntate ejus matrimonia jure non contrahi, ſed contracta non ſolvi.*

Porro duas eodem tempore uxores habere, Romæ non licuit *ſ*. Binarum vero eodem tempore contractarum nu-

 ptiarum

o *l. 2. §. ul. D. de liber. exhib.* p *l. 3. D. de lib. exhib.* q *l. ſi invita. C. de nupt. C. de lib. exhi.* r *lib. 2, Tit. 19.* ſ *§. adfinitatis. Inſtit. de nupt.*

ptiarum crimen, infamiæ pœna vindicatum, notum est. Edicto enim prætoris, qui vel bina sponsalia eodem tempore constituta habebat, infamia notabatur *t*. Unde impp. Valerian. & Galien., *Eum*, inquiunt *u*, *qui duas simul habuit uxores, sine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non juris effectus, quo cives nostri plura contrahere matrimonia prohibentur, sed animi destinatio cogitatur.* Quibus postremis verbis, ut eorum vim potestatemque breviter explanemus, tacitæ obiectioni respondet. Dixisset enim aliquis, non posse quem duas uxores habere: nam, manente prioris non repudiatæ coniugio, alteram additam coniugem uxorem esse non posse. Sed voluntatem contrahendi matrimonii, non iuris effectum & coniunctionis validitatem, spectari debere, impp. aiunt: quemadmodum & Ulpianus factum notari tradit *x*: Ideoque, si vel cum ea quis nuptias faciat, vel sponsalia constituat, quam uxorem ducere non liceat, infamiam non eo minus effuge-

t *l. 1. in fi. l. quid ergo. §. 1. D. de his qui not. infa.* u *l. eum qui. C. ad l. Iul. de adulter.* x *l. quid ergo. §. cum autem factum. D. de his qui not. infa.*

fugere. Illius vero Galieni & Valeriani constitutionis ultimam partem, ut hoc obiter admoneam, Tribonianus in Tit. De donationib. ante nuptias, iunctis & additis aliquot, prout sensus desiderabat, verbis, retulit [y]. Impp. etiam Diocletian. & Maximianus, *Neminem*, inquiunt, *qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, vulgo patet, cum etiam in edicto prætoris hujusmodi viri infamia notati sint. Quam rem competens judex inultam esse non patietur.* Utique enim, stupri crimen in posteriorem uxorem committi, non dubium est. Ex quo sequitur, capitalem pœnam ei, qui tale facinus admiserit, ex Constantini Constitutionibus, quæ stupra & adulteria capite plectunt, imminere: quod & Constantini quædam Constitutio non obscure indicat, qua capitali pœnæ non esse obnoxias eas mulieres statuit [z], quę, vivis maritis militibus, nullo accepto de eorum sospitate nuntio, post quatuor annorum spatium alteri nupserint. Incidisse autem aliquando Romæ de duabus uxoribus simul ductis controversiam, Crassus, apud Ciceronem lib. I

y *l. ea quæ. C. de donationib. ante nupt.*
z *l. uxor. C. de repudiis.*

de Oratore, ita ſcribit: *Quid, quod uſu memoria patrum venit? ut paterfamilias: qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet: mediocriſne res in controverſiam adducta eſt, cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre? quæ ſi judicaretur, certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur.* Ac neque hic omittendum cenſeo, Papyrii non minus lepidum atque feſtivum, quam prudens figmentum, quo matrem, inſtantius percontantem quid in ſenatu egiſſent patres, eluſit z. Actum enim in ſenatu dixit, utrum utilius videretur, magiſque ex republica eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta eſſet. Quod ubi illa audivit, domo trepidans egreſſa, ad ceteras matronas retulit; poſtridieque ad ſenatum copioſæ matrumfamilias catervæ confluxerunt, deprecantes, una potius ut duobus nupta

z *Gell. lib.*10. *noct. Attic. cap.*23. *Macrob. lib.* 1, *cap.*6.

pta fieret, quam uni duæ. Senatoribus vero, quæ illa mulierum intemperies, & quid ſibi poſtulatio iſtæc vellet, mirantibus, &, non ut parvæ rei prodigium, illam verecundi ſexus impudicam inſaniam paveſcentibus, puer Papyrius publicum metum demit. Nam in medium curiæ progreſſus, quid ipſi mater audire inſtitiſſet, quid matri ipſe ſimulaſſet, ſicuti fuerat, enarravit. Nec clam me eſt memoriæ proditum *a*, Helium Cæcinam, tribun. plebis, legem habuiſſe ſcriptam, paratamque, quam Iulius Cæſar ſe abſente ferre juſſiſſet, ut uxores, liberorum quærendorum cauſſa, quas & quot vellent, ducere Quiritibus liceret. Sed ea lex promulgata non fuit: primũque ex Romanis Antonium duas in matrimonio mulieres habuiſſe, Plutarchus ſcriptum reliquit, in collatione Demetrii & Antonii, his verbis: Ἀντώνιος δὲ πρῶτον μὲν ὁμοῦ δύο γυναῖκας ἠγάγετο, πρᾶγμα μηδενὶ Ῥωμαίῳ τετολμημένον. Valentinianus quoque, Severæ conjugis prædicatione in Juſtinæ amorem pellectus, cum neque ſubnixum iam liberis matrimonium ſolvere, & uxori, ex qua Gratianum ſuſceperat, repudium mittere ſuſti-

a Sueton. in Iulio, cap. 52.

ſuſtineret, neque frenis amorem, quo puellam tantopere ſibi laudatam deperibat, cohibere poſſet, alteram Severæ Juſtinam uxorem ſuperduxit, ex qua Valentinianum iuniorem ſuſtulit. Ac, ut facti eius turpitudinem amoliretur, lege ſanxit, ut cuilibet duas ſimul uxores habere liceret: quemadmodum Socrates *b*, Paul. Diacon. *c* & Nicephorus *d* ſcribunt. Sed nec ea lex accepta fuit. Nam & Iudæos, qui forte hoc colore, quod primis generis humani ſatoribus polygamia propagandæ ac multiplicandæ ſobolis neceſſitate permiſſa fuiſſet, quaſi maiorum veſtigiis inſiſtentes, plures ſibi uxores habere licere exiſtimabant, impp. Theodoſius, Arcad. & Honorius, prohibuere in diverſa ſub uno tempore cõiugia convenire *e*. Necnon Juſtinianus, Novella 79, quæ de naturalibus liberis tractat, Εἴ τις, ait, νομίμῳ συνοικοίη γυναικὶ, ἄλλας ἐπεισάγειν οὐκ ἂν δύναιτο, τοῦ συνοικεσίου συνεστῶτος, καὶ ἐξ αὐτῶν νομίμως παιδοποιεῖσθαι.

An autem concubina uxori iure Quiritium adiungi poſſet, dubitari ſcio. Hoc

certe

b *lib. 4. hiſt. eccleſiaſtic. cap. 30.* c *lib. 11. append. ad Eutrop.* d *lib. 11 hiſtor. eccleſiaſt. cap. 33.* e *l. nemo. C. de Iudæis.*

certe nec iura antiqua, nec sua, concedere Justinianus scribit *f*. Nam, nec prudentes hoc probasse, indicio est quod Ulpianus ait *g*, si patronus, qui libertam induxerat, ei concubinam adhibuisset, inde coniecturam capi, nolle eum nuptã habere, quoniam cum uxore concubina haberi non posset. Idem ipsum Constantini magni Constitutio prohibuit. quæ ita habet *h*: *Nemini licentia concedatur, constante matrimonio, concubinam penes se habere*. Quamobrem Gellius, eam, quę iuncta consuetaque esset cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii caussa foret, probrosam habitam lege Numæ, ostendit *i*; eiusmodique mulieres, quæ cum eo, cui uxor esset, corpus miscerent, pellices appellatas ibidem tradit. Quod & Caium Flaccum, lib. de Iure Papyriano, scripsisse Paulus lib. 10. ad L. Iuliam & Pap. notaverat *k*.

Cæterum, sunt & illæ iniustæ nuptiæ, quæ à mulieribus intra luctus tempus contrahuntur. Luctus autem tempus, regia lege definitum, decem mensium

 erat:

f *l. ult. C. commun. de manumissionibus.* g *l. ult. in fi. D. de divort.* h *l. 1. C. de concub.* i *lib. 4, cap. 3.* k *l. Massurius. D. de verb. signi.*

erat: per quos mulier abstinere à nuptiis jubebatur: duplici, ut Harmenopulus explicat l, ratione: διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί. Cujus rei Plutarchus in Numa testis est: Ἀλλὰ τὸ, τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα, βοῦν ἐγκύμονα κατέθυσεν, ἐκείνου νομοθετήσαντος. Ovid. lib.1. Fastorum:

Quod satis est, utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere conjugis uxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Idem lib.3:

Annus erat, decimum cum Luna receperat orbem:
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Et mox:

Assuetos igitur numeros servavit in anno.
Hoc luget spatio fœmina mœsta virum.

Quamobrem cum, fœderis inter Octavium Cæsarem & Antonium sanciendi causa, Octaviam illius sororem huic nuptum dari placuisset, & ea legibus prohiberetur nuptias contrahere, quod M. Marcel-

l *lib.4, Tit.6.*

Marcellum paullo ante mortuum lugeret, necdum decem menses à viri morte effluxissent, per senatum legibus solvi eam, gratiamque ei legitimi luctus temporis fieri, necesse fuit; ut Plutarch. in Antonio his verbis narrat; Ὡς οὖν ἔδοξεν ἀμφοτέροις, ἀναβάντες εἰς Ῥώμην, ἐπετέλουν τὸν Ὀκταβίας γάμον. οὐκ ἐῶντος μὲν νόμου πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, τῆς δὲ συγκλήτου δόγματι τὸν χρόνον ἐκείνης ἀνείσης, & quæ sequuntur. Itaque, quod apud Senecā, Epist. 65 ad Lucilium, legitur, *Annum fœminis ad lugendū constituisse majores*, de anno utique Romuli qui decē duntaxat mensibus constabat, ut fuse à Macrobio *a* tractatur, non de anni suis temporibus ordinata dimensione, accipiendum est. Eodemque modo legitimum luctus tempus in jureconsultorum scriptis interpretandū adfirmo. Primi namque Gratianus, Valentinianus, & Theodosius Impp. luctus tēpus, duobus mensibus auctū, anno definiere; ut ex eorum Constitutione in C. Theodos. relata constat. quæ ita habet *b*: *Si qua ex fœminis perdito marito intra anni spatium alteri festinarit nubere, (parum enim*

a *lib.2, cap.12.*
b *l.1. de secund. nupt. Cod. Theod.*

enim temporis post decem menses servandum adiicimus,) tametsi id exiguum putemus, probrosis inusta notis, honestioris nobilisque personæ & decore & jure privetur, &c. Indeque colligi potest, Apuleium *c*, qui annui luctus temporis mentionem faciat, aut post eorum imperatorum ætatem, aut eorum seculo vixisse. Apud eum enim Charite Lepolemum, nuptias ejus ambientem, hac excusatione repellit, quod nondum annum luctus complevisset. At Caligula die suo natali, quo & Augusti templum consecravit, ut ad spectacula, quæ edebat, omnes convenirent, luctus inhibuisse, & præterea viduis, intra constitutum legitimum tempus, nubere, nisi prægnantes essent, concessisse fertur. Verba Dionis *d*, quæ hoc comprobant, hæc sunt: Καὶ τὰ πένθη πάντα ἐπέσχεν, ὥστε καὶ ταῖς γυναιξὶ, ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐστερημέναις, γαμεῖσθαι, καὶ πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου, ἄν γε μὴ ἐν γαστρὶ ἔχωσιν, ἐξεῖναι. Plane Heliogabalus, quemadmodum Xiphilin. narrat, Pomponio Basso è vivis sublato, quem vel ea præcipue de caussa reum postulari curavit, ut ab uxore, cujus ipse amore flagrabat, divelleret,

c *lib.8 de asino aur.* d *lib.59.*

ret, eam protinus duxit, nullo ad lugendum virum ſpatio dato. Eadem obſervatione ſpreta, Ariadna, Zenonis Iſaurici uxor, quadrageſimo à viri obitu die Anaſtaſio nupſit, ut à Zonara *a* refertur. Qua autem ratione intra annum luctus nubere mulier prohibebatur, eadem, poſt miſſum ex juſta cauſſa repudium, alii nubendi poteſtatem, ex impp. Theodoſ. & Valentin. conſtitutione, non habebat *b*: ne, ut ipſi aiunt, de prole dubitandi occaſio daretur. Idemque tempus, etiam bona gratia & communi conſenſu diſſoluto matrimonio, expectandum mulieri eſſe, antequam in alterius manum conveniret, imp. Anaſtaſius conſtituit *c*. Cum vero ſine probabili ac legitima cauſſa mulier à viro diverterat, connubium ei cum alio ante tranſactum quinquennium non erat *d*.

Illud conſequenter tractandum occurrit, an cum ea, quæ ex alio prægnans & gravida eſſet, matrimonium iure contrahi potuerit. Quam quæſtionem ex facto olim accidiſſe, memini me apud Dio-

a *in Anaſtaſio.* b *l. conſenſu. §. ſi vero cauſſam. C. de divort.* c *l. ſi conſtante. C. de repud.* d *l. conſenſu. §. hac niſi.*

Dionem *e* legere. Nam cum ardenti Liviæ ducendæ amore flagraret Augustus, eiusque desiderio mora inde afferri videretur, quod ea ex Nerone sextum jam mensem gravida esset, pontifices consuluisse dicitur, an fas esset prægnantem ducere. Quod illi hac distinctione dissolverunt, ut, siquidem ex quo gravida foret, dubium atque incertum esset, nuptiæ differendæ essent: sin autem constaret ex quo concepisset, nihil prohibere quin duceretur. Itaque, licere sibi quod libebat, Augustus videns, Liviam protinus duxit. Id quod etiam Suetonius ita paucis narrat *f*: *Cum Scribonia divortium fecit, pertæsus morum perversitatem ejus; ac statim Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Neronis, & quidem prægnantem, abduxit, dilexitque ac probavit unice & perseveranter.* Idem in Tyberio *g*, de eius patre agens: *Vxorem Liviam Drusillam, & tunc gravidam, & jam apud se Tiberium enixam, petenti Augusto concessit.* Non abs re igitur festinatas has Liviæ nuptias, quæ nec maxima suspicione carerent *h*, Antonius probri loco Augusto objecit *i*. Quas etiam

e *lib.* 48. f *in Augusto, cap.*62. g *cap.*4. h *Sueto. in Clau. c.*1. i *Sueto. in Aug. c.*69

tiam eleganter Prudentius ita exagitat, libr.1. contra Symmachum:

Adiecere sacrum, fieret quo Livia Iuno,
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam quũ fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondũ maternã partu vacuaverat alvũ,
Conceptamq; viri sobolẽ paritura gerebat
Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale paratur;
Iã sponsus, saliente utero nubentis, amicos
Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi pactam.
Vitricus ante venit tardum præfervidus ortum
Privigni nondum geniti: mox editur inter
Fescennina novo proles aliena marito.
Idque deum sortes & Apollinis antra dederunt
Consilium; nunquã melius nam cedere tedas
Responsum est, quam cum prægnans nova nupta jugatur.

Quinetiam Octaviam, Augusti sororem, post Marcelli, viri ejus, mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio desponsam, Dio, lib.48, ita scribit: Καὶ τὴν Ὀκταβίαν, τὴν τοῦ Καίσαρος ἀδελφὴν γυναῖκα, τῷ Ἀντωνίῳ, ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐτετελευτήκει, καὶ κύουσαν, προμνηστευσάμενοι, τοσαύτῃ μεταβολῇ ἐχρήσαντο. Martiam quoque uxorem, tum ex se gravi-

gravidam, petenti Q. Hortensio Catonem Uticensem concessisse Plutarchus refert *a*. Ceterum, Livia apud Augustum Claudium Drusum Neronem intra trium mensium spatium peperit. Quem natum Augustus patri Tiberio reddidit. Ea res joci materiam, ut Dio auctor est *b*, præbuit, indeque pervulgatus fuit senarius Græcus, quo significatur, fortunatis vel trimestres nasci liberos. Quod deinde in vulgi sermone tritum proverbium abiit. Qua de re, pro Græcis Dionis, Suetonii Latina verba subjungam *c*. *Patrem*, ait, *Claudii Cæsaris, Drusum olim Decimum, mox Neronem prænomine, Livia, cum Augusto gravida nupsisset, intra mensem tertium peperit: fuitque suspicio, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus est versus;* Τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία. At, vel tricesimo die pater fieri ex uxore, Caligula gloriosum duxit. Eaque gratia Miloniam Cæsoniam, adulterio sibi ante cognitam, & jam tum partui propinquam, duxisse eum Dio narrat *d*. Qua de re ita Suetonius *e*: *Cæsoniam neque facie insigni, neque ætate integra, matrem*-

que

a *in Catone Vticensi.* b *li.* 48. c *in Clau. cap.* 1. d *lib.* 59. e *in Calig. cap.* 25.

que jam ex alio viro trium filiarum, sed luxuriæ ac lascivia perditæ, & ardentius & constantius amavit: ut sæpe chlamyde, peltaque & galea armatam, & juxta adequitantem, militibus ostenderit, amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus est: uno atque eodem die professus, & maritum se ejus, & patrem infantis ex ea natæ. Augustum porro ex Livia liberorum nihil quicquam sustulisse, infantemque unicum, qui conceptus fuerat, abortivum & immaturum editum, Suetonius testis est *f*. Ex quo interpretandum est, quod ait Plinius *g*: *Est quædam privatim dissociatio corporum, & inter se sterilis: at, ubi cum aliis junxere, gignunt; sicut Augustus & Livia.* Nam Augustus ex priore uxore Scribonia liberos suscepit: vicissim & Livia ex priore viro Druso. Juncti tamen inter se nihil liberorum pr ocrearunt.

Jam, non nisi incestas ac nefarias nuptias cum virginibus Vestalibus contrahi potuisse, certissimum est. Heliogabalum tamen, humani generis portentum, Aquiliam Severam, Vestalem, duxisse, narrat Xiphilinus in Heliogabalo. Εἶτα, inquiens, τὴν Παύλαν, ὡς καὶ κηλῖδα

τινὰ

f *in Augusto, ca.* 63. g *lib.* 7, *ca.* 13.

τινὰ περὶ τὸ σῶμα ἔχουσαν, ἀποπέμψας, Ἀκυλίᾳ Σεβήρᾳ συνῴκησεν, ἐκφανέστατα παρανομήσας. ἱερωμένην γὰρ αὐτὴν τῇ ἑστίᾳ ἀσεβέστατα ᾔσχυνε. Quod ita perſtrinxit Lampridius in ejus vita: *In virginem Veſtalem inceſtum admiſit*. Atque hæc habui, quæ de legitimis inceſtiſque Quiritium conjugiis dicerem, quæ, ut ſunt, utinam brevia videantur!

FINIS.

ANTONII HOTMANI, I.C.,

De

VETERI RITU NUPTIARUM OBSERVATIO.

ANTONII

VETERI

OBS

C

De sperat

N M
juri
ad r
usu

Nuptias. S
tantum stipu
contractum
in l.1. D. de S
futurarum n
se scribit, ut
ritus pertin
paratus, qu
tur, ut est in

ANTONII HOTMANI, I.C., De VETERI RITU NUPTIARUM OBSERVATIO.

CAPUT I.

De sperata, pacta, & sponsa.

IN Matrimoniis contrahendis jurisconsultos duo præcipue, ad ritus pertinentia, vocabula usurpasse constat: Sponsalia & Nuptias. Sponsaliorum nomine non tantum stipulationum sponsionumque contractum intelligi, significat Florent. in l.1. D. de Sponsal. Nam & Sponsalia futurarum nuptiarum mentionem fuisse scribit, ut nimirum ad sponsaliorum ritus pertinerent etiam præcedentes apparatus, quibus conditiones expediuntur, ut est in l. ult. ejusd. tit. At hoc proprie

prie non Sponſalia, ſed ſpes nuptiarum dicitur. Cujus rei meminit Ulp. in l. 6. eod. t. *Non ſuffecturum*, inquit, *putarem ad diſſolvendam ſponſaliorum ſpem hunc nuncium.* Sic in l. ſi uxor, D. ad. l. Jul. de adulter. l.11. C. de repud. Philo Judæus adpellat τὰ προτέλεια τῶν γάμων· Ἐλπίδα καὶ τοῦ θύσειν τοὺς γάμους παρασχοῦσι. lib. Περὶ τῆς εἰς τὰ προτ. συνόδου. D. Dionyſius Areop. hoc vocabulo uſus eſt epiſt. 7. ubi Maximus Scholiaſtes ſic adnotavit: Προτελείας μὲν ἐκάλουν Ἀθηναῖοι τὰς τῶν γάμων μετὰ τῶν θυσιῶν εὐχάς. τῶν γὰρ γάμων τέλος ἐκάλουν, ὡς τελοῦν τὰ πρὸς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Μυστήριον γοῦν εἶχον τὸν γάμον. ἔλεγον δὲ προτελίζεσθαι καὶ τὸ προμυεῖσθαι, καὶ ὡσανεὶ προκαθαίρεσθαι εἰς ἑτοιμασίαν μυστηρίων. Itaque *ſperatæ nuptiæ* dicebantur, l. mulier, C. de ſponſal. & l. ſi legibus, C. de epiſc. aud. & *puella ſperata* dicebatur. quod hoc verſu ſignificaſſe Plautum retulit Varr. lib. 5 de ling. Lat. *Sequor hercle quidem: nam libenter te mea ſperata conſequor.* Et Afranius, in Fratriis: *Speratam non odi tuam.* Is etiam dicebatur *ſperatus*, ut eodem loco Afranius indicat: *Curre, & nuncia venire, & mecum ſperatam adducere videat puellam.*

Hi

Hi verſus apud Nonium exſtant. Inter hos autem diſceptabatur, cujus quis eſſet juris, conditionis, gentis: & potiſſimum de bonis erat quæſtio. Quum vero conventa eſſet conditio, ut eſt apud Feſtum, id eſt, inter ſe conveniſſent, pacta quædam nuda intervenire ſolebant, puellaque non jam ſperata, ſed *pacta* dicebatur. l.2. C. de ſponſal. l. ſi cum ante, C. de donat. ant. nupt. Virgil.

Et gremiis abducere pactas.

Inde etiam Lavinia pacta Turno dicebatur; à Livio, lib.1, pactæque nuptiæ; Tacit. lib.12; pactum inter Claudium & Agrippinã matrimonium. Symmach. epiſt.40. lib.9: *Nolo exiſtimes, culpabiliter ad me delatum, quod pactas filiæ tuæ nuptias ſuſpendas.* Tum demum ſponſalia fiebant, incipiebatque *ſponſa* nuncupari. l. 3. de ſponſal. Quod Nonius his verbis adfirmat: *Inter ſperatam, dictam, & pactam hoc intereſt, quod virgo, priuſquam petitur, ſperata dicitur: dehinc promiſſa, vel pacta, vel ſponſa dici poteſt.* Quapropter alludit hoc modo Arnobius lib.4 contra gentes: *Habent ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.*

CAP.

CAP. II.

De proxenetis, auspicibus & pronubis.

AD hanc rem personas interponi solitum fuisse, apparet ex Ulpiano, in l. ult. D. de sponf. Qui *proxenetæ* dicebantur, id est, conciliatores, interpretes, & internuncii: non tamen quod sponsores aut fidejussores essent. Ait enim Jurisconsultus: *Si proxeneta intervenerit faciendi nominis caussa, ut multi solent, videamus an possit quasi mandator teneri. Et non puto teneri, quia hic magis monstrat nomen quam mandat.* l.2.D. de proxen. Hos etiam *auspices* dictos fuisse puto. Quum enim auspices adeundi mos desiisset qui auspicia peterent; hi proxenetæ veteris consuetudinis vestigia ipso nomine usurparunt. quemadmodum licet colligere ex Valer. lib. 2. cap.1. Hinc etiam scribit Cic. lib. 2 de divin. *Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, nec privatim quidem, gerebatur. quod etiam nunc auspices nuptiarum declarant, qui re omissa nomen tantum tenent.* Notum est istud Ciceronis pro Cluen. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus. Qui igitur

tur ad hanc rem adhibebantur proxenetæ, Latine *pronubi*, & καταρχηστικῶς *auſpices* dicebantur, incipientes & felici omine inchoantes. Qua de cauſſa in veteri Gloſſario, nuper in publicum edito, auſpices *pronubi*, παρανύμφοι, adpellantur. & hi, quod conventum erat, ut rite fieret, tabuliſque mandaretur, curabant. Juvenal.

Veniet cum ſignatoribus auſpex.

Lucan. de Nuptiis Catonis & Martiæ:

Iunguntur taciti, contentiq; auſpice Bruto.

Tum unus horum, quod erat conventum, proferebat, ceteris audientibus, &, ut ita fieret, poſtulantibus. Cujus conſuetudinis hoc Martianus Capella lib. 2 in fin. reliquit veſtigium. *Tunc exurgens*, inquit, *virginis mater poſcit de Iove, ſuperiſque cunctis, uti ſub adſpectu omnium, quidquid ſponſalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos à virgine non deeſſet, tuncque tabulas ac Papiam Popæam legem ſinerent recitari.* Ideo Tacitus de Meſſalina ſcribit, *atque illam audiiſſe auſpicum verba.* Quod confirmat Servius, lib. 4 Æneid. Siquæ vero fœminæ ad nuptias conciliandas adhibebantur, non *auſpices* quidem, cum hoc ſit muneris virilis,

sed *pronubæ* tantum dicebantur. Ovidius, epist. 6:

Non ego sum furtim tibi cognita: pronuba
Adfuit. (*Iuno*

Hæcque pronuba univira esse debebat, ut ait Tertullianus in exhortatione ad castitatem. Catullus:

Vos unis senibus bonæ cognitæ.

CAPUT III.

De matrimoniis contrahendis liberorum caussa.

AUSPICUM etiam curæ erat, nubentes profiteri, se liberorum procreandorum caussa convenire. Quem morem notat Tacitus, his verbis: *Cum uxore principis, prædicta die, adhibitis, qui obsignarent, se velut suscipiendorum liberorum caussa convenire.* Idque confirmat Ulpianus, tit. 4. regul. dicens, Latinum libertum jus consequi liberis, cum lege Junia uxorem ducebat testatione interposita, quod liberorum quærendorum caussa uxorem duxerit. Nam, matrimonia contraxisse Romanos quærendorum liberorum caussa, vulgare est. l. si vicinis, C. de nupt. adeo ut id esset in ore mulierculatum: ut ait Ennius hoc versu,

ſu, quē prodidit Feſtus in verbo Quæſo: *Ducit me uxorem ſibi liberum quærendum gratia.* Huc etiam pertinet, quod ex Varrone retulit Macrob. lib. 1 Sat. ca. 16: Mundus cum patet, deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet: propterea, uxorem liberorum quærendorum cauſſa ducere, religioſum eſt. Et Plautus in Capt. Liberorum quærendorum cauſſa ei, credo, uxor data eſt. Atque id notat D. Auguſtinus, lib. 3 contra Julianum. & ſerm. 324. & lib. 1 de Nuptiis, ad Valerium Comitem. Legimuſque, Auguſtum ideo teſtamentum improbaſſe cujuſdam, cujus non procreandorum liberorum cauſſa conjugium interceſſerat: Valer. Max. lib. 7, cap. 7. *Eſt enim,* inquit Quinctilianus, declam. 2, *uxor, quam jungit, quam diducit utilitas: cujus hæc reverentia eſt, quod videtur inventa cauſſa liberorum.* Ὁ οὖν κωμικὸς Μένανδρος, inquit Clem. Alex. lib. 2 Strom. Παίδων, φασὶ, σπόρῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα. His intelligitur, quod ait Calliſtratus, l. liberorum, D. de verbor. ſignificat. parentes pios liberorum quærendorum cauſſa uxores ducere.

CAP. IV.
De dote.

APUD Auſpices etiam de Dote conventiones fiebant, ut maritus aliquid haberet ab uxore ad ſuſtinenda onera matrimonii. l.7. D. de jur. dot. quamvis (ut apud Martianum Capellam, lib.9, priſci juris adſertor Arcanus reſpondit) regulariter, etiam matrimonio copulato, dotem dicere fœmina nullis legibus prohibeatur. l. cum multæ, C. de donat. ante nupt. *Eaque dos*, ait Ulp. tit.7 regular. *aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur.* Dabatur, cum præſens erat dos, non quod ea ſtatim traderetur viro, quamvis & hoc fieri potuiſſe conſtet, l.1. D. pro dote: ſed pridie nuptiarum, aut circiter, apud auſpices deponebatur, ut in craſtinum nuptiarum viro ſolveretur: quod in Meſſalinæ cum filio nuptiis Suetonius, Tacitus & Juvenalis factum fuiſſe commemorant: at, ſi dos præſens non fuiſſet, ea, ut eodem loco ſcribit Ulpianus, aut dicebatur, aut promittebatur.

CAPUT

Caput V.

Quid sit, dicere *aut* promittere dotem.

Dicere est, ultro aliquid polliceri. Plautus, in Pseudolo: *Quin tibi hanc operam dico*, id est, ultro polliceor. *Dictum* enim accipimus, quod verbo tenus pronunciatum est. l. sciendum, D. de ædil. edict. Inde dicimus, *dicere dotem* eum, qui nulla stipulatione pollicetur. Cicero, pro Flacco: *Doti omnem suam pecuniam dixerat*. Et Affranius, in Fratriis, ut refert Nonius; *Dat rustico nescio cui, vicino suo pauperi, cui dicat dotis paullulum*. Jus autem erat ut mulier, ejusque debitor aut parens, dicerent dotem, eodemque modo obligaretur acsi conceptis verbis promisisset. Hæ tres personæ, inquit Caius lib. 2 Instit. tit. 9, nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Promittere vero dotem omnes possunt; & ex stipulatu ab eis peti potest. l. promittendo, D. de jur. dot. Licet enim promissio & pollicitatio eandem plerumque vim habeant, tamen pollicitatio majoris est adseverationis, inquit Donatus in Andriam Terentii. *Polliceri*

enim ſignificat ultro promittere, deducto vocabulo à verbo *liceor*; quo utuntur qui in auctione facienda ultro precium ſuum deferunt. l.3, D. de pollic. At *promittere* ſæpius ad ſtipulationẽ. quod notat Donat. in Heauton. Terent. *Pollicemur*, inquit, *magis ſponte, promittimus rogati.* Ideo, ſcribit Ulpianus, promiſſum poteſt referri, & ad nudam promiſſionem ſive pollicitationem, vel ad ſponſionem; ſecundum quod incipiet is, qui de hujuſmodi cauſſa ſtipulari ſpopondit, ex ſtipulatu poſſe conveniri. l. ſciendum, D. de ædil. edict.

CAPUT VI.

De donatione propter nuptias.

HUIC vero doti ſolebat antiquitus pignus vel hypotheca ſubjungi. l.1, D. qui pot. in pign. hab. Hoc Græci ἀποτίμημα vocabant. ut eſt apud Heſychium & Pollucem: *Αἱ πρὸς τὰς φερνὰς ὑποθῆκαι.* Nam, ut Harpocration ſcribit, *εἰώθεσαν καὶ οἱ τότε, εἰ γυναικὶ γαμουμένῃ προῖκα διδοῖεν οἱ προσήκοντες, αἰτεῖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ὥσπερ ἐνέχυρόν τι τῆς προικὸς, οἷον οἰκίαν ἢ χωρίον.* Et, quia ſucceſſu temporis pacta ſæpe interveniebant, ut mulier

ex

ex illo pignore aliquid lucraretur, factum est, ut illud pignus nomen donationis adsumeret, diceretur que donatio propter nuptias, quæ à viro dabatur ad prospiciendū uxori de dote consequenda, si forte matrimonium dirimeretur. l. ex morte, C. de pact. con. indeque ἀντιφέρνη dicta est; à Latinis autem prius antenuptialis donatio, (quod ante efficiebatur, & nunquam post nuptias.) sed postea, quia constitutum est, ut etiā post nuptias fierent tales donationes, voluit Justinianus, eas, donationes propter nuptias, adpellari. l. cum multæ. C. de donation. ante nupt. Ut facile appareat, hanc donationem propter nuptias, præter illam hypothecam, quæ jam Justiniani constitutione in omnibus mariti bonis tacite inest, nihil aliud esse, quā cautionem diuturni conjugii, vel donationem sub conditione, si vel dos à marito consumta sit, vel sine caussa matrimonium diremtum fuerit. Ejus enim hic est tantum usus, ut dos mulieris sit tutior, & ut, quemadmodum mulier, sine caussa divertens, dote, sic etiam maritus rebus donatis multetur: aut ut pactis conventis morte viri mulier aliquid lucretur; aliter nimirum nec proprietas,

tas, nec ususfructus ad uxorem pertinet. Itaque (ut ex Synopsi Βασιλικῶν didicimus) erat quasi dotis compensatio, ἀντιπόκωσις; quam Scholiastes tacite semper contrahi asserit; Φησὶ γὰρ ὁ κανὼν· Τῇ προικὶ σιωπηρῶς ἡ περὶ γάμου δωρεὰ ἕπεται. Cæs. lib.6 de bell. Gall. *Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant. hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur; uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.*

CAP. VII.

De Hypobolo.

DONATIONEM vero propter nuptias ὑπόβολον à Grecis adpellatam fuisse ut existimē, moveor auctoritate Harmenopuli, qui, lib.4, tit.4, ita scriptum reliquit: Ἐπὶ τῆς περὶ γάμου δωρεᾶς ἤτοι τὸ ὑπόβολον. nimirum videlicet, quia doti subjungitur ac supponitur. Nec me movet, quod ait, ejusdē libri capite 10, aliquid esse minus ipsa dote. Nam solum Justiniani tempore observatum est, ut æquales essent donationes propter nuptias

nuptias & dotes. Quod nec Accursium latuit in Auth. Æqualitas, C. de pact. convent. Extatque hac de re expressa constitutio Leonis imperatoris qui dictus est Philosophus, Novell. 20. qua sancivit, ut major donatione propter nuptias dos esset. Sicque interpretatus est Theodorus Balsamo, Græci juris non ignarus, titul. 13 Nomoc. Photii, cap. 6, & ad illa verba Novellæ Justiniani 117: Καὶ ὑπὲρ τοιαύτης ὕβρεως τρίτον μέρος τῆς διατιμήσεως ἣν ἡ προγαμιαῖα ποιεῖ δωρεά. Scholiastes, in Synop. Basil. lib. 39, titul. 2, addit; Σημειῶσαι, ὅτι λαμβάνει ἡ γυνὴ καὶ τὸ τρίτον τοῦ ὑποβόλου ἀπὸ ὕβρεως ἰδίας. id est, ut interpretatur Iulianus Patricius, *Maritus tertiam partem æstimationis, quam propter nuptias donatio facit, ex alia mariti substantia capere potest.* Et paullo ante sic scribit: Οὐκ ἀπαιτεῖται ἡ πρὸ γάμου δωρεὰ τὸ γυναικὸς ὑπόβολον, καὶ, οἶμαι, αἰνίσσεται. Sane enim, id quod modo dicebam à Græcis ἀποτίμημα vocari, id videmus etiam ὑπόβολον nuncupari. Unde apud Pollucem ὑπόχρεων χωρίον & ὑπόβολον pro eodē ponūtur, libro tertio, capite 10. Eustath. Ὀδ. α citat Pherecratis versum: Οὐκ ὁρᾷς τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυκτίονος κειμένην ὑπόβολον; Multa

men de jure hypoboli fuiſſe à Græcis impp. immutata in confeſſo eſt. veluti, ut ex bonis mariti, quæ hypoboli nomine doti ſubjecta ſunt, tantum retineatur, quantum pacto conventum fuerit: aut, ſi nulla de eo pactio facta ſit, triens retineatur: immo, ſæpiſſime συνεκδοχικῶς trientem illum adpellari hypobolum, ſatis conſtat ex Harmenopulo, ceteriſque ſimilibus probatis auctoribus: quod etiam teſtatur Balſamo. deinde hypoboli nomine nihil retentum fuiſſe, ſi nihil conventum eſſet. Videturque fuiſſe portio dotis, quæ additamenti cauſſa data dicebatur. in l. inter ſocerum, §. cum inter, D. de pact. dot. l. etiamſi non dotem, C. de jur. dot. ſicque hodie in Gallia Lugdunenſi vulgo loquuntur. Hoc à Longobardis, & Neapolitanis, *doarium*, *dotarium*, & *dotalitium* nuncupatur. lib. 2. de feud. tit. 8, §. ult. lib. 3. Conſt. Neapol. tit. 13, 16, & 17, cap. plerumque. de donat. inter vir. & uxo. Hæc ſunt quæ de dote ejuſque cautione dicenda videbantur.

Cap. VIII.

De bonis paraphernis & receptitiis: tum de theoretro.

Ceterа bona mulieris dicebantur παράφερνα. l. si ego, D. de jur. dot. Latine *receptitia*, id est, extra dotem. l. maritus, D. ad leg. Falcid. Græci posteriores adpellarunt ἐξωπροίκια, quod extra dotem essent usibus puellæ tradita, l. donationes, §. species, D. de donat. ad sustentationem mulieris instrumento dotali recepta, quasique peculium. l. ult. C. de pact. conven. l. 3, C. ne uxor pro mar. d. l. si ego. In his bonis, invita muliere, nullum jus erat marito se immiscendi, quia quæ præter jus dotis excipiebantur, ea *receptitia* adpellabant. Unde servus receptitius apud Nonium Marcellum, & Agellium, libro 17, cap. 6, & receptitia dos apud Ulpianum tit. de dote, quam sibi soluto matrimonio extraneus contra communis juris regulam reddi stipulatur. l. mortis caussa, §. sed & dos, D. de mort. caussa donat. Erant & alia quædam munera quæ novæ nuptæ à parentibus & amicis offerebantur die sponsaliorum, aut postea, ut est

est in l. die sponsaliorum, D. depositi. l. si cum ante nuptias munera darentur, C. de donat. ante nupt. tum etiam crastino die nuptiarum, cum primum deposito flammeo visendam se præbebat, ut ait Harmenopul. quæ ideo θεώρητρα vocat Harpocration: Suid. vero ἀνακαλυπτήρια & ἐπαύλια. Jul. Pollux, ὀπτήρια καὶ προσφθεγκτήρια veteres adpellasse, ait. Dicuntur in jure munera nuptialia. l. tutor secundum, §. ult. D. de administ. tut. l. 1. §. præterea, D. de tutel. & rat. distr. Sed hæc munera non sunt sollemnia, ut ibidem dicitur. nam ea tantum sollemnia sunt quæ ad ritus pertinent.

CAPUT IX.

De sponsalibus.

SPONSALIA autem fiebant aut inter præsentes, aut inter absentes. Nam, ut ait Ulpianus, l. fin. D. de sponsal. parvi refert an per se, an coram, an per internuncium, vel per epistolam, an per alium, hoc factum sit. Hic autem erat sponsaliorum ritus. Adolescens (aut ejus nomine pater) filiam pactam stipulabatur à patre, vel ab eo in cujus erat tutela:

tutela: vel, ſi illa ſui juris fuiſſet, à quocunque alio. Ejuſque ſtipulationis hæc erat formula, quam tradit Plautus in Aulularia: m. *Quin nunc etiam mihi deſpondes filiam? E. Illis legibus, cum illa dote quã ego tibi dixi.* m. *Sponden ergo? E. Spondeo.* Indeque ſponſa dicebatur, nõ quod ſponderet, ſed quod, ut ait Servius, lib. 10 Æneidos, ſponderetur, à patre videlicet, vel à quocumque alio. veluti tutore. &, ſi tutor furioſus eſſet, aut abſens, alter dabatur in ejus locum tutor, non curator, ad nuptias contrahendas, dotemque dicendam. Ulp. tit. regul. 11: Lege enim cautum fuerat, nequis uxorem duceret priuſquam aliquis eam ſibi deſpondiſſet. Quod ex Dione licet probare; qui lib. 58 ita ſcribit: Ἔγημε Λολλίαν Παυλῖναν, αὐτὸν τὸν ἄνδρα αὐτῆς Μέμμιον Ῥήγουλον ἐγγυῆσαί οἱ τὴν γυναῖκα ἀναγκάσας, μὴ καὶ ἀνέγγυον αὐτὴν παρὰ τοὺς νόμους λάβῃ. Ex eodemq; auctore refert Xiphilinus, Neronem Sporum, quem execari juſſerat, veluti uxorem duxiſſe, ἐκδόντος αὐτὸν τοῦ γε Τιγελλούνου, ὥσπερ ὁ νόμος ἐκέλευε. Unde Agellius, lib 4, c. 4, ex Servii Sulpitii verbis, ait, obſervatũ fuiſſe, ut, qui uxorem ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, ſtipularetur, eam

in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, item ſpondebat. iſque contractus ſtipulationum ſponſionumque, dicebatur *ſponſalia:* &, quæ promiſſa erat, *ſponſa* adpellabatur: qui ſtipulabatur ducendam, *ſponſus.* Hactenus ille. Quibus conſentiunt juriſconſulti, in l. 1, 2, & 3, D. de ſponſal. Indeque apparet, non ſatis verum eſſe quod Donatus & Servius aſſerunt, ſponſam non ſpondere, ſed à patre deſponderi. Quorum ſententiæ conſcriptę ſunt in Andria Terent. act. 1, ſcen. 1. Heaut. act. 4, ſc. 5. add. act. 4, ſc. 7. In Verg. lib. 10 Æneid. ubi Servius addit, ante uſum tabularum cautiones ſibi invicem emiſiſſe, in quibus ſpondebant, ſe conſentire in jura matrimonii, & fidejuſſores dediſſe. Tabularum vero, quas Servius ait intervenisse, mentio fit in Apuleii metamorph. lib. 4. *Tabulis,* inquit, *maritus nuncupatus ad nuptias.* Et in Apolog. 2: *Habes, Æmiliana, cauſſam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido ſint, ſed in villa urbana conſignatæ.* nam eæ conſignabantur. Suetonius: *Illud omnem fidem excedit, quod nuptiis, quas Meſſalina cum adultero filio fecerat, tabellas dotis & ipſe conſignaverat.* Tamen

men nihil oberat, quominus justũ matrimonium esset, si signatæ tabulæ non essent. l. 4, de fid. instrum. Quod & auctoritate Quinctiliani, lib. 5, cap. 11, & jurisconsultorum, patet. l. donationes, D. de donat. l. 1, l. 7, D. de sponsal.

Caput X.

De arris & sponsalitiis largitatibus.

His ita peractis, solebant arrę quædam intervenire, quæ à sponso sponsæ dabantur, in testimonium, & quasi pignus, de futuris inter eos nuptiis, factæ sponsionis: eaque aut sponsæ dabantur, aut apud proxenetas deponebantur: quo fiebat, ut hoc modo *proxenetica*, illo vero *sponsalitia* nuncuparentur. C. de sponsal. & arris sponsal. & proxenet. Fiebant etiam donationes quædam à sponso, vel etiam, raro, à sponsa sponso; quæ ideo *largitates* adpellabantur, quia gratuito conferebantur. l. cum veterum, & seq. C. de donat. ante nupt. & sponsl. l. 1, C. si advers. donat. Arræ autem nomine sæpius non numi, sed pronubus annulus dabatur. Juven. satyr. 6:

Et digito pignus fortasse dedisti.

Eum

Eum vero annulum ferreum fuisse, refert Plin. lib.33, capite 1. *Qui legationem acceperant*, inquit, *aureo annulo tantum utebantur; intra domos, ferreis: quo argumento etiam nunc sponsæ annulus ferreus mittitur, isque sine gemma.* Aureos tamen annulos etiam dedisse, fœminasque domi gestasse, satis constat ex Tertulliani apologet. sic enim scriptum est: *Circa fœminas illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ societati patrocinabantur: quum aurum nulla membra norant, præter unicum digitum, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.* Clem. Alex. lib.3 pædag. cap.11: Δίδωσιν οὖν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Aitque Isidorus, lib.20 etym., mulieres binos aureos annulos in digitis habuisse, ac præsertim in quarto digito, quod in eo vena quędam sanguinis ad cor usque proveniat, ut idem auctor scribit, lib. 2 de div. offic., ex Agellii lib. 10, cap. 10, & Macrobii lib.7, c.13. Solere & alia multa arræ nomine dari, indicat hic locus Capitolini de Maximino juniore: *Desponsa illi erat Iunia Fadilla, proneptis Antonini, quam postea accepit Toxo-*

Toxotius, ejusdem familiæ senator. manserunt autem apud eam arræ regiæ; quæ tales fuerunt, monolium de albis novem, reticulum de prasinis decem, dextrocherium cum costula de hyacinthis quatuor, præter vestes auratas & omnes regias, ceteraque insignia sponsaliorum. Sed &, claves domus uxori tradi, sollemne fuisse, Festus ait: ad significandam partus facilitatem. licet verisimilius sit, has communionem denotasse. scribit enim Tertul. lib. de exhort. ad castit. ad claves custodiendas uxores plerosque domum duxisse. &, has in divortiis adimi, Ciceronis Philip. 2, & B. Ambrosii epist. 65 ad Syagriũ, auctoritates vulgares sunt. Solinus, cap. 16 de Thracum moribus: *Nupturas, quæ præ aliis specie valent, subarrari volunt.* alii, *subhastari*. Ubi M. Ant. scribit, *subarrandi* verbum apud antiquos auctores se non legisse. Julianus Pontifex: *Siquis desponsaverit uxorem, vel subarraverit.* Innoc. 3, in cap. 16 de despons. impub. *Subarravit eandem.* & cap. 14, & 34, leg. Burgund. Xenophon, lib. 3 ἀναβ., ait, Thraces solitos uxores futuras emere.

CAP.

CAP. XI.

De osculo.

ACCEDEBAT & plerumque osculum. Quod religionis erat. l. si à sponsa, C. de donat. ant. nupt. *Osculum*, inquit Servius, Æneide, *religionis erat; suavium, voluptatis*. Et Donatus in Eunuchum Ter. sic scribit: *Oscula, officiorum sunt; basia, pudicorum adfectuum; suavia, libidinum vel amorum.* Neque vero tam frequens erat apud antiquos, quam est apud nos, osculum. Nam, ut apud Persas testantur Xenophon lib.1 pæd. & Herodot. lib.1: sic apud Romanos nulli jus erat præter cognatos cognatasque osculari, ut est in problemate Plutarchi. Cujus rei erga fœminas rationem reddit Plinius, ex Catone lib. 14, cap.13; ut scirent, an temetum bibissent. Aliam recitat Plutarchus, in Romulo. Eucher. Lugd. episc. lib. 3 in Genes. cap.29: *Osculatus est Iacob Rachel. consuetudinis fuit in illa simplicitate antiquorum, ut propinqui propinquas suas oscularentur.* Et hoc hodie fit in multis locis. Adeoque rara erat ea communicatio, ut & Cato censor Manlium senatu

tu ejecerit, quod coram filia ſua impenſe uxorem ſuam oſculatus eſſet, ut refert Plutarchus in ejus vita. Scribit etiam Valerius, lib.6, cap.1, P. Mævium in libertum (quamvis gratum admodum ſibi) animadvertiſſe, quia eum nubilis jam ætatis filiæ ſuæ oſculum dediſſe cognoverat, præſertim cum non libidine, ſed errore lapſus videri poſſet. Ceterum, amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ ſenſibus, caſtitatis diſciplinam ingenerari, magni æſtimavit; eique tam triſti exemplo præcepit, ut non ſolum virginitatem illibatam, ſed etiam oſcula ad virum perferret. Qua de cauſſa non ſine ratione quæſitum eſt à noſtris doctoribus, utrum ea, quæ oſculum præbuit, dotem amittat. Bald. in cap. tuæ, de procurat.

Ἔστι καὶ ἐν κενοῖσι φιλήμασιν ἀδεῖα τέρψις, ut ait Theocritus ἰδ. κη. Unde illud Plauti in Curculione: *Qui è nuce nucleum eſſe vult, frangit nucem; qui vult cubare, pangit ſaltem ſuavium.* Ovid. lib. 1. amor.

Oſcula qui ſumſit, ſi non & cetera ſumſit,
Hoc quoque, quod ſumſit, perdere dignus erat.

Erant tamen quædam venuſtatis blanditiæ, quæ quidem fiebant oſculo, ſed non

non eo modo. Nam alii dextram ad osculum referebant, totumque corpus circumagebant, ut scribit Plinius lib. 28, cap. 2. vel caput submittebant: quod in adorando frequentissimum fuisse probat Petrus Pithœus, vir singularis doctrinæ ac præstantissimi ingenii. Labiorum etenim ad solis ortum projectionem cum manus deosculatione fieri hic, locus Luciani περὶ ὀρχήσεως confirmat: Καὶ ἀνδρὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀνασάντες προσεύχωνται τὸν ἥλιον, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι &c. Eodemque modo alludit Apuleius, lib. 4 μεταμορφ. Et, admoventes oribus suis dextram priorem, digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem, religiosis adorationibus venerabantur. Alii non suam, sed ejus, quem salutabant, manum deosculabantur. quod Priamum fecisse, Achillem salutando, ait Homerus, Ἰλιαδ. ω:

Τοὺς δὲ λάθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα
Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας
Δεινὰς ἀνδροφόνου, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

Plutarchus, in Catone Uticensi: Ὑποπεσόντων τὰ ἱμάτια, καὶ καταφιλούντων τὰς χεῖρας.

ρας. Cornelius Tacitus, lib. 15 : *Et dextram osculis fatigare.* Item, lib. 17; *Exosculari Othonis manum.* Ad illaque pertinent hæc verba Macrobii, Saturnal. 1: *Invenies dominum spe lucri oscula alienorum servorum manibus infigentem.* Seneca, epist. 47: *Hos ego eosdem deprehendam alienorum servorum osculantes manum.* Et Apul. apol. 2: *Pontianus ante pedes nostros advolutus, flens, & manus nostras osculabundus.* Suetonius, in Tiberio: *Chariclem medicum, quod è convivio egrediens manum sibi osculandi caussa adprehendisset,* &c. Alii, ut est apud Arrianum, de Epicteto lib. 1, cap. 19, oculos deosculabantur, alii collum ceterasque corporis partes, quas physici consecratas numinibus prædicabant, ut aurem memoriæ, frontem genio, dextram fidei, genua misericordiæ, quemadmodum notat Serv. lib. 3 Æneidos. Plautus, in Pseudol. *Sine te exorem; sine te prendam auriculis; sine te, dem suavium.* Mentum etiam misericordiæ gratia osculari, asserit Plinius, lib. 11, cap. 45. Et hæc solita oscula & quotidiana, ut vocat Suetonius in Octavio, perfunctorias salutationes adpellavit Optatus Millevitanus, libro 4. contra Donatistas. Quinetiam genua,

genua, ac interdum pedes, exosculari moris erat. quod de Caio Cæsare notat Seneca, lib. 2. De benefic.cap. 12. *Invenit,* inquit, *aliquid infra genua, quo libertatem detruderet.* Et, hoc edictis vetuisse C. Calligulam & Diocletianum, testatur Pomp.Lætus. Iulius Capitolin. de Maximino juniore ita scribit: In salutationibus superbissimus,adeo ut manum porrigeret, & genua sibi pateretur osculari, nonnumquam etiam pedes. quod nunquam passus est senior Maximinus. qui dicebat, Dii prohibeant, ut quisquam ingenuorum pedibus meis osculum figat. Hæ salutationes erant quotidianæ.Labellis vero labella jungere, *φιλεῖν τῷ στόματι*,aut impudicum erat, aut sane religiosũ. Nec omittenda sunt verba epistolæ Salviani Trapio conscriptæ: *Osculare saltem obsecratione pedes parentum tuorum quasi ancilla, manus quasi alumna, ora quasi filia.* Tunc itaque aliquid necessitatis intervenisse putabant, cum sponsi, non contenti strictissima stipulationis formula,utrimque osculo delibato ad omnem comitatem amicitiamq; procliviores se reddebant: & ideo sponsas velari dixit Tertullianus, lib. De veland. virgin. *Atquin,* inquit,

quit, *apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur*. Sic autem ad desponsationẽ velantur, quia & corpore & spiritu masculo mixtæ sunt per osculum & dexteras, per quæ primum resignarunt pudorem: spiritu, per commune conscientiæ pignus, quo totam condixerunt confusionem. Quinctil. declamat. 279: Nec satis est, maritum tantum osculo putari.

Caput XII.

De multa repudii.

Quod si à pactione sponsus & sponsa discederent, repudiumque fieret, (est enim hoc verbum huic rei proprium, l. inter divortium, l. inter stuprum, D. de verb. signif.) multabatur is qui caussam præbuerat: si sponsa, arras in duplum reddere debebat: si sponsus, non repetebat. l. ult. C. de spons. Antiquitus, in id quod intererat, condemnationem fieri, retulit Agell. lib. 4, ca. 4. Quod si neuter præbuisset caussam dissolvendorum sponsaliorum, cessabat hujusmodi pœna, ut si mors intervenisset, l. 3. C. de sponsal. aut aliud impedimentum. l. fin. eod. tit. nisi osculum intervenisset. Sponsalitias enim largitates in partem

partem tunc tantum ſponſus repetebat. l. ſi à ſponſo, C. de donat. ant. nupt. Cujus juris ratio eſt, ſingularis mulierũ favor, quæ ſæpiſſime ſpe futuri conjugii, ſolitæ ſuæ verecundiæ tantillum terminos egreſſæ, aliquid de ſua pudicitia delibaſſe videntur.

CAPUT XIII.

De die nuptiarum.

SI vero promiſſis ſtaretur, dies nuptiis dici ſolebat. Pacuvius apud Nonium, cap. de doct. indag. *Gnatam deſpondit, nuptiis hanc dicit diem.* Et Terent. in Andria; *Hic nuptiis dictus eſt dies.* Προθεσμίαν τῶν γάμων adpellat Baſilius, ὁμιλ. ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ. Eratque diligentiſſime obſervandum, quis is futurus eſſet dies. Neque enim menſe majo fiebant; quemadmodum teſtatur Ovid. lib. 6 Faſt. & Plutarch. in probl. Nec menſis februarii iis diebus quibus parentalia celebrabantur; ut idem Ovid. refert lib. 2 Faſt. Ac, ex ejuſdem auctoris lib. 3, martii triduum, quo Saliorum feſta celebrabantur, infauſtum fuiſſe conſtat, donec nimirum eſſent recondita arma in templo Martis. Ex omnibus autem men-

mensibus junium aptissimum fuisse, ex ejusdem lib. 7 monemur. Macrobius etiam, lib.1 Saturn. cap. 15, ait, calendas, nonas, idus, omnesque ferias, præterquam viduis, religiosas fuisse. Cujus rei diversas rationes reddit Plutarch. in probl. Eoque pertinet illud Varronis à Macrobio ex Augurum libris relatum, lib.1 Satur. cap.16: *Viros vocare feriis non oportet*. Denique cavebatur, ne ullus esset motus cœli, aut terræ, neve turbatiore cœlo fedus inirent. quam ad rem antiqui auspices adhibebant.

Caput XIV.

De tribus diebus nuptiarum.

At, non unum tantum, sed tres dies, in nuptiis peragendis rituales fuisse, sciendum est; ut recte intelligatur Scævolæ responsum, in l. pen. D. de dona. int. vir. & uxor. dum ait; *Uxori, cum in separata diata ab eo esset, die nuptiarum, priusquam ad eam transiret, &c.* Nam primo die sponsus visitabat sponsam apud ejus patrem. Et hic dies προαύλια dicebatur. Diem intelligo non naturalem, sed civilem; ut is incipiat à media nocte. l. more, D. de feriis. Serv. 6

lib. Æneid. Nocte vero sequente apud socerum manebat sponsus. Quo fit, ut dies secundus *ἀπαύλια* dictus sit: quia eo die pernoctaverat sponsus apud socerum. Non tamen sponsæ conditione usus erat, sed in separata diæta fuerat. Luce itaque oriente, circiter primam aut secundam horam diei, (hæ enim horæ, inquit Festus, sponsalibus dedicatæ erant,) sponsa domo patris egrediebatur. Et hic proprie nuptiarum dies dictus est. Tertius vero dies, quia vir maritus factus erat, *ἐπαύλια* nuncupabatur, & *postridie nuptiarum* dicebatur. Sic Nonnus interpretari videtur cap. 2 D. Johan. *Et die tertia nuptiæ factæ sunt.*

— Ἀλλ' ὅτε πέτρας (ἠώς.
Πορφυρέας τριτάτη θαλαμηπόλος ἔγραφεν

i. *tertia nuptiarum aurora.* Iul. Pollux: Προαύλια, ἡ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα. ἐπαύλια δὲ, ἡ μετ' αὐτὴν, intelligo, τῶν γάμων ἡμέραν. ἀπαύλια δὲ, ἐν ᾗ ὁ νυμφίος εἰς τοῦ πενθεροῦ ἀπὸ τῆς νύμφης ἀπαυλίζεται. Et, quam Hesychius notat ἀνακαλυπτήριον ἡμέραν vocari, ea est ἡ δευτέρα μετὰ τοὺς γάμους, *crastinus dies nuptiarum:* quo, teste Festo, repotia fiebant. Erat enim dies ille in quo primum sponsa in ædibus sponsi pernoctaverat. Eustath. Ἰλ. ω sic refert

ex Pausania: Καθ' ἣν ἐν τῇ τοῦ νυμφίου οἰκίᾳ ἡ νύμφη πρῶτον ἐπηύλισται. Neque vero prætereundum est, tertio die, qui postridie nuptiarum sive crastinus erat, novam nuptam ad patris domum redire: ubi repotia fiebant, & dona ab amicis offerebantur; quæ ἀνακαλυπτήρια, ὀπτήρια, καὶ θεώρητρα, diximus adpellari. Suidas: Καλεῖται δ' ἐπαύλια καὶ μετὰ τὴν ἐχομένην ἡμέραν τῶν γάμων, παρὰ τοῦ, τῆς νύμφης πατρὸς δῶρα φερόμενα τῷ νυμφίῳ καὶ τῇ νύμφῃ ἐν πομπῆς σχήματι. Παῖς ἄρ' ἡγεῖται, χλανίδα λευκὴν ἔχων, καὶ λαμπάδα καιομένην. ἔπειτα μετὰ τοῦτον κανηφόρος. εἶθ' αἱ λοιπαὶ ἀκολουθοῦσιν ἐφεξῆς τῷ νυμφίῳ, φέρουσαι χρυσία, λευκανίδας, σμήγματα. &c. καὶ τὴν προῖκα ἅμα τῷ νυμφίῳ φέρουσιν. quæ verba Pausaniæ sunt, ut ea protulit eadem Eustath. Ἰλ. ω, & Apostolius in Parœm.

Cap. XV.

De nuptiis, connubio, & matrimonio.

His igitur diebus nuptiæ celebrabantur. Dicendum autem est, quid sint nuptiæ. Nam plerumque matrimonii & nuptiarum vocabula confunduntur. ut in l. heres, D. de negociis gest.

 Ita-

Itaque, inquit Justinianus, *Nuptiæ, sive matrimonium, est viri & mulieris conjunctio.* Longe tamen aliud est matrimonium, aliud nuptiæ, aliud connubium. *Connubium* enim, ut definit Ulpianus, tit. 6. regul., *est uxoris jure ducendæ facultas.* Et Servius ait, lib. 1. Æneid. *Connubium est jus legitimi matrimonii.* Matrimonium vero est individua illa consuetudo vivendi, quæ, ut ait Columella lib. 12, cap. 1, ita à natura instituta est, ut non solum jucundissima, verum etiam utilissima vitæ societas iniretur. At nuptiæ proprie sunt illæ celebritates, quæ in copulandis nuptiis observantur. Clemens Alex. lib. 2. strom. Γάμος οὖν ἐστὶ σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ. Quinctil. declam. 3: *Vis,* inquit, *scire quid sint nuptiæ? Aspice illam virginem, quam pater tradidit euntem die celebri, comitante populo.* Quod vero Modestinus definit nuptias, maris & fœminæ communicationem, l. 1. D. de rit. nupt. magis ad matrimonium pertinet. Sed, ut solent jurisconsulti, non proprietatem verborum secutus, animi destinationem significare voluit. Ex eo autem, quod cooperta & velata sponsa erat flammeo, *nuptiæ* dicuntur

cuntur adpellatæ. *Nubere* enim apud priſcos, operire & tegere ſignificat. Unde & *nubes* dictas Varro aſſerit, quod cælum tegant: Sic etiam *nuptias*, quod ſponſa flammeo operiatur. Ejuſdem fuit ſententiæ Feſtus: quamvis etiam putet *nuptias* dictas eſſe à verbo νύμφη, contrario nimirum ſenſu: ait enim Cornutus in Neptuno, Τὰς γαμουμένας νύμφας καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ νῦν πρῶτον φαίνεσθαι κρυπτομένας τέως.

Cap. XVI.

De pompa nuptiali.

Quis vero fuerit ſponſæ ornatus, obiter quædam adnotabo: quia de eo fit mentio in l. 5. §. interdũ, D. commodat. Ubi dicitur uxori maritum commodare, quo honeſtius culta ad ſe deduceretur. Igitur ſparſis capillis, ſeniſque crinibus ornabatur. tum corona de floribus herbiſque, ut ait Feſtus, & gemmis flammeoque, teſte Plinio, lib. 21, cap. 8, tegebatur; veſte lanea induebatur, ut idem Plinius teſtatur, lib. 8, c. 48: cinguloque præcingebatur, quod erat factum ex lana ovis, Herculeanoque nodo vinciebatur, quemadmodum

ſcribit Feſtus; quem ſolvere maritus debebat: quo fiebat, ut zonam dicerentur virgines ſolviſſe, quæ virorum coitum admiſerant, ut ex Homero, Catullo, Pauſania & Suida, ceteriſque, patet; tum etiam eæ, quæ primum pepererant, quod explicat Commentarius Græcus, lib. 1. Argon. Nec intereſſe puto in his celebritatibus, an Græcorum, an Latinorum nitar auctoritate. Hæc enim ab omnibus etiam aliis gentibus obſervabantur. *Velatam* item fuiſſe, ſatis notum eſt, maxime Tertulliani teſtimoniis, lib. de veland. virginib. Domoque patris egrediebatur, ducente eam matre ac ceteris parentibus & amicis. Et quædam vehebatur, cujus conductor πάροχος dicebatur: quædam pedibus iter peragebat, &, qui eam comitabatur, χαμαίπους adpellabatur. utroſque communi nomine νυμφαγωγοὺς Iul. Pollux, lib. 3, nominat, οἳ τὴν νύμφην ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οἰκίας ἦγον. Eam vero frequenti adfinium & amicorum officio ſtipatam præcedebant tibicines; & alius qui Thalaſſium invocabat; cujus nominis varias recenſet cauſſas Plutarch. in probl. Inter eos celebres pueri erant *patrimi* & *matrimi*, ut refert Feſtus, qui ſponſam duce-

ducebant; tum & tertius, qui anteibat, facem præferens ex ſpina vel ſpinu alba confectam, de qua Feſtus & plerique auctores meminerunt. Puer enim ingenuus eam ferebat, quod Nonius ex Varrone probat. Quinque & aliis facibus, quæ omnino cereæ erant, utebantur, teſte Plutarcho in probl., atque, has pręferre faces ominoſum fuiſſe, ex Plauti Caſſina doctiſſimus Muretus putat; ubi Chalino conſervo ſuo Olympioni minitatur his verbis:

Primum omnium huic lucebis novæ nuptæ facem
Poſt illa, ut ſemper improbus nihiliq; ſis.

Servis itaque has faces præferendas dari, ſuſpicari quis poterit ex Ennii verſu, quem obiter citat Feſtus in verbo *Prodinunt*:

Prodinunt famuli, tum candida lumina lucent.

Præferebat & alius puer vas quoddam opertum, quod cumeram Feſtus nominat, in quo erant nubentis utenſilia: tum colum onuſtam lana, quemadmodum refert Plutarchus in Romulo, ut ſignificarent, uxoris officium eſſe nere: qua ratione etiam vinculum laneum debebat eſſe ad utrumque poſtem januę,

per quem ſponſa colum geſtans tranſiret, ut ſcriptum reliquit Donatus in Hecyram Terentii: atque ideo, die nuptiarum in pelle lanata ſedere nuptam debere, teſtatur Feſtus. Cum vero nova nupta domum viri accederet, maritus, aut alius ejus nomine, (vir enim abſens, inquit Paulus, uxorem ducere poteſt, lib. 2 ſentent. tit. 19,) in limine domus ſtabat, eam ad ſe vocans. Catullus: *Ac domum dominam voca.* Quæ vero virgines comitabantur, more Græcorum canere ſolebant, *Hymen ô hymenee.* Catul.

Voſque item ſimul integræ
Virgines quibus advenit
Par dies, agite in modum.
Dicite, O hymenee, hymen:
Hymen, ô hymenee.

Quod etiam deſcribit Homerus, Ἰλ. ς, & Statius, in epith. Stellæ, lib. 1 Sylv. Propius vero accedens, (inquit ille qui reliquias decimi libri Valerii Maximi collegit,) ante januam mariti interrogata quænam eſſet, Caiam ſe dicebat: ac, ut teſtis eſt Plutarchus in Probl., clamare alta voce ſolebat, *Cai Cæcili:* viro interim clamante, *Caia Cæcilia:* quia cum viro ita paciſcitur, ut omnia communia ſint, & pariter imperent: acſi dicerent;

Ubi

Ubi tu dominus ac familiæ princeps, ego quoque domina & hera : si tu pauper, ego quoque: si tu dives, ego dives: omnis denique tuæ fortunæ particeps. *Nihil,* inquit Ulp., *tam humanum est, quam, fortuitis casibus, mulieris maritum, & uxorem viri, participem esse.*l. si cum dotem, §. si maritus, D. solut. matrim. Idque fiebat in memoriam Caiæ Cæciliæ, honestæ fœminæ, quæ uni ex Tarquinii liberis collata erat, ut testantur Plinius lib.8, cap.48, & Festus: cujus rei etiam meminit Cicero in orat. pro Muræna; & Velius Longus. Ideoque assem Caianum dictum existimavit doctissimus Adria. Turneb. in Adversf. quē sic notatum ɔc fuisse, argumento est hic Quinctiliani locus lib.1 Inst. cap.12. nam & Caius C litera notatur; quæ inversa mulierem declarat: quia tam Caios esse vocitatos quam Caias, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Quum vero proximi essent more Sabinorum, ridicula quædam dicteria depromi solebant à circumstantibus. Lucanus:

Non soliti lusere sales, nec more Sabino
Excepit tristis convitia festa maritus.

Ad hanc rem fescenninos versus proprios fuisse, Festus narrat. Idque à pue-

ris fieri, argumento est locus Varronis, quem citat Nonius; *Pueri obscœnis verbis novæ nuptæ aures redurant.* Quod quia depositis prætextis fiebat, ideo prætextatus sermo dicebatur, ut inquit Festus. Indeque factum est, ut prætextatus sermo pro obscœnis verbis acciperetur. Suet. in Vesp. *Erat*, inquit, *dicacitatis plurimæ, & sic scurrilis ac sordidæ, ut nec prætextatis verbis abstineret.*

CAP. XVII.

De Coma tonsa.

ORNATUS autem sponsi in eo præcipue notabatur quod tonderetur. Juvenal. Satyr. 6: *Iam à tonsore magistro Pecteris:* Quod etiam à ceteris adstantibus observatum fuisse suspicor, præsertim ab iis qui ad celebrationem nuptiarum adhibebantur. Ausonius:

Et juvenes quatuor, totidem innuptæque puellæ.
(summo
Omnibus in more tonsa est coma: pectine
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

Nam id fiebat ornatus caussa, non quod capilli omnino amoverentur, sed comebantur potius, ac, qui superflui erant, tondebantur. *Quid*, inquit Seneca,

ca, lib. De brev. vitæ, *illos ociosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreverit, dum de singulis capillis in consilium itur, &c.* Ac liberorum hominum erat, esse comatos, id est, comam adornare; & his solis cæsariem habere licebat. cæsaries enim dicta est à cædendo, ut notat Servius, lib. 1 Æneid. id est, ferro sæpius adornando. quia coma vulgo ferro colitur. Et lib. 10 admonet, antiquo more viros, sicut mulieres, composuisse capillos. quod verum esse, & statuæ antiquorum docent, & personæ, quas tragœdiis videmus esse similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet. Græci βόστρυχον & πλόκαμον hujusmodi cæsariem adpellabant. Qualem Euphorbum gestasse cecinit Homerus, auro videlicet religatā, Ἰλ. ρ.

Πλόχμοι θ' οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο.

Et ita liber habere dicebatur cæsariem, τὴν κεφαλὴν κεκοσμημένος τῇ συνθέσει τῆς κόμης, ut ait Ioseph. lib. 14 antiq. cap. 17. servi vero non tondebantur. horum enim dicebatur Græce ἀνδραποδώδης θρίξ, teste Suida, servilis & abjectissimus pilus sive tonsura. Quo fit, ut apud Aristophanem, In avibus, objiciatur poëtæ,

qui

qui ſe θεράποντα dixerat, Δοῦλος ὢν, κόμην ἔχεις. Et hic procul dubio eſt ſenſus huius loci, quem plerique adſecuti non ſunt. Cum vero ſervi manumitterentur, hunc vilem capillum abjiciebant, & non modo tondebantur, ſed etiam radebantur. Cujus moris hanc fuiſſe rationem ſcribit Nonius, quod tempeſtatem ſervitutis tunc ſervi effugiſſe viderentur, quaſi naufragio liberati. Sane enim teſtis eſt Petronius Arbiter, non licuiſſe cuiquam mortalium in nave neque ungues neque capillos deponere, niſi cum pelago ventus iraſcitur. Cujus conſuetudinis meminit etiam Artemidorus, lib. 1, cap. 13: Ναυαγήσαντες μὲν γὰρ, ἢ ἐκ μεγάλης σωθέντες νόσου, ξυρῶνται οἱ ἄνθρωποι. Alludit itaque Lucianus hoc modo, in fine Hermotini: Δοκῶ δέ μοι οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ξυρήσασθαι τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ναυαγίων ἀποσωθέντες ἐλεύθεροι, ἅτε καὶ σωτήρια τήμερον ἄξειν. Sidonius Apollinaris, illius antiqui ritus memor, ſic ſcribit, ad Fauſtum, lib. 9, ep. 9: *Philoſophia, quæ, violenter è numero ſacrilegarum artium exēta, raſo capillo ſuperfluæ religionis ac ſupercilio ſcientiæ ſecularis, amputatiſque pervenuſtarum veſtium rugis, myſtico amplexu, jam defæcata, tecum conjunxit.* Sed hæc

alterius erunt ocii. Redeo unde diverteram: modo tamen hoc addidero, his, quibus aliquid acciderat quo tristiores fierent, aut radi solitum fuisse, ut notat Plutarch. de superst., & Senec. lib. 5 De benef. cap. 6: dicebaturque *tonsura lugubris*; quasi ἐν χρῷ κουρά· aut vero crinem submittere, sordidoque capillo & promisso sive demisso prodire, ut narrat Plinius lib. 7, cap. 27. Unde Seneca, in Troa. act. 1: *Solvite crinẽ, per colla fluant mœsta capilli.* Hoc pluribus exemplis, quæ passim leguntur, probare, facile est. Maritus itaque, & qui cum eo erant, ornatus caussa tondebantur: quo pertinet illud Martialis, lib. 11:

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Quod à Catone neglectum fuisse, notavit Lucanus his versibus:

Intonsas rigidã in frontẽ descendere comas
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.

Cap. XVIII.

De oleo, aqua, & igne.

Cum vero in mariti domum pervenerant, postes domus inveniebant ornatas laneis vittis, & oleo unctas; & ideo

ideo *uxores*, inquit Servius, lib.4. Æneid., dictæ ſunt, quaſi *unxores*. Hujus rei meminit Donat. in Terentii Hecyram: *Vxor vel ab ungendis poſtibus & figenda lana, id eſt, quod, cum puellæ nuberent, maritorum poſtes ungebant, ibique lanam figebant; vel quod maritos ipſæ ungebant.* Cujus rei teſtem adfert Ennium:

Exin Tarquinium bona fœmina lavit
& unxit.

Quamvis Servius, lib.6. Æneid., hunc verſum ad funus referat. Quem imitatus eſt Virgilius, dicens;

Corpuſque lavant frigentis, & ungunt.

Aquam item & ignem in limine adpoſitum utrimque tangebant, quaſi eo fœdere inexplicabili & mutuo nexu forent copulati.

His nova fit conjunx. hæc duo magna
putant.

inquit Ovid. lib.4 Faſt. Hæ enim duæ res, ajunt Feſtus in verbo *Aqua*, & Lactantius, lib.2, cap.18, humanam maxime vitam continent. Alterum enim quaſi maſculinum elementum eſt; alterum quaſi fœmininum. Alterum activum; alterum patibile. Ideoque ab ipſis inſtitutum erat, ut ſacramento ignis & aquæ nuptiarum fœdera ſancirentur,
quod

quod fætus animantium calore & humore corporentur, atque animentur ad vitam, ſive, ut deinde ait Feſtus in verbo *Facem*, ut caſta puraque ad virum perveniret. Nævius apud Nonium, in verbo *Puriter* : *Sequere me ; puriter volo facias* : id eſt, ſacrifices. *igni & aqua volo hunc accipere.* Ignis enim, quemadmodum ait Plutarchus in probl., purgat ; aqua vero luſtrat. τὸ πῦρ καθαίρει, καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. Et refert Servius, lib. 4 Æneid., hac aqua nubentium pedes lavari ſolitum fuiſſe. Quod & in Græcia ſignificavit Euripides, in Phœniſſis:

Ἐγὼ δ' οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον,
Ἐν γάμοις ὡς πρέπει ματρὶ μακαρίᾳ,
Ἀνυμέναια δ' Ἰσμηνὸς ἐκηδεύθη λουτροφόρου χλιδᾶς.

Hoc Harpocration explicat in verbo λουτροφόρος. Ἔθος ἦν τοῖς γαμοῦσι, λουτρὰ μεταπέμπεσθαι ἑαυτοῖς κατὰ τὴν τοῦ γάμου ἡμέραν. ἔπεμπον δ' ἐπὶ ταῦτα τὸν ἐγγύτατα γένους παῖδα ἄρρενα. καὶ οὗτοι ἐλουτροφόρουν. Hiſque poſſunt intelligi verba Scævol. in l. pen. D. de donat. inter vir. & ux. *Et priuſquam*, inquit, *igni & aqua acciperetur*, id eſt, nuptiæ celebrarentur. Qui mos fuit loquendi omnium rerũ communicationem ſignificare volentibus.

Dio-

Dionyſius Halicarnaſſæus, l.11, de Romulo erga Sabinas ſic ſcribit: Ἐπὶ κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους. Sane enim ſæpiſſime ignem pro domo, ſicut & hodie moris eſt, accipi notat Porphyrius, lib. ζητημάτων Ὁμηρικῶν, τί Ὅσσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάραι δηλοῖ; Ὅσσαι μὲν Τρώων ἐσχάραι, δηλοῖ, Ὅσσαι ἑστίαι, τόσσοι Τρώων ἐφέστιοι καὶ πολῖται. Eurip. in Oreſt. Ἔδοξε δ᾽ Ἄργει τῷδε, μηδ᾽ ἡμᾶς στέγαις, μηδὲ πυρὶ δέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινα.

CAP. XIX.

De ingreſſu ſponſæ in domum mariti.

SPONSA ſolebat in limine domus quaſi obſtinata ſtare, ut ſignificaret, ſe invitam duci in eum locum, ubi virginitatem perditura eſſet. Catullus:

Tardat ingenuus pudor,
Quod tamen, magis audiens,
Flet, quod ire neceſſe ſit.

Alia etiam additur ratio, quod hoc modo ſponſam ſuperſtitem fore putabant. Sic enim ſcribit Plaut. in Caſina: *Senſim ſuperadtolle pedem, nova nupta; ſoſpes iter incipe hoc, ac viro tuo ſemper ſis ſuperſtes.* Itaque ſponſi amici eam in altum

tum ferebant, in memoriam Sabinarum, quę raptæ sunt, ut scribit Plutarch. in Romulo. Cujus rei meminit Optatus, lib. 7: Non in altum tollitur, &c. Hocque fieri dicunt nonnulli, ne sponsæ tererent limen pedibus. Id enim prohibebant matronæ, quia illud contra majestatem Vestæ esse existimabatur. Lucanus:

Turritaq; premens frontē matrona corona,
Translata vetuit contingere limina plāta.

Deinde rapi solebat fax nuptialis, qua prælucente nova nupta deducta fuerat ab utrisque amicis, ut ait Festus, ne aut uxor sub lecto viri, aut vir in sepulcro comburendam curaret. quo utroque mors propinqua alterius captari putabatur. Postea matri sponsam tradebant, aut alicui ex proxima necessitudine, à qua, Festus ait, vi maritum debere evellere, in memoriam Sabinarum: quia hic raptus summi boni caussa fuerat, ut refert Plutarch. in probl. Unde Virg. lib. 10 Æneid.

Qui socios legere, & gremiis abducere pactas.

Illico autem, quo sponsa ingressa sic esset domum sponsi, uxor dicebatur, & vir maritus. l. cum te, C. de donat. ant. nupt.

nupt. l. genera, D. de rit. nupt. & ex eo dicitur uxor duci. l. cum fuerit, D. de condition. & demonstrat. & is dicitur uxorem habere qui eam duxerit in domum. l. aufertur, D. de his qui ut indign. l. hæc conditio, D. de condit. & demonstr. Plaut. in Aulularia: *Post mediam ætatem qui uxorem duxit domum.* Hoc explicatius declarat Sid. Apoll. epist. quinta, lib. I. *Iam quidem*, inquit, *virgo tradita est, & nondum tamen cuncta thalamorum pompa defremuit, quia nondum ad mariti domum nova nupta migravit.* Aliud vero erat si vir deductus fuisset in domum mulieris, quia, ut ait Pomponius, deductione opus erat in mariti, non uxoris, domum, quasi domicilium matrimonii. l. mulierem. De rit. nupt. Si tamen in villa fierent nuptiæ, nihil intererat. Apul. apol. 2: *Lex Iulia de maritand. ordinib.*, inquit, *nunquam scilicet ad hunc modum interdixit, Vxorem in villa ne ducito.* Quod ita intelligendum est: Si ibi dicis caussa maritus domicilium figat, (domicilium enim etiam in villa esse potest, l. I. D. de lib. adgnosc.) non ut clam & contra jus duceret; (quo fit, ut Apuleius sic finxerit, lib. 6. Metam., Venerem conquerentem

rentem impuberes nuptias, & præterea in villa ſine teſtibus & patre non conſentiente factas;) legitimæ non poſſunt videri.

Cap. XX.

De nuptiis quæ farre contrahebantur.

Iam vero, ſic ducta uxore, diſcrimen erat, quo jure eam maritus acciperet. Nam tribus modis Romani uxores habebant; farre, coemtione, & uſu: quemadmodum, poſt Arnobium libro 4 contra gentes, meminit Boetius in Topicis. Confarreatio fiebat, cum, certis verbis, & decem teſtibus præſentibus, ſollemnique ſacrificio facto, in quo panis farreus adhibebatur, mulier in manum viri conveniebat; ut aſſerit Ulp. tit. 9. regul. Profertur hac de re Servii auctoritas ex libro manuſcripto lib. 1 Georg. His verbis farre nuptiæ fiebant per pontificem maximum & dialem flaminem; per fruges & molam ſalſam conjungebantur; unde confarreatio adpellatur; ex quibus patrimi & matrimi naſcebantur. Et hic modus in ſponſalibus religioſiſſimus fuit. In cujus ſignum præferebatur far toſtum. quod ſacrifi-

ciis

ciis ſæpe adhibebatur. inde enim panis farreus prohibebatur ſceleratis. Indeque nefarios dictos fuiſſe, aſſerit Nonius. Et ait Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 3, priſcos legitima ſacraque matrimonia, Romana adpellatione, farreacea dixiſſe, à communione farris, quod Græci ζέαν vocant. Plinius tamen, lib. 18, cap. 8, far, quod à farina deducit, aliud eſſe vult quam ζέαν. Ex eo autem confarreandi modo, confarreari matrimoniũ, dicebant. Apul. lib. 10 Metam. *Talis mulieris matrimonium confarreaturus.* Inde etiam in veteri gloſſario, *Confarreatus*, dicitur συμβιώσεως χάριν ζευχθείς. Et, quæ hoc modo nubebant, ſtatim è patris poteſtate in viri manum tranſibant. Quod his verbis indicat Tacitus, libro 4: *Et quando exiret è patrio jure, qui in flaminium adſciſceretur, quæque in manum flaminis conveniret.* Sed hic modus confarreationis in deſuetudinem abiit. Tiberius enim Cæſar, apud Tacitum, lib. 4, de flamine diali, & in loco Servii Maluginenſis defuncti, legendo, ita diſſeruit: *Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres ſimul numerari: ex quibus unus legeretur vetuſto more: neque adeſſe, ut olim, eam copiam, omiſſa con-*

farreandi

farreandi assuetudine, aut inter paucos retenta. Pluresque ejus caussas adferebat; potissimum, penes incuriam virorum fœminarumque, accedere ipsius ceremoniæ difficultates, quæ consulto vitarentur. Et infra: *Sed lata lex, qua flaminica dialis, sacrorum caussa, in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum jure ageret.*

CAP. XXI.

De coëmtione.

QUOD ad alios modos attinet, scribit Cic. in Topicis: Uxoris duæ sunt formæ: una matrum familias; altera earum, quæ tantum usu uxores habentur. Matres familias, inquit Boetius, erant, quæ ducebantur per coemtionem: quæ vero usu, minime. Coemtio fiebat, cum sese in communicando, vel, si mavis, coemendo, invicem interrogabant: Vir, an sibi materfamilias esse vellet: ubi illa respondebat, velle: item mulier, an vir sibi paterfam. esse vellet; ille respondebat, velle. Itaque sic mulier viri conveniebat in manum: & vocabantur hæ nuptiæ per coemtionem: quod, ut Varro scriptum reliquit,

reliquit, (ejus verba Nonio referente, cap. de doct. ind.) nubens mulier tres ad virum asses ferebat; atque unum quidem, quem in manu tenebat, tamquam emendi caussa, marito dare solebat; alium, quem in pede habebat, in foco larium familiarium ponere; tertium in sacciperio, cum condidisset, resignare solebat: & ita dicebatur matrimonium per æs & libram contractum. Sed abs re non est, hic addere, coemtionem non in nuptiis tantum celebrari, sed in omnibus legis actionibus, in quibus mancipatio interveniebat: videlicet, ut, præter jus naturale, jus Quiritium accederet: ut cum Ulp. ait, quosdam præponi frumento coemendo; l. cuicumque, Inst. act. & Pomponius, venales novitios coemendo. l. si negocia, D. de negoc. gest. Symmachus, epist. 80, lib. 5: *Ad equorum coemtionem cum preciis commeabunt*. Theodosius, l. 2, C. de frum. urb. Const. *Auri statuta quantitas ad coemtionem frumenti*. Cic. in quadam Verrina: *Non modo non vendebant, sed etiam coemebant*. Horat. Od. 29, lib. 1:

Quin tu coemtos undique nobiles
Libros Panæti, Socraticā & domū, &c.

Et

Et postea, lib.2, Od. 3:

Cedes coemtis saltibus, & domo.

Cap. XXII.

De usu, ac legis miscellæ interpretatione.

Vsu uxor habebatur, cum mulier ita collocabatur viro, ut is nullum jus præter usum in eam haberet. Quemadmodum servus jure Quiritium domini non erat, sed tantum in ejus bonis, id est, in usu, si is neque mancipatus esset, neq; in jure cessus, neque ipso anno possessus, ut Theoph. tit. de libert. post Ulp. ti.2 de regul. interpretatur. Sic etiam, si nulla mancipatio in nuptiarum celebratione intervenisset, mulier sane jure Quiritium uxor non erat, nec materfamilias, sed tantum jure naturali uxor. Et ideo Boetius ait, eas quæ usu ducebantur, non fuisse matresfamilias. Nulla etenim in re jus Quiritium inerat, nisi fictitia venditio, quæ mancipatio dicebatur, accessisset. Aliter vero usus tantum in re haberi dicebatur. Cic. lib.7. epist. *Cujus, quando proprium te esse dicis, mancipio & nexu; meum autem, usu.* Et Lucretius, lib.3:

Vitaque mancipio nullis datur, omnibus usu.

Et

Et is, qui rem jure gentium tantum habebat, non proprie dominus dici poterat, sed possessor: & res ipsa, non dominium, sed usus vel possessio nuncupabatur. Ut quando ait Festus; *Possessiones adpellantur agri late patentes publici privatique, qui non mancipatione, sed usu, tenentur*. Quo pertinent & illa Iavoleni, l. quæstio, D. de verb. sig. *Quod ad nos non pertinet, aut non potest pertinere, hoc possessionem adpellamus. possessio igitur usus est. &c.* Loquitur ibi de fundis qui extra Italicum solum erant, & ideo mancipari non poterant. Sic etiam mulier in usu tantum esse dicebatur, si nulla mancipatio facta fuisset. Nō quod pellex esset, aut concubina, ut quidam voluerunt, ex l. Masurius, D. de verb. sign. Intererat enim, quo animo eam apud se vir haberet, uxoris, an concubinæ loco. Solo enim delectu concubina ab uxore separatur, inquit Paulus, lib. 2 sent. Et Ulpianus ait, concubinã sola animi destinatione æstimari: l. pen. D. de concub. cum testatione tamen, non uxoris, sed concubinæ loco esse: l. in concubinatum, eo tit. aliter enim uxor dicebatur; præsertim si esset ingenua mulier, & honestæ vitæ, pleno ac maritali

maritali honore dilecta: l. cum tabulis, §. quoniam, de his quib. ut indign. cum dignitate. l. item legato, §. parvi, de legat. 3. vicinis aut aliis ſcientibus eam liberorum procreandorum cauſſa domi habitam fuiſſe : l. ſi vicinis, C. de nuptiis, & ſine mendacio, l. Titiæ, de aur. & arg. legat. non conſortio ſororiæ adpellationis decolorata. l. eum qui, C. de Epiſcop. & Cler. Nam, ut Hieronymus ad Ruſticum monachum teſtis eſt, plerique ſub nominibus pietatis quærunt ſuſpecta conſortia, ac ficto matrum nomine erumpunt in licentiam maritalem. Ideo Papinianus inſpiciendum ait, an maritalis honor & adfectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ conjunctione conſiderata. l. donationes, De donat. Concubina igitur nunquam uſucapiebatur, uxor ſæpiſſime. illa pellex dicebatur, hæc uxor: in illis concubinatus, in his nuptiæ eſſe dicebantur. l. in liberæ, D. de rit. nupt. Itaque uxor, quæ uſu tantum habebatur, differebat ab ea quæ materfamilias erat, quod hæc in mariti poteſtatem & familiam tranſibat, eratque illi loco filiæ, hæc vero ad uſum & liberorum tantum quærendorum cauſſa ducebatur, ut

quando viduæ, cui maritus viduitatem indixerat, per legem Juliam Miſcellam, licebat nihilominus nubere, modo ſobolis tantum gratia ad ſecundas nuptias migrare ſe adfirmaret, & cautionem Mutianam præſtaret, non etiam coemtionem faceret. Hoc enim modo minus videbatur defunctus lædi, cum mulier nec confarreatione nec coemtione, in alterius familiam non tranſiens, bona, quæ tamquam ſua heres ab primo marito acceperat, in ſecundum non transferret, nec ſuis liberis ſpem ſuccedendi auferret. Atque hanc legis Miſcellæ veram exiſtimo interpretationem. Nam, ut prius dictum eſt, ſollemne quidem erat, in omnibus nuptiis adiicere, ſe liberorum quærendorũ cauſſa nuptias contrahere. Sed hoc in his nuptiis erat ſingulare, quando mulier uſu tantum ducebatur. ut adjecta particula, *tantum*, deſignaret, ſe non nubere ut eſſet ſecundo marito loco filiæ; ne videretur domum primi mariti in partes diſtrahere; quod Agrippinam in Liviæ ſecundo matrimonio metuiſſe ſcribit Tacitus libro 4. Quorſum enim hoc juſſiſſet lex Miſcella, cum idem fuiſſet ſi mulieri ſimpliciter nubere permiſiſſet?

Et

Et hoc modo quæ nupſerat, non tam firmo vinculo haberi dicebatur. Itaque Julius Cæſar, inquit Suetonius, paratam legem habebat, ut uxores liberorum quærendorum cauſſa, & quas, & quot ducere vellent, liceret. Et moris fuiſſe refert Strab. lib. 11, Romanos uxores ſuas aliis viris elocare, cum duo treſve filios ex eis ſuſcepiſſent. Cujus rei vulgatiſſimum eſt Catonis minoris exemplum (quod male vulgo intelligi ſuſpicor) à Plutarcho relatum. Non enim, ut adultera eſſet, ſed ut uxor haberetur, Martiam deſpondit Hortenſio Philippus pater, præſente Catone, & ſponſalia comprobante. Ideo tamen hoc improbatum eſt à Chriſtianis, quod vivente marito non poſſit uxor alteri nubere. Auguſt. lib. de bon. conjug. & Saluſt. lib. 8. de judic. dei. De hoc genere uxorum mihi videor non abſurde hunc locum interpretari. Ac de Romanorum connubio verecundius judicandum exiſtimo, quam à pleriſque audio, Strabonis, Appiani, & Plutarchi auctoritate, fieri. Athenienſes hujuſmodi uxoribus utebantur, cum, ut ait Laert. in Socrate, licebat eis γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας. Hanc enim

Philostr. in Sclopiano ἡμίγαμον καὶ κατὰ νόμους nuncupat. De utraque, Socratis & Catonis, uxore sic meminit Tertullianus in Apologet. *Ex illa, credo, majorum & sapientissimorum disciplina Græci & Romani Catonis; qui uxores suas amicis concedebant, quas in matrimonium duxerant liberorum caussa.* Sed plerumque eodem modo, quo servus, qui in bonis tantum erat, si per annum possessus esset, in dominio esse dicebatur; sic mulier, quæ usu tantum habebatur, materfamilias fiebat, si, usu illo per annum sine usurpatione continuato, usucapta esset. quod & in omnibus possessionibus, quæ usu tenebantur, eveniebat, in quorum adquisitione nullus nexus intervenerat. Nam, ut cum Horatio juris nostri regulas complectar, lib. 2, epist. 2,

Si proprium est quod quis libra mercatur & ære, (*usus.*
Quædam, si credis, consultis mancipat

Illoque usu in manum convenire dicebatur, materque familias fiebat, nimirum usucapta. Cic. pro Flacco: *In manum*, inquit, *convenerat. Nunc audio. Sed quæro, utrum usu, an coemtione.* Valdeque mihi suspectus est locus Servii, qui nuper ex libro manuscripto prodiit, qui

ubi nuptiæ fieri dicuntur usu, si mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset. Nam & ante annum uxor & nuptiæ fuerant. Sed uxor fiebat usu materfamilias, si mulier anno uno cum viro fuisset tamquam usucapta. Quod si usus ille ab uxore intra annum trinoctio interrumperetur, illa usucapi non poterat. Eratque hac de re lex 12 tab. lata, quam refert Agellius, lib. 3, cap. 2, ut mulier, quæ sui juris esset, si annum unum apud virum matrimonii caussa fuisset, ni trinoctium usurpatum isset, pro usu capta haberetur.

Cap. XXIII.

An uxor sit in potestate mariti.

Est autem exagitanda quæstio, an uxor sit in potestate mariti. Et non erit inconveniens, hic conscribere verba Philonis, lib. 2. alog. de Adamo, qui, uxorem accusans, dicebat, *Mulier, quam mecum esse concessisti*; non, *quam mihi dedisti.* Εὖ τὸ μὴ φάναι, Ἡ γυνὴ ἣν ἔδωκας ἐμοὶ, ἀλλὰ, μετ᾽ ἐμοῦ. οὐ γὰρ ἐμοὶ, ὡς κτῆμα, τὴν αἴσθησιν ἔδωκας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀφῆκας ἄνετον καὶ ἐλευθέραν. Constat tamen, receptæ reverentiæ esse, quemadmodum ait

 Ulpia-

Ulpianus, si mulier viro subsit. l. alia, D. solut. matri. Mart. lib. 8:

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito;
Non aliter fiunt fœmina virque pares.

Eleganter itaque Plaut. in Sticho: *Pudicitia est, pater, eos magnificare, qui nos socias sumserunt sibi.* Et Sophocles, in Antigone:

Ἀλλ᾽ ἐννοεῖν χρὴ τοῦτο μὲν, γυναῖχ᾽ ὅτι
Ἔφυμεν ὡς πρὸς ἄνδρας οὐ μαχουμένα,
Ἔπειτα δ᾽ οὕνεκ᾽ ἀρχόμεσθ᾽ ἐκ κρεισσόνων.

Quam ob caussam Medea Euripidis sic conquerebatur:

Πάντων δ᾽ ὅσ᾽ ἐστ᾽ ἔμψυχα, καὶ γνώμην ἔχει,
Γυναῖκές ἐσμεν, ἀθλιώτατον φυτὸν,
Ἃς πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ
Πόσιν πρίασθαι, δεσπότην τε σώματος λαβεῖν.

Quod Latine sic expressit Ambrosius, in exhortatione ad virgines: *Quoniam,* inquit, *quæ nupserit, ad servitutem pecunia sua venditur. Meliori conditione mancipia, quam conjugia, comparantur. in illis meritum servitutis emitur, in istis precium ad servitutem additur.* Apud Romanos tamen aliter. Et quidem de confarreati matrimonii jure hactenus dictum sit. De duobus vero reliquis hæc erat differentia. Nam, si uxor esset tantum usu ducta; omnes consentiunt, non

fuisse

fuisse in dominio mariti: si vero coemtione; ajunt, fuisse in dominio viri, quia in ejus manum convenit. Quid ergo? Si mancipatione jus dominii sibi adquirebat maritus, cur non etiam mulieri idem jus erat in virum, quem eadem mancipatione sibi patrē fam. coemebat? cui in limine domus dicere solebat, *Si tu Caius, ego Caia*; id est, si tu dominus, ego domina. Si ideo putamus uxores viros suos adpellasse dominos, quod hæ in eorum dominio essent, ut videtur asseruisse Servius, lib. 4 Æneid., & plerisque in jure locis confirmatur, l. eaque, D. de donat. int. vir. & uxor. l. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. 2: cur non idem conjicimus de marito, quem videmus etiam aliquando uxorē suam dominam adpellasse? l. uxorem, D. de legat. 2. l. Titia, §. marito, D. de ann. leg. l. final. §. uxori, D. de aur. & argent. leg. cum & ipsemet Virgilius, lib. 6 Æneidos, dicat,

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Catullus: *Ac domum dominam voca.* Salvianus, lib. 7, habuisse ait Romæ matresfamilias jus suum, & dominarum honorem potestatemque habuisse. Ve-

rum est; habuerunt quidem multæ integrum jus dominii; sed nulla fertur impollutum jus matrimonii. Quid etiã voluit Verrius Flaccus, juris Pontificii peritissimus, quem Macrobius, lib. 1 Sat. cap.16, refert dixisse, mulierem postera die nuptiarum libertatem auspicari uxoriam, & ad hanc rem sacra celebrare? Hoc Servius, lib. 6 Æneid., ait Græcorum more fieri, qui uxorẽ *δέσποιναν* dicunt. Epictetus vero mitiori vocàbulo *κυρίαν* dicit adpellari mulierem quæ duodecim annos adepta erat. Aristotel.lib. 2 Rhetor.cap.24: Οἷον ὅτι δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην. αἵρεσις γὰρ αὐτῇ ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ μέχρι τούτου κύριος. Hanc historiam accurate narrat Euripid. in Iphigen. Aulide. Catullus:

> *Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.*

Rectius tamen dicemus, mulierem, quæ propter sexus imbecillitatem antiquitus erat in perpetua tutela, (ideo quod coemtione recedebat à tutoris potestate) in viri potestatem recedere, & ei esse loco filiæ, auctore Boetio; qui ideo asserit, priorem statum mutari, & esse capite

capite deminutam. Cujus etiam juris testimonium exstat apud Ulpianum, tit. 21. regul. Sic enim scriptum est: *Minima capitis deminutio est, per quam, libertate & civitate salva, status dumtaxat hominis servatur. quod fit adoptione & in manum conventione.* Non tamen ea erat potestas qualis apud Barbaros, inquit Sparti. in Carac. apud quos fœminæ & servi eodem gradu habentur. Neque enim in eam maritus jus vitæ & necis habebat; quamvis ex prisco instituto referat Cornelius Tacitus, lib. 13, Pomponiam Græcinam, superstitionis externæ ream, Plautii mariti judicio permissam, ut coram propinquis de capite famaque conjugis cognosceret. Cujus veteris instituti his verbis meminit Dionys. Halicar. in Romulo: Ἁμαρτάνουσα δέ τι, δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. Ταῦτα δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον. Idque perspicuum est indicare voluisse Valerium, de Sacello deæ Viriplacæ scribentem, lib. 2, cap. 1. Non tamen habebat jus vitæ & necis maritus, sed nihilominus dominus dicebatur. Cicero, lib. 4 de Rep. *Nec vero mulieribus præfectus reponatur, qui apud Græcos creari solet; sed*

sit censor, qui viros doceat moderari uxoribus. Nonius: *Nec enim semper dominii vocabulum ad eam rem, quæ pleno jure ad nos pertinet, refertur. at etiam domini adpellantur qui cuicumque rei quomodocumque præsunt, ut & δεσπότην & κύριον significet.* Inter quæ nomina hanc differentiam refert Philo Judæus, lib. Τίς ὁ τῶν θείων κλῆρος; Καί· Τί τὸ, Συνώνυμα ταῦτα λέγεται, κύριος καὶ δεσπότης; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ὑποκείμενον ἓν καὶ ταὐτόν ἐστιν, ἐπινοίαις αἱ κλήσεις διαφέρουσι. κύριος μὲν γὰρ παρὰ τὸ κῦρος, ὃ δὴ βέβαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατ' ἐναντιότητα ἀβεβαίου καὶ ἀκύρου· δεσπότης δὲ, παρὰ τὸν δεσμὸν, ἀφ' οὗ δ', ὡς οἶμαι, ὥστε τὸν δεσπότην κύριον εἶναι. Maritus itaque decentiori ac mitiori vocabulo κύριος adpellabitur, quam δεσπότης. Sane enim, ut est in Livio à Valerio dictum, *Et vos in manu & tutela, non in servitio, debetis habere eas, & malle patres vos, & viros, quam dominos, dici.* Bruti verba, ex libro de Officiis, citat Priscianus, lib. 6. quæ sunt hujusmodi: *Itaque patres familiæ domini sumus.* Seneca, epist. 47: *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis, detraxerint, dominum patremfamilias adpellaverint, servos (quod*

etiam in mimis adhuc durat) familiares. De qua differentia amplissime disputat Lactantius, lib. 4. div. Inst. Atque, ut est in prædicto Servii loco manuscripto, lib.4 Æneid., mulier sustinet conditionem liberæ servitutis, quod videlicet tantum jure Quiritium in dominio mariti esset, jure vero gentium dominium nō transferebatur; & sic (ut utar Theophili supra dicta distinctione) non erat maritus pleno jure dominus, sed tantum jure Quiritium. Quemadmodum enim prius dictum est, hæc mancipatio eo tantum interveniebat, ut esset matrimonium jure Quiritium contractum, atque ideo stabilior & sanctior societas. tam enim vir in mulieris, quam mulier in viri manum convenerat. sed receptæ reverentiæ est, mulierem esse in viri potestate, aut ejus in cujus esset potestate maritus, ut docet Agellius, lib.18. nam, ut ait Festus, ea quæ in manum viri convenerat, materfamilias non erat proprie, ante quam maritus sui juris factus fuisset.

CAP. XXIV.

An coemtione filia è patris potestate sit emancipata.

SED quæritur, an hoc modo filia patris potestate soluta esset, si illa, antequam nupsisset, in potestate patris erat. Et sane Labeo asserit, uxorem in mariti familiam transgredi; ut tradit Agellius, lib.13, cap.10. Et Ulpianus scribit, viri & uxoris commixtam familiam esse, & unam domum; l.1. §. si vir, D. ad Senatusc. Syllan. Et Quinctil., declam. 239, ait: Ut virgo pertinebat ad patrem, ita nupta pertinet ad maritum. Sed hoc primum obiicio: Cur non idem jus putatur in uxore quæ usu tantum habetur, cum hi auctores indefinite de omnibus uxoribus mentionem faciant? Tum etiam mirum est, quid sibi velint apud Plautum filiæ Antiphonis. quarum altera in Sticho ita sororem alloquitur: *Neque est cur nunc studeam has nuptias mutarier. Verum postremo in patris potestate est situm. faciendum id nobis quod parentes imperant.* Et postea: *Pati nos oportet quod ille faciat cujus potestas plus potest.* Eas enim in manum virorum coem-

coemtione convenisse, hæc verba statim subjecta argumento sunt: *Numquam enim nimis curare possunt parentes filiæ, cum æquius est, nos potiorem habere te, postea viros nostros, quibus voluisti nos esse matresfamilias.* Deinde, nullo auctore, qui quidem extet, aut saltem in publicum exierit, potest aliquis probare, patriam potestatem matrimonio solvi: cũ etiam Hermogenianus, l. 2. D. de liber. exh., det viro interdictum de uxore deducenda & exhibenda, non etiam dominium, quod patris esse fatetur; & infinitis auctoritatibus probari possit, mulierem, quæ alteri nupsit, esse in potestate patris: l. 1, C. de bon. quæ liber. l. 4, C. solut. matrimon. ita ut eam occidere possit, si in adulterio deprehenderit: l. patris, D. ad l. Jul. de adult. modo moderata esset ea patris potestas, ne, inquit Ulp., bene concordantia matrimonia jure potestatis turbentur. l. 1. D. de lib. exhib. quod constitutum fuisse à Numa, refert Dionys. Halicar. lib. 2. His, dum ab alio meliora adferentur, responderi posse puto, raro nuptias fuisse coemtione contractas; & ideo jurisconsultos, generaliter de uxoribus respondentes, ad eas tantum prospexisse, quæ

quæ jure gentium, id eſt, uſu tantum, erant uxores. Quod videtur notatum à Tacito, l. 4 Ann. dicente, Flammicam dialem ſacrorum cauſſa in poteſtate viri tantum fuiſſe, cætera promiſcuo fœminarum jure agere. Cum & verum ſit, pleraque juriſconſultorum reſponſa, aliquid ſæpe addendo, ſæpe etiam detrahendo, Tribonianum ſuo tempori adcommodaſſe. Nam & illo fragmento, nuper à doctiſſimo P. Pithœo edito ſub titulo De adulteriis, apparet, diſtinctius Papinianum & Paulum reſpondiſſe, occidendi facultatem legem patri tribuiſſe, eam, quam in poteſtate haberet, & eam, quæ eo auctore in manum convenerat. Qua diſtinctione plane conſtat, eam, quæ patre auctore in manum viri convenerat, non fuiſſe in patris poteſtate. Quod vero ad Plauti verba pertinet, longa virorum abſentia, qui triennio jam aberant, divortii legitimā cauſſam præſtitiſſe videbatur. Et ſane veriſimile eſt, ante Conſtantinum non quadriennium mulieres expectaſſe. l. vel ſenectutem, D. de donat. int. vir. & ux. & l. ult. C. de divort. At quid moror? Non eſt tanta comicis fides habenda, ut eos putemus juris civilis regulas ἀκριβῶς

βῶς observasse. Sed ad rem. Fieri non poterat, ut, quæ per æs & libram in viri manum patris consensu convenerat, in ejus esset potestate. Consequeretur enim, ut una eademque mulier esset materf. & filiafamilias: & ita fieret, ut esset duarum familiarum mulier: quod juris regulis adversari nemo dubitat. §. at hi, Inst. de hered. quæ ab intest.

CAP. XXV.

De communione Sacrorum inter virum & uxorem.

VIR & uxor divini & humani juris communicationē habere dicebantur. l. 1, D. de rit. nupt. l. adversus, C. de crim. expil. hered. Ob eamque caussam tradi annulos & claves uxoribus, sollemne fuisse, superius dictum est, & igni & aqua illam accipere. Communicatio sacrorum, inquam, non quidem publicorum, sed privatorum erat, quæ, ut ait Festus, pro singulis familiis gentibusque fiebant. quæ jura (inquit Cicero, lib. 2 de leg.) pontificum auctoritatem consecuta sunt, ut ne morte patrisf. sacrorum memoria occideret, & iis essent ea adjuncta, ad quos ejusdem morte

morte pecunia venerit. Itaque, ait, non tantum heredes ſacris adſtringi, ſed & legatarios, qui tantumdem caperent, quantum omnes heredes, aut iis deficientibus omnes quicumque ex bonis defuncti locupletiores erant. Juriſconſultos vero inveniſſe rationem, cur pecunia ſacrorū moleſtia liberaretur. Primo, ſi is, cui tantum legatum erat quantum uni ex heredibus, minus centum cepiſſet quam legatum erat. Secundo, ſi ſtipularetur is, cui teſtamento relictum erat, id ipſum quod relictum eſt, ut non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione deberetur. Et hunc modum putarem Ciceronem intellexiſſe in oratione pro Muræna; cum ait, juriſconſultorum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſſa, repertos fuiſſe. Nam antiquiori juriſprudentia, cum teſtamentum per æs & libram fiebat, is tantum heres erat, qui familiæ emtor adhibebatur, ut teſtatur Theophilus Inſtit. de teſt. Et dicebatur heres teſtamenti per æs & libram à Cicerone eodem loco, licet ſæpiſſime id fieret νόμου χάριν, vel dicis cauſſa: cum plerumque nihil aut parum apud eum de bonis defuncti remaneret. ceteris enim, quod

quod relinquebatur, non inſtituendi, ſed aut dandi, aut legandi modo, relinquebatur. Ait enim Ulpianus, titul. 20 reg., his teſtamentis duas res tantum agi, familiæ mancipationem, & nuncupationem: nuncupationẽ vero in hunc modum fieri; *Ita hæc, uti in his tabulis cæriſve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor; vos Quirites teſtimonium præbitote.* Itaque quod Plutarchus de ſera numinis vindicta ait: Ῥωμαῖοι, ὅταν διαθήκας γράφωσιν, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσιν κληρονόμους, ἕτεροι δὲ πωλοῦσιν τὰς οὐσίας· aut ex media juriſprudentia intelligendum eſt, quam explicat Theophilus, aut diverſa teſtamentorum genera notat: quandoq; enim hæredes inſtituebant, quandoque vero tantum familiæ emtores: aut etiam improprie κληρονόμους adpellavit, etiam eos, ad quos morte alicujus pecunia jure pervenerat, licet legata eſſet. Teſtator itaq;, cum nollet, eum, ad quẽ ejus pecunia perveniebat, ſacris alligari; capularẽ ſenẽ, id eſt, inquit Servius, Æneid. 6., qui capulo eſt vicinus, & proximus morti, hominẽ nihili capite cenſum, nedũ proletarium, ſed nullius ob ætatem ſenilem ſpei, adhibebat familiæ emtorem, à quo is, cui relicta pecunia erat, poſt teſtato-

ris

ris mortem ſtipularetur, ut hæc pecunia non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione, deberetur. Nam, nec reſtituta hereditate jura ſepulcrorum apud heredem remanſiſſe, Paulus refert. l. quia perinde. ad SC. Tertull. Sunt enim hæc jura in heredibus perpetua: adeo ut, ſi ab eo bona tanquam indigno auferantur, tamen jura ſepulcrorum retineret: l. ſi quis fuit, de Relig. excepto crimine perduellionis. l. 1. §. interdum, de ſuis & legit. Et ita fiebat, ut, herede illo ſene coemtiali mortuo, etiam ſacra interirent. Qua de cauſſa, qui viliſſimæ conditionis erant, uſurpata loquendi formula dicebãtur ſenes coẽtionales. Plaut. in Bacch. *Nunc Priamo noſtro, ſi eſt quis emtor, coemtionalem ſenem vendam ego, venalem quem habeo.* Et quia fortaſſe illi ocioſi & inertiæ dediti ſolebant in illo adſtare lapide, ubi res mancipi venire ſolebant, ſi forte quem invenirent, cui nomen ſuum adcommodarent; quaſi in proverbium abiit, ut diceretur, inter ſenes coemtionales mancipationem fieri. ut Curius ad Ciceronem: *Quod quidem ſi inter ſenes coemtionales venale proſcripſerit, egerit non multum.* Conſules etiam Scaptium plebeium coemtionalem

lem ſenem, ad contumeliæ notam adpellaſſe, Livius, ut eſt nuper reſtitutus, indicat, lib.3. licet & in prædictis locis, bona venia virorum doctorum dixerim, non male fortaſſis *ſenes comitiales* legeretur. quales ſunt illi de quibus ſic Plautus in Pœnulo: *Non potuiſti adducere homines magis ad hanc rem idoneos. Nam iſtorum nullus nefaſtu'ſt. Comitiales ſunt meri. Ibi habitant, ibi eos conſpicias, quam pretorem, ſæpius.* Quemadmodum itaque, qui adoptabatur, particeps ſacrorum & bonorum fiebat: ſic etiam mulier, in familiam mariti tranſiens, fiebat ſacrorum particeps. Quod à Romulo inſtitutum fuiſſe, his verbis teſtatur Dionyſ. Hal. lib. 2: Γυναῖκα γαμετὴν κατὰ γάμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι, χρημάτων τε, καὶ ἱερῶν.

Cap. XXVI.

De communione bonorum inter virum & uxorem.

Sed humani juris communicatio nõ facile perſpicua eſt; cum mulier ſeparata à marito bona haberet, quæ rei uxoriæ nomine continebantur; cum plerumque non omnia, ſed ea tantum, quæ

doti

doti dicta erant, ad maritum transirent, cetera essent παράφερνα, quorum ne quidem administrationem haberet maritus; l. hac lege, C. de pact. con. cum quæ debebantur mulieri, maritus exigere non posset; l. cum maritum, C. de solut. earum etiam rerum, quæ dotis nomine præstabantur, maritus plenum dominium non haberet, sed ea in bonis ejus tantum esse dicerentur, l. quamvis, C. de jur. dot. in dominio vero mulieris; l. in reb. eod. titul. cum etiam suos homines familiamque domesticam haberet mulier. l. sed si vir, 31. infra de donat. int. vir. & uxor. Denique, quare mulier dicebat bona sua in dotem viro, si ad eum solo matrimonii jure transirent? Solet sic distingui. Aut coemtione, aut farre ducta est mulier; & tunc, teste Cicerone, in Topicis, omnia quæ mulieris fuerant, viri fiebant dotis nomine. Adluditque ad hoc jus Lucianus in dialogo, qui Ῥητόρων διδάσκαλος inscribitur, his herbis: Πρόσει δὲ σὺ, ὁ ἐραστὴς, ἐπιθυμῶν δηλαδὴ ὅτι τάχιστα γενέσθαι ἐπὶ τῶν ἄκρας, ὡς γαμήσειας τε αὐτὴν, ἀνελθὼν, καὶ ἵνα καὶ πάντα ἐκεῖνα ἔχοις, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, τοὺς ἐπαίνους. νόμῳ γὰρ ἅπαντα γίγνεται τοῦ γεγαμηκότος. Macarius, homil. 32: Ὥσ-

περ γὰρ γυνὴ, μεμνηστευμένη ἀνδρὶ, πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς καὶ ὅλην τὴν προῖκα ἀποφέρει, ἐκ πολλῆς ἀγάπης εἰς τὰς χεῖρας ῥίψασα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τοῦτο λέγει, Ἐμὸν οὐδὲν ἔχω, τὰ ἐμὰ ὑπάρχοντα σά ἐστι, καὶ ἡ προὶξ σή ἐστι, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, σόν ἐστιν· οὕτω &c. Cic. lib. I. Offic. Prima ſocietas in ipſo conjugio eſt; proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Aut erat uſu tantum ducta: & tunc eorum fiebat tantum dominus bonitarius maritus, quæ doti dicta erant: ceterorum minime: nec rerum quidem uxoris uſum habebat, niſi promiſcuus eſſet uſus, veluti habitationis cauſſa; l. ſi mulieri. D. quemadmod. uſusfruct. amitt. ne ei carendum matrimonio aliter foret; l. 4, D. de uſu & habit. l. ſed neque, eod. titul. ut & ceterarum rerum, quarum uſus promiſcuus eſſe debet. l. ceterarum, eod. tit. Columell. lib. 12. Nihil conſpiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus aut fœmina proprium eſſe diceret, ſed in commune conſecrabatur ab utroque, ut cum forenſibus negociis matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. At ſi non eſſet promiſcuus uſus, nulla fit communicatio marito. l. Lucius Titius, §. filiam, D. ad Senat.

Senat. Trebell. Materfamilias itaque sola, non etiam uxor simplex, erat humani juris particeps. Sane enim huic legi, quæ à Romulo lata est, de hujusmodi societate additum est, cum fuit in duodecim tabulas relata, si in manum viri convenisset, ut refert Dionys. Halicarn. lib. 2. At, num ea societas leonina dicetur, quæ maritum, coemtione facta, non etiam mulierem, dominam facit? Ego vero, etiam mulierem dominam bonorum mariti fuisse, dico. Ait enim Macrobius, lib. 1 Saturn. cap. 15, ex Verrio Flacco, postera die nuptiarum mulierem dominium rerum mariti incipere adipisci. Et existimavit Plutarchus, libro de præceptis connubialibus, ideo donationes inter virum & uxorem prohibitas fuisse à Romanis, quod omnia communia judicarent: ob eamque caussam annulos & claves domus ab initio tradi, ex supradictis notum est. Sed in eo hæc erat differentia, quod maritus tamquam pater administrationem habebat: mulier vero, quæ loco filiæ erat, non nisi κατὰ ἐλπίδα dominium adipiscebatur; ut post mortem viri in ejus familia jus bonorum haberet, & in sui heredis locum veniret. ut asserit Agellius lib. 18, cap. 6.

Quod

Quod Paulus, in l.1, D. rer. amotar. ſic notat, quia ſocietas vitæ quodammodo dominam eam faceret. ideo furtum tantum facere, ſicuti filia patri faciat. quia, inquit Caius, lib.3 Inſt. marito filiæ, filio vero ſororis loco erat. & eſt illis in conſanguineorum numero. adgnaſcitur enim heres ſuus, in manum conveniendo, ut ait Ulp. tit. 22 & 23 reg. ita ut in illis evidentius appareat continuatio dominii. l. in ſuis, D. de lib. & poſt. Et id eleganter ex Romulo retulit Dion. Hal. Σωφρονοῦσα μὲν γὰρ, καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνὴ, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅνπερ καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρὸς, εἰ ἄπαις τε καὶ περὶ μηδενὸς διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων. εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη. Sic è contrario, ſi prior decederet mulier, habebat maritus tanquam pater jus ſucceſſionis. quemadmodum innuit Cicero pro Flacco: argumento ſumto à contrario ſenſu: cum ait, jure Flaccum hereditatem Valeriæ petere, quamvis in manum Sextilii conveniſſet; quia ea conventio & dotis dictio ſine ejus, qui tutor erat, auctoritate facta erat. Itaque

non

non est Boëthius reprehendendus, cum asserit, uxore, quæ in manum viri convenerat, defuncta, bona ad virum pertinere. Verum est tamen, successu temporis patres sibi cavisse, ac filias spondendo contraxisse fiduciam, §. ult. Inst. de leg. agn. success. ut, si sine liberis eæ morerentur, ad eos rediret hereditas, l. 3, C. Th. de leg. hered. aliter enim maritus erat heres, ut notat Servius, lib. 7 Æneid. ad hæc verba:

Externusque in regnum quæritur heres. *De Iure*, inquit, *traxit, ut non generum, sed heredem diceret. nam per coëmtionem facto matrimonio sibi invicẽ succedebant.* Sed non puto, ex l. nulla, D. de suis & legit. induci posse, posteriori jurisprudentia hoc jus successionis mutatum fuisse; imo, successiones, quæ ex S. C. Tertulliano & Orficiano deferebantur, ad eas tantum, quæ usu ductæ erant, pertinuisse, existimo.

CAPUT XXVII.

Qualis erat cõmunio cum uxore usu ducta.

QUodsi usu tantum esset ducta uxor, nullam fuisse inter eos societatem, verisimile est, nisi in quantum inter eos conven-

conventum erat. Itaque mulier doti dicebat, vel omnia sua bona, vel eorum tantum partem, prout libitum erat: l. nulla lege, C. de jur. dot. l. mulier bona, D. eod. tit. Dotis vero hæc erat natura qualis pacto conventa esset. Pacta enim dotalia, quæ dotis conditionem deteriorem non reddunt, servanda constituerunt. l. 1. D. de pact. dot. Quodsi pacto nihil conventum fuisset, jura dotium constituta erant. Quæ, ut in pauca conferam, talia erant, ut nimirum dos proprium patrimonium sit uxoris, l. 3. §. ego etiam, D. de minorib. & ea dote maritus utatur ad onera matrimonii sustinenda. Aliter enim, dote non præstita, inter virum & uxorem de alimentis pactio fiebat. l. fin. D. de in rem vers. l. creditor, §. si inter, D. mandat. idque constante matrimonio. Quamvis enim dotis caussa perpetua esset, & cum voto ejus, qui dabat, ita contraheretur, ut semper apud maritum esset; l. 1, D. de jur. dot. tamen, ut ait Cic. in Topicis, maritus ea bona dotis nomine, id est, in bonis suis ea, tantum habebat. l. quamvis, D. de jur. dot. Nam licet dos à veteribus inter donationum species adnumeretur; l. ult. C. de donat. tamen ve-

rius est, esse contractum. l. contractus, D. de regul. jur. Et ideo servum dotalem heredem institutum potest quidem maritus jubere ut is vel adeat vel repudiet, modo nihil deminuat ex dote: eaque in re consultum erat uxorem coram testibus interrogari. l. servus dotalis, sol. matrim. Soluto itaque matrimonio intererat, an mulier esset sui juris, an in patris potestate, si divortio solveretur matrimonium: quia mulier, nisi caussam divortio præbuisset, ea, quæ sui juris erat, repetebat dotem, sive adventitia esset dos, sive profectitia. Ulp. tit. 6 regul. l. qui hominem, §. si gener, D. de solut. l. si alienam, C. solut. matrim. Si vero in patris esset potestate, pater agere poterat, adjuncta tamen filiæ persona. l. 2, 3, & 4, D. sol. matr. Idemque jus erat, si morte mariti dissolveretur matrimonium. l. ult. C. de jur. dot. l. ult. C. solut. matr. Si vero uxor prior mortua fuisset, nihil intererat, an filiaf. uxor, an sui juris decessisset. Quamvis aliter posset colligi ex rescripto Alexandri imp. in l. 4, C. solut. matr. Sed differentia erat, an esset dos profectitia, an adventitia. Profectitia ad patrem redibat, vel ad ejus heredes:

l. 4,

l. 4, C. de fal. ca. adject. quintis in ſingulos filios in infinitum penes virum relictis. Ulp.tit.6. Poſteriori tamen jure aliter liberis proſpectum fuiſſe, conſtat ex l. unica, §. accedit, C. de rei uxor. act. Dos vero adventitia ſemper, inquit prædicto titul. Ulp., apud maritum remanebat, niſi is, qui eam dederat, ſtipulatus fuiſſet eã ſibi reddi. l. mortis cauſſa, §. ſed & dos, D. de donat. mort. cauſ. Liberis tamen deinde etiam aliter proſpectum eſt. C. de bon. quæ lib.

Cap. XXVIII.

Quis uxoris uſurariæ tutor eſſet.

Sed cum mulier ſui juris in perpetua tutela eſſet, dubitatur quis ei mulieri uſu ductæ tutor eſſet, an extraneus, an maritus. Loquimur de ceſſicio tutore. Nam de pupillæ tutore, quæ nubere non poterat, nulla poteſt eſſe dubitatio. Et, cum ille ceſſicus tutor idem ac curator eſſet, maritum non fuiſſe, veriſimile eſt, cum curator eſſe non poſſet. l.2, C. qui dari tutor. l. virum, D. de curat. fur. l. 4, C. de excuſat. tut. Sed & nec mariti pater, ne labem pudoris contrahat. l. licet, C. de excuſ. tut. Nam & Ulp. tit.12 re-

gul. ait ex l. Julia de maritandis ordinibus, ei mulieri, quam ex hac lege nubere oportet, tutorem dari, si legitimum tutorem non habeat ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. Sed & non tantum ad dotem dandam nupturæ, verum etiam ei quoque quæ jam nupta est: sed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest. l. non tantum, de tut. & curat. dat. Et hic dicebatur specialis curator, l. mulier, C. de jur. dot. ut & in l. sive generali, D. de jur. dot. Immo & furiosæ uxori non maritus, sed alter datur. l. si cum dotem, §. sin autem, sol. matrim. l. 2, C. si sæp. in integr. Et tutor ejus, quæ nupsit, admonetur, ut ei curatorem petat, quo maturius possit rationem reddere administrationis. l. admone, C. qui pet. tut. vel curat. At posset obiici his verbis Ulpiani, tutorem dari ad dotis constitutionem, ne maritus in rem suam auctoritatem præberet, non etiam ad cetera bona administranda, cum nupserit. quo fit, ut, cum mulier sui juris sine tutore esse non posset, maritus videatur ei tutoris, vel, posterioribus temporibus curatoris loco fuisse: cum etiam Iust. in §. ult. Inst. de ex-
cusat.

cusat. tut. dicat, maritum, uxori suæ curatorem datum, uoe xspesarsscie, licet immisceat. Ego puto, tutorem quidem cessicum, sive curatorem, maritum non fuisse; nihilominus tamen res uxoris administrasse, nisi aliter convenisset. Quod significare mihi videntur hęc verba Justiniani, *Licet se immisceat*: cum præsertim, qui tutor erat cessicus, sive curator, non negocia gerere, sed auctoritatem tantum mulieri jam adultæ prę-stare debeat. Cic. in Top. *Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore auctore solvas: ita, quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte possis eodem modo solvere.* Quibus verbis constat, longe alia ratione mulierem esse in tutoris potestate quam pupillum; ut ait Ulp. tit. 11. *Hi*, inquit Cicero, pro Mur. *invenerunt genera tutorum, qui potestate mulierum continerentur.* Et sane, nisi in rebus, quæ παράφερνα dicebantur, tutoris nulla poterat esse auctoritas. At hæc vel viro sic dabantur, ut ejus essent quamdiu matrimonium duraret; vel horum custodia per libellum ei tradebatur, ut uxor ad sustentationem sui, quasique peculium, eo uteretur. l. si ego Seiæ, D. de jur. dot. l. 3, C. ne ux. pro

mar. Quo casu etsi prohibente muliere nullum sit jus marito in his se immiscere; l. hac lege, C. de pact. conn. tamen verisimile est, non prohibente administrasse, l. ult. C. de pact. conv. l. maritus, C. de procurat. l. pen. D. ad l. Falci. aut saltem auctoritatem administranti mulieri præstitisse. Itaque videmus, apud maritum duplicis juris peculium plerumque fuisse. Ut puta, si servus est dotalis, potest habere peculium, quod ad virum respicit, & quod ad mulierem. l. hinc quæritur, De pecul. Et hoc eo cautius observandum erat, ne, si quid ad eam ex hujusmodi contractibus inscio marito pervenisset, turpis quæstus æstimaretur. l. Quinctus Mutius, D. de donat. int. vir. & uxor. Quod est eleganter à Plauto dictũ in Casina; his verbis:

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partum, ei haud commodi est,
Quin viro aut substrabat, aut stupro invenerit.

Et est quod Dion. Hal. in procemio Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων πραγματείας ait. Ἐν οἰκείαις ἡ μὲν ἐλευθέρα καὶ σώφρων γαμετὴ κάθηται, μηδενὸς οὖσα τῶν αὐτῆς κυρία. ἑτέρα δέ τις ἄφρων, ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ βίου παροῦσα, πάσης

πάσης ἀξιοῖ τῆς ἐσίας ἄρχειν. Et tamen apertissimi juris est, uxorem, inscio marito, & donare, & hypothecam constituere potuisse. l. velles, C. de revoc. don. l. si uxor, C. de pign.

Cap. XXIX.

De sacrificiis nuptialibus.

NE quid vero eorum, quæ ad ritus nuptiales pertinent, prætermisisse conqueri quis possit, pauca hic addere operæprecium visum est, quæ ad jus nostrum minus pertinere videntur; quæ si etiam eruditioni, judicio ac doctrinæ B. Brissonii omnes accepta referant, nõ invidebo. Nam & in istis, ut in ceteris, si quæ sunt à nobis fortassis superaddita, manum lucemque præbuisse profiteor. Sponsa igitur domum viri ingressa, tota dies nuptiarũ in sacrificiis, conviviis & saltationibus transigebatur. Quapropter ea die vir, & ea quæ nubebat, in jus vocari non poterat, l. 2. D. de in jus voc. Debebant enim hac die litibus ac molestiis supersedere. Sacrificia autem silentio prætermittenda nõ sunt. Haud enim aliter faustum felixque matrimonium putabant Romani, nisi more sol-

ſollemni antea libaſſent. Sed, quia multa ſunt & varia, præcipua ſi enumeraverimus, huic nos operi ſatisfeciſſe, exiſtimabimus. Primum itaque, teſte Varr. lib. 2 De re ruſtica, porca immolabatur, quaſi eo ſacrificio, diis teſtibus, fœdus matrimonii bene ceſſurum, & inviolabile futurum, promitterent conjuges. Nam & mulieres, inquit Varro, maxime nutrices, naturã, qua fœminæ ſunt, in virginibus adpellant porcam, & Græci χοῖρον; ſignificantes, eſſe dignam nuptiarum. Ariſtoph. itaque in Acharn. ſic ludit in ambiguo χοίρου vocabulo: cum, pro porcis, juvencis Magareus ſublatis, puellæ veſtibus oſtenſo pudendo, ait, ἦ οὐ χοῖρός ἐσθ' ἅδε, Ἑλλάνων νόμῳ; Nam porca δέλφαξ dicebatur, inquit Athen. lib. 9: Αἱ θήλειαι οὕτω λεχθεῖεν ἂν, αἱ δελφύας ἔχουσαι. οὕτω δὲ αἱ μῆτραι καλοῦνται. καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἔνθεν ἐτυμολογοῦνται. Inde etiam Heſych. δελφάκιον pudendum muliebre eſſe ait. Quod, cum nondum pene adolevit, ſed eſt adhuc tenerum & delicatum, eſt tamen ὡραῖον γάμου, χοῖρον adpellant; ſignificantes, puellas dignas eſſe nuptiarum, licet nondum ſint δελφύας ἤγουν μήτρας ἔχουσαι, μηδὲ συμπεπηγυῖαι τοῖς σώμασι. Quod Euſtath. in Hom.

Ὀδ. ξ latius explicat. Ideo autem porca immolabatur, quod nullum ſit animal adeo libidini deditum. Euſtath. in Hom. Iliad. τ. Καὶ γὰρ ὁ χοῖρος καταφερὴς εἰς ἀφροδίσια. ὅθεν καὶ κάπραινα, γυνὴ ἡ ἐργῶσα πρὸς μίξεις. καὶ καπρᾷν, κυρίως, τὸ ὀρέγεσθαι κάπρου τὴν ὗν. Sic in Il. λ. ait: Ὅθεν, ἡ γυνὴ καπρῶσα, ἡ ἀσελγὴς, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί. διὸ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ ὗς ἐθύετο, καὶ μάλιστα παρ᾽ Ἀργείοις. παρ᾽ οἷς καὶ ἑορτὴ Ἀφροδίτης, τὰ ὑστήρια. Ea itẽ ratione fieri id ſacrificium Varro paullo ante declarat: *Ab ſuillo*, inquit, *pecoris genere immolandi initiũ primũ ſumtũ videtur: quod initiis Cereris porci immolarẽtur: & quod initiis pacis, fœdus cum feritur, pecus occiditur: & quod nuptiarum initio antiqui reges ac ſublimes viri in Hetruria, in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus, primum porcam immolabant: priſci quoque Latini, & etiam Græci. In Italia idem factitatum videtur.* &c. His ego lubens addidero, fortaſſe porcam immolari initio nuptiarum, ut in ſuſcipiendis liberis adeo fœcunda eſſet nupta, ut ſcropha quæ porcos triginta pepererat. Æneid. 8:

Ingens inventa ſub illicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa.

Hinc enim *grundiles lares* dictos eſſe te-

stantur, apud Diomedem Claudius, Annal. lib.15, & Cassius, in secundo historiarum. Junoni etiam sacrificabatur, cum cingulo nova nupta præcingebatur. Unde Juno dicta *Cinxia*. Vergil. lib.4 Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

Et Statius;

Dat Iuno verecunda vincula.

Dianæ etiam sacrificasse virgines, eique zonam dedicasse, refert Suidas; quod primũ parturientibus adtribuit Græcus commentarius, lib. 1. Argon. Deo item Futino, aut, si mavis, Mutino, sacrificabant. de quo facit mentionem Lactant. l.1, cap.20. ferturque, eam, quæ nuptura erat, in ejus sinu sedere debuisse.

Cap. XXX.

De sacris nycteliis.

Erant etiam antiquitus sacra nyctelia, quæ nocte celebrabantur. Quæ tamen pop. Romanus, inquit Serv. lib.4 Ænei., exclusit, caussa turpitudinis. Ea fortassis erant quæ ab Augustino enumerantur, lib.6 de Civ. dei, ca.9. Quorum quatuor extra cubiculum, omnibus adstantibus, peragi solebant. sc.

deo

deo Jugatino; ut mas & fœmina conjungerentur: Domiduco; ut sponsa domum sine læsione duceretur: Domicio; ut sponsus in domo libenter esset: deæ Maturnæ; ut cum viro libenter sponsa maneret. In cubiculo autẽ quinque dii secreto, ne paranymphis quidem præsentibus, colebantur. Una erat Virginensis dea; ut libenter supponeretur. tum Prema dea; ut subacta se non male moveret, & recte comprimeretur. tertia dea Partunda; ut sponsus concuteret, & penetraret. quarta dea Venus; ut utrique creandę prolis fervor adesset. postremus, erat Priapus; ut viri vena virilius insurgeret: supra cujus ingens simulacrum, in sublimi loco positum, sponsa, priusquam cubitum iret, sedere jubebatur; ut illius virtutem jam tum in se reciperet. Et hi, *jugales dii* dicebantur. Symmach. epist. 24, lib. 3: *Cum tibi comperi Iugales deos matremfam. copulasse.* Ergo iis & aliis modis dies nuptiarum transigebatur, adhibitis etiam saltationibus, compotationibus, & ceteris, quæ ex more, inquit Apul. Apol. 2, maritis obeunda erant. Sponsus enim, cum quibusdam amicis, quos Fulgentius de prisc. serm. ait *Simplones* vel *Sim-*

pulones

pulones adpellatos fuisse, à sympulo, id est, vase quo vinum porrigebatur, quemadmodum retulit Festus, per convivia ambulabant, ut convivis vinum porrigerent, venientes salutarent, ad cœnam invitarent, adventum gratularentur. sane enim, licet multæ leges sumtuariæ Romæ latæ fuerint, constat tamen ex Agellio, aliquid ultro his diebus concessum fuisse, lib. 2. cap. 24.

CAP. XXXI.

De deductione in cubiculum mariti.

CUM igitur nox advenisset, in cubiculum mariti deducebatur; quemadmodum ex Varr. refert Servius in 8 ecl. Virg. Et hujus rei fit mentio in l. cum fuerit, D. de cond. & dem. Et, hoc patrimorum munus fuisse, declarat Plutarch. in Romulo; ubi maritus ejus comam hastæ cuspide distinguebat. Cujus rei caussas varias, idē auctor, in probl., & Fest., referunt. Unde Ovid. in Fast.

Comat virgineas hasta recurva comas.

Tum prætextati patrimi & matrimi eam dimittebant, & pronubæ in loco collocabant. quod notat sic Catullus:

Mitte brachiolum teres

Prætex-

Prætextate puellulæ,
Iam cubile adeat viri.
Vos unis ſenibus bonæ
Cognitæ bene fœminæ
Collocate puellulam.

Lectus autem roſis contextus erat, *genialiſque* adpellabatur, à generandis liberis, inquit Servius, lib. 6 Æneid. & nuptiis ſternebatur in honorem Genii, ut eſt apud Feſtum, & Arnob. lib. 4 contra gentes. Ejuſque meminit Cicer. pro Cluentio, & Iuven. Satyr. 10. Cum vero nova nupta in lecto collocata eſſet, ac ad eam maritus acceſſiſſet, ut clamor, qui nonnumquam à virginibus in primo conflictu edi ſolet, exaudiri non poſſet, epithalamia à ſuis ſociis virginibus canebantur. Quorum quidem duo erant genera. alterum enim accinere ſolebant veſpere; quod κατακοιμητικὸν Græci vocabant. alterum vero ſub aurora; quod ideo διεγερτικὸν dicebatur. ut explicat ſcholiaſtes Theocr. εἰδ. 3. In, eumque uſum etiam nuces pueris ſpargi ſolitum fuiſſe, teſtatur Feſtus; ut illis intenti tumultu ac ſtrepitu omnia implerent. Varro tamen, lib. 1. De lin. Lat., ait, ſpargendarum nucum hanc fuiſſe rationem, ut Iovis omine matrimonium celebra-

celebraretur, ut nova nupta matrona sit sicut Iuno; (quæ nunc sorore dulcior est, inquit Capella lib. 9.) nam nuces sunt in tutela Iovis. Unde juglandes vocantur, quasi Iovis glandes, inquit Serv. ecl. 8. Sed hæc mihi videtur probabilior ratio, quod videbatur maritus puerilia omnia relinquere. Virg. ecl. 8:

Sparge marite nuces.

Et Catullus:

Da nuces pueris, iners
Concubine: satis diu
Lusisti nucibus: lubet
Iam servire Thalassio.
Concubine, nuces dato.

Hæc sunt quæ putavi non omittenda in describendis nuptiarum ritibus. Si quis plura ex Ausonii Fescenninis versibus aut aliorum Poëtarum jocis adjecerit, non invidebo. Interim liceat mihi cum Statio dicere;

Hic fuit ille dies: noctem canat ipse maritus
Quantum nosse licet.

FINIS.

FRANCISCUS HOTMANUS, J.C.,

DE SPONSALIBUS
DE RITU NUPTIARUM
ET JURE MATRIMONIORUM
DE SPURIIS & LEGITIMATIONE.

FRANCISCUS HOTMANUS, J.C., De SPONSALIBUS.

Caput I.

Notatio nominis, & definitio sponsaliorum, proponitur & explicatur.

SPONSALIA à *spondendo* dicta esse, video, inter omnes convenire: propterea quod veteribus plerumque moris fuit, stipulari & spondere sibi uxores futuras. Unde Sponsorum & Sponsarum nomina: ut ait l.1, l.2, l.3, D.h.t. Quod idem Ser. Sulpicius tradit apud Agell. lib. 4, cap.4. Ejusque consuetudinis exstant exempla in l. si stipuler 35, D. de verb. obl. & apud Plautum in Pœnulo:

A. Audi, tu patrue; dico, ne dictum neges:
Tuam mihi majorem filiam despondeas.

P. Pa-

P. Pactã rem habeto. A.Spondesne igitur?
P. Spondeo. A. Mi patrue, salve. nã nunc
Es plane meus.
Item in Trinummo:
Lys. *Sponden'ergo*
Tuam gnatam uxorem mihi? Char.*Spondeo, & mille auri*
Philippum dotis. Lys. *Istac lege filiam tuã sponderi mihi,*
Vxorem dari? Char. *Spondeo.* Lys. *Et ego spondeo idem hoc.*

Dixi autem, *plerumque interponi stipulationes.* Nam interdum etiam antiquissimis temporibus sola pactione & consensu nudo ea conventio fiebat: Unde *pactæ* puellæ dicebantur. ut l.2, l.4, C. h.t. l.4, l.5, l.ult. D. eod. l.7, C. de donat. ant. nupt. Tametsi nulla stipulatio sine præcedente pacto contrahatur. l.1, §. pen. D. de pact. Qua de re posterius, ubi de Sponsaliorum forma differemus, planius exponetur. Definiuntur autem à Modestino Sponsalia hoc modo: *Mentio & repromissio futurarum nuptiarum.* l.1, D. eod. Ubi jampridem docuimus, Græcum hominem MENTIONEM dixisse pro eo quod Græci dicunt μνηστὺν vel μνηστείαν. Quod cum Orientales vel non viderent, vel fortasse ne idem per idem expli-

explicarent, locum illum ſic converterunt: *Μνηστεία ἐστὶ μνήμη καὶ ἐπαγγελία τῶν μελλόντων γάμων.* Quod adverſatur conſtitutioni Iuſtiniani, qua ſanxit, ne mentio, id eſt, commemoratio nuptiarum, ſine matrimonio ſubſecuto ullius momenti habeatur. l. ſancimus 24, C. de nupt. non magis ſcilicet, quam mentio & collocutio de vendendo, vel locando, vel ſocietate contrahenda. Quare, cum iſtarum collocutionum & (ſi loqui ſic volumus) mentionum jus nullum ſit, abſurdum eſſet, quidquam illis obligationis tribuere. Definiri etiam poſſunt, *Mutua repromiſſio*: item, *Pactio vel conventio futurarum nuptiarum.* Ulpianus *ſpem matrimonii* adpellat, in l. ſi uxor 13, §.1, D. ad leg. Jul. de adult. l. 6, D. h. tit. Vetuſtiſſimo jure definiri poterunt, *Contractus.* Atque ita nominatim adpellantur à Ser. Sulpicio, eo, quẽ diximus, loco: propterea quod civilis obligatio ex ſponſione mutua contrahebatur: ex eaque actio ex ſponſu antiqua lege (opinor XII tabul.) comparata erat. Poſteriore jure definiri contractus non poſſunt, quoniam efficax nulla ex iis contrahitur obligatio; tantaque perditis reip. temporibus repudiorum libertas

bertas inducta est, ut ne ex subjecta quidem pœnæ stipulatione actio concederetur: quemadmodum posterius suo loco demonstrabimus. Festus *conventam conditionem* adpellat. *Cum primus sermo*, inquit, *de nuptiis & earum conditione habetur*. Quod de mentione intelligi non potest, cujus nullum, ut dixi, jus fuit: sed potius de pacto Sponsaliorum. Nam in Sponsalibus nuptiarum pactiones fiebant, & de dote, donationibus, & promissionibus, & conditionibus quibusdam conveniebat. Qua de caussa passim *Conditiones* vocantur. velut in l. capite 19, D. de rit. nupt. l. ult. D. h. tit. l. 3, D. de proxenet. l. 2, D. de repud. Arnob. advers. gent. Uxores dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæsitis. Ea denique de caussa Sponsaliorum nomine interdum donationes propter nuptias significantur. ut in l. 2, C. de secund. nup. interdum arræ sponsalitiæ: de quibus posterius suo loco differetur: ut in Rub. c. si rect. provinc. vel ad eum pertin. sponsalia dederint. Itemque in l. 6, C. TH. De sponsal. l. 1, C. TH. si nupt. ex rescrip. pet.

CAP.

Cap. II.

De personis quæ Sponsalia contrahere possunt.

Porro, cum unica sit sponsaliorum species, atque idcirco eorum nulla divisio sit, nunc jam ad partitionem, instituto nostro, accedemus. Quam tripertitam esse oportet: ut primo loco de personis, inter quas sponsalia jure contrahuntur: secundo de forma sponsaliorum: ad extremum de eorumdem jure, disseramus. De personis regula hæc traditur: ut, cum qua nuptiæ contrahi non possunt, plerumque nec eam desponderi liceat. l. si quid tutor 6, §. pen. D. de rit. nupt. Cur autem plerumque dictum sit, sub finem hujus capitis exponemus. Nam illi regulæ hæc subiicienda est: Cum sponsalia consensu constent, removeri ab illis eas personas, quarum consensus, voluntas, intellectus nullus est. Quo in numero primi referuntur *Infantes*, hoc est, septem annis minores; qui, quod agitur, non intelligunt. l. in sponsal. 14, D. h. tit. Quod etiam Leo Philosophus confirmavit, Novell. 109. Post eam ætatē recte sponsalia,

ſalia, parentibus auctoribus, contrahuntur: ita tamen ut puberum factorum voluntas in contrahendis nuptiis accedat. l. 12, De rit. nupt. Ex quo intelligitur, non ſervatum jus ab Auguſto imperat. inſtitutum. Nam, cum lege Papia Poppæa maritis præmia conſtituta eſſent, nonnulli (ut Dio, lib. 54, ſcribit) infantes ſibi puellas deſpondebant, ut illius legis præmiis fruerentur. Itaque Auguſtus, cum, immaturitate ſponſàrum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi ſentiret, tempus ſponſas habendi coartavit. Vetuit enim, ne quam habere ſponſam liceret, niſi quam biennio poſt uxorem habere per ætatem liceret; ut Sueton. teſtatur: hoc eſt, non niſi jam annos x natam. Quam Auguſti legem etiam Zonaras commemorat. Ad eundem numerum referendi quoq; ſunt *Furioſi* & mente capti; qui plerumque, propter eandem conſenſus & voluntatis penuriam, infantibus comparantur. l. 1, §. ult. D. de obl. & act. l. furor 8, D. h. tit. ubi, cum Paulus ait, furorem poſt ſponſalia ſupervenientem non infirmare ſponſalia, ſignificare videtur, jus ſponſaliorum durare: quaſi pœna, repudiis ſine cauſſa factis impoſi-

ta,

ta, ſponſalia propter furoris cauſſam repudianti infligatur: dum tamen dilucida intervalla furor habeat: quo tempore contrahi etiam ſponſalia atque alia negocia licere, ſatis conſtat ex l.2, C. de contr. emt. Nunc de *Liberis*, qui in poteſtate parentum ſunt, videamus. Ergo filii filiæque fa. neq; ſine ſuo, neque ſine parentum conſenſu, obligari ſponſalibus poſſunt. De ſuo, hæc ratio eſt, quoniam etſi antiquo jure vendi emancipari que patris arbitratu poterant: tamen, quoniam jus matrimoniorum non mere civile, ſed magna ex parte pontificium erat, & ſanctum habebatur (ut ſuo loco docebimus) propter ſanctitatem matrimonii, etiam filiorum filiarumquefa. conſenſus requiſitus eſt: adeo ut conſponſiones parentum ſine liberorum adſtipulatione, quamvis adjecta pœna fuiſſet, nullius momenti haberentur: l. filia 34. D. de verb. obl. l. ſponſalia 11. & l. filiof. 13, infra h.t. l.2. D. de rit. nupt. quamquam non tam requiritur ut conſentiant, quam ne juſta ex cauſſa contradicant, veluti ſi turpem aut alioqui indignam adfinem pater elegerit: l. ſed quæ 12, infra h. tit. qua de cauſſa etiam liberorũ taciturnitas hoc caſu pro conſenſu

ſenſu numeratur : d. l. ſed quæ. contra quã in procuratore conſtituendo: quod ſumme notandum eſt. l. filius 8. §. invitus, D. de procur. De parentibus, civilis, civilis, inquam, non naturalis, hæc cauſſa eſt; ne cui invito ſuus heres adgnaſcatur. l.ſi ut proponis 5.C.de nupt. pontificalis, illa; ne ſacrorum ſocia patrifa. invito adſciſceretur. Nam propria & privata cujuſque familiæ ſacra fuerunt; uxor autem in ſacrorum viri communionem admittebatur. Mixta igitur hæc cauſſa fuit, ne qua patrefa. invito in divini atque humani juris communionem admitteretur. arg. l.1, D. de rit. nupt. Parentis igitur, cujus in poteſtate is, eave, cujus de ſponſalibus agitur, conſenſus requiritur, vel potius adprobatio, ſive expreſſa, ſive tacita. Nam & ratihabitio, & taciturnitas parentis, pro conſenſu habetur.l.7, infra h. t. Atque hæc quidem de liberis, qui ſub parentum manu ac poteſtate ſunt. Nã emancipati jure civili parentum auctoritatem non deſiderant. l. in poteſtate 10, infra h.t. Qua de cauſſa, ne matris quidem, aut ejus parentis, cujus in poteſtate non ſunt, auctoritatem filii filiæve exſpectant. l.2. l.25, D. de rit. nupt. Quamquam

quam honestas, quæ in conciliandis nuptiis maxime spectatur, matris & propinquorum arbitrium desiderat. Quod si inter illos non conveniat, præsidis arbitrium desideratur. l.1, C. de nupt. Deinceps de iis qui sub tutela sunt, videamus. De *Pupillis* igitur hoc jus est, ut eorum consensus omnino requiratur, neque à tutoribus, nisi consentientes, obligari promissione nuptiarum futurarum possint; l.6, in fin. h.tit. non magis quam ipsi sese inter se sine tutorum auctoritate obligare; ut paulo post intelligetur. Jam vero tutorum auctoritatem in pupillorum sponsalibus requiri, vel hinc existimari potest, quod pupillus sine tutore auctore non modo civiliter obligari non potest, sed ne naturaliter quidem; l. pupillus 59, D. de oblig. & act. l. quod pupillus 41, D. de condict. indeb. præsertim si locupletior ea obligatione non fiat. l. naturaliter 13, §. ultim. & l. seq. D. ill. tit. Cum autem tutor aut curator auctor in rem suam esse non possit, sequitur, ut neque tutori neque curatori liceat sponsalia cum ea vel sibi vel filio suo contrahere, cujus tutelam curationemve gerit gessitve, ne rationum reddendarum obligatio con-

turbetur. l. tutor 15. infra h.tit.l. ſi quis tutor 60.§. pen. D. de rit nuptiar.l.5, C. de int. mat. Cum autem bonis, non perſonæ, curatores dentur, conſentaneum eſt, ne illorum in ſponſalibus aut nuptiis contrahendis auctoritas requiratur, nō magis quam propinquorum aut adfinium. l. in copulandis 8. C. de nupt. l. ſciendum 20, D. de rit. nupt. Ad hunc locum pertinet earum perſonarum conditio, quæ in provinciis domicilium habent, & eorum poteſtati, qui officium aliquod in iis adminiſtrant, quodammodo ſubjectæ ſunt. Ergo iis, qui officium gerunt, ita ſibi deſpondere mulierem licet, ne tamē in ea provincia uxorem ducant, ſed ut, depoſito officio, cum poteſtate privati erunt, novus mulieris conſenſus requiratur. l. ſi quis 30, D. de rit. nupt. Quin ne filio quidem ſuo uxorem ducenti conſentire poteſt. l. qui in provincia 57, D. eod. Quod etiam ad ipſorum propinquos & domeſticos productum eſt. l. 1, C. ſi rect. provinc. l. 1, C. ſi nupt. ex reſ. pet. Quid? de filia quid juris? Sane illo jure collocare filias ſuas in matrimonium poterant. d. l. ſi quis. in fin. At Leo Philoſophus etiam filiabus præſidū provinciæ à ſponſalibus

salibus interdixit. Novel. 23. Ad eundem hunc de personis locum illud pertinet edicti caput, quo vetitum est, ne quis suo ejusve nomine, quem quamve in potestate habet, bina eodem tempore sponsalia habeat; aut qui filium filiamve constituere patitur; etiamsi nuptiæ injustæ aut nefariæ ac proinde nullæ futuræ essent. qui contra fecerit, infamia notetur. l.1, in fi.l. quid ergo 13, §.1. & l. seq. D. de his qui not. inf. Superest tractatio de personis *absentibus, mutis & surdis*. Ergo, siquidem stipulatio in sponsalibus adhibeatur, certum est, & præsentiam & sermonem requiri. l.1, D. de verb. obl. sin minus, æque per internuncium, aut per epistolam, aut nutum ac significationem constitui sponsalia, ut alii omnes contractus, possunt. l 4, l.5, l.ult. D.h.ti. l.mutus 73, D.de jur. dot. Ex quibus, ita disputatis, concludi potest, verissimam esse Pauli regulam, quam supra tradidimus, tantam esse inter sponsalia & nuptias communionem, ut, cum qua persona constitui nuptiæ possunt, etiam cum ea constitui sponsalia liceat:, vicissimque, cum qua contrahere nuptias non licet, cum eadem contrahere sponsalia plerumque non

 liceat.

liceat. l. si quis tutor 60, §. pe. D. h. t. PLERUMQUE autem idcirco additum est, quia contrahi sponsalia inter impuberes possunt, nuptiæ non possunt. l. in sponsalibus 14, infra h. tit. Qui officium in provincia gerit, contrahere sponsalia potest, nuptias non potest: ut supra dictum est. Quæ virum eluget, nubere non potest, desponderi potest. l. solet 10, D. de his qui not. infam.

CAP. III.

De septuplici sponsaliorum forma, ritu & sollemnitate.

SEQUITUR nunc, ut de sponsaliorum forma videamus: nam prima & potissima hæc videtur, ut ea conventio nō clam, non furtim, & remotis arbitris, sed testatione adhibita fieret. arg. l. 7, D. h. t. l. 3, D. de concub. & l. uxor 7, C. de repud. l. instrumenta 5, C. de probat. Etsi autem legitimus testium numerus nusquam in libris nostris prodatur, tamen probabile est, non minus decem adhiberi solitos, cum etiam in divortiis septem adhiberentur. l. nullam 9, D. de divort. Idque video D. Ambrosium non obscure significasse, ad virg. laps. cap. 5. Nam,

Nam, *Si inter decem testes*, inquit, *confectis sponsalitiis, & nuptiis consummatis, quævis viro fœmina conjuncta mortali, non sine magno periculo adulterium perpetrat: quid putas fore, &c.* Quin etiam Romano more convivio amicorum hæc conventio celebrabatur; quod idcirco sponsalia dicebatur. Tull. ad Q. Frat. lib. ep.2: *Ad* VIII. *idus april. sponsalia Crassipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quinctus tuus, meusque, quod perleviter commotus erat, defuit.* Quod eo magis notandum est; quia Decretalistæ concubitum, post verba de præsenti furtim pronunciata secutum, matrimonii jure censendum putant, c. 15, c.30, de sponś. & matr. c. 3, c. 5, & seq. de condit. appoś. Atque antiquissimo quidem more scriptura plerumque adhiberi solebat. Ut ex illo Juvenalis versu, quem modo protulimus, cognosci potest. Itẽque ex illo Tertull. loco in lib. de virgi. veland. *Hæ sunt tabellæ priores naturalium sponsaliorum & nuptiarum, eæque à testibus obsignari solebant: ut apud Iuvenal.*

— Veniet cum signatoribus auspex.

Dixi autem, *plerumque*; quoniam interdum nullum ea de re instrumentũ con-

ficiebatur, & nuda testatio sufficiebat. l. 7, D.h.t. quippe cum ne in nuptiis quidem scriptura desideretur. l.4, D. de fid. instr. Secundum in forma sponsaliorum locum obtinet stipulationis & sponsionis formula. Quod ut intelligatur, illud sciri oportet, moris apud Rom. fuisse, ut pactis conventisque stipulationem plerumque adhiberent, l.7, §. quod fere, D. de pact. l. Titia 134, §. ult. D. de verb. obl. eaque verborum formula, quasi ritu aut certo aliquo carmine, suas conventiones stiparent, id est, munirent, & confirmarent. l.1, D. de præt. stip. §.1, Inst. de verb. obl. Primum igitur inter eos, de quorum nuptiis agebatur, de nuptiarum conditionibus & legibus conveniebat, hoc est, de dote, de donatione propter nuptias, & de arris sponsalitiis. Hæc conventio si sine stipulatione fiebat, modo *pacta*, modo *destinata* mulier dicebatur; sin eo amplius stipulatio addebatur, *sponsa:* quemadmodum ex illo Arnobii loca sup. à nobis citato videre licet. Juvenal. Sat. 6:

Si tibi legitimis pactã junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Cicero ad Att. 5 : *Nec dubitat Deiotarus, cujus filio pacta est Arthanasdis filia, quin Euphra-*

Euphratem tranſiturus ſit. Quapropter haud ſcio, an vere Ser. Houoratus in illum Virg. locum, *Et gremiis abducere pactas*, ita ſcripſerit, *Id eſt, ſponſas.* melius dixiſſet, *deſtinatas:* quod verbum fuit in his conventionibus uſitatiſſimum. Sueton. Julio: *Sibique filiam ejus in matrimonium petiit Fauſto Syllæ deſtinatam.* Quod apud eundem, & Vopiſcum, Capitolinum, Spartianum, innumeris locis animadverti. Plin. epiſt. 3: *Iam deſtinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies.* Arno. adverſ. gent. *Rex Midas matrimonio ejus ſuam filiam deſtinat.* Item: *Alienas virgines jam deſtinatas, jam deſponſatas rapuit.* Neque mihi abſurdum videtur, exiſtimare, verbum hoc ex coëmtionum conſuetudine manaſſe, cum arræ ſponſalitiæ dabantur. nam *deſtinare* video veteres dixiſſe, pro, *arram dare.* Plautus, Rudente:

Mimi triginta ſibi puellam deſtinat;
Datque arrabonem.

Idem in Perſa:

Dii deæque te agitant irati, ſcelus,
Qui hanc non properes deſtinare.

Sed, ut in aliis compluribus, re ſublata, nomen tamen retinetur. l. inſula 56, in fin. D. de adq. rer. dom. Sic, coëmtio-

num formulis sublatis, *Destinandi* tamen verbum retentum est, in iis potissimum, quæ jam pactæ fuerant. Quamquam Iurisconsulti subtilius etiam pactas à destinatis distinxerunt. Nam destinatarum verbum proprie ad eas, quæ non inter vivos pactæ, sed testamento patris designatæ & nominatæ fuerant, restrinxerunt. Veluti in l. non est 66, D. de rit. nupt. *Non desponsam à patre, nec testamento destinatam*. Cujus consuetudinis exemplum extat in l. si patris 6, C. de interd. matr. & l. pater 101, D. de cond. & demonst. Qua de caussa credo equidem, glossematario accepto ferendum verbum DENOMINATAM. in l. qui pupillam 7, D. ad l. Iul. de adult. & l. tutor 36, D. de rit. nupt. cujus in fine non dubito, quin CONDITIONEM NUPTIARUM sit restituendum. Quemadmodum autem destinatarum nomen etiam post sublatam coëmtionum consuetudinem in usu mansit; eodem modo desponsæ dici solitæ sunt, etiam quæ non nuda tantū conventione pactæ fuerant; postquam videlicet institutum fuit, ut sponsalia etiam sine stipulatione, ac proinde etiam per internuncium aut epistolam, inter absentes contraherentur. l. 4, l. 5, l. ul.

l. ul.D.h.tit. Itaque imp. in l.2, C. eod. *Qui puellam*, inquit, *suis nuptiis pactus est*. & l.4.: *Si pater pactum de filiæ nuptiis injecit*. Quodsi præter pactum addi stipulationem placeret, utrumque adhibebatur. ut Ser. Sulpicius apud Agell. demonstrat, lib.4, cap.4. Terentius:

Sponden tuam gnatam filio uxorem meo?

Et alio loco:

Vltro ad me venit, unicam gnatā suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit, despondi: his nuptiis dictus est dies.

Ubi Donatus; *Proprie*, inquit, *despondi. nam de sponso dicitur. quia spondet puellæ pater: despondet, adolescentis*. Et sic in Adelph.

Quin jam virginem despondi.

Ubi Mitio sponsi pater loquitur. Item Servius, lib. Æneid. x: *Veteres spondebant, se consentire in jura matrimonii, & fidejussores dabant: unde vir à spondendo sponsus. Ceterum proprie sponderi puellæ est. Ergo sponsus, non quia promittitur, sed quia spondet, & sponsores dat.* Sed hæc futilis grammaticorum observatio est: nam *Despondendi* verbum videmus passim promiscue, tum in adolescentis, tum in puellæ patre, tum etiam matre & fra-

tre, atque ipso adolescente, usurpari. Cic. ad Att.2: *Tulliolam C. Pisoni Frugi despondimus.* Pro Cluent. *Tum illa despondit ei filiam suam.* Paulus, l. Titia 135, D. de verb. obligat. *Tempore matrimonii consenserunt, ut filia C. Seii filio Titiæ desponderetur.* Cicer. de Oratore: *Cum Ser. Galba Crassi filiam Caio filio suo despondisset.* Plaut. Trinummo:

--- Nostrum herilem filium
Lesbonicum suam sororem despondisse?
Cui homini despondit?

Ulp. in l. cum hic status 35, §. ult. D. de donat. int. vir. *Si senator libertinam desponderit, vel tutor pupillam.* Atque ita Paul. in l. si quis inter 60. §. pen. D. de rit. nupt. l. 4, D. de sponsal. Superest, ut de speratæ, pactæ, & sponsæ nominibus huc addamus ex Arnobii lib. adversus gent. 4: *Habent speratas, habent pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas.* Ut sperata esse videatur, quæ jam petita, sed nondum promissa est: pacta, quæ nuda conventione promissa est: sponsa quæ interposita stipulatione. Sed Nonius hanc differentiam absurdissime sic explanat: *Inter speratam, dictam, & pactam, & sponsam hoc interest: quod virgo, prinsquam petatur, sperata dicitur.* Plaut.
Amph.

Amph. *Amphitruo uxorem ſalutat lætus ſperatam ſuam.* Inepte Nonius, & ridicule, uxorem jam gravidam, & ad pariendum vicinam, ſponſam ſperatam dici putat. nam ſperatam ſuam Amphitruo dicit, pro, eam quam totam ex animo ſuam eſſe ſperat. Tum, illud Virgilii abſurde huc retorquet:

Cui, pater & conjunx, quondam tua dicta, relinquor?

quaſi *dictam*, pro *ſponſam* Pub. Virgilius uſurpaſſet. cum ordo & ſenſus hic ſit; *Dicta quondam tua uxor.* Tertio loco ad ritum & formam ſponſaliorum pertinent verba, quibus ſponſalia concipiebantur. Nam in filiabus quidem fam. docuimus, ex Plauti comœdiis, uſitatam hanc formulam fuiſſe: *Sponden' Caiam filiam tuam uxorem mihi dari?* Cum autem mulieres innuptæ in perpetua tutela eſſent, probabile eſt, hanc in illis deſpondendis formulam adhibitam: *Sponden' Caiam, quæ in tua poteſtate eſt, uxorem mihi dari?* quod ex orat. pro Flacco exiſtimare licet. Quinetiam, cum plerumque certis legibus ac conditionibus ſponſalia contraherentur, probabile eſt, conditiones pronunciari ſolitas, ut in illa Plauti:

Istac lege

Sponden' mihi filiam tuam uxorẽ dari?

Quod vero disputari à nonnullis video, multum interesse, utrum sponsalia verbis in futurum aut in præsens tempus conceptis constituerentur; de eo commodius, ubi de sponsaliorum jure disseremus, tractaturi videmur. Quarto loco in sponsalibus annulus pronubus plerumque adhiberi solebat. Nam moris fuit, ut sponsus sponsæ annulum, quasi pignoris loco, donaret; qui pronubus dicebatur. Cujus moris etiam vestigium exstat in nostris libris. apud Paul. in l. si donatæ 36. §. ult. D. de donat. int. vir. & ux. Juvenal. Satyr. 6:

Conventum tamen, & pactum, & sponsalia, nostra
Tempestate paras, jamq; à tonsore magistro
Pecteris, & digito pignus fortasse dedisti.

Plin. autem, lib. 36, scribit, ætate sua annulum illum fuisse ferreum. Post vero aureus donari cœptus est. Tertul. in apologet. adv. gen. *Aurum nulla mulier norat, præter uno digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.* Ubi tamen considera Isidor. de divin. off. *Quod in primis nuptiis annulus à sponso sponsæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis*

ctionis signum, vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur. unde & quarto annulus ingeritur, quia in eo vena quædam sanguinis ad cor pervenit. Idem, Etymol. 20: *Fœminæ non usæ sunt annulis, nisi quos virgini sponsus miserat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere solebant.* Sic Nicolaus Papa, ad consultationem Bulgarorum 30, quæstion. 5. cap. 3: *Et postquam arris sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitam desponderit.* Quintam ritus & sollemnitatis partem plerumque osculum obtinebat. Quod tamen arbitrarium fuisse, patet ex l. cum veterum 15, C. de don. ant. nup. Ad sextum locum munera sponsalitia referenda sunt. de quibus mentio fit l. 1, D. de donat. l. die sponsaliorum 25, D. depos. l. cum sponsus 12, D. de Publ. l. 1, C. si advers. donat. l. si sponsus 5, l. inter eos 27, l. cum hic status 32. §. si quis sponsam, D. de donat. int. vir. Quæ tamen interdum ea lege fiebant, ut, nuptiis nō secutis, revocarentur. l. 2, l. si cum ante 7, C. de don. ant. nupt. l. 2, C. Gr. si advers. don. spons. Quod si nil nominatim convenerat, ratæ donationes manebant. l. si tibi 11. & d. l. cum veterum

15, C.

15, C. eod. Postea vero Constantinus jus earum esse hoc voluit, ut, si per donatorem stetisset quo minus nuptiæ sequerentur, donum penes donatarium maneret: si per eum qui acceperat, restitueretur. Quod si mors nuptias impedisset, tum, siquidem osculum intervenisset, quod sponsus donasset, dimidia tantum ex parte repeteretur: quod autem sponsa donasset, sive cum osculo, sive sine osculo, totum restitueretur. d. l. cum veterum, & l. seq. C. eod. Septimum sponsalitii ritus locum obtinent arræ sponsalitiæ, quas videlicet sponsus, quasi pignoris & arræ loco, dat, fore, ut eam uxorem ducat: nam illæ tantum à sponso ejusve nomine dabantur: à sponsa vero non dabantur. l. 3, & l. 5, C. de spons. & arr. spons. l. ult. C. de episc. & cler. l. si quis officium 38. D. de rit. nupt. Itaque triplex inter arras & donationes sponsalitias differentia perspicitur. Prima, quod illæ tantum à sponsi parte conferuntur: hæ vero utrimque. Illæ, si per sponsum fiat quo minus nuptiæ sequantur, amittuntur: si per sponsam, tunc, si minor 25 annis ceperit, simplum reddit; sin major, duplum. d. l. 5, C. de sponsal. at in donationibus nulla dupli ratio

atio habetur. Poſtremo, arræ, morte lterutrius, repetuntur. l.3, C. de ſponál. donationes ſponſalitiæ non repeuntur.

Cap. IV.

De multiplici jure ſponſaliorum, eorumque cum nuptiis differentia vel communione.

Superest ut de jure ſponſaliorum diſſeramus. Ac primum illud videanus, cujus juris ſponſalia ſint. Quod ino verbo ita definiendum eſt: ut, ſi ſtiulatione & ſponſione contrahuntur, uris civilis ſint, ſicuti ceteræ omnes obigationes, quæ certis verborũ formulis & contrahuntur & diſſolvuntur: l. quoies 14, D. de novat. l. 2, D. de divort. ſin nudo conſenſu & conventione, ſint juris gentium. arg. l. 1, in fin. D. de cont. emt. l. 1, D. locat. Secundo videndũ eſt, an & qualis obligatio per ſponſalia contrahatur. Ergo antiquiſſimo jure, ex ſponſalibus civilis naſcebatur obligatio, ex eaque dabatur actio, quæ ex ſponſu dicebatur, adverſus eum eamve, per quem quamve factum eſſet quo minus nuptiæ ſequerentur; fiebatque condemnatio in id quod alterius intererat; quemadmodum ſup. ex Ser. Sulpitio demonſtratum eſt

est. Video etiam, moris fuisse, ut certa summa pœnæ nomine in stipulationem deduceretur, sicuti paullo ante ex Varrone docuimus. Nam, cum ejus, quod interest, æstimatio in caussis omnibus difficilis est, tum vero in conjugali adfectione difficillima; quam ipsam ob caussam pœnæ stipulationes interponi solitas, constat ex l. ultim. D. de præt. stip. Post vero, corruptis ac perditis civitatis Romanæ moribus, cum flagitiosa & detestanda repudiorum libertas increbuisset, institutum fuit, ne ulla ex sponsalibus civilis obligatio nasceretur, sed libera renunciatio esset: neque ulla eo nomine actio, petitio, daretur: l. 1, C. h. t. l. 2, C. de repud. adeo ut, si pœna deducta in stipulationem fuisset, ne ipsius quidem nomine actio daretur. l. Titio 71, §. 1. D. de cond. & dem. l. 2, C. de inutil. stip. l. Titia 134, D. de verb. obl. idque etiam imp. Leo Philosophus testatur, Novell. 74. Hæc fuit temporum illorum ratio, perditis, ut dixi, civitatis moribus, cum populus R. non modo promiscuos concubitus pecudum ritu sectaretur, verum etiam à conjugiis abhorreret. Qua de caussa legem illam omnium celeberrimam ferri oportuit,

Papiam

Papiam Popæiam de maritandis ordinibus. Qua lege & maritis præmia, & cœlibibus pœnæ impositæ fuere. His igitur profligatis civitatis moribus, sensim contra juris directi regulas inductum fuit, ut libera esset sponsaliorum renunciatio. Quæ renunciatio proprie repudium dicebatur: cum eo verbo promiscue etiam in divortiis uterentur. l. inter stuprum 101, §. 1, D. de verb. sign. Quinetiam repudii formula, vetustis, ut credi par est, temporibus instituta, obligationis vi tamen retenta est: CONDITIONE TUA NON UTOR. l. 2, D. de divort. ejusque perditę & flagitiosæ repudiorum libertatis testimonio est, quod Papinianus eum sponsum irridet, qui mulierem sibi à patre desponsam idcirco adulterii accusare volebat, quod alteri à patre in matrimonium desponsa fuisset. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad leg. Jul. de adult. Quæ cum ita sint, perspicuum est, primum sponsalia isto Digestorum jurę nõ fuisse in contractuum numero: quoniam nulla ex iis efficax nascebatur obligatio: deinde, istius stipulationis (quod jus singulare ac novum est) non majorem hoc casu quam pacti nudi vim esse, quo, ut ait Paulus, cives R. non obligantur.

gantur. lib. ſent. 2. tit. 14. Sed quæri poteſt, an non ex illo ſponſaliorum pacto naturalis tamen contraheretur obligatio, quæ, quoties naturalis ſubeſt æquitas, contrahi dicitur. l. Stichum 95, §. naturalis, D. de ſolut. Quod certe probabilius videtur. Primum, quia in ſtipulationis formula vitium nullum fuit, ſicut accidit in ſpecie l. 1, §. ſi ita quis, D. de verb. obl. l. 1, §. eum qui, D. de conſt. pec. Deinde, quia ne liquido quidem adfirmari poteſt, nullam naſci civilem ex ſponſalibus obligationem, cum in iis diſſolvendis præſcripta repudii formula utendum eſſet. d. l. 2, D. de divort. Ex quo, ut jam dixi, intelligitur, quamvis propter perditos civitatis mores nulla efficax ex ſponſalibus naſceretur obligatio, tamen, in rei veritate, & directo jure, aliquam contrahi; præſertim, cum alioqui ſtipulatio, ut jam dictum eſt, in qua vitii nihil eſt, ne pacti quidem vim haberet; quod valde abſurdum eſſet. Secundum ſponſaliorum jus eſt, ut per ea æque fere, ut per nuptias, adfinitas contrahatur. Nam & generi & nurus adpellatione ſponſus & ſponſa; item ſoceri & ſocrus adpellatione ſponſorum parentes continentur. l. 6, & l. 8, D. de

grad.

grad. Qua de caussa, quæ lex vetat genero vel socero invito testimonium denunciari, ea & ad sponsum & sponsæ patrem producitur. l.4, & l.5, D. de test. Sic lex, quæ novercæ & nurus nuptias prohibet, etiam ad patris & filii sponsam perducitur. l. si qua mihi 12, §. 1. D. de rit. nupt. &, quæ socerorum ac generorum necem parricidii crimine comprehendit, eadem etiã ad sponsos sponsasque porrigitur. l. 4, D. de parricid. Quod vero Neratius ait, inter sponsum & sponsam adfinitatem contrahi, non quasi proprie dictum accipiendum est, sed improprie: quasi dixisset, necessitudinem. l. quod Servius 8, D. de cond. causs. dat. Tertium jus ex eo intelligitur, quod sponsalia multis casibus nuptiarũ fere vim obtinent. Qua de caussa imp. testatur, multas ea de re controversias extitisse. l.5, C. de bon. quæ liber. Itaque, quemadmodum qui binas uxores, sic etiam qui binas eodem tempore sponsas habet, ignominia notatur. l. 1, D. de his qui not. infam. Quod lege Iulia cautum est, ne marito uxoris fundum alienare vel obligare liceat, idem etiam in sponsæ fundo valere responsum est. l. 4, D. de fund. dot. Sicut pro

illata uxori injuria, marito injuriarum conceditur actio, l. 1, in fi. D. de injur. ita sponso pro injuria sponsæ illata. l. item apud Labeonem 15, §. sponsam, D. eod. Et, quod lege cavetur, ne dotalem uxoris fundum alienare liceat, etiam ad sponsæ fundum productum est. l. 4, D. de fund. dot. Quod constitutum est, ne quasdam uxores senatoribus ducere liceat, id ad sponsalia productum est. l. oratio 16, D. h.t. l.cum hic status 32, §. ult. D. de do. int. vir. Sicuti à marito quæsita uxor non adquirit, nisi quoad usum fructum, ita nec à sponso quæsita patri sponsæ aliter adquiruntur. l. 5, C. de bon. quæ li. Eo accedit, quod privilegium uxori competens etiam sponsæ conceditur: veluti, si dotem dederit, & sponsalibus renunciatum fuerit, in exigenda dote ceteris creditoribus præferatur. l. quæsitum 17, §. si sponsa, D. de reb. auct. jud. poss. l. si sponsa 74, D. de jur. dot. Item, quod dicitur, parricidii teneri eum qui uxorem occiderit, etiam adversus eum valeat qui sponsam interfecerit. l. sed sciendum, D. ad leg. Pomp. de parricid. Quod constitutum est, ne tutor pupillam suam sibi filiove suo uxorem adsciscat, id etiam ad sponsalia pro-

productum est.l.tutor 15, D.h. t.l.si quis tutor 60, §.pe.D. de rit.nup. Postremo, ius accusandę uxoris adulterii, quod lex Iulia marito, jure quodam præcipuo, & ante extraneos, concesserat, impp. Severi & Antonini rescripto etiam ad sponsum productum est, ut sponsus intra dies 60 extraneis præferatur. l. si uxor 13, §. divi, & §. si minor. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad l.Iul. de adult.l. propter 9, C. eod. Ac mihi non alienum videtur, insignem Philonis locum, & ad hoc institutum magnopere pertinentem, adscribere. est autem in illius lib. de certis legib. ad Decal. pertinentibus. Μέτριον ὑπολαμβάνουσί τινες ἀδίκημ' εἶναι, φθορᾶς καὶ μοιχείας, μεθόριον, ὅταν ὁμολογίας μὲν ὑπερεγγυήσωσι, μήπω δὲ τῶν γάμων ἐπιτελεσθέντων, ἕτερος ἀπαντήσας, ἢ καὶ βιασάμενος, εἰς ὁμιλίαν ἔλθῃ. παρ' ἐμοὶ δὲ κεῖται μοιχείας καὶ τοῦτ' ἐστιν εἶδος. αἱ γὰρ ὁμολογίαι γάμοις ἰσοδυναμοῦσιν, αἷς ἀνδρὸς ὄνομα καὶ γυναικὸς, καὶ τἄλλα τὰ ἐπὶ συνόδοις, ἐγγράφεται. id est: *Sunt, qui medium quoddam crimen esse censent, inter stuprum & adulterium, interceptum concubitum, cum post contracta sponsalia, nondum celebratis nuptiis, alter intervenit, qui vi, aut dolo, puellam comprimit. at, me judice, hæc quoque*

que adulterii species est: sponsaliorum enim eadem quæ nuptiarum vis est: cum viri & uxoris nomina, atque alia quædam, in conventu & frequentia propinquorum perscripta sunt. Et in eandem sententiam Tertullianus, lib. de virg. veland. *Desponsata enim quodammodo nupta.* Tamen inter QUODAMMODO & VERE satis interest, dumtaxat in hoc loco. Atque his quidem casibus magna inter sponsalia & nuptias communio est. In aliis autem quibusdam hæ notari differentię possunt. Nam inter impuberes contrahi sponsalia possunt: nuptiæ non possunt. l.7, l.9, D.h.t. Sponsalia promissione constant, ac proinde, nec præsenti traditione, & acceptione, nec nisi verbis futuri temporis contrahuntur: l.1, l. quæsitum 9, D. eod. nuptiæ vero verbis præsentis temporis, & præsenti puraque traditione & acceptione, constituuntur. l. pen. D. de don. int. vir. Itaque in sponsalibus deductio in domum nullius momenti est: in nuptiis necessaria est. d. l. pen. Præterea, uxor in mariti familia esse dicitur, l. quicumque 10, C. de jur. mil. l. pen. §. Julianus. D. quod fals. tut. auct. & in ejus domo domicilium habere: l. exigere 65, D. de jud.

jud. ſponſa, ante nuptias contractas, non habet. l. ea quæ 32, D. ad Munic. Donatio inter virum & uxorem non valet: inter ſponſum & ſponſam valet. l. cum hic ſtatus 32, §. pen. D. de don. int. vir. Uxor virum lugere jubetur: ſponſa ſponſum non jubetur. l. uxores 9. D. de his qui not. infam. Quæ luget, nubere ſine infamia non poteſt: ſponſalia vero, quia futuri temporis ſunt, contrahere poteſt. l. ſeq. eod. Quod lex vetat, ne liberta patrono nupta ei invito nuncium mittat, ad ſponſam non porrigitur. l. in eo jure 45, §. 2, D. de rit. nupt. Supereſt poſtremum jus ſponſaliorum, ut certis caſibus impune ac ſine fraude repudium mittere liceret. Quod etiam argumento illo confirmatur, quod ſuperius dicebamus, Jus, ne pœnæ metu ſponſalia adſtringere liceret, perditis reip. temporib. inductum fuiſſe. Nam contrarii juris veſtigia hæc remanſere: quorum tamen quædam ad pœnam arrarum ſponſalitiarum pertinere conſtat: Si ſponſus, qui in eadem eſſet provincia, nuptiis moram biennio longiorem faceret: l. 2, C. h. t. Si ſponſus extra provinciam triennio amplius cunctetur, atque illa ſua cunctatione ſponſam ſua

ſpe

ſpe fruſtretur: l. 2, C. de repud. Si qua turpitudo ſponſi ſponſæve detecta eſſet: Si nova ipſius religio vel ſuperſtitio potius detecta vel ſuſcepta fuiſſet: ſiquod in ſponſo vitium appareat virilis impotentiæ, quod liberorum ſpem adimat. l. 5, §. his illud, C. h. tit. Atque hæc de ſponſalibus juris civilis & Juſtinianici ratio fuit.

CAPUT V.

De jure ſponſaliorum, ex lege Moſaica, & Chriſtianorum tam Græcorum quam Latinorum inſtitutis.

PORRO, quid de ſponſalibus pie & ad noſtram religionem adcommodate dici poſſit, conſiderandum eſt. Primum autem ex lege dei totius diſputationis fundamentum hoc conſtituendum eſt. Deut. 22: *Si quis cum ea puella, quæ viro alicui deſponſa eſt, concubuerit, producitote & illum & illam ad portam urbis, eoſque lapidibus obruitote: puellam, quia in urbe vociferata non eſt; virum, quia cum uxore propinqui ſui concubuit.* Quibus ex verbis multa, quæ ad ſponſaliorum jus pertinent, notari poſſunt. Primum, quod ſponſalia non humana, ſed

ſed divina lege inſtituta, atque à nuptiis diſtincta ſunt; tempuſque aliquod inter ſponſionem & traditionem, inter ſponſaliorum & nuptiarum diem, interpoſitum. Quod etiam Ioſephi & Mariæ exemplo; itemque Deut. cap. 20, aperte confirmatur; ubi Moſes vetat eos, qui ſponſalia contraxerint, prælium inire: &, cum omnes in procinctu erunt, ſic pronunciari jubet: *Quis eſt, qui uxorem deſponſavit, nec dum eam duxit? revertatur domum, ne in hoc prælio moriatur, & alius illam ducat.* Item, cap. ſeq. ubi Moſes certis in cauſſis ſpacium illud intermedium luctus fœminarum adſignat. Quod cum ita ſit, conſentaneum eſt, Nuptias inter Chriſtianos non ſatis pie, ſine præcedentibus ſponſalibus, copulari. Alterum eſt, quod eodem divino inſtituto ſuum cuiq; eorum jus proprium ac peculiare adtributum fuit: ut videlicet aliud ſponſi & ſponſæ, aliud mariti & uxoris jus eſſet: velut in concubitu, quē inter conjuges apoſtolus honeſtum adpellat, 1. Cor. 7, v. 3, inter ſponſum & ſponſam divina lege improbatur, Deut. 20, 7. Hinc illud Ambroſii, lib. epiſt., ep. 66: *Si quis deſponſata ſibi & tradita utatur, conjugium vocat: qui alienæ expugna*

pugnat pudorem, adulterium facit. ubi sine dubio ad illud Virg. alludit:

Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.

Tertium est, ut, quantum ad perpetuam vitæ societatem, par eademque sponsi & sponsæ, quæ conjugum, ratio haberetur, nisi quid ante nuptias vitii detectum esset, quod justum nuptiis impedimentum adferret. Nam mulier sponsa ita proprie sponso devota, destinata ac decreta est, ut jam pro designata uxore numeretur. Quod etiam locus ille Matth. demonstrat, cap. I, 20: Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. *Ne metue Mariam uxorem tuam capere.* id est, adsciscere & abducere. Quamquam haud scio, an non æque commode ita converti posset: *Ne metue Mariam tibi uxorē adsciscere*: quasi σοῦ pro σοὶ usurpatum esset. Sic ex contrario sponsus filiæ diserte nominatur gener, Genes. 19. ubi adolescentes, qui Lothi filias propediē uxores ducturi erant, ipsius generi vocantur. Itaque priscis ecclesiæ Christianæ temporibus synodus sexta in Trullo habita, cap. 98, in eandem sententiam ita decrevit: Ὁ τὴν ἑτέρῳ μνηστευθεῖσαν, ἔτι τοῦ ἀνδρὸς ζῶντος εἰς γάμον ἀναγόμενος,

τῷ

τῷ τῆς μοιχείας ὑποκείσθω ἐγκλήματι. id est: *Qui desponsam alteri mulierem, vivo ipsius sponso, in societatem nuptiarũ adsciverit, criminis adulterii reus esto.* Quod decretum imp. Leo Philosophus, religionis, ut apparet, studiosissimus, ratum in suo imperio jussit esse. Novell. 18, & Novell. 74. ubi etiam jus Romanorum antiquissimum restituit, ut pœnæ adjectione sponsaliorum vinculum adstringere liceret. Ejus autem decreti rationem imp. Alexius Comnenus hanc profert, quam Leo quoque prius indicarat: quia, Christianorum instituto, ab Israëliis, ut credi par est, sumto, sponsalia certa precationis formula, quam εὐλογίαν adpellant, ita consecrabantur, *ut Deus illorum auctor, arbiter & conciliator adgnosceretur.* Nefas igitur piis illius ætatis hominibus videbatur, quod deo auctore constitutum erat, levium hominum arbitrio dissolvere; ut Christus dixit; *Quos deus conjunxit, homo ne disiungat.* Verba Comneni, propter illorum auctoritatem, adscribemus: Οὐκ ὀλίγον ἐνταῦθα τὸ ἄτοπον ἐπισύρεται, τὰς προεισοδίους τῶν γάμων ἀρχὰς ἐπὶ μνηστείᾳ συντελεσθείσας ὡσεί τι τῶν εἰκαίων καὶ συμπεφορημένων λογίσασθαι, καὶ ἀδιαφόρως ἐκλα-

βέσθαι τόδε τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἂν εἰ μὴ θεὸς μέσον τῶν συναπτομένων προσώπων διὰ τῆς μνηστείας εἰσήγετο. id est; *Non exiguum hic incommodũ atque absurdum consequetur, precationem in nuptiis fieri solitã, in sponsalibus pronunciatam, pro vano quodam & inani additamento censeri, & pro supervacanea numerari: quasi deus inter personas per sponsalia conjungendas mediator sive arbiter adhibitus non fuisset.* Et hac de caussa Leo Philosophus, ut jus civile cum illo sextæ synodi decreto conciliaret, ac violandæ religionis occasionem præcideret, superstitiose constituerat, ne usitata in sponsalibus precatio sive benedictio deinceps pronunciaretur, sed in diem & ad tempus nuptiarum differretur: *Quoniam*, inquit, *tum demum vere dissoluta sponsalia videntur, cum post eam consecrationem pronunciatam repudium mittitur:* Novell. Leon. 74. Commodius igitur Alexius, & ad synodi sententiam aptius, constituit, ut ea consecratio sponsalibus restitueretur: & ea demum sponsalia justa, id est, legitima, perfecta & absoluta haberentur, quæ inter puberes contracta, dei precatione consecrata essent, atque ita non minus indissolubilia quam

quā ipsæ nuptiæ, haberentur. Τὰς τοιαύτας μνηστείας ἀμετακινήτους τε διαμένειν, καὶ ἀδιασπάστους, καὶ τὸ ὅλον ἀλύτους, ἅτε θεοῦ μέσον τῶν συναπτομένων εἰσαγομένου, καὶ τὴν πρώτην περιεμπεδοῦντός τε καὶ κρατύνοντος τοῦ βίου συναρμογὴν, διὰ τῶν ἱεροτελουμένων εὐχῶν. id est: *Talia sponsalia firma, inconcussa, indissolubilia maneant: quippe cum deus arbitrum se atque auctorem, sive mediatorem inter eos qui conjunguntur, interponat, & primam hanc vitæ conjunctionem per sacrarum precum initiationem confirmet.* Ac magnopere notandum est, cum illis Orientalibus impp. etiam Occidentales in summo sponsaliorum jure consensisse. Nam Carolus Magnus, lib. Franc. leg. 1, cap. 163; *De conjugali*, inquit, *velatione requisisti: si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere. Hoc ne fiat, modis omnibus inhibemus: quia illa benedictio, quam nupturæ sacerdos imponit, apud fideles sacrilegii cujusdam instar est, si ulla transgressione violetur.* Quatuor igitur hæc sponsaliorum jura à Christianis impp. constituta sunt. Primum; Ne nuptiæ sine præcedentibus sponsalibus constituerentur: quod juri quidem divino consentaneum est, Romanorum autē juri contrarium,

l. quæsitum 9, & simil. D.h.t. Alterum: Ne justa sponsalia ante pubertatẽ contraherentur: contra l. sponsalia 14, D. h.t. quæ vero ante pubertatem, post annum tamen septimum contractæ essent, nihil ad religionem pertinerent, sed eodem loco haberentur, quo ceteri contractus omnes; & ex juris civilis dispositione permitterentur, ut, quidquid de arris sponsalitiis & aliis rebus convenerat, servaretur. Tertium jus est: Ut sponsalia non minus rata, fixa, firma essent, quam nuptiæ; quæ individuæ nominantur: l.1, D. de rit. nupt. ac proinde, secundum synodi sextæ sanctionem, qui quæve cum alia persona constitutas nuptias habuerit, adulterii reus haberetur, contra l.1, & alias consimil. C. h.t. Atque hoc quidem & Orientalium & Occidentalium ecclesiarum institutum fuit. quod non modo cum antiquissima synodo, verum etiam cum scriptura sacra congruere apparet; ut, meo judicio, non incommode dicere possimus, in Christianorum nuptiis tres quasi gradus constitui. Primum, ut ante sponsalia, de nuptiarum conditionibus, de parentum, propinquorum amicorumque sententia, intra privatos parietes conveniat: hoc est,

est, de dote, de donatione propter nuptias, de dotis incremento, & arris sponsalitiis: quemadmodum Romanorum instituto videmus ante sponsalia dotis conventiones fieri solitas. l. si sponsalib. 58, D. de jur. dot. Secundus gradus est, ut, iisdem præsentibus, certe non paucioribus quam septem testibus convocatis, iisque maribus, & præterea pastore ecclesiæ, sponsus vel sponsa, vel eorum nomine octavus aliquis, palam pronunciet, ac deum testetur, utrumque ab omni aliarum nuptiarum obligatione liberum esse, neq; sibi esse conscium, quam ob caussam ejus rei controversia sibi moveri possit: habere autem in animo, Titium quidem Caiam in uxorem ducere, Caiam vero Titio nubere. Ac tum Titius ita mulierem roget: Spondes, te mihi uxorem fore? Vicissimque mulier virum: Spondes, te mihi maritum fore? neque per te futurum, quo minus primo quoque tempore nuptiæ in ecclesia dei celebrentur, ut eo auctore perpetuam vitæ societatem ineamus? Cum uterque responderit, Spondeo; tum, ut pastor ecclesiæ totius cœtus nomine precationem pronunciet, & quasi consecrationis formula deo sponsalia

commendet, eumq; oret, ut ea res utrique fauste, feliciter, prospereque eveniat. Quibus peractis, pastor illa sponsalia in ecclesia promulget, palamque pronunciet, ut, si quid forte legitimi impedimenti adferre aliquis possit, cum fide id faciat, & senatui ecclesiastico denunciet, ut omnia, quemadmodũ Paulus statuit, recte atque ordine in ecclesia dei gerantur. Nam hoc institutum non ab aliquo papa manasse, sed ex vetustissima ecclesiæ Christianæ consuetudine fluxisse, papa ipse Innocentius III fatetur, in c. ult. ext. de clandest. desp. ubi sic loquitur: *Quare secundum specialem quorumdam locorum consuetudinem statuimus, ut, cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur competenti termino præfinito, ut intra illum terminum, qui valuerit & voluerit, legitimum impedimentum opponat*, &c. Eaque promulgatio *bannum* Langobardico vocabulo vocatur, in c. cum in tua 26. ext. de sponsal. & ex veteri consuetudine fluxisse dicitur, in c. cum de tua 6. ext. qui matrim. accus. poss. Neque vero absurdum cuiquam videri oportet, quod tum demum sponsalia promulgantur, & eorum impedi-

pedimenta exquiruntur, cum, jam consecrata precatione, ex Christianorum impp. instituto, individua & indissolubilia sunt. quæ caussa imp. Leonem Philosophum impulerat, ut adhiberi precationem vetaret. nam, cum vir & mulier in contrahendis sponsalibus adfirmarint, nullius se justi impedimenti sibi esse conscios; si quid postea compertum sit, eadem illis pœna, quæ nuptiarum contractarum violatoribus, à magistratu impendebat. Postremus nuptiarum gradus erit, ut præstituta die nuptiæ eo ritu celebrentur. qua de re suo loco disserendum erit.

CAP. VI.

An recte sponsalia inter impuberes contrahi possint: itemque inter absentes. ex jure Christiano.

NUNC etiam superest, ut quæstiones aliquot ad sponsalia pie contrahenda pertinētes proponamus. Quarum prima hæc est: An sponsalia inter impuberes pie contrahi liceat. Nam, jure civili post annos septem (intra quam ætatem infantes adpellantur) contrahi sponsalia licuisse, patet ex l. in sponsal.

14, D. hoc titul. & Paul. lib. Sent. 2. titul. de nupt. Eorumque hæc vis erat, ut parentes tutoresve, qui spoponderant, si repudium mitterent, pœnis sponsalitiis tenerentur, quas sup. exposuimus. Sed videamus, num satis ad normam religionis adcommodatum hoc jus sit. Primum, quia durum est, ætatem illam improvidam tam gravi obligatione in perpetuum vitæ suæ tempus adstringi: cum jure civili nulla obligatione, ac ne naturali quidem, nisi quatenus locupletiores sunt, adstringantur. Utrum autem melior, an deterior, ipsorũ conditio per illud immaturum matrimonium fiat, valde incertum est. Deinde, quia ne jure quidem civili impuberes parentum sponsalibus obligantur, nisi puberes facti conditionem ratam habeant. Itaque consultius facturi parentes videntur, si gravem illam sponsaliorum obligationem in id tempus differant: præsertim cum jure divino sponsalia designati matrimonii vim habeant: jure autem civili, mulier impubes, si in domum quasi mariti deducta sit, non tamen prius nupta censeatur, quam apud eundem pubertatem adepta sit. l. 2, in fi. D. de privil. cred. l. si. uxor, §. si minor,
D. ad

D. ad leg. Jul. de adult. l. minorem, D. de rit. nupt. l. pen. D. quando dies leg. ced. l. quod vir, D. de donat. int. vir. Eo accedit, quod, ſi impubes parentis morte ſui juris eſſe cœperit, impune patris ſponſalibus renunciare poterit: certe quidem poſt adeptam pubertatem, qua ætate liberum arbitrium conſecutus erit: atque ita ſponſaliorum paternorum obligatio inanis erit. Itaq; imp. Alexius Comnenus lege lata ſanxit, ne ſponſalia, ante duodecimum aut decimum quartum annum contracta, justa & perfecta haberentur. Leo Philoſophus, quamvis ſponſalia poſt annum ſeptimum permiſerat, tamen ea conſecrari ante illam ætatem vetuerat, Novell. 174, & Novell. 109; adductus illa Sapientis ſententia, Eccleſ. 3, ſuam cuique rei maturitatem eſſe: cui nulla in re, inquit, tam commode locus eſt, quã in nuptiis contrahendis, quæ perpetuam vitæ obligationem inducunt. Sequitur ſecunda quæſtio: An ſponſalia jure Chriſtiano conſtitui inter abſentes poſſint? Dubitandi cauſſam adfert Alexii conſtitutio, quæ jubet ſponſalia, non niſi adhibito paſtore eccleſiæ, & verba precationis præeunte, interpoſitaque

que cõsecratione, celebrari. Et profecto ita eſt, ut rite conſecrari ſponſalia, niſi utroque præſente, non videantur. Jure civili non modo ſponſalia, ſi modo ſine ſtipulatione fuerant, verum etiam nuptias inter abſentes contrahi, ſatis conſtat. l. 4, l. 5, l. ult. D. h. t. l. mulierem, D. de rit. nupt. Sed, cum jure divino conſecratio in utriſque requiratur, ea non rite, niſi utroque præſente, fieri poſſe videbatur. Quodſi eccleſiaſtico jure certa verborum formula, hoc eſt, interrogatio reſponſioque, exigitur, nõ dubium eſt, quin præſentia etiam requiratur. l. 1, D. de verb. oblig. Ex contrario pugnat, quod jure divino quantumvis gravium & magnarum cenfœderationum pactiones etiam per legatos & internuncios fiunt. Item jure civili præter legis actiones nullum negocium eſt, quin per internuncios expediri poſſit; adeo ut etiam repudium & divortium per internuncios, non modo jure civili, verum etiam divino fieri ſoleat. Unde uſitata locutio, *Nuncium mittere.* Et apud Hebræos, *libellum repudii mittere.* Quare probabilius videtur, ſponſalia etiam inter abſentes contrahi: dum tamen utraque pars ſeparatim precatione & con-

& consecratione fungatur; hoc est, ut singuli testibus non minus septem convocatis, adhibito præterea ecclesiæ pastore, pronuncient, sibi esse in animo matrimonii societatem cum absente, quo de agitur, contrahere; voluntatemque absentis cum sua congruentis, non modo ipsius, verum etiam parentum atque idoneorum auctorum manibus subscriptam, edant; atque ad extremum pastor ei conventioni bene in nomine Iesu Christi precetur.

Cap. VII.

De formulis sponsaliorum, quæ vulgo dicuntur verba de futuro, & verba de præsenti, adversus Canonistas instituta disputatio.

SEQUITUR altera quæstio; Quibus verbis sponsalia contrahenda sint. hoc est, utrum verbis in futurum, an in præsens tempus conceptis. Quæ Decretalistarum disputatio est, non modo in scholis, verumetiam in usum vitæ recepta: cum illam formulam, *Ego te in meam accipio*; &, *Ego te in meum*, adpellant verba de præsenti: at illam, *Ego te recipiam in meam*; &, *Ego te in meum*, verba

verba de futuro. Per illa, matrimonii obligationem contrahi dicunt: per hæc, nudam fieri pactionem, & quasi quamdam de nuptiis deliberationem. c. commissum 16. c. tuæ 25, c. pen. & c. ult. ext. de sponsal. c. licet 3, ext. de sponsf. duor. Primum, quia verba *spondendi, promittendi, repromittendi*, vi ac natura sua futuri temporis demonstrationem continent; repugnantque, desponsam esse alicui aliquam, &, eandem illi traditam in manum fuisse, atque (ut more Romano loquamur) in manum ipsius convenisse. Quapropter sponsalia definiuntur *repromissio futurarum nuptiarum*; quemadmodum sup. diximus, ex l. 1, D. h. t. &, alio loco, *spes futurarum nuptiarum*, l. si uxor 13, §. 1, D. ad l. Iul. de adult. Sponsus item definitur, *qui nuptias quidem promisit, sed nondum maritus est*. l. 1, §. 1, D. pro dot. Præterea, satis constat, inter sponsalia & nuptias non modo in re discrimen, verum etiam in tempore intervallum esse. Nam sponsalia verbis tantum & promissione constant: d. l. 1, h. tit. neque sola in mariti domū deductione constitui intelliguntur. l. quæsitum 9, D. h. t. l. cum hic status 32, §. pen. D. de donat. int. vir. l. dotis

68. D.

68, D. de jur. dot. at nuptiæ traditione & acceptione conſtant, hoc eſt, datione in manum, & ductione in mariti domũ, ut ſup. dictum eſt ex l.pe.D. de don.int. vir. l. 6, C. de do. ant. nupt. Per ſponſalia contrahitur adfinitas: l. 8, D. de cond. cauſſ.dat.per nuptias juſtum conjugium. Per ſponſalia contrahitur obligatio, ſive naturalis, ſive etiam ex parte civilis, ut ſup. demonſtravimus: at per nuptias diſſolvitur. Per ſponſalia vir & mulier, ſponſi & ſponſæ nomine adpellantur: per nuptias mariti & uxoris nomen adſequuntur. d.l.6, C. de do. ant. nupt. l.5, C. de bon. quæ lib. Quæ deſponſa eſt, in patris & adgnatorum familia eſt, vetuſque domicilium retinet: l. ea quæ 32, D. ad municip. quæ jam uxor eſt, in domicilium & familiam viri tranſlata eſt. l. quæcumque 10, C. de jur. milit. l. pen. §. Jul. D. quod falſ.tut. auct.l.1, §.8, D. de ſenat. Sillanian. Itaque ſponderi & deſponderi dicitur mulier, quæ promittitur fore ut in manum detur: Datur vero, cum in viri manum ducenda traditur. Denique, quemadmodum promittere & dare, vendere & tradere diverſa ſunt, neque in idem momentum cadunt; ita ſponſalia & matrimonium

monium cadere in unum idemque temporis punctum non possunt. Ex quibus intelligi potest, sponsalia per illa, quæ dicuntur verba de præsenti, constitui nō posse, ne in unum idemque temporis punctum & promissio & datio, hoc est, obligatio & solutio, cadere dicantur: alioqui donatio inter sponsos nihilo magis quam inter conjuges valeret; contra l.6, C. de donat. ant. nupt. l. cum hic status 32, §. penult. D. de donat. int. vir. sponsa sponsum lugere cogeretur; neque ante legitimum tempus luctus nubere, propter infamiæ pœnam, auderet. cont. l.10, D. de his qui not. infam. Concludendum est igitur, cum sponsalia sint promissio futuræ præstationis, cum per ea futurarum nuptiarum obligatio contrahatur, ea non nisi per verba futuri temporis recte constitui: *Spondeo, me tibi maritum fore: Spondeo, me tibi uxorem fore.* Quodsi verba præsentis temporis usurpantur; *Accipio te in uxorem, Accipio te in maritum:* tum per ea verba neque sponsalia contrahi (quia datur & accipitur, non promittitur; ut cum pontifex virgini Vestali dicebat, *Te, Amata, capio*, apud Agellium) neque matrimonium: quia jure civili matrimo-

trimonium non verbis, sed sollemni in domum deductione contrahitur. d. l. 6 C. de donat. ant. nupt. Jure autem divino matrimonium sine præcedentibus sponsalibus contrahi non potest, ut superius docuimus: quamvis Romano jure nonnunquam nuptiæ sine sponsalibus contrahebantur; ut ex Plauti, & Terentii, & plerisque Jurisconsultorum locis intelligitur; quippe cum, perditis Reipublicæ temporibus & profligatis civitatis moribus, etiam tacite & re ipsa, matrimonia sine ullo ritu, solo usu & consuetudine annua, contraherentur, fœdo certe & turpi atque improbato more, ut inter omnes bonos constat. Nequaquam igitur probanda est illa Petri Lombardi argutia, qui, cum juris civilis minus quam theologiæ peritus esset, lib. 4, dist. 28, ita loquitur: *Aliud est promittere, aliud facere: qui promittit, nondum facit: qui ergo promittit, se aliquam in uxorem ducturum, nondum eam in uxorem duxit: &, quæ spopondit, se nupturam, nondum nupsit.* Quid tum postea, jurisconsulte noster? *Ergo*, inquit, *aliud est per verba de futuro, aliud per verba de præsenti sponsalia contrahere.* Quippini? nam per illa, vera & justa spon-

ſponſalia contrahuntur: per hæc, neque ſponſalia contrahuntur; quæ ſua natura in futurum tempus conferuntur neque nuptiæ; quę nudis verbis ſine ſollemni ritu & deductione non contrahuntur. Sed tamen non idcirco dicendum eſt, quemadmodum aliud eſt promiſſio de vendendo, aliud venditio, ſic aliud eſt promiſſio matrimonii, aliud matrimonium. Multo etiam minus hoc modo: Quantum intereſt inter pactionem de futuro contractu, & ipſum contractum, tantum fere diſtant ſponſalia de futuro, à ſponſalibus de præſenti, quæ ſunt ipſe contractus conjugii. Hæc atque huiuſmodi multa dici video à bonis theologis, ſed non bonis juriſconſultis. Nam jure civili promiſſio de vendendo aut locando nullius momenti eſt. nudi enim pacti nulla obligatio eſt. l. ſi tibi 27, C. de loc. & cond. l. nuda 5, C. de contr. ſtip. Nudæ pollicitationis, ait Paulus, obligatio nulla eſt; lib. ſent. 2, tit. 14; & lib. 5, t, 12. Sic promiſſio de donando, jure Digeſtorum non erat obligatoria; & perſpicue à donatione ſeparatur, l. 1, D. de tranſaction. l. cum donationi 34, C. eod. l. in ædibus 9, D. de donation. l. ex conducto 13, §. Papinian.
D. lo-

D. locat. l.3, C. de repud. hered. Conventio de redhibendo non est redhibitio. l. quod si nolit 31, §. illud plane, D. de ædil. edict. At promissio de contrahendo matrimonio certam obligationem, si minus jure Digestorum efficacem, at certe naturalem & iure divino firmissimam parit. Sic igitur apte & cum jure civili congruenter dictum fuit: Quantum interest inter contractũ emtionis, venditionis, & traditionem rei venditæ; tantum fere interest inter sponsalia & nuptias. nam per illam obligatio contrahitur. cujus vis non ea est, ut rem emtoris faciat; sed ut venditorem ad rem tradendam obliget, aut id, quod interest, præstandum. l. 3, D. de obl. & act. l.1, & pass. D. de act. emt. Per hanc vero rei venditæ dominium, quod penes venditorem fuit, in emtorem transfertur. Quod si quis roget, qualis per sponsalia obligatio contrahatur, ita respondendum est: Siquidem dies nuptiis dictus est, esse obligationem in diem; sin autem dictus non est, puram esse. Dies autem aut certa est, veluti, *kal. maii*; aut incerta, veluti, *cum utrique nostrum erit commodum*. Hoc casu, sicuti ex stipulationibus in diem, ita ex sponsalibus,

præsens

præſens obligatio contrahitur, ſed præſtatio in diem differtur: ac peti res, priusquam dies venerit, non poteſt. l. obligationum 44, D. de obl. & act. l. centeſimos 46, D. de verb. obl. Sin autem diei mentio facta nulla eſt, præſens quidem obligatio naſcitur; ac ſtatim ſponſa ſponſo debetur. l. ei qui kalendis 41, D. de verb. obl. peti tamen prius non poteſt, quam tantum temporis prætcrierit, quo & commode & honeſte fieri præſtatio poſſit. l. quod dicitur 105, l. liber homo 118, D. de verb. obl. §. ult. Inſt. de inut. ſtipul. Addidi autem, HONESTE; partim propter regulam juris civilis antiquam, *Vt in matrimoniis non tantum, quod licet, conſideretur, ſed etiam quod honeſtum eſt*; l. ſemper D. de reg. jur. partim propter apoſtoli præceptũ; qui jubet, omnia in eccleſia recte atque ordine adminiſtrari. Sed quæ tandem iſtius novi & antea inauditi juris in uſum Chriſtianorum inducendi cauſſa fuerit, pauliſper conſiderandum eſt. Nã mihi quidem ſic videtur: Cum animadverſum eſſet, nonnullos è Chriſtianorum numero libertatem illam in repudiis mittendis amplecti, & ſponſalia de futuro cõtracta pro nihilo ducere; commodius

modius viſum eſt, ea per verba de præſenti conſtituere, ut eo modo pura & præſens obligatio contraheretur. Verum intelligere debebant, primum, iſto modo, dei inſtitutum in eccleſia & moribus Chriſtianorũ abrogari. Nam, cum deus ſponſalia nuptiis antecedere, primumque illum ad nuptias gradum eſſe voluerit; ſi ſponſalia eodem, quo nuptias, modo contrahimus, an non ſponſaliorum uſum ex eccleſia tollimus, & res inter ſe diſiunctas confundimus? Deinde, illi levitatis & repudiorum malo deus ſatis pro ſua ſapientia occurrerat: cum ei, qui ſine cauſſa repudium mitteret, adulterii crimen impoſuerat. Atque hæc quidem de ſponſalitiorum verborum formulis & conceptionibus à Decretaliſtis inſtitutis dicta ſint. Proximum eſt, ut, quod jus illarum formularum eſſe voluerint, conſideremus. Primum autem hoc fuit, ut ſponſalibus de futuro impune ac ſine fraude renunciare liceret: quemadmodum ſocietati, negociationis cauſſa contractæ, libere ab uno ex ſociis renunciatur. c.2, & c. requiſivit 17, ext. de ſponſal. quod apertiſſime cum jure divino pugnare ſup. multis locis demonſtratum eſt. Secundum, hoc fuit,

fuit, ut, qui cum muliere ſponſalia per verba de futuro contraxit, idem cum altera per verba de præſenti contrahere ſponſalia, atque adeo matrimonium, poſſit. c. commiſſum 16, c. pen. ext. eod. Quod cum idem juri divino perſpicue adverſatur, tum etiam civili æquitati, ut, quemadmodum qui binas uxores habet, ſic & qui binas eodem tempore ſponſas habet, infamia notetur. l. 1, D. de his qui not. infam. l. eum qui 18, C. ad leg. Jul. de adult. Quin etiam mulier, quæ ipſi nubet, ex civili æquitate, ſtupri tenebitur. l. pen. D. ad leg. Jul. de adult. Tertium eſt, ut ſponſalia, de futuro facta, per inſequentia verba de præſenti contracta, ipſo jure evaneſcant; c. ſicut ex literis 22, ext. eod. contra naturalem & civilem æquitatem; qua conſtitutum eſt, ut, quo quidque modo contractum eſt, contrario modo diſſolvatur; ac propterea certa in repudiis verborum ſollemnitas uſurparetur; *Conditione tua non utor.* l. 2, D. de divort. quippe cum æquitas, honeſtas, humanitas denique, poſtulet, ut mulieri honeſtæ, cui vir fidem dedit, ſi eam fallat, mature & teſtato, ut ſibi conſilium capiat, denunciet; neve minor ſanctiſſimæ ſocieta-

cieta-

cietatis inter virum & mulierem initæ, quam ejus quæ negociationis caussa contracta est, religio esse videatur, quæ sine renunciatione tacite pro socii libidine atque arbitrio dissolvi non potest. Quid multa? cum eodem civili jure, qui sciens, non rite atque ut oportet, repudiatam à marito uxorem ducit, adulterii teneatur. l. pen. D. ad leg. Iul. de adult. tantumque in observanda repudiorum forma momentum positum est, ut repudium, non rite, &, ut Ulp. ait, non secundum legitimam observationem factum, pro infecto habeatur. d. l. pen. & l. si non secundum 35, D. de don. int. vir. & ux. l. un. in fi. D. und. vir. & ux. l. nullum 9, D. de divort. Quartum jus est, ut concubitus, sponsalia per verba de futuro secutus, pro justo & connubiali habeatur. c. veniens 15, c. cum is, qui fidem 31. ext. de sponsal. c. de illis 3, & c. per tuas 6, ext. de cond. appos. Quod non modo divino & humano, verum etiam huic ipsi Decretalitio repugnat. Divino juri; quoniam nullus eo jure concubitus, nisi inter maritum & uxorem, justus & legitimus habetur. Maritus autem & uxor, ante nuptias & deductionem in domum, non dicuntur. l. 6,

C. de

C. de don. ant. nupt. l. pen. D. eod. Civili juri; quia nuptiæ contra leges contractæ, hoc est, concubitus falsarum nuptiarum nomine admissus, pro stupro numeratur. l. qui pupillam 7, D. ad leg. Iul. de adult. l. præfectus, D. de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de donat. int. vir. l. 4, C. de nupt. Quintum est, ut concubitus sponsalia per verba de præsenti contracta secutus, pro legitimo & matrimoniali concubitu censeatur. c. sicut 22, ext. eod. Quod à sanctissimo dei instituto plane alienum est: qui, cum à nuptiis sponsalia distinxerit, sine dubio diversa illarum & horum jura instituit: quæ scelerate ac nefarie ab istis sacrilegis confunduntur.

Cap. VIII.

Altera contra canonistas disputatio de sponsalibus, quæ vel pure vel sub conditione & in diem contrahi dicuntur.

Alia quæstio est, utrum pure, an sub conditione, & in diem, contrahi sponsalia possint? Nam eodem Decretalistico jure receptum est, ut sponsalia quandoque pure, quandoque sub conditione contrahantur, c. 1, & c. per tuas, & pass.

& paſſ. ext. de cond. appoſ. In eandemque ſententiam & Petrus Lombardus, & plerique alii Sorboniſtæ, multa diſputant. Sed haud ſatis perite, meo quidem judicio. Sponſalia enim neque pure, neque ſub conditione contrahi poſſunt. Pure idcirco non poſſunt; quia pure promiſſum ſtatim peti poteſt. Sponſa autem peti jure divino, ut ſuperius demonſtratum eſt, niſi poſt tempus aliquod, non poteſt. Sub conditione non contrahuntur; quia promiſſio conditionalis obligationem ſuſpendit; incertumque relinquit, utrum res debeatur, an non; quoniam in incerti caſus eventum obligatio collata eſt. l. conditionales 64, D. de verb. obl. §. 4, Inſtit. eod. At ſponſalia jure divino obligationem pariunt: ut ſine adulterii crimine ſponſus alteram ducere, ſponſa alteri nubere, non poſſit: quemadmodum ſuperius expoſitum eſt. Quid ergo eſt? Dicendum ſcilicet fuerat, ſponſalia in diem contrahi: vel certam; veluti, *kal. maiis proximis:* vel incertam; veluti, *cum utriſque commodum videbitur*, ut in manum conveniant, & nuptias celebrent. Nam, ſicut ex ſtipulationibus in diem præſens naſcitur obligatio, ſed ſolutio in diem differtur:

 fertur:

fertur: ac peti res prius quam dies venerit, non poteſt: l. obligationum 44, D. de obl. & act. l. centeſimis 46, de verb. oblig. ita ex ſponſalibus quidem confeſtim obligatio naſcitur; ſponſuſque & ſponſa debentur: ſed petere alter alterum ante diem conſtitutum non poteſt: quemadmodum paulo ante dictum eſt.

DE RITU NUPTIARUM ET JURE MATRIMONIORUM.

Cap. I.

Matrimonium inter, & nuptias, differentia, & utriusque definitio proposita.

PRimum illud observandum est, quamvis matrimonii & nuptiarum nomina interdũ promiscue usurpentur: velut in §.1, Instit. de pat. potest. & l. si ita 10, l. eos qui 65, D.h. tit. hanc inter illa differentiam observari posse: quod matrimonium est conventio inter virum & uxorem, de perpetua vitæ societate: nuptiæ vero, celebratio matrimonii, quæ certo ritu pro variis cujusque civitatis legibus instituta est. l. pen. D. de don. int. vir. & ux. Similiterque matrimonium à nuptiis distinguitur in d. l. si ita. & l. seq. D. h.

 tit.

tit. §. si adversus, De nuptiis. l. inter eos 27, D. de don. int. vir. & ux. l. neque 13, C. de nupt. Sed facilioris disciplinæ caussa conjugium pro generis nomine statui poterit, ejusque duæ species substitui: matrimonium, & nuptiæ. Matrimonium autem ita definiemus, ut sit justa viri & mulieris conventio de individua vitæ societate, liberorum quærendorum caussa instituta. Dixi, IUSTAM; quoniam conventio, quæ contra legum præcepta contracta est, neque nuptiarum, neque matrimonii jure censetur. §. si adv. Instit. de nupt. l. 4, §. 6, D. de grad. l. 3, D. de jur. dot. l. 6, C. de incest. Dixi, DE PERPETUA VITÆ SOCIETATE; ut apud Justin. tit. de patr. pot. l. 1, D. rer. amot. l. si rerum 52, D. de re jud. nam etsi quodam tempore libera divortia fuerunt: tamen Dionysius Halic., lib. 2, testatur, eam libertatem primis & antiquis reip. R. temporibus non fuisse; ac propterea divortium Romæ per annos DXX nullum fuisse: quod Agellius confirmat, lib. 4, c. 5; & Plinius, lib. 7, c. 9; & Tertull. in Apologet. Quinetiam quamvis Romano jure libertas illa retenta sit, tamen vel ominis caussa non fuit hæc adjectio in definitione prætermitten-

mittenda: cum eo animo matrimonia contraherentur, ut perpetua manerent. l. si, cum dotem 22, §. maritus, D. sol. mat. Dixi, LIBERORUM QUÆRENDORUM CAUSSA: quoniam id demum jure nostro legitimum matrimonium est, quod ea caussa est institutum. Ulp. tit. Reg. 4: *Si uxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quærendorum caussa uxorem duxerit.* Quapropter inter eos, qui vel naturæ vel ætatis vitio generare liberos non possunt, contrahi legitimum matrimonium non potest, ut alibi jam dictum est.

Caput II.

De personis, quæ contrahere nuptias possunt: ubi de ætate, statu, patria, & conditione earum disseritur.

DEINCEPS ad partitionem accedamus. Ac de personis primum videndum est. Quarum jus in his octo versatur: ætate, statu, patria, conditione, potestate, cognatione, adfinitate, & adoptione. Ergo de ætate sic habendum est. Quantum ætatis tempus ad procreandos liberos idoneum fuit, tantum ad contrahendas nuptias legitimũ

fuisse: itaque, ut primum idoneum esse cœpit, legitimum esse cœpisse; simul atque desiit, simul etiam desiisse. Idoneum autem esse incipit à pubertate. Sed, cum de pubertate lex vetus (opinor XII tab.) scripta esset, quæsitum est inter jurisconsultos, quoto ex anno pubertas æstimaretur. Cassiani ex habitu corporis æstimabant: quod Justinianus interpretatur de pube à judicibus inspecta: sed in maribus dumtaxat: cum in fœminis anni 12 exitus spectaretur. §.1, Inst. quib. mod. tut. l. ult. C. quando tut. vel cur. Proculiani vero decimi quarti anni finem tantummodo requirebant. Priscus Javolenus utrumque; hoc est, & corporis habitum, & annorum numerum: ut Ulp. Reg. tit. 11 testatur. Proculianorum sententia recepta est; qui, quod ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidit, spectabant. Nam Macrobius, Satur. lib. 7, c. 7, *Secundum jura publica*, inquit, *duodecimus annus in fœmina, & quartus decimus in puero, definit pubertatis ætatem.* Tertull. de virg. vel. *Tempus etiam ethnici observant, ut ex lege naturæ jura sua ætatibus reddant: nam fœminas quidem à duodecim annis, masculos vero à duobus amplius ad negocia mittunt: pubertatem in annis, non in spon-*

sponsalibus aut nuptiis, decernentes; hoc est, non quo tempore contrahere nuptias possunt. Quod idem Plutarchus in Numa, & Dio, lib.54, testantur. Legis autem hujus sanctio hæc fuit, ut, si nuptiæ ante id tempus celebratæ essent, hoc est, si puella ante id tempus in viri domum sollemniter, adhibita pompa nuptiali, deducta fuisset, non ante justa legitimaque uxor haberetur; hoc est, non ante uxorium ei jus competeret, quam apud virum 12 annum implesset: l. minorem, D.h.t. veluti, ut dos ei deberetur. l. dotis promissio, D. de jur. dot. Fuit autem inter veteres quæstio, Si nuptiæ ante mulieris pubertatem celebratæ essent, id est, si mulier impubes in viri domum deducta esset, cum vere proprieque nuptiæ non essent, an hæc tamen sponsalia dici possent. Qua in sententia Julianus fuit, opinor, ut, quod actũ erat, aliquatenus valeret potius quam periret. sicuti acceptilatio per se inutilis, tamen pro pactione valet. l. si unus 27.§. pen. D. de pact. Contrariam tamen sententiam Labeo, Papin. & Ulp. amplexi sunt: propterea quod sponsalia, non in domum deductio facit; l. quęsitum, D.h. t. l. cum hic status 32, §. pen. D.de

D. de don. int. vir. & uxor. l. dotis 68, D. de jur. dot. ſed expreſſa promiſſio futurarum nuptiarum. l.1. D.h.t. Quod etiam valet ad refutandum inveteratum errorem ex colluvie Canoniſtarum in uſum vitæ importatum, ut verba præſentis temporis in accipienda uxore pronunciata ſponſaliorum nuptiarumque vim habeant. Nam neque ſponſalia hæc dici poſſunt, cum futurarum nuptiarum promiſſio nominatim facta nulla ſit: neque nuptiæ, quia in pubere deductio fuit; in impubere, præter deductionẽ, eadem promiſſio. Atque hæc quidem de ætate dicta ſint. Deinceps de ſtatu videamus. Ergo de ſtatu perſonarum hoc jus fuit, ut inter liberos & ſervos connubium non eſſet. l. Proculus 67, D. de adgnoſc. lib. Ubi contractum inter liberum & ancillam matrimonium pro nullo haberi traditur. Itaque ex eo concubitu concepti, ſervi naſcuntur. l. 3, C. de inceſt. nupt. & apud Ulp. in Regulis. Quod ſi mulier libera ſervo ſe alieno junxerat, jure antiquo, ex S.C. Claudiano, ſi denunciante domino non deſiſtebat, ei domino cum ſuis bonis omnibus in ſervitutẽ addicebatur. Quod tamen à Juſtiniano abrogatum eſt. l.1, C.de

C. de senat. Claud. & apud eund. Ulp. Reg. tit. 11. Præterea, nec adscriptitio cum libera muliere connubiũ est, quamvis dominus consenserit. Qui tamen ex eo concepti sunt, liberi nascuntur, ex Justiniani constitutione. l. ult. C. de agric. & censit. & Novell. 22. &. Novell. 54. Adscriptitiæ tamen cum homine libero connubium est, ex eoque concepti, adscriptitii nascuntur. l. mulier. & d. l. ult. C. de agric. & cens. De patria jus hoc constitutum est, ut, qui cives R. non sunt, nisi civitate impetrata, connubii jus non habeant. §. 1, Inst. de nupt. adeo ut ex peregrino & cive R. natus, peregrinus esset, ex lege Mensia. de qua Ulpian. tit. Regul. 5. Seneca lib. de Benef. 4: *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum extraneo connubium.* Itaque Livius, lib. 37, scribit, Campanos non nisi civitate impetrata jus connubii cum Romanis mulieribus habuisse. Post, cum Antonini constitutione omnes, qui in orbe Romano erant, cives Romani effecti essent, l. in orbe 17, D. de stat. hom. barbaris tantum jus connubii denegatum est. l. un. C. Th. de nupt. gent. Porro conditio personarum partim in

 digni-

dignitatis gradu, partim in familiæ jure consistit. In dignitate, veluti utrũ quis patricius sit, an plebeius. nam lege XII sancitum fuerat, ut ne inter patricios & plebeios connubii jus esset. quam abrogatam fuisse Livius, lib.4, & Dionys., lib.11, testantur. Item, utrũ quis ingenuus sit, an libertinus. Nam antiquo jure inter eos connubium non fuisse, patet ex l. lege Papia 23, D. h.t. Ubi Celsus ait, lege Papia nominatim cautum fuisse, ut id deinceps extra Senatorum ordinem liceret. Sed & Dio, lib. 54, scribit, cum maior esset ingenuorum marium numerus quam mulierum, Augustum illa lege permisisse omnibus præter senatores ex libertino genere uxores ducere; justosque ex eo matrimonio liberos nasci statuit. Eadem tamen lege interdicta ingenuis matrimonia fuerunt cum infamibus fœminis; veluti lena; item à lenone lenave manumissa; item ea quæ palam corpore quæstum faceret, fecissetve; item quæ in adulterio deprehensa, judiciove publico damnata, vel quæ artem ludicram exercuisset, ut ait Ulp. Reg. tit.13. Eoque varii jurisconsultorum loci referendi sunt, ex eorum in leg. Juliam & Papiam

piam commentariis sub hoc Digest. tit. descripti. veluti, l. palam 43. l. generali 34, §. ream. l. reas 26, eod. Ad dignitatem præterea pertinet senatorii ordinis gradus: de quo lege Julia sancitum est, ne quis senator senatorisve filius, nepos, pronepos, libertinam aut infamem uxorem duceret: neve senatoris filia, neptis proneptisve ex filio, libertino infamive viro nuberet. l. oratione 16, D. h. t.

Cap. III.

De patria potestate, patrumque in nuptiis consensu, & auctoritate tutorũ: sed primo de rectoribus provinciarum.

Sequitur potestatis consideratio. Quæ tripartita est. Nam prima in provinciarum rectoribus, altera in parentibus, tertia in tutoribus & curatoribus versatur. Nam provinciarum rectoribus, eorumque officialibus, itemque filiis, interdictum est, ne inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducant. l. si quis officium 38, D. h. t. Quod propter potentatus rationem institutum Papinianus scribit; ne videlicet non ducere, sed potius trahere,

here, extorquere, eripere uxores viderentur. l. præfectus 63, D. eod. Idque jus mandatis principum introductum fuisse, patet ex l. eos qui 65, D. eod. l. 6, C. de nupt. quibus statuitur, ut, si post depositum officium ambo in eadem voluntate maneant, nuptiæ convalescant, liberique postea suscepti justi habeantur. Hoc autem etiam ad illorum propinquos, comites, & domesticos posterius productum est. l. 1, C. si rect. prov. De filiabus diversa ratio est: nam eas in matrimonium collocare suo arbitratu possunt. d. l. si quis officium, §. ult. D. h. t. Cujus diversitatis ratio summo labore à multis investigata est. Ego hanc expeditissimam & certissimam arbitror, quia filia deposito officio sic relinquitur in provincia, ut eam maritus suo arbitrio vel male vel ob patris injuriã multare possit, vel repudiare, & ad suos remittere. Utcumque sit, Leonis Philosophi constitutione etiam hæc familiarum matrimonia interdicta sunt; Novell. 23. Sequitur parentum potestatis consideratio. De qua ita statuendum est: Nuptias à filiis filiabusve fam., non jussũ ejus, cujus in potestate sunt, contractas, injustas esse. l. 2, D. h. t. §. 1, Inst.
de

de nupt. adeo ut nec distractæ reconciliari, sine eorumdem consensu, possint. l. nuptiæ 18, D.h.t. l. si, ut proponis 7, C. de nupt. Legis æquitatem Justinianus partim civilem esse scribit, hoc est, patriam potestatem; partim naturalem, quam jurisconsulti æque propemodum, ut illam, observant; nimirum honorem & reverentiam; quæ naturæ jure parentibus æque omnibus debetur. l.3, D. de just. & jur. l.6, D. de in jus voc. Itaque Plutarchus, cum in vita Numæ scribit, eum Romuli legi, de patria liberorum vendendorum potestate, derogasse, si modo uxorem auctoritate & jussu patrum duxissent: εἰ τοῦ πατρὸς ἐπαινοῦντος καὶ κελεύοντος ὁ γάμος γένοιτο· perspicue significat, si contra ipsorum voluntatem duxissent, integram legem reliquisse. Verum ex illa regula multiplex nascitur disputatio. Prima est de personis parentum. Quid enim, si de nuptiis nepotis aut neptis ex filio in potestate retento quæratur: utrum & avi & filii consensus requiratur, an avi solius sufficiat? De qua quæstione, ut ingenue fatear, non puto satis inter jurisconsultos convenisse. Nam Paulus, in l.3, D.h.t. solius avi consensum sufficere adfir-

adfirmat : at idem, in l. oratione 16, §. 1, etiam filii consensum requirit. Ulpianus autem, cum, in l. si nepos 9, eod. tit. scribit, ubi pater furit, avus sapit; si nepos velit uxorem ducere, solius avi voluntatem sufficere: an non aperte ostendit, si uterque sapiat, utriusque voluntatem exquiri? Neque me recepta & usitata solutio movet, quod in priore loco nepos ex uno filio, neptem ex altero, id est, frater patruelis sororem patruelem, ducebat: in altero vero nepos extraneam ducebat: ac proinde invito suus heres adgnascebatur, contra juris regulam in l. 6, D. de adopt. §. & tam filium, Inst. eo. Nam, cum inter omnes constet, suum heredem eum demum dici, qui primum in testatoris familia heredis locum obtinet: pronepos ex illis nuptiis vivo filio nasciturus, filio suus heres adgnaturus non erat; nepos autem, qui volens nuptias contrahebat, dici invitus non poterat. Mihi autem probabilior Pauli sententia posterior ideo videtur: quia videmus, etiam in nuptiis nepotis ex filio emancipato, avi, qui in potestate non habet, consensum, si minus civili, at certe naturali jure, hoc est, honestatis ratione, requiri. l. 3. §. si eman-

emancipatus, D. cont. tab. Utcumque sit, illud constat, per illa regulæ superioris verba, QUORUM IN POTESTATE SUNT, excludi primum matrem & avum maternum, deinde patrem emancipati filii, filiæve. Verum id civili tantum ratione. Nam honestatis caussa, quæ in conjunctionibus dominatur, l. semper 42, D. h. tit. non modo matris, sed etiam propinquorum consensus requiritur: quippe cum jure naturæ omnibus æque parentibus honos & reverentia debeatur. l. 3, D. de just. & jur. l. 1, & 2, D. de obseq. parent. l. 6, D. de in jus voc. Pietas parentibus, etsi inæqualis est eorum potestas, æqua tamen debetur. l. 4, D. de curat. furios. Eademque ratione patris etiam, aut avi, qui filiam emancipavit, consensus requiritur. d. l. 3, D. cont. tab. Quamquam jure civili, quo per emancipationem patria potestas dissoluta est, natus ex eo matrimonio usque adeo justus filius habetur, ut nepos natus ex eo filio emancipato, qui non jussu patris uxorem duxerat, patri suus heres adgnascatur. l. filius 25, D. h. t. Atque hæc quidem de filiis ita se habent. Filiarum enim diversa caussa est. Nam filia, quamvis vel emancipatione,

vel patris morte sui juris sit, tamen, si minor sit ann. XXV, non modo primas, sed ne secundas quidem nuptias, sine parentum & propinquorum curatorumve suorum consensu contrahere potest: inter quos si de marito eligendo minus conveniat, ejus rei arbitrium judici tribuitur. d.l.1, l. viduæ 18, l. in conjunctione 20, C. de nupt. Cujus rei exemplum extat apud Livium, lib. XIV. ubi scribit, magistratum secundum matris arbitriū nuptiarum jus dedisse. Major autem ea ætate filia sine patris consensu nubens exheredari non potest: sed minor potest. arg. l. cum te 18, & l. filia 20, C. de inoff. testam. & Novell. 115. Sequitur altera de parentum persona disputatio. Quid enim si pater aut absit, aut furiosus exsistat? De absente hoc jus est, ut, si vel apud hostes sit, vel, ubi sit, ignoretur, triennium ei expectando præfinitum sit; cum eo tamen, ut, si filius eas nuptias contraxerit quas improbaturus non esset, ratæ haberentur. l. si nepos 9, §. 1. & ll. seq. D. h. t. De furioso vero Justinianus scribit, antiquo jure in filia patris consensum non desideratum fuisse. de filio, dubitatum. neque dubitandi caussam exponit. Parem tamen ex

Paulo utriusque rationem habitam fuisse, patet ex l. quoties 8, D. de pact. dotal. quippe cum à furioso expectari consensus non possit. qua de caussa contrahere matrimonium non potest. l. oratione, in fin. D. h.t. Neque, opinor, illa fingi potest ratio, ne illi invito suus heres adgnascatur: cùm, si ad sanitatem revertatur, idem, quod de absente domum reverso, dici possit: nimirum, ut, si honestæ nuptiæ sint, & quales sanus pater non improbaturus fuisset, pro legitimis habeantur. Itaque Justinianus idem in filio, quod in filia, jus constituit. l. si furiosi 25, C. de nupt. §.2, Inst. eod. Ubi autem de nepotis nuptiis agitur, & vel avus vel pater solus fuerit, ejus solius, ut jam diximus, qui sapit, auctoritas sufficit. l. si nepos 9, D.h.t. Sequitur secunda disputatio, quæ ex verbo JUSSUS oritur: Utrum scilicet consensus & adprobatio sufficiat: an vero jussus ex antefacto sit necessarius: cum illo verbo & prætor & ceteri utantur in l. 1, D. de his qui not. infam. §.1, Inst. de nupt. Sed intelligendum est, JUSSUS verbum in patrefam. usitatum esse pro voluntate, consensu, adprobatione. l.2, D. sol. matrim. Itaque non modo consensus

ſenſus poſt nuptias expreſſus, non juſtas nuptias juſtas efficit, l. dotis promiſſio 68, D. de jur. dot. ſed etiam tacitus conſenſus ſufficit, qui vel ex eo ſolo æſtimatur, quod pater non aperte factum improbat. l. in ſponſalib. 7, D. de ſponſalibus. l. ſi ut proponis 5, C. de nupt. Supereſt illa ex fine regulæ diſputatio: Ecqua illius ſive regulæ ſive legis ſanctio ſit. id eſt, utrum nuptiæ injuſſu patris factæ ipſo jure non conſiſtant quidem, ſed vel à patre, vel à magiſtratu reſcindi poſſint; aut qui contraxerunt, aliqua pœna, veluti exhæredationis, multari poſſint? Quam etiam quæſtionem retulimus Illuſtr. quæſt. cap. 9. Nam quod nuptiæ omnino nullæ ſint, videtur ex illis verbis diſputari poſſe: nuptias hujuſmodi non conſiſtere: l. 2, D. h. tit. jure contractas non eſſe: Paulus, lib. ſent. 2: juſtos ex iis liberos non naſci: l. 11, D. de ſtat. hom. denique, ut Papin. ait, nuptias non eſſe: ſic enim Florentiæ ſcriptum eſt, in l. dotis 68, D. de jur. dot. Quid verbis opus eſt? Nam Apuleius, lib. 6, ita ſcribit: *Nuptiæ in villa, & patre non conſentiente, factæ, legitimæ non poſſunt videri: ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* Quod ſi verum eſt, ſane difficile

dictu

dictu est, magistratum filiis ex istiusmodi sive injustis, sive nullis nuptiis susceptis, jus redditurum, sive bonorum possessionem postulent, l.1, D. und. vir. & ux. sive inofficiosi agere instituant. Ne multis morer, credo, in hac quæstione idem dici posse, quod de falso testamento, & falso modio dicitur in l. Paulus 221, D. de ver. sig. l.2, D. test. quemad. aper. nimirum, esse quidem testamentum & modium, sed ὁμωνύμως tantum. ut de magistratu Varro scribit: *Magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus est*. Et servus nefasto die à prætore liberatus, liber est, sed vitio liber. Atque has esse nuptias, quæ injustæ adpellantur in l. si uxor 13, §. plane, D. ad leg. Jul. de adult. totamque hanc quæstionem judicis prudentiæ committendam, qui filii merita expendat, dicitur in l. capite 19, D. de rit. nupt. Nam, etsi justæ nuptiæ non dicantur, quantum ad patrẽ aut avum; tamen videntur, quantum ad conjuges, ex perseverantia eorum in matrimonio, nuptiæ convalescere. argum. l. si quis in senatorio 27, & l. eos qui 65, D. h. tit. l. si contra, C. de nup. d. l. dotis, D. de ri. nupt. Verum, ut singulas istius quæ-

stionis

ſtionis partes accuratius explicemus: quantum ad primam attinet, qua quæritur, An pater filiam, quæ ſine ipſius conſenſu nupſerat, abducere à marito poſſit: ita ſtatuendum arbitror; Legem illam Numæ, de qua paullo ante diximus, non videri ad filias productam; ſed civili jure multis poſt Numam ætatibus licuiſſe patrifa. filiam, etiam quam nuptum collocaverat, vi patriæ poteſtatis abducere: verum, ejus juris acerbitatem imperatorum conſtitutionibus mitigatam fuiſſe, & non modo matrimonium conſervatum, verum etiam, niſi gravis & magna repudii à patre mittendi cauſſa interveniſſet, concedi ſolitam marito non modo exceptionem adverſus patrem, interdicto de liberis exhibendis utentem, verumetiam interdictum de uxore exhibenda & ducenda ad illius exemplum inſtitutum. l. cum hic ſtatus 32, §. ſi ſocer 15, D. de don. int. vir. l.1, in fin l.2, D. de lib. exhib. l.ult. C. eod. l. diſſentientis 5, C. de repud. Nov.22. & l.11, C. de nup. Et ſecundum hoc jus poſtremum imperatorum conſtitutionibus inductum illud accipiendum eſt, quod ait Paulus, lib. ſent.2, ti. 19, filiorumfa. matrimonia, ſine paren-

tum

tum voluntate contracta, injusta quidem esse, sed tamen vi patriæ potestatis non dissolvi: propterea quod publicæ utilitatis ratio privatorum commodis præfertur. Nam illas sententias Paulus ad jus, quo tum utebatur plerumque, adcommodavit. Non igitur justa erat uxor, non justi liberi, neque iis de inofficioso patris testamento querentibus jus dicebatur. Præterea, cum dicit, PRIVATORUM COMMODIS, non obscure ostendit, graviorem ejus dirimendi matrimonii caussam non fuisse; sed patri tantum ita fuisse commodum, & sine alia graviore caussa ita placuisse: sicuti de matre dicitur in d. l. filia 20, C. de inoff. test. Eoque illi Enniani versus pertinent, ex lib. ad Heren. 2:

Injuria abs te adficior indigna, pater.
Nam si improbum esse Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptui? sin est probus,
Cur talē invitum invitā cogis linquere?

At quæ filia emancipata nupsit, abduci à patre non potest, nec ejus matrimonium dirimi. d. l. 5, C. de repud. & d. l. cum hic status, §. si socer, D. de donation. inter vir. & uxor. Sequitur altera quæstionis pars: An liberi, qui contra paren-

parentum voluntatem matrimonium contraxerunt, exhæredari possint? Sane, novo Justiniani jure non esse justam exheredationis caussam, patet ex Novell. 115. Ubi unam hanc ob caussam nuptias contra parentis voluntatem contractas recenset, cum filia oblatam sibi à patre conditionem repudiavit, & aliam turpem delegit. At jure antiquo non dubito, quin illa caussa probata centumviris fuisset, quorum de inofficiosis testamentis & exhæredati meritis notionem fuisse, nemo ignorat. l.3, §. si emanc. C. de bonor. possess. contr. tabul. l. filius, D. de inoff. testam. l. si filia 19, C. eod. Primum propter vim patriæ potestatis, de qua sup. diximus, ut non modo ex juris civilis regulis, verũ etiam ex principum constitutionibus liceret patri, si qua justa caussa esse videretur, filiam à genero abducere, & matrimonium dissolvere. Deinde, quoniam edicto prætoris infamia notabatur filius, qui non jussu eius, cuius in potestate est, uxorem duxerat. l.1, D. de his qui not. infa. Tertio, quia Ulp. testatur, justam irarum caussam videri etiam contra emancipatũ filium, atque adeo contra nepotem ex eo susceptum, si filius iniussu patris uxorem

tem duxerit : &, ſi eum in ſuo teſtamento præterierit, ac velit nepos contra tabulas agere, judices ejus merita expenſuros; nimirum, ut ſi juſta irarum cauſſa videatur, eum excludant. d.l. 4, D. cont. tab. Neque obſtat l. cum te 18, C. de inoff. teſt. Ubi dicitur, non fuiſſe juſtam cauſſam exhæredandi filiam, quod patri divortium imperanti parere noluiſſet. Primum, quoniam ex verbis legis intelligi non poteſt, neque, utrum ea filiafa., an emancipata fuerat ; neque, ſi filiaf. fuit, utrum conſentiente, an diſſentiente patre, nuptias contraxiſſet. Atque hæc quidem de filiisfa. Nam, quod ad filias attinet, cum etiam in emancipatis & matris & propinquorum conſenſus requiratur, nequaquam dubium eſt, quin filiafa. minor annis xxv, quæ non juſſu patris nupſerit, juſtam patri exhæredationis cauſſam præbuerit, non tantum noviſſimo jure, d. Novell. 115, verum etiam antiquo. arg. l. filia 20, C. de inoff. teſt. Sequitur tutorum & curatorum conſideratio. Nam ſenatus cõſulto cautum fuit, ut, qui tutor curatorve pupillam adultamve intra viceſimum & ſextum annum ſuam duxit, filiove ſuo junxit, infamia notetur, & dotem datam reſtituat.

ſtituat. l.non eſt matrimonium 66, D.h. t. l. ſi tutor 7, C. de interd.matrim. l.4, C. de excuſ. Ubi juris iſtius æquitas hæc profertur, quoniam iſtis artibus tutelæ adminiſtratæ rationes conturbantur, & fraudes malæ adminiſtrationis teguntur. Quod idem traditur in l. libertum 64, & l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t. Ejus autem S.C. ſententia, quatenus produci aut artari debeat, conſiderandum eſt. Producitur ergo hoc modo. Primum, ut etiam ad eos pertineat, qui tutores quidem non ſunt, tutelæ tamen periculo ſuo nomine obſtricti ſunt; veluti qui ſe falſis adlegationibus à tutela excuſarũt. l. ſi quis tutor, eod. Item, qui tutores honorarii fuerunt: nam ad hos quoque tutelæ periculum pertinet. l. quod ſi forte, §. 1, D. de ſolut. Continentur etiam tutorum hæredes, quamvis extranei: quippe qui reddendis tutelæ rationibus obſtricti ſunt. l. libertum, §. 1, D.h.t. Atque adeo, ejus qui tutor curatorve datus, non juſte adpellaverit: quoniam præteriti temporis damnum, ſi quod pupilla ſuſtinuit, debet adgnoſcere. l. ſi quis tutor, §. ultim. D. eod. Item ad filios. ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. l. non eſt, D.h.t. & ſive naturales, ſive adopti-

vi; quamdiu scilicet durat adoptio. l. quinetiam, in fi. eod. item, sive naturales, sive in adoptionem dati, atque in alienam familiam translati sint. l. si quis tutor, §. quamvis, & §. naturales. Item ad eorum nepotes. l. senatus cons. 59, h.t. Præterea non modo tutore vivo filius ab istis nuptiis arcetur, verum etiam post mortem ejus qui tutelæ rationes non reddidit. Item, sive ille hæres extiterit, sive abstinuerit, sive etiam exhæredatus fuerit; quoniam fieri potest, ut patris bona in eum collata propter tutelæ rationes revocanda sint. l. non solum, §. 1, D. eod. Similiter autem vice versa filiusf. tutor non modo patri suam pupillam nuptum dare prohibetur, verum etiam fratri, qui in ejusdem potestate est. l. non solum 67, §. 2, D. h.t. Nam, cum fratres, qui in eiusdem potestate sunt, quantum ad bonorum rationem, pro eadem persona censeantur, l. frater à fratre, D. de cond. indeb. frater, qui pupillæ suæ fratri suo nubenti auctoritatem suam adcommodaret, in rem suam auctor esse videretur, contra l. 7. D. de auct. tut. Nunc, quatenus S.C. sententia coërceri debeat, videamus. Nam, cum diserte ob tutelarum rationes fa-

ctum ſit; l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t. conſentaneum eſt, primum, ut ad eos, qui aliis de cauſſis debitores ſunt, non producantur; veluti ad eum qui pro tutore curatoreve negocia geſſit, cum revera tutor curatorve non eſſet, l. ult. C. de inter. matr. item ad fideiuſſores nominatoreſve tutorum, magiſtratuſve qui eos dederunt, quamvis, tutoribus deficientibus, eorũ periculum ſubeant. l. etiam 3, D. de fideiuſſor. & nomine: item ad filiam pupillæ etiam ante rationes redditas defunctæ: quoniam non tutelaris, ſed hæreditaria ratio eſt. d.l. non ſolum, §. penult. Similiter, cum hoc S.C. factum ſit, ne res pupillorum familiaris intervertatur; d.l. non ſolum, §.2: conſentaneũ eſt, ne tutores pupillis curatoreſve adultis filias ſuas nuptum dare prohibeantur, quia nullum poteſt ex eiuſmodi matrimoniis periculum pupillaribus rationibus accidere; l. libertum, in fin. D. h. tit. l. curatorem 5, C. de interdict. matrim. item ne mater pupillæ cum filiæ ſuæ tutore, ipſiuſve liberis, filio. l.2. C. eod. Huius autem S. C. exceptiones tres reperio. Prima eſt: Si puella à patre ſuo vel deſponſata vel teſtamento deſtinata ſit ſuo tutori eiuſ-

ve

ve filio. l. si patris, C. de interd. matr. l. non est 66, D.h.t. l. qui pupillam 7, D. de adult. Secunda est, si tutor rationes reddiderit, & puella annum ætatis XXV atque insuper annum utilem excesserit, intra quem petere in integrum restitutionem poterat. l. quamquam, D. h. tit. d.l. qui pupillam, de adult. l. si patris, C. de nupt. quem annum utilem Justinianus in continuumquadrienniũ mutavit. l. ult. C. de temp. in int. restitut. Tertia exceptio est, ut, qui suæ uxori curator absens & ignorans constitutus est, retinere uxorem possit; ita tamen ut alium substituendum curet. l.4, C. de excus. Nam, etsi eiusmodi curatoris datio non valet, l. maritus, C. qui dar. tutor. tamen, qui non jure tutores curatoresve dantur, curare debent, ut alii sufficiantur, aut pupillorum propinquos, ut id faciant admonere. l.1, §. ultim. D. de eo qui pro tut. l. tutores, §. qui sine, D. de administr. tut. similiterque is, qui suæ nurui curator datus est, excusare se debet, dareque operam, ut alius curator constituatur. l. licet 17, C. de excusat. l.3, C. de interdict. matrim. Sequitur ut de cognatione & adfinitate ex partitione nostra disseramus. Verum

quia juris huius utriusque disputationi commodior alibi locus est: statim postremum caput, quod de adoptione est, adgrediemur.

CAPUT IV.

De adoptione, quæ nuptias vel impedit, vel non impedit.

ADOPTIO, adgnationis sive (ut jurisconsulti loquuntur) civilis cognationis species est. l.4, §.1, D. de grad. à jure tamen & ratione sanguinis plane aliena. l. qui in adop.23,D. de adop.hoc est, ab omni veræ cognationis jure. d. l. 4, §.1, & l. si qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Adfinitatem autem per adoptionem jure contrahi, alio loco ex eo probavimus, quod adfinitas juris naturalis est; adoptio vero civilis. qua de caussa per minimam capitis minutionem adfinitas non tollitur. l.4, §, pe. D. de grad. Abusive tamen adfinitatis nomina etiam in adoptione tribui, eodem loco demonstravimus. Itaque de nuptiarum jure hanc regulam proponemus,ut in linea directa nuptiæ in infinitum interdictæ sint,non modo inter eas personas quę adgnatorum iure sunt, sed etiam

etiam quæ cognatorum & adfinium nomen obtinent. Adgnatorum hoc modo: nam quæ per adoptionem filia neptisve esse cœpit, duci uxor non potest, etiamsi adoptio dissoluta sit. l. quinetiam, §.1, D. de rit.nupt. & §. ergo non omnes, Inst. de nupt. Prioris iuris æquitas orta ex nominum & adpellationum sanctitate videtur, ne, qui pater avusve dicitur, filiam, neptemve, in matrimonio habeat. Alterius vero hæc, pudoris & honestatis publicæ ratio; ne qua suspicio nascatur, adoptatorem idcirco puellam emancipasse, ut, quæ clam placuerat, ea palam atque aperte frueretur. De adfinitate autem hoc ius est, ut patri adoptivo filii sui adoptivi uxorem habere in matrimonio non liceat, ne post emancipationem quidem: quoniã, ait Paulus, aliquando nurus ei fuit, vel potius quasi nurus. in d. l. adoptivus. Quod eodem modo contra in reciprocatione servatur, ut filius adoptivus patris adoptivi uxorem, ne post emancipationem quidem, habere possit: quoniã, etsi nec matris loco ei est, nec cognata, d.l. qui in adoptionem, D. de adoption. tamen quasi novercæ locum apud eum obtinet. d. l. adoptivus, in prin. & §.

nunc videamus, D. de rit. nupt. Cognationis autem nullam haberi rationem, ex eo constat, quod etiam uterinam patris adoptivi sororem ducere permittitur. l. si qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Videamus, an idem eodemque modo etiam de ipsius matre dici possit; quippe quæ omnino extranea est: nam neque illi adgnata est, cum ne patri quidem ipsius adoptivo adgnata sit; (mater, inquam, filio adgnata non est. l. 7, D. de cap. min. qua de caussa dilucide Paulus scribit, eam aviæ loco filio adoptivo non esse. d. l. 23, D. de adopt.) neque vero cognata, & multo minus adfinis. Nam, cum per adoptioné cognatio non contrahatur, sequitur, ut neque patris adoptivi mater, neque ipsius cognati, adoptivo filio cognati sint. d. l. 4, §. 1, D. de grad. Quibus enim adoptatus adgnatus non fit, his nec cognatus fit. l. qui in adoptione 23, D. de adopt. Quid verbis opus est? Nam etiam patris adoptivi pater adoptato extraneus est; vicissimque nepos à filio adoptatus, patri adoptatori alienus est. l. patris 7, l. sed si hoc 10, §. parentes, D. de in jus voc. l. quem filius 26, D. de adopt. quippe cum adoptare filiusf. non possit, sed is solus qui eman-

emancipatus eſt. nam, qui in ſua ipſe poteſtate non eſt, quomodo alios haberet? l. ſi adrogatus 22, D. de adopt. Adverſari tamen graviter videtur Caius, in d.l. quinetiam, §.1. ubi diſerte ſcribit: Patris adoptivi matrem duci uxorem non licere. quinetiam adſcribit, tantiſper eas nuptias prohiberi, dum adoptio permanet: nam hac diſſoluta illam fieri extraneam. Quod ſane (pace Caii juriſconſulti dixerim) perabſurdum videtur, cum, ut antea docuimus, ne conſtante quidem adoptione, ullum vel adgnationis, vel cognationis, vel adfinitatis jus haberet. Ne multis morer, potius quam Caium tantæ incogitantiæ arguamus, exiſtimarem, dicendum eſſe, cum ipſe AMITAM ſcripſiſſet, primum oſcitantē librarium ſcripſiſſe MATREM, mox alterum ſemidoctum ad gloſſam adieciſſe AUT MATERTERAM: errore conſimili, quem nunc omnes agnoſcunt apud eundem Caium, & eod. ad edictū lib., l. per adoptionem 17, in fi. D. eod. tit. ubi pro AMITAM abſurdiſſime in vulgatis libris omnibus legebatur MATERTERAM. quod mendum primus Haloander animadvertit: poſt Florentini Codicis auctoritate ſine controver-

ſia ſublatum eſt. Huius autem emendationis noſtræ cauſſa hæc eſt, quoniam utraque illi extranea ſemper fuit: nam neque mater, neque materrera patris adoptivi ullo vel adgnationis vel cognationis vel adfinitatis jure adoptato tenetur: quippe cum (quantum ad materteram attinet) ne uterina quidem adoptivi patris ſoror, quæ adoptivo filio matertera eſſe deberet, ſi qua inter illos cognatio contracta fuiſſet, ulla neceſſitudine illi devincta ſit. l. ſi qua mihi 12, §. ult. D. eod. Similiterque in reciprocatione Ulpianus eodem loco ſcribit, adoptivæ ſororis filiam mihi eſſe extraneam, uxoremque duci etiam conſtante adoptione licere: quoniam, inquit, per adoptionem fieri avunculus non poteſt: non igitur matertera, nec matertera magna, nec maior, nec maxima. viciſſimque pari eademque reciprocatione ſororis filius, nepos, pronepos, filia, neptis, proneptis pro extraneis habentur. Longe vero diverſa ratio eſt & filiæ & ſororis conſanguineæ, & amitæ patris adoptivi, itemque neptis ex ipſius filio; de quo Caius eodem loco ſcribit: nam inter adoptatum & illas perſonas adgnatio contracta eſt. De filia patris adoptivi

ptivi

ptivi testimonium est in l. qui adoptionem 23, in fi. D. de adop. l. si stipuler 35, D. de verb. obl. l. per adoptionem 17, D. de rit. nupt. & §. 4, Inst. de nupt. ubi propterea suaderi dicitur iis, qui generum adoptare volunt, ut prius filiam emancipent; qui nurum, ut filium; ne videlicet soror fratri nupta videatur. alioqui generi nurusve adoptione matrimonium perimitur. l. non solum 67, §. sed etsi, D. de rit. nupt. ac Dio, lib. 60, memoriæ prodidit, Claudium, cum filiam suam Neroni à se in filii locũ adoptato collocare vellet, filiam prius emancipasse, ne fratri, inquit, sororem dare uxorem videretur. De sorore consanguinea patris adoptivi, quæ filio adoptivo amita est, testimonium est in d. l. per adoptionem, in fi. argumentum vero apertissimum in d. l. si qua mihi 12, in fi. D. eod. Duobus autem modis amita mihi esse adoptiva potest: primum, si meus avus filiam adoptarit, deinde, si, qui me in nepotis locum adoptarit, filiam habeat. Jam de amita patris adoptivi testimonium exstat. in d. l. per adopt. §. ult. ubi adoptatus vetatur amitam magnam uxorem ducere. quod tamen de eo adoptatore intelligendum

est, qui patris morte, non autem emancipatione sui juris factus est: quia non modo patris amita, verumetiam soror consanguinea, per ipsius adoptionem illi fit extranea. quo casu illam sine dubio ducere adoptatus uxorem poterit, ut modo intellectum est ex l. 7, & l. sed si hac 10, §. parentes, D. de in jus voc. De nepte ex filio, cui cum adoptato connubium non est, testimonium est in d. l. quinetiam, §. 1. argumentum vero ex reciprocatione in d.l. per adoptionem, §. ult. quoniam par eademque ratio est patrui adoptivi, & amitæ adoptivæ, & filii filiæque fratris adoptivi. Quod cum ita sit, ingenue fateor, à me non intelligi, quo jure Maximianus in Panægyrico ipsi & Constantino dicto laudetur, quod filiam suam Constantino in nepotis locum adoptato in matrimonium collocavit: nisi dicamus, eam prius à Maximiano emancipatam fuisse: *O divinum*, inquit, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majestatis ordine filium, etiam generum esse voluisti!* Atq; hoc quidem constantis adoptionis jus est, in transversis gradibus & adgnatis personis, idem quod in directis gradibus: & ejus dissolutæ

solutæ jus plane diversum est: nam in directa linea prohibitio nuptiarũ etiam post dissolutam adoptionem durat, in transversa remittitur. l. si quis 9, §. ult. D. de lib. & post. l. per adoptionem 17, D. h.t. §. Inst. de nupt. Cuius rei ratio prima specie esse hæc videtur, quoniam adoptatus per emancipationem efficitur extraneus, d.l. quinetiam, & d.l. si stipuler, D. de verb. obl. & quia, ut ait Ulp., post emancipationem in totum familiæ adoptivæ obliviscuntur. l. si. quis tutor 60, §. pen. D. eod. l.3, §. liberos, D. si tab. test. null. Sed videamus, anne hoc idem etiam de patre & adoptata filia, & postea emancipata, dici possit, commodiorque & certior ratio hinc sumenda sit; quia, cum matrimonium cum filia jure gentium incestum sit, consentaneum videtur, propter illius nominis sanctitatem etiam ab emancipatæ nuptiis abstinere: at cum sororis nuptiæ solo civili jure incestæ habeantur, ut suo loco demonstravimus, nihil absurdi sit, institutum juris civilis, contrario eiusdem juris instituto, abrogari. l.8, D. de cap. minut.

CAP. V.

De jure cognationis, quoad nuptias, ex jure civili Rom.

PROXIMUM est, ut de cognationis jure videamus. Qui locus aliquanto mihi, quam vulgo creditur, difficilior videtur. Nam, utrum lege aliqua Populi R. certa jus istud definitum fuerit, an moribus tantum, & veteri consuetudine, difficile dictu est. De sororis nuptiis leges fuisse dicuntur in l. si stipuler 35, D. de verb. obl. cuius tamen in extremo MORES nominantur, itemque in l. 8, & l. sororis 39, D. h. t. Quinetiam si quis, inquit, ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum committit. At Corn. Tacitus, lib. 12, Claudium imp. ita loquentem facit: At enim nova nobis in fratrum filias conjugia, sed aliis gentibus sollénia, nec lege ulla prohibita, & sobrinarum, diu ignorata, tempore addito percrebuisse. morem adcommodari prout conducat, & fore hoc quoque in his quæ mox usurpantur. Credibilius igitur est, jus antiquum de castis incestisve nuptiis totum pontificium fuisse. Itaque Tacitus, lib.

lib.1, *Consulti per ludibrium pontifices*, inquit, *an concepto, nec dum edito partu, rite nuberet.* Quod idem pluribus verbis exponit Dio, lib.48, consultos à Cæsare pontifices, an Liviam Neronis uxorem gravidam sibi in matrimonium accipere liceret. Neque obstat, quod Paulus, in d.l.35, de ver. ob., leges adpellat. nam probabile est, nonnullas leges, quæ ad jus pontificium adcommodatæ essent, latas de nuptiarũ jure fuisse. quod etiam paulo post ex Plutarchi lib. de Ro. quæstionibus cognoscetur. Age, cetera videamus. Nam jus R. tribus regulis comprehendi potest. Quarum prima hæc est: Inter eas personas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, in infinitum nuptiæ jure gentium incestæ ac nefariæ sunt. §. ergo. D.h.t. Dixi, *jure gentium*: quoniam, etsi veteres historiæ memorant, eiusmodi nuptias apud Assyrios, Persas, Medos, Parthos, Æthiopas, Indos, aliasque præterea nonnullas gentes, probatas atque usurpatas fuisse: tamen, cum eas gentes Romani pro barbaris & humanitatis expertibus haberent, juris gentium nomen ad eas non produxerunt. Sequitur secunda regula: Inter eas personas, quæ à latere sunt, fratris

fratris & ſororis nuptiæ jure gentium inceſtæ ſunt: patrui vero & amitæ, avunculi & materteræ, jure civili tantum: idque in infinitum. De fratribus & ſororibus teſtimonium exſtat in l. libertinus 8, juncta l. ſororis 39, D. h. t. Et certum eſt, apud conplures exteras gentes & barbaras huiuſmodi fratrum ſororumque permiſſas nuptias fuiſſe. Quod autem de fratrum ſororumque nuptiis conſtitutum eſt Romano jure, intelligendum eſt non modo de germanis, id eſt, ex utroque parente ſuſceptis, verumetiam de conſanguineis, hoc eſt, eodem patre natis, atque etiam de uterinis, id eſt, ex eadem matre ſuſceptis. §. inter eas, De nup. adeo ut ne vulgo quidem quæſitas ſorores ducere liceat. l. & nihil 54, D. h. tit. Porro de patruis, avunculis, amitis, materteris, impeditior aliquanto diſputatio eſt: magnum enim video nuper inveteratum errorem patefactum fuiſſe, de patrui & fratris filiæ nuptiis: cum par idemque antehac putarimus jus eſſe de iis, quod eſt de avunculi & ſororis filiæ coniunctione; quam jure civili, non gentium, Papin. inceſtam nominat, in l. ult. D. de cond. ſin. cauſſ. & l. ſi adulterium 38, §. 1, D. ad leg. Jul. de adult. l. etiam

iam 96, D. h.t. qua de caussa non matrimonium, sed contubernium adpellatur, in l. miles 11, §.1, D. ill. tit. & l. qui n provincia 57, D.h.t. Sed ex fragmenis veterum jurisconsultorum, nuper editis, intellectum atque animadversum st, leges illas omnes proprie & præcise d sororis filiam pertinere. nam, qui locus in Ulpian. regulis mendosissime legebatur, nunc illorum Collectaneorum beneficio sic restitutus est : *Inter cognatos autem ex transverso gradu olim quidem usque ad quartum gradum* (sic enim llo loco restituendum est) *matrimonia contrahi non poterant ; nunc licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam, non etiã sororis ; nec amitam , nec materteram ; quamvis eodem gradu sint*. Itaque continenter ex Paulo locus hic profertur: *Inter parentes & liberos matrimonia contrahi non possunt : nec filiam sororis aut neptem ducere possumus*. Itemque ex Papiniano ille : *Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam præveniretur à delatore, diremit certum* , &c. Quinetiam imperatorum Maximani & Diocletiani rescriptum subiicitur, quo, ex latere amitæ tantum & materteræ, sororisque filiæ, & ex ea neptis, nuptiæ

nuptiæ nominatim prohibentur: null
de patruo, vel fratris filia mentione in
terposita. Quibus ex locis perspicitur
quod etiam à doctiss. I.C. Pithœo anim
adversum est, eorumdem impp. rescri
ptum, quod à Triboniano relatum e
in l. nemini 17, C. de nupt., interpola
tum ab eodem fuisse, aque his verbi
ex novo Constantini jure amplificatum
PRÆTEREA A FRATRIS FILIA, ET EX E
NEPTE. Quid ergo est? dicet aliquis
Cum Jurisconsulti scribunt, avunculi, a
mitæ, & materteræ nuptias idcirco in
cestas esse, quod illæ personæ parentum
locum ac numerum obtinent, l. sororis
D.h.t. §. item amitam, de nupt. an pa
truum ex eo numero excludunt? San
illud scire oportet, antiquo jure ac mo
ribus, non minus patruum quam avun
culum, parentis loco numeratum: eius
que nuptias pro incestis habitas fuisse
Cuius rei argumento est illud Catull
Epigramma ad Aufilenam:

Aufilena, viro contentam vivere solo,
Nuptarum una est è laudibus eximiis.
Sed cuivis quãvis potius succũbere fas est
Quam matrẽ fratres efficere ex patruo

Nam liberi ex eo concubitu suscepti, su
matri & filii & fratres patrueles efficiun
tur

ur. Sed, cum Claudius imperator Agrippinam Germanici fratris sui filiam deperiret, eamque sibi justo matrimonio sociare cuperet, à senatu decretum efflagitavit, quo eiusmodi matrimonia justa pronunciata sunt; ut Sueton. in illius vita, & Tacit. lib. 12, & Zonaras tom. 2, testantur. Unde intelligitur, ea matrimonia usque ad illud tempus incesta nefariaque habita fuisse. *Pactum*, inquit Tacitus, *inter Claudium & Agrippinam matrimonium jam fama, jam amore illicito firmabatur; nec dum celebrare sollemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deducta in domum patrui fratris filia. quin & incestum, ac, si sperneretur, ne in malum erumperet publicum, metuebatur.* Suetonius autem, *Verum*, inquit, *illecebris Agrippinæ, Germanici fratris sui filiæ, per ejus osculi & blanditiarum occasionem pellectus in amorem, subornavit proximo senatu, qui censerent, cogendum se ad ducendam eam uxorem, quasi Reip. maxime interesset, dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus incesta habebantur.* & aliquanto post: *Ducturus contra fas Agrippinam uxorem*, &c. Qua de caussa Seneca in Octavia his versibus illas nu-

ptias

ptias exsecratur : *Genitamque fratri conjugem captus sibi toris nefandis flebili junxit face.* Hoc autem S.C. jus anno circiter ducentos quinquaginta duravit, hoc est, usque ad Constantini & Constantis imperium. Nam Capitolinus, in Anton. Philos. *Filiam suam Lucillam*, inquit, *fratri despondit.* Ergo impp. illi primi nefarium illud jus abrogarunt, & capitis pœnam ei incesto imposuerunt, l. 1, C. TH. de incest. nupt. Eamque illorum constitutionem à consuetudine (ut credi par est) neglectam renovavit imp. Zeno. l. ult. C. de incest. nupt. itemque l. ult. C. si nupt. ex rescrip. pet. Ex quibus, quantam labem unius tyranni insania, quantumque vitium in jus civile importarit, facile intellectu est. Quod eo etiam absurdius fuit, quia, cum patrui & fratris filiæ nuptiæ permitterentur, amitæ tamen & fratris filii matrimonium interdictum erat. l. per adoptionem 17, §. 1, D. h. t. §. item amitam, Inst. de nupt. Ubi hæc ratio adscribitur, quia parentis loco est: proinde quasi patruus illo S.C. ex parentum numero sublatus esset. contra l. 2, D. de usufr. ear. rer. Sed & Tacitus lib. 16, testatur, amitæ consortium pro

ince-

ncesto habitum fuisse: ubi scribit, Neronem Syllano accusatores submisisse, qui eum incesti postularent, quod cum mita sua Lepida rem habuisset. Quid rgo est, dicet aliquis, quod Xiphilinus n Nerva ita scribit? Ἐνομοθέτησε δὲ μὴ ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Sane ἀδελφιδῆς nomē um in fratris, tum in sororis filiā convenire, & Pollux & Hesychius testantur. Quare, cum de fratris filiæ interdictis nuptiis mentionem jurisconsulti nullam faciunt, sed de sororis filia præcise tot locis commemorent, credibile est, ἀδελφιδῆς nomen ad sororis filiam referendum esse: quam corrupte Ambrosius neptem, Æl. Spartianus neptem per sororem adpellat. nam, cum Xiphilinus de Adriano dixisset, Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· ille, *Trajani*, inquit, *per sororem neptem uxorem accepit*. Utcumque sit, tantum apud Romanos etiam perditissimis moribus, & seculo corruptissimo, sanguinis reverentia valuit, ut iidem auctores testentur, peradmodum paucos fuisse qui Claudii exemplum imitarentur. Quin etiam de Domitiano Tranquillus scribens: *Fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium sibi, pertinacissime recusavit*. Superest illa quæ-

quæstio; Quid sit, quod, cum antiquo jure fratris filiam ducere liceret, Caius tamen ita scribat: *Patris adoptivi mei neptem ex filio uxorem ducere non possum.* l. quinetiam 55, §. 1, D. h.t. Nam, si naturalis fratris filiam ducere licuit, quanto magis adoptivi? Quid igitur, si legeremus, *neptem ex filia?* Sed perspicue refragatur l. si qua mihi 12, §. ult. eod. Verius igitur est, quod contra iuris rationem, & pudorem, & antiquum morem, receptum fuerat, restringendum potius, quam producendum fuisse. l. quod vero 14, D. de legib. l. quæ propter 162, D. de reg. iur. Atque id exemplum, ut insigne, & eximium, ac singulare, notandum puto; simulque deridendam Sisinnii cuiusdam Orientalis patriarchæ stultitiam; qui, cum de gradibus cognationis & adfinitatis, interdictisque nuptiis, non minus verbose quam confidenter in libro juris Orientalis secundo garriat; tamen ausus est adfirmare, nulla scripta lege nominatim interdictum, ne fratres fratū filias in matrimonium accipiant; cum tamen libro Basilic. 28 multis locis, non modo tertius ille gradus, verumetiam quartus, qui consobrinorum est, itemque sextus, quo sobrini continentur,

ur, diſerte prohibeatur. Sequitur ter-ia Regula: Inter patrueles, amitinos, onſobrinos, nuptiæ noviſſimo civili ure permiſſæ ſunt. §. duorum, de nu-tiis, l. celebrandis 19, C. de nupt. Va-ia autem & multiplex huiuſce juris ra-io obſervanda eſt. Nam antiquiſſimis emporibus ea coniugia iniuſta inceſta-que habita ſunt, ut ex Cor. Taciti lib. 12 aullo ante demonſtratum eſt: *Et ſobri-arum*, inquit, *diu ignorata conjugia tem-ore addito percrebuerunt*. Itaque Plu-archus in Romanis quæſtionibus, Πρότερον, inquit, οὐκ ἐγάμουν τὰς ἀφ' αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν· ἀλλ' ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν. *Prius*, inquit, *non accipiebant in matrimonium quæ ſanguinis ejuſdem erant, ut ne nunc quidem amitas, aut materteras, aut ſorores accipiunt; ſed ſero conſobrinarum nuptias permiſerunt*. Deinde adſcribit, cum quidam ad populi judicium ob conſobrinæ matrimonium vocatus fuiſſet, abſolutum; legemque latam, ut cum conſobrinis connubium eſſet, propiore gradu non eſſet. Ψηφισάμενος, inquit, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δ' ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. Quamquam reperio, eorum conjugiorum conſuetudinem

dinem etiam ante Plutarchi tempora percrebuisse: atque hoc jus nequaquam tum fuisse, sed in eorum, qui abstinebant, continentia potius quam in certa lege positum fuisse. Nam & Cicero pro Ciuentio ait, ejus sororem Melino consobrino suo nupsisse. Idemque Plutarchus scribit, Brutum Catonis avunculi sui filiam in matrimonio habuisse. Sed & Sueton. in August., & Dio, lib. 53, memoriæ prodiderunt, Augustum filiam suam Juliam Marcello Octaviæ sororis suæ filio nuptum collocasse. Et Quinctil. lib. 6, filium suum, immatura morte sibi ereptum, lugens, avunculo eum destinatum generum fuisse ostendit. Capitolinus de Antonino Philosopho: *Habuit uxorem*, inquit, *Anniam Faustinam, consobrinam suam.* Atque hinc videlicet illa Ulpiani regula nata est, vulgo in jure tamquam per manus tradita: Inter cognatos usque ad quartum gradum connubium non esse: quemadmodum sup. demonstratum est. Quartum autem gradum jurisconsulti posita sumtaque superiore regula intelligebant, quæ inter eas personas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, conjugia prohibuit; sicuti superius docuimus: quasi

hanc

hanc regulam ita concepiſſent: Extra eas perſonas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, connubium quarto gradu permittitur. Itaque, cum amitæ materteræque magnarum, itemque ſororis neptis, conjugium prohibent, clauſulā hanc ſubjungunt: *Quamvis quarto gradu ſint*. l. per adoptionem 17, D. h. tit. ejuſque conſobrinorum matrimonii crebra in libris noſtris mentio fit. veluti in l.3, l. non ſolum 67, §.1, D.h.tit. l. uter 23, & l. ſequent. D. de condic. inſt. l. Lucius 78, §. filiam, D.ad Trebell. ac præſertim in l.2, C. de inſt. & ſubſt. ubi Antoninus ſcribit, Caſſiam quamdam probabili conſilio ſub hac conditione inſtitutam, *Si conſobrino nupſiſſet*. Primus, ut opinor, Theodoſius maior eas nuptias prohibuit, ut ipſius filius teſtatur in l. un. C. TH. ſi nupt. ex reſc. pet. Itemque Sex. Aurelius Victor: *Tantum*, inquit, *pudori & continentiæ tribuens, ut conſobrinarum nuptias vetuerit, tamquam ſororum*. Eandem autem conſtitutionem eiuſdem filii Arcadius & Honorius, primo imperii ſui anno, confirmarunt, uti patet ex l.3, C. TH. de inceſt. nupt. quæ tamen à Triboniano conciſa & mutilata in Codicem

cem Justinianeum relata est. l. si quis incesti, C. de incest. nupt. Verum iidem, aliquot annis interjectis, & sua & patris constitutione abrogata, nuptias illas comprobarunt. *Celebrandis*, inquit, *inter consobrinos matrimoniis licentia, legis huius salubritate, indulta est: ut revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, sive ex fratre & sorore nati sunt, ut ex eo matrimonio editi, legitimi & sui patribus successores habeantur.* l. celebrandis 19, C. de nupt. Verum ecce rursus aliam mutationem, cum, qui illis successerunt, impp. Honorius & Theodosius, eas nuptias quasi communi jure damnatas ex rescripto, petendi potestatem fecerunt, patris, ut ajunt, exemplum imitati. l. 1, C. TH. si nupt. ex rescr. pet. cuius rescripti formulam videre licet apud Cassiod. Variar. lib. 7. Utrum autem jus imp. Justinianus in Instit. suis sit secutus, liquido adfirmare non possumus. nam cum illam constitutionem in suum codicem inseruit: in Inst. tum etiam, *Duorum autem*, inquit, *fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, conjungi pos-*

sunt. qui tamen locus cum in optimo Tigurino libro, tum etiam apud Theophilum, adiecta negatione legitur. quin etiam lib. *βασιλικ.* 28, ubi prohibitæ nuptiæ commemorantur, ita ſcriptum eſt: Ὁμοίως οὐδὲ τὴν θυγατέρα τοῦ θείου, ἢ τῆς θείας, τουτέστι τὴν ἐξαδέλφην μου. ἀλλ' οὐδὲ ὁ υἱός μου τὴν ἐκγόνην αὐτῶν, οἵτινες λέγονται δισεξάδελφοι. *Similiter*, inquit, *neque patrui vel amitæ filiam, hoc eſt, conſobrinam meam: quin nec filius meus neptem ipſorum, qui inter ſe ſobrini dicuntur.*

Cap. VI.

Intra quem cognationis gradum pie contrahi conjugia poſſint.

Sed jam conſiderandum eſt, quæ leges pie in eccleſia Chriſtiana de cognatorum coniugiis inſtituendæ ſint. Nam & Orientales & Occidentales in eo conveniſſe video, ut, quo longius perſonæ, de quarum coniugio quæritur, a genarcho diſtant, eo minus inter ſe cognatæ & conſanguineæ videantur. Itaque paſſim in illo jure Orientali & Baſilicis libris videre licet patriarcharum & epiſcoporum reſponſa, quibus nuptiæ intra ſeptimum gradum prohi-

bentur. Ut in decreto Demetrii Chomateni: Ἡ τῶν ἐκ πλαγίου δὲ, μέχρι καὶ ἑβδόμου βαθμοῦ τὴν κώλυσιν ἔχουσα, ἐκτότε τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι τὸ ἄδετον παρὰ τοῦ νόμου λαμβάνει καὶ ἀνεμπόδιστον. *Ordo eorum, qui ex obliquo ſunt, uſque ad ſeptimum gradum prohibitionem habens, poſtea copulari matrimonio volentibus facultatem à lege ſumit.* Apud Romaniſtas autem ante Innocentii tertii protopapatum connubium intra ſeptimum gradū non fuit. *De adfinitate conſanguinitatis*, inquit Gregorius, *per gradus cognationis placuit uſque ad ſeptimam generationem obſervare.* Nam & hereditates rerum per legales definitiones ſancitæ uſque ad ſeptimum gradum protendunt heredū ſucceſſionem. Non enim ſuccederent, niſi de propagine ſanguinis eis deberetur. c. de adfinitate 35, q. 2, & q. 3. idemque pluribus verbis commemoratur in c. nullum, c. progeniem, c. de conſanguinitate, & quattuor ſeq. Sed multo verboſius 35 q. c. ad ſedem: ubi Alexander protopapa ſecundus diris devovet ac perpetui gladio anathematis eos jugulat, ſi quis eam legem abrogarit; cauſſamque duobus locis aperte deſcribit. *Quoniam*, inquit, *ſecundum Canones conſan-*

sanguinitas septimo gradu terminatur. At Innocentius III, Alexandri fulmen & minas nihil veritus, eam legem ad quartum gradum restrinxit. *Non debet*, inquit, *reprehensibile judicari, si secundum veritatem temporum, statuta quandoque varientur humana, præsertim cum urgens necessitas, vel evidens utilitas, id exposcit; quoniam ipse Deus, ex his quæ in veteri testamento statuerat, nonnulla mutavit in novo. Cum ergo prohibitiones de conjugio in secundo & tertio adfinitatis genere minime contrahendo, & de sobole suscepta ex secundis nuptiis cognationi viri non copulanda prioris, & difficultatem frequenter inducant, & aliquando periculum pariant animarum, cum cessante prohibitione cesset affectus: constitutiones super hoc editas, sacri adprobatione concilii, revocantes, præsenti constitutione decernimus, ut sic contrahentes de cetero libere copulentur, prohibitio quoque copulæ conjugalis quartum consanguinitatis & adfinitatis gradum de cætero non excedat.* Quaternarius vero numerus bene congruit prohibitioni conjugii corporalis: quia quattuor sunt humores in corpore, qui constant ex quattuor elementis. c. pen. ext. de consangui. Ejus autem erroris,

 quod

quod videlicet cognatio ſeptimo gradu terminetur, cauſſa hæc fuit, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt, quoniam apud juriſconſultos legerant, ubi de naturali cognatione quæritur, non facile ſeptimum gradum excedi: partim quia vix ultra eum gradum cognatorum vita conſiſtit, l. 4, D. de gradib. partim quia in ſexto gradu cognatorum nomina deficiunt. ultimi enim cognatorum gradus ſobrinorum ſunt, ut ait Paulus, in l. ultim. §. ultim. D. eod. & lib. ſentent.4, tit.11. Verum intelligere debebant, cũ cognatio ſit ſanguinis communio, ut initio dictum eſt; inter quaſcumque perſonas ſanguinis communio eſt, quantumvis longinqua ſit, tamen inter eos cognationem intercedere. Itaque nihilo minor inter ſobrinos cognatio eſt, qui ſex invicẽ gradibus diſcrepant, aut ſobrinis natos, qui octo, quam inter fratres, qui duobus dumtaxat. ut in rivulis uno ex capite accerſitis, & quantumvis longe diductis, non minor, ut ita dicam, aquæ cognatio eſt, quam ubi inter ſe proximi ſunt; & in arbore rami quantumvis diſjuncti, non minus inter ſe ſucci communionem habent, quam qui trunco

sunt proximi. Quod vero de ſexto gradu à Juriſconſultis ſcriptum eſt, non eo pertinet, quaſi cognatio, id eſt, ſanguinis communio, eo gradu deſinat. nam etiam ad decimum gradum adgnationis, ac proinde cognationis nomine, hereditates jure civili deferuntur: ſed, quia, cum jus civile ſolis adgnatis hereditates detuliſſet; cognatos nullo numero habuiſſet, prætor autem, jus civile corrigens, ad ſucceſſionem eos vocaſſet; non ultra ſextum gradum eos edicto ſuo comprehendit. §. ultim. Inſtitut. de ſucceſ. cognat. l. pen. D. und. cogn. Verumtamen, dixerit quiſpiam, cum in lege divina coniugium inter certas perſonas prohibeatur, ceteris permittatur, an non ibi deſinere cognationem oſtenditur, ubi prohibitio deſinit? Reſponſio in promtu eſt: aliud videlicet eſſe propinquitatem, aliud cognationem. Matrimonium inter propinquos lex divina vetat; inter cognatos non vetat. Itaque Moſes non ſcripſit, *Ne quis ad cognatum*; ſed hoc modo, *Ne quis ad propinquum ſuæ carnis accedat*; cum videlicet Iſraëlii inceſta apud Ægyptios conjugia vidiſſent, ut in procemio legis oſtenditur. Cuiuſmodi etiam illud Athenienſium

institutum fuit, de quo est apud Teren. in Phorm. *Lex est, ut orbæ, qui sunt genere proximi, his nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.* Itemque in Adelph. *Hæc virgo orba est patre, hic meus amicus illi genere est proximus, huic leges cogunt nubere hanc.* Propinquorum igitur matrimonia lex divina prohibet, non cognatorum. Itaque Gen. 24 videmus, Abrahamum Isaaco filio uxorem summo studio petere ex gente & cognatione sua, Rebeccam scilicet, Labanis sororem, qui Nachoris, fratris Abrahami, erat nepos; Bethuelis, Isaaco consobrini, filius. Item, ejusdem lib. cap. 28, Isaacus Jacobum in Mesopotamiā mittit, ut inde uxorem ex sua cognatione adducat: ducitque Rachelem Labanis avunculi sui filiam. Et Num. ult. cap. lex fertur, ut puella heres in paterna tribu & cognatione nubat: simulque puellæ aliquot patruorum suorum filiis matrimonio junguntur. Quinetiam jus hoc fuit, ut adgnato sine liberis mortuo, proximus quisque prolem ei ex uxore superstite excitaret, Ruth. cap. 3. Qui vero propinquorum numero sint, non cuiusquam homine nati, sed solius dei judicium est: qua de caussa deus eadem

dem lege illos ordine nominatim enumerat; ut facile intelligatur, quos non enumerat, propinquorum numero habendos non esse; quoniam, ut dici solet, quod lege prohibitoria vetitum non est, permissum intelligitur, l. mutus 43, D. de procur. l. qui accusare 8. D. de accusat. Sed locus postulat, ut singula divinæ legis capita exponamus.

Cap. VII.

Legis divinæ capita, quæ ad nuptias cognatorum pertinent, exposita.

I. P*Atris tui matrisve tuæ nuditatem ne detegito: Mater tua est; ne detegito nuditatē ejus.* Levit. 18. Levit. 20. Hoc primo capite duo animadvertenda sunt. Primum, quia propinquorum nomina relativa sunt, neque alterum sine altero intelligitur, cum lex, patris, matris, conjugia prohibet, simul filii filiæque matrimonia interdicere: quod etsi hoc principio facile intellectu fuit, tamen ad reliqua huius legis capita via nobis hoc præcepto munienda visa est. Pater igitur hoc capite filiam ducere uxorem vetatur; mater filio nubere: vicissimque filia patri nubere, filius matrem ducere.

Alterum autem obſervatu dignum eſt, quod, quamvis ceteris inſequentibus capitibus nuſquam virile genus uſurpetur, quaſi apud ſolos viros hæc lex promulgetur: tamen, cum hoc primo capite pater nominetur, in ceteris, ex relationis natura, virile quoque genus ſubaudiendum eſſe. Ut, cum ita dicitur: *Ne quis amitam aut materteram uxorem ducat*, ſic accipiatur, quaſi etiam dictum eſſet, *Ne qua patruo aut avunculo ſuo nubat*. Poſtremo legis clauſula notanda eſt. Nam illis verbis, *Mater tua eſt*, legis ratio & æquitas demonſtratur. quaſi ſcriptum ita eſſet: Cum natura ipſa doceat, patri & matri reverentiam deberi, contra naturam eſſe, ſi quis eorum pudorem violaret, ſi quis eorum fœditatem nudaret. Quod accidit Chamo Nochi filio; quem ob eam cauſſam pater cum progenie ſua deteſtatus eſt: Gen. 9, 22. itemque duabus Lothi filiabus; quarum idcirco ſuboles deteſtabilis fuit: Gen. 19, 31. II. *Nuditatem neptis tuæ ex filio, vel ex filia, ne detegito; nuditas enim tua ſunt*. Cum avus prohibetur neptem ex filio filiave uxorem ducere, vi relationis nepos aviam paternam, maternamve ducere prohibetur. Legis autem

tem æquitas his indicatur verbis: *Nuditas enim tua sunt.* quod non modo ad hoc, verum etiam ad superius caput referendum est: ut pater filiæ, avus neptis fœditatem nudans, suam ipsius fœditatem nudare, suum ipsius pudorem, id est, quem æque carum ut suum ipsius habere debuerat, abiicere videatur. Ceterum quod de avo & nepte statuitur, idem de proavo & pronepte sine dubio intelligendum est. quod cum æquitatis paritas demonstrat, tum etiam ætatum ratio: ut nihil ad hanc rem demonstrandam adjectione opus fuerit. III. *Sororis tuæ nuditatem, sive illa ex utroque parente tuo, sive ex alterutro tantum nata sit, ne detegito.* Levit. 18, 9. Item 20, 17. Deut. 27, 22. Tres sororum species significat. Nam aliæ ex eodem patre & matre, aliæ ex eodem patre tantum, aliæ ex eadem matre tantum gignuntur; ut superius suo loco docuimus. Duobusque recentibus doctissimis interpretibus adsentior, ut, quod Hebraice scriptum est, sive domesticæ cognationis, sive extraneæ sit, sic accipiatur, ut domesticæ cognationis nomine paterna, extraneæ materna intelligatur; quoniam liberi patrem sequuntur, mater autem familiæ

ſuæ & caput & finis eſt, ut ait l. pronunciatio 195, in fi. D. de verb. ſignif. IV. *Amitæ tuæ nuditatem ne detegito; patris enim tui propinqua eſt. Materteræ tuæ nuditatem ne detegito; matris enim tuæ propinqua eſt.* Levit. 18, 12, 13, 14. Levit. 20, 19. Cum fratris filius amitam, ſororis filius materteram ducere uxorem prohibetur, vi ipſa relationis & analogiæ, viciſſim patruus fratris, avunculus ſororis filiam ducere prohibetur: primum, quoniam, ut ſuperius diximus, brevitatis cauſſa ſolius virilis ſexus mentio fit; deinde, quia ſubjecta legis ratio æque in illis valet, quod videlicet, ut amita & matertera, ſic etiam patruus & avunculus, parentis locum obtinent. Huc accedit nominum cognationis & adfinitatis (quæ ſancta quodammodo habenda ſunt) confuſio: nam, ut, ſi quis amitam duceret; patrem adfinis, &, ut ita dicam, ſororii haberet loco; ſoror autem fratri nurus efficeretur; frater ſorori ſocer. Eodem modo, ſi qua patruo ſuo nuberet, patrem adfinis, & (ut ita dicam) leviri haberet loco: unus frater alteri fratri gener efficeretur, alter vero alteri ſocer. Præterea, ſi nuptiæ cũ patrui uxore duobus locis prohibentur,
Levit.

Levit.18,11, & Levit.20,20; quanto magis ipſius patrui prohibendę ſunt? Quod autem de patruo, avunculo, amita, matertera, hoc loco ſancitum eſt, etiam ad propatruum, proavunculum, proamitam, promaterteram producendum eſſe, rationis paritas oſtendit. nimirum, quoniam ſecundi patris, ſecundæ matris propinqui ſunt: atque (ut juriſconſulti dixerunt) parentum locum ac numerum obtinent. Atque hactenus quidem Moſes eos omnes, qui propinquorum numero habendi ſunt, enumeravit: ex quo intelligi poteſt, cum conſobrinos omiſerit, eos in illum numerum referendos non eſſe. Itaque videmus, cap. Gen.28, Jacobum Rachęlem, avunculi ſui Labani filiam uxorem duxiſſe. Item, Num. ult., Moſem dei imperio auctorem fuiſſe quatuor Tzelophchadi filiabus, ut patruorum ſuorum filiis nuberent. Sed &, cap. Jehoſ. 15, Othoniel Axam Calebi patrui ſui filiam uxorem duxiſſe memoratur. Et in hanc ſententiam Auguſt. lib. De civit. dei 15, cap.16, *Experti ſumus*, inquit, *in connubiis conſobrinorum, quam raro per morem fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat*

lex

lex humana. Hæc Augustinus, diligentior, ut apparet, legis divinæ observator, quam Ambrosius; qui, epist.66, ad Paternum, de his nuptiis illum consulentem, ita rescribit: *Quid est quod dubitari queat, cum lex divina etiam fratres patrueles prohibeat convenire in conjugalem copulam, qui sibi quarto sociantur gradu?* Utcumque sit, memorabile est, quod eodem loco Augustinus scribit: *Fuit*, inquit, *antiquis patribus religiosa cura, ne ipsa propinquitas, se paulatim propaginum ordinibus dirimens, longius abiret, & propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam, rursus matrimonii vinculo colligare, & quodam modo revocare fugientem.* Hæc Augustin. Primus autem Theodosius, imp. Christianus, ea consobrinorum matrimonia prohibuit: quam ipsius constitutionem & Ambrosius & August. vehementer probant. *Theodosius Imp.* (inquit eodem loco Ambrosius) *etiam patrueles fratres & consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine.* Et August. eodem loco: *Verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatẽ horrebatur illiciti, & quod fiebat cum consobrina, pene fieri cum sorore videbatur, quia & ipsi propter tam propin-

inquam conſanguinitatem fratres vocan-
ur, & pene germani ſunt. Et aliquanto
ooſt: *Verumtamen quis dubitet, honeſtius*
oc tempore etiam conſobrinorum conju-
ia prohibita eſſe? quia neſcio quo modo
neſt humana verecundiæ quiddam natu-
ale atque laudabile, ut, cui quis debet,
auſſa propinquitatis, verecundum hono-
em, ab ea contineat. Hæc ille. Extat-
que apud Caſſiodor. lib. Variar. 7, for-
mula veniæ ab imperatore petendæ, ut
matrimonium cum conſobrina contra-
here liceret. ubi dilucide ſcribitur, id-
circo eam veniam ab imperatoribus
cauſſa cognita fieri, quia lex, qua ma-
trimonium illud interdictum fuerat,
non dei, ſed hominum erat, qui lon-
gius, quam lex dei ferebat, pudicam ob-
ſervantiam (ut ejus formulæ verba u-
ſurpemus) poſteris tranſmiſerant. Poſt
Theodoſium tamen, quæ varietas juris
iſtius acciderit, ſupra, cum de civili jure
ageremus, expoſitum eſt. Nam etiam in
Baſil, lib.28, titul. de injuſt. nupt., in-
terdicuntur nuptiæ non modo inter
conſobrinos, qui ἐξάδελφοι dicuntur,
verum etiam inter ſobrinos, qui δισεξά-
δελφοι eodem loco adpellantur. Quin-
etiam Demetrius Chomatenus, in jure
Orien-

Orientali, scribit, synodalibus quibusdam decretis interdictas fuisse nuptias usque ad septimum gradum: *ut non liceat*, inquit, *sobrino sobrini sui filiam accipere, cum sit ejus ἀνεψιά.* Quod idem Alexius patriarcha testatur, legem fuisse, quæ connubium iis permittebat, qui octo inter se gradibus distarent; qui vero sex, prohiberet. Sed, præterquam quod superius docuimus, hanc septimi gradus prohibitionem ex manifesto eorum errore natam esse, qui cognationem eo gradu desinere existimabant; videmus, D. Augustinum, eo, quem paulo ante citavimus, loco, istam Græcorum superstitionem repudiasse, & sobrinorum sobrinarumque matrimonia probasse. Antiquos enim patres religiosos laudat, quibus curæ fuerat, propinquitatem (hæc illius verba sunt) nondum longe positam rursus matrimonii vinculo adligare, & quodammodo revocare fugientem. Ex quibus de Canonistarum, & qui Canonistas secuti sunt, imperitia existimare licet, qui in genealogia nuptiarum prohibitionem usque ad quartum à genarcho gradum produxerunt; hoc est, usque ad sobrinis natos natasque, qui jure civili octavo inter se gradu disiuncti sunt.

Cap. VIII.

Decreta ex lege dei, ad nuptias adfinium pertinentia.

. *Nuditatem uxoris patris tui ne detegi-o; nuditas patris tui est.* II. *Nuditatem nulieris & filiæ ipsius (id est, privignæ tuæ) ne detegito: filiam filii ipsius, aut filiam iliæ ipsius, ne uxorem ducito: propinqui unt patris tui, flagitium esset.* Levit. 18, 8. III. *Is qui cum uxore patris sui concubuerit, nuditatem patris sui detexerit, ambo necantor.* Levit. 20. IV. *Execrabilis, qui cum uxore patris sui concubuerit, quia detexit oram vestimenti patris sui.* Deut. 27. De directo adfinium ordine, qui parentum & liberorum locum obtinent, duæ sunt leges; quarum priore connubium interdicitur inter privignum & novercam, provitricum & proprivignā: caussaque hæc profertur, quia vitricus matris propinquus; noverca patris propinqua facti sunt; hoc est, per conjugium quasi alteri parentes effecti sunt. quapropter nudando ipsorum pudore, simul nudari parentum pudor, hoc est, violari parentum verecundia intelligitur. Quam rationem Philo in ejus legis ratione exposuit: Τοσαύτην δὲ ὁ ἡμέτερος

νόμος

νόμος φυλακὴν πεποίηται τοῦ πράγματος, ὥστε οὐδὲ προγόνῳ τελευτήσαντος πατρὸς ἄγεσθαι μητρυιὰν ἐφῆκε, διά τε τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς σύνῳδον πάθος. ὁ γὰρ ἀλλοτρίας ἀπέχεσθαι διδαχθεὶς ὅτι μητρυιὰ προσερρήθη, πολὺ μᾶλλον ἀφέξεται τῆς φύσει μητρός. Id est; *Ac tantam hac in re lex cautionem adhibuit, ut ne privigno quidem permiserit patre mortuo novercam in matrimonium accipere: cum ob patris reverentiam, tum quia* μητρυιᾶς *&* μητρὸς *nomina cognata sunt. nam qui ab aliena sibi temperare didicerit, quoniam ei* μητρυιὰ *dicebatur, multo magis ab ea quæ mater naturalis est, se continebit.* Item aliquanto post: Μηδ' αὖ πρόγονον, χήραν, ἢ παρθένον, ζώσης μὲν τῆς γυναικὸς ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ μηδ' ἀποθανούσης. δυνάμει γὰρ ὅγε πατρῷος πατὴρ, ὀφείλει τὴν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐν τάξει θυγατρὸς τίθεσθαι. *Privignam*, inquit, *ducere non licet, neque viduam, neque virginem, non modo uxore vivente, sed ne illa quidem mortua. Cum vitricus patris locum obtinuerit, æquum est, ut uxore sua natam filiæ loco habeat.* Hæc Philo. Atque hanc legem secutus Paulus, 1. Cor. 5, conjugium novercæ ut incestum & nefarium detestatur. I. *Nuditatem nurus*

ius tuæ ne detegito, uxor filii tui est, ne detegito nuditatem ejus. Levit. 18, 15. II. *Qui mulierem & matrem ipsius uxorem duxerit, scelus admiserit; ambo igni cremantor; ne inter vos flagitium maneat.* Levit. 20, 14. III. *Execrabilis, qui cum socru sua concubuerit.* Deut. 27, 28. Sequitur alterum caput legis de directo adfinium ordine, quo connubiũ diserte interdicitur inter socerum & nurum, generum & socrum. Ex legis autem sententia, etiam superiorum & inferiorum, ut ex priore legis capite cognosci licet: ex quo eadẽ legis hujus ratio perspicitur, nimirum, quia cum hi parentum liberorumque loco sint, nudari eorum pudor non potest, ut non simul reverentia, quæ parentibus debetur, lædatur. γαμβροὶ γὰρ ἀνθ' υἱῶν πενθεροῖς, καὶ ἀντὶ πατέρων γαμβροῖς πενθεροί· inquit Philo, lib. de Monarch. 2. id est, *generi suis soceris filiorum loco sunt; vicissimque soceri suis generis loco parentum.* I. *Nuditatem uxoris fratris tui ne detegito; nuditas fratris tui est.* Levit. 18, 15. II. *Qui acceperit uxorem fratris sui, facinus exterminatione dignum admiserit, nuditatem fratris sui detexerit; sine liberis sunto.* Levit. 20, 21. III. *Nuditatem filiæ uxoris fratris tui, cognationis patris*

patris tui; ſoror tua eſt: ne detegito nuditatem ejus. Levit. 18, 11. Quod jam ſuperioribus legis capitibus demonſtratum eſt, non tantum verba legis, ſed etiam ſententia ſpectanda eſt. Itaque cum uxoris fratris nuptiæ nominatim prohibeantur, quia quaſi ſoror eſt, ex ſententia legis & paritate rationis earum quoque omnium perſonarum interdictæ nuptiæ intelliguntur, quæ ſororum fratrumve locum obtinent. Itaque intelligendum eſt, *Conjugium non eſſe cum quondam fratris uxore, ſororis marito, mariti fratre, uxoris ſorore.* quæ perſonæ omnes vere proprieque adfines ſunt. Eundemque in numerum referendam arbitror filiam uxoris patris. de qua, Levit. 18, verſ. 11, cautum eſt, ut ſuperioribus verſibus prohibitæ intelligantur ſorores natæ ex priore matrimonio, cum frater ex poſteriore ſit natus: hoc autem verſu natæ ex poſteriore. Atque ita video locum à quibuſdam converſum. Neque enim iis adſentior, qui nuper ſic verterunt: *Nuditatem filiæ uxoris patris tui, cognationis patris tui,* hoc eſt, quæ per matris ſuæ nuptias patris tui cognata facta eſt, *ne detegito:* ut ſcilicet comprivigna intelligatur. Quod comprobare idcirco non poſ-

ſum;

ſum; quia, ut jam ſuperius aliquoties demonſtratum eſt, cum cognatus adfinis mei mihi adfinis non ſit, ſequitur, ut comprivigni adfines dici non poſſint. l. generali 34, §. 2, D. de rit. nupt. Neque ullus (ut opinor) in lege dei alius oſtendi locus poteſt, quo iſta quaſi adfinitas nominetur, & ad leges nuptiales referatur. Utcumque ſit, Philo de duarum ſororum nuptiis ita ſcribit: Πάλιν δύο ἀδελφὰς ἄγεσθαι τὸν αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, οὔτ᾽ ἐν τῷ αὐτῷ, οὔτ᾽ ἐν διαφέρουσι χρόνοις, κἂν τύχῃ τις τὴν προεγημένην ἀπεωσμένος. Ζώσης γὰρ ἔτι τῆς συνοικούσης, εἴτε καὶ ἀπηλλαγμένης, ἐάν τε χηρεύσῃ, ἐάν τε καὶ ἑτέρῳ γαμηθῇ, τὴν ἀδελφὴν οὐχ ὅσιον ὑπέλαβεν ἐπὶ τὰ τῆς ἠτυχηκυίας παρέρχεσθαι· προδιδάσκων τούτας, τὰ συγγενικὰ δίκαια μὴ λύειν, μηδὲ ἐπιβαίνειν πταίσμασι τῆς οὕτως ἡνωμένης κατὰ γένος, μηδ᾽ ἐναβρύνεσθαι καὶ ἐντρυφᾶν θεραπευομένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνης καὶ ἀντιθεραπεύουσαν αὐτούς. Id eſt; quemadmodum nos quidem convertimus: *Præterea non permittit lex, unum duas ſorores habere in matrimonio, neque eodem tempore, neque diverſis: ac ne tum quidem, cum priori miſſum eſt repudium. Nam, dum prior vel in matrimonio eſt, vel repudiata eſt, ſive vidua maneat, ſive alteri nubat, legiſſator non pium putavit,*

putavit, hanc in illius infortunatæ boni venire; docuitque illas, cognationis jura servare, neque in earum miserias, quæ sanguine ipsas contingunt, insultare, atque insolenter cum eorum inimicis oblectari. Hæc Philo. Porro, ne hoc quidem prætereundum videtur, quod Deut. 25, vers. 5, alia lex profertur, qua huic nostræ abrogatur, ut, si unus è duobus fratribus, indivisam adhuc paternam hereditatem simul possidentibus, alter sine liberis moriatur, superstes ejus viduam vel ducat, vel dotet: ut, qui primus ex eo matrimonio nascetur, demortui fratris nomen ferat, ejusque filius censeatur. qui specialis casus est, proprie, peculiariter & restricte ad civitatis Israëliæ rationem adcommodatus, neque ad gẽtem aliam ullam producendus, atque propter cujusque familiæ & heredioli rationem à legislatore exceptus: ut Iosephus lib. Antiquit. 4 testatur. Ubi vero frater liberos reliquerat, nefariæ cum ipsius vidua nuptiæ censeantur. Itaque idem, lib. 17, de Archelao loquens: Τοῦ πατρίου, inquit, παρέβασιν ποιησάμενος, Γλαφυρὰν μὲν τὴν Ἀρχελάου θυγατέρα, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ γαμετὴν γενομένην, ἐξ οὗ καὶ τέκνα ἦν αὐτῇ, ἀπώμοτον ὂν Ἰου-

δαίοις, γαμετὰς ἀδελφῶν ἀγαγεῖν, γαμεῖν. I. *Nuditatem fratris patris tui ne detegito, ad uxorem ipſius ne accedito; amita tua eſt.* Levit. 18, 14. II. *Qui cum amita ſua concubuerit, nuditatem patrui ſui detexerit, ſine liberis moriuntor.* Levit. 20, 20. Cum patrui uxoris nuptiæ ob eam cauſſam interdicuntur, quoniam amitæ locum ac nomen obtinent, ex legis ſententia & rationis paritate ſequitur, ut etiam cum amitæ marito interdictæ intelligantur, quia quaſi patruus eſt: itemque ex altero latere, ut connubium non ſit cum avunculi uxore & materteræ marito; quoniam illa materteræ, hic avunculi locum & nomen obtinet: viciſſim autem etiam in lineis inferioribus, ne connubium ſit cum fratris ſororiſve filii uxore, fratris ſororiſve filiæ marito, vel cum filia fratris aut ſororis meæ uxoris: denique, ut ſummatim complectamur, ut, quibus in cognationis gradibus nuptiæ interdictæ ſunt, iiſdem in adfinitatis gradibus prohibitæ intelligantur: hoc eſt, ut conjunx à conjugis cognatis æque ut à ſuis abſtineat; propter rationem ab ipſo deo multis locis deſignatam; quia vir & uxor per matrimonium una perſona cenſentur.

CA-

CAPUT IX.

Index nominum cognationis, eorumque expoſitio.

HOc loco peropportunum videtur, cognatorum omnium nomina & adpellationes exponere, tam eorum qui ad directam lineam, quam qui ad tranſverſam pertinent. Ac primum omnium, *pater* dicitur, ex quo quis natus eſt, & cum filio confertur, ac primo gradu numeratur. l. 1, §. 1, & l. ult. §. primo gradu, D. de grad. Sed Perſius primum, ſecundum, tertium patrem facit, ex quo quis prima, ſecunda, tertia generatione natus eſt, hoc eſt, avum & proavum: ut Cornutus in illis verſibus interpretatur, quos ſup. protulimus:

—Quare ex me, quis mihi quartus
Sit pater, &c.

Mater à noſtris ea ſola dicitur, quæ genitrix eſt, non etiam nutrix, ut apud alios auctores, quemadmodum Nonius teſtatur: & cum filio filiave confertur, ac primo gradu numeratur. d. §. 1, de grad. Plaut. Menæch.

Ita forma ſimili pueri, ut mater ſua
Non internoſſe poſſet, quæ mammã dabat,

Neque

Neque adeo mater ipsa, quæ pepererat. *Avus* dicitur patris vel matris pater, & cum nepote confertur, ac secundo gradu numeratur, d. l. ult. §. secundo gradu. Sed alius est paternus, alius est maternus. Ille confertur cum nepote nato ex filio; hic cum nepote nato ex filia. *Proavus*, avi vel aviæ pater, patris, vel matris avus; & cum pronepote confertur; ac tertio gradu numeratur. d. l. ult. §. tertio. Sed alius est paternus, alius maternus: ille confertur cum pronepote ex nepote, nato ex filio vel filia; hic cum pronepote ex nepte, nata ex filio vel filia. *Abavus*, proavi vel proaviæ pater, avi vel aviæ avus, patris vel matris proavus: confertur autem cum abnepote; & quarto gradu numeratur. d. l. ult. §. quarto. *Atavus* & *Adavus*, abavi vel abaviæ pater, proavi & proaviæ avus, patris vel matris abavus: confertur cum atnepote, & quarto gradu numeratur. l. ult. §. quinto gradu, D. de grad. *Tritavus*, ataviæ vel atavi pater. & cum trinepote confertur, ac sexto gradu numeratur. d. l. ult. §. sexto gradu. *Parentes* generali nomine dicuntur pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: & cum liberis conferuntur. *Majores* restricto

cto nomine dicuntur, qui supra parentes sunt; & cum posteris conferuntur: neque proprium in Latina lingua nomē habent. l. 4, §. parentem, D. de in jus voc. l. ult. §. parentes, D. de grad. Generaliter autem *majorum* nomine parentes continentur. Plaut. in Milit. glor. *Ibi mei majores sunt siti, pater, avus, proavus, abavus.* Item in Persa: *Nam numquam quisquam majorum meorum fuit, quin parasitando paverit ventrem suum, pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: Vnde hunc ego quæstum obtineo, & majorum locum.* *Parentes* autem adpellantur generali nomine, non modo qui per patrem, avum paternum, proavumve paterni avi patrem, verum etiam qui per matrem, aviam, proaviam, Titium contingunt. l. adpellatione 51, D. de verb. sign. nisi forte illa differentia adjungatur, *Parentes virilis sexus:* velut in l. si quis 5, §. 1, D. de adgnosc. lib. *Filius* cuique dicitur, qui ex eo genitus est, & cum patre confertur, ac primo gradu numeratur. d. l. 1. §. primo gradu. *Nepos* vere proprieque dicitur, qui ex filio filiave natus est; & cum avo confertur; ac secundo gradu numeratur. d. l. ult. §. secundo gradu. sed ille usitate his verbis desi-

deſignatur, *Nepos ex filio*; hic vero, *Nepos ex filia*. Depravata autem conſuetudine nepos vulgo dicitur, fratris ſororiſve filius, ut in gloſſ. l. 7, C. de ſucceſſ. edict. contra Latini ſermonis rationem. nam hic nullum in Latina lingua nomen habet, ſed hoc modo deſignatur, *fratris ſororiſve filius*, ut Paulus teſtatur, in l. ult. §. tertio gradu, D. de grad. Et illam depravatam conſuetudinem video non modo D. Ambroſii temporibus uſurpatam fuiſſe; à quo lib. epiſt. 8, ep. 66, neptis perſpicue ad avunculum refertur; verum etiam Spartiani; qui in Hadriani vita ſic ſcribit: *Ad amicitiam Traiani pleniorem rediit, nepte per ſororem Traiani uxore accepta*. Quod Xiphilinus ſic expreſſit: Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει. *Nepos ex fratre* promiſcue dicitur, idem qui nepos fratris. *Nepos ex ſorore*, idem qui ſororis nepos. l. 7, D. de legit. tut. §. 1, Inſt. de leg. agn. tut. l. nemini 17, C. de nupt. *Nepos mei fratris neptiſve me patruum magnum adpellant*, inquit Paulus d. l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. *Pronepos* eſt, qui ex nepote ex filio filiave natus eſt; & ad proavum refertur; ac tertio gradu numeratur. d. l. ult. §. tertio gradu, D. de grad. *Abnepos*, pronepotis

 pro-

proneptisve filius: nepotis, neptisve nepos: filii filiæve pronepos: confertur cum abavo; & gradu quarto numeratur. d. l. ult. §. quarto gradu. *Atnepos*, sive adnepos, abnepotis vel abneptis filius; confertur cum atavo; & quinto numeratur gradu. d. l. ultim. *Trinepos*, filii filiæve adnepos; confertur cum tritavo; & sexto numeratur gradu, d. l. ult. *Posteri* proprie & stricte dicuntur, qui infra trinepotem sunt. l. ult. §. parentes, D. de grad. & cum majoribus conferuntur. Generaliter autem eo nomine liberi omnes continentur. l. quod his 81, §. ult. D. de lega. 3. Itaque tyrannicum illud Caligulæ fuit, de quo Sueton. *Negabat*, inquit, *jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent: neque enim intelligi debere posteros ultra hunc gradum. Frater* tribus modis dicitur; nam aut per eundem patrem tantum, aut per eandem matrem tantum, aut per utrumque eundem accipitur. l. ult. §. secundo gradu, D. de grad. Qui ex eodem patre & eadem matre natus est, *germanus* adpellatur: ut Corn. Fronto testatur. Plaut. Menæch.

Hi sunt gemini germani duo:

Nam

Nam & patrem & matrem commemorant pariter, qui fuerint sibi :

& paullo post :

Spes mihi est, vos inventuros fratres germanos duos,
Geminos, una matre natos, & patre uno, una die.

Qui vero ex eodem patre tantum natus est, *consanguineus* dicitur; qui ex eadem matre tantum, *uterinus*. l. fratres 27, C. de inoff. testam. l. 3, C. de legit. tu. l. pen. & l. ult. C. de legit. hered. §. 1, §. ceterum, Inst. de leg. adgnat. success. Cæsar comment. Gall. 1: *Sororem ex matre, & propinquas suas, nuptum in alias civitates collocasse*. Illi, *adgnati* sunt; hic, *cognatus* tantum. l. ult. C. ad senat. Tertyll. Conferuntur autem promiscue omnes inter se germani, consanguinei & uterini; & secundo numerantur gradu. l. ul. §. secundo gradu, D. de grad. Sane animadverti, antiqua lege Pompeia, quos germanos & consanguineos adpellavimus, *patrueles* ex patris persona dici: quos vero uterinos, ex matris persona *matrueles*. l. 1, D. ad l. Pomp. de parric. qua de re in obser. v disputavimus. *Consanguinitas* apud auctores nostros non generaliter pro cognatione,

ne, & communione sanguinis, usurpatur, sed specialiter pro adgnatione, quæ est inter fratres & sorores ex eodem patre natos: & species adgnationis dicitur in §. pe. Inst. de succ. cognat. Videturque id non legis XII tab., sed legis Voconiæ verbum fuisse. Nam, cum in l.XII simpliciter ita scriptum esset: *Si intestato moritur, cui suus nec extabit heres, adgnatus proximus familiam habeto*: Voconia lex ei abrogavit, statuitque, *ut adgnata, nisi consanguinea, succederet*; eo verbo fraternitatem ex patre significans, l.1, §. pe. D. de suis & legit. non tantum naturali, verumetiam adoptivo. §.1, D, de legit. adgn. tut. l.2, §. sed etsi ipsa. l.3. D. ad Tertyl. *Sanguinis* autem nomine proprie in libris nostris communio sanguinis, id est, naturalis cognatio, designatur. l. 2, D. und. cognat. l.8, D. de regul. jur. l.23, D. de adopt. l.13, De man. vind. *Consanguinei* autem frequentissime ab adgnatis separantur. velut in l.2, §.1, D. und. legit. l.2, D. de suis & legit. *Fratris* nomen etiam patrui filio tribuitur, sed cum patruelis adjectione. Itaque duorum fratrum filii, quia secundi patris filii sunt, fratres inter se adpellantur. Cic. de Fin. 5: *Cicero frater noster,*

ster, *cognatione patruelis*, *amore germanus*. Plaut. in Pœnulo: *Carthaginenses fratres patrueles duo fuere.* Et multo post, Agorastocles, patruelis alterius filius, Pœnum sibi propiorem sobrino, qui patris sui frater patruelis fuerat, idcirco patruum adpellat: *O patrue mi patruissime.* Pœn. *Quid est, fratris mei gnate?* hoc est, fratris mei patruelis. Nam paullo post una ex filiabus sic loquitur: *Hic suos cognovit modo, & hunc sui fratris filium.* nimirum patruelis. Itaque non multo post, in eadẽ scena, mendum esse oportet in loco: *Vos estis amba meæ filiæ, & hic est cognatus vester, hujusce fratris filius Agorastocles.* Nam pro Huiusce legendũ adfirmo, Jachonis; quem fratrem ipsius patruelem fuisse, ex superioribus scenis intelligitur. *Sororis* eadem, quæ fratris, adpellatio est. *Fatris filius* is dicitur, qui cum patruo & amita confertur. l. fratris 21, C. de inoff. test. & tertio gradu numeratur. l. 3, C. de legit. her. & d. l. ult. §. tertio gradu. qui tamen, ut sup. diximus, depravata consuetudine, nepos nominatur. *Sororis filius* is dicitur, qui cum avunculo vel matertera confertur. d. l. fratris. & tertio numeratur gradu. qui tamen, eadẽ cor-

rupta consuetudine, nepos adpellatur. *Fratris nepos* dicitur, qui cum propatruo confertur; & quarto numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto gradu. qui interdũ nepos ex fratre dicitur, ut sup. docuimus. *Sororis nepos* dicitur, qui ad avunculum magnũ refertur; qui & ex sorore nepos interdũ adpellatur; & quarto numeratur gradu. d. §. quarto gradu. *Fratris sororis pronepos* dicitur, qui ad patruum avunculumve majorem refertur; & quinto numeratur gradu. d. §. quinto gradu. *Patruus* dicitur frater patris; & cum fratris filio confertur; ac tertio numeratur gradu. d. l. ul. §. 3, D. de gra. l. 2, §. 1, D. de suis & legit. l. patruo 7, C. de legit. here. l. pe. D. de legit. tutor. Interdum autem *patruum* vocari fratrem patris patruelem, à fratris patruelis filio, paullo ante, ex Plauti Pœnulo demonstravimus; quippe cum patruelis filius fratris filius adpelletur. *Propatruus* dicitur, qui & patruus magnus, avi frater; & cum fratris nepote confertur; quartoque reperitur gradu, l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. l. pen. D. de leg. tut. *Patruus major*, est proavi frater, patris & matris patruus magnus; & cum fratris pronepote confertur; quintoque repe-

reperitur gradu.d.l. ult. §. patruus major. *Patruus maximus*, est abavi frater; qui & *Abpatruus* dicitur; & ad fratris abnepotem refertur; sextoque reperitur gradu. d.l. ult.§. patruus maximus. *Amita*, est patris soror; & cum fratris filio confertur: ac tertio gradu ab illa est. l. ult. §. tertio gradu, l.5, C. qui pet. tut. *Amita magna*, vel proamita, avi paterni soror; & cum fratris nepote confertur; à quo quarto gradu est. l.1, §. quarto, l. ult.§.quarto, D. de grad.l. per adoptionẽ 17,§.ult.D.de rit. nupt.l. pen. C. qui pet. tut. *Amita major*, est proavi paterni soror; & cum fratris pronepote confertur; quintoque reperitur gradu. d.l. ult.§. quinto gradu. *Amita maxima*, est abavi paterni soror; & cum fratris pronepote confertur; & sexto numeratur gradu.d.l. ult.§.sexto gradu. *Avunculus* dicitur frater matris; & cum sororis filio confertur. l. fratris 21, C. de inoff. test. ac tertio numeratur gradu.l. penult. D. und. legit. l. ultim. §. tertio gradu, D. de grad.l.6, C. commun. de success. *Avunculus magnus* dicitur, qui aviæ frater est; & cum sororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. l. ult. §. quinto gradu, de grad. *A-*

vunculus major dicitur, qui proaviæ frater est; & cum sororis pronepote confertur; quintoque reperitur gradu.l.ult. §. quinto gradu. *Avunculus maximus* dicitur, qui abaviæ frater est; & cum sororis abnepote confertur; sextoque numeratur gradu. d. l. ult. §. sexto. Idem etiam *abavunculus* adpellatur.l.3,D.eod. *Matertera*, dicitur matris soror, quasi mater altera, (ut Festus scribit,) & cum sororis filio comparatur. d. l. fratris, C. de inoff.test.ac tertio numeratur gradu. d. l. ult. §. tertio, D. de grad. l. patruo 7, C. de legit. hered. *Matertera magna*, dicitur aviæ soror; & cum sororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto. *Matertera major*, dicitur proaviæ soror; & cum sororis pronepote comparatur; quintoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quinto. *Matertera maxima*, dicitur abaviæ soror; & cum sororis abnepote comparatur; sextoque numeratur gradu. l.6. & d. l.ult. §. sexto, de gradib. *Patrueles*, interdum præcise, interdum conjuncte *fratres patrueles*, invicem dicuntur duorum fratrum filii; qui propterea semper inter se conferuntur: veluti in l. dotem 16,D.de const. pec. similiterque *sorores patrueles*,

quæ duobus ex fratribus natæ ſunt: & quarto gradui adſcribuntur. §.3, Inſt.de grad. Neque unus dici patruelis poteſt, quin eodem quoque nomine alter viciſſim adpelletur. Nam patruelis, eſt patrui filius, filia. l. 1, §. quarto gradu. & l. ult. §.eod. gradu, D. de grad. Vetuſte tamen *patrueles fratres* dicuntur in lege Pompeia de parricidis qui ex eodem patre nati ſunt,ut ſup. notavimus. *Conſobrinus* proprie & ſpecialiter eſt materteræ filius.Itaque dupliciter hoc nomen uſurpatur,cum aut duæ materteræ ſunt, aut una tantum.Nam qui duarum ſororum filii ſunt,conſobrini dicuntur,quaſi conſororini. ac tum inter ſe referuntur; eſtque alter alteri conſobrinus, quippe alter alteri materteræ filius.Rurſus conſobrinus dicitur, cum ex una parte matertera eſt, ex altera avunculus; ut puta cum ex fratre & ſorore filii prognati ſunt; tum enim ambo invicem conſobrini adpellabuntur, atque inter ſe conferuntur, quippe cum ille avunculi, hic materteræ filius ſit. l.7, §. quarto. l.ult. §. eod. gradu, de gradib. Sed recepta conſuetudine latius hoc nomen productum eſt, ut generaliter patrui, amitæ, avunculi, materteræ filios comprehen-

dat, quartoque numerentur gradu.l.1,§. quarto. l. ult. §. eod. gradu, D.de grad. l. 1,C. und.legit. Quod cum ita ſit,nihil mutandum eſt apud Paulum,lib.ſent.4; ubi ſic legitur: *Conſobrinus, conſobrina, id eſt, avunculi & materteræ filius, filia: Amitinus, amitina, id eſt, amitæ filius, filia: Itemque conſobrini, qui ex duabus ſororibus naſcuntur.* Ubi video, eſſe, qui abſurdiſſime delenda hęc verba cenſent: ET MATERTERÆ.Itẽ illa,ITEMQUE CONSOBRINI, QUI EX DUABUS SORORIBUS NASCUNTUR. *Amitinus, amitina,* amitæ filius, filia, inquit Paulus, ſent.4, t.11. Itaque uſurpatur in l.5, C. commun. de ſucceſſ. Confertur cum ſobrino, ut, qui mihi, ex amita mea natus, amitinus eſt, eidem ego, ex avunculo ipſius natus, ſim conſobrinus. *Amitæ tuæ filii* (inquit Juſtin.) *conſobrinum te adpellant, tu illos amitinos.*§. quarto gradu, Inſt. de grad. Quod cum aptiſſime quadret atq; conveniat, permirum mihi videtur, quod & Caius, in l.1, & Paulus, in l. ult.§.quarto gradu, D. de grad. amitinos inter ſe, ſicut & patrueles inter ſe, conferre ſcribunt; quaſi amitini ſint, ut Nonius ſcribit, fratrum maris & fœminæ filii, hoc eſt, fratris & ſororis filii inter ſe. Quod mihi

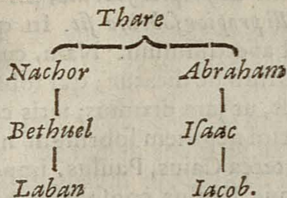
mihi usque eo novum videtur, ut verear, ne tribus locis mendum inrepserit apud Justinianum, Caium, Paulum. Difficile hoc dictu est. Sed certe apud Justinianum oratio non cohæret. nam, cum ita scripsisset, *At, eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici, putant:* mox contrarium subjungit; *Itaque*, inquiens, *amitæ filii consobrinum te adpellant, tu illos amitinos.* Quæ nemo sanus congruere adfirmabit. Cogitandumque arbitror, ecquid potius ita scripserit: *Eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, consobrinos & amitinos proprie dici, putant.* Nam, quid est argumenti aut rationis, eum, qui ex avunculo natus est, amitinum adpellare? Itaque apud Caium commodius ita legeretur: *Item consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ, id est, qui quæve ex fratre & sorore propagantur.* l.1, D. de grad. Et apud Paulum: *Ex fratre & sorore consobrinos, consobrinas; amitinos, amitinas:* ut (quemadmodum superius dictum est) consobrinus cum amitino, vicissimque hic cum illo conferatur: quod & Justiniani testimonium, & nominis ratio, & Pauli locus in Sententiis apertissime flagitant. *Sobrini* proprie sunt, inquit Caius,

ius, qui ex fratribus patruelibus aut cõſobrinis, aut amitinis, undique propagantur. Itaque in themate cognationis, patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepotes, ſobrini dicuntur ei de quo quæritur. Conſtanterque veterem ſententiam meam retineo, ut apud Caium, in l. 2, D. de grad. ſic emendetur: *Item patrui magni,* &c. *nepos, neptis, qui ex fratribus patruelibus, aut conſobrinis, aut amitinis, undique propagantur, & proprie ſobrini vocantur.* alioqui bis idem eodem loco numeraretur. Conferuntur ergo inter ſe ſobrini. nam qui me illo nomine adpellat, eundem ego viciſſim eodem nomine adpello. qui & ſexto à me numeratur gradu. *Proavi pronepotes*, ait Paulus, *ei, de cujus cognatione quæritur, ſobrini ſunt, & invicem huic illi ſobrini.* d. l. ult. §. ſexto gradu, verſic. ex quibus. Quod ad eorum ſententiam refellendam valet, qui hos inter ſe conſobrinos dici putant, propter eos Pauli locos, ubi ſic nominantur. ut lib. ſent. 4, tit. 11, §. ſexto gradu: *Patrui magni nepos neptis, id eſt, propioris ſobrini filius, filia, qui conſobrini vocantur.* Et §. ſeq. ubi conſobrini filium, filiam, ſeptimum in gradum refert.

efert. Itemque l. ult. §. quarto gradu,). de grad. ubi sic legitur: *Sororum ratrumque meorum nepotes, neptes, item ei, inter se consobrini sunt.* Nam, pro ONSOBRINI legendum ac restituenum esse SOBRINI, cum utriusque ominis differentia diligenter ubique ervata convincit, tum etiam aliorum ocorum sexcentorum auctoritas, in uibus constanter istæ adpellationes diinguuntur. Cic. lib. offic.1: *Sequuntur ratrum conjunctiones, post consobrinoum, sobrinorumque.* Ælius Gallus juisconsultus, apud Festum: *Sobrinus est atris mei, matrisve meæ, consobrini filius. Sobrino natus,* dicitur sobrini filius, septimoque censetur gradu: confertur autem cum propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ nepote. Quem enim ego sobrino natum adpello, is me vocat propatrui sui nepotem. Caussa autem adpellationis est, quia in sobrinorum gradibus cognationis nomina desinunt. Qua de caussa, cum sobrini filius proprium in Latina lingua nomen non habeat, demonstrativo nomine adpellabitur. l. ult. §. ult. D. de gradib. l. ult. Inst. de succ. cogn. l.1, §.2, D. und. cogn. & apud Paul. d. lib. sent.4, tit.11, §. ult.

§. ult. & §. pen. ubi tamen mendose legi CONSOBRINI FILII, FILIÆ, restituendumque, SOBRINI, sup. demonstravimus. *Propior sobrino* (qui & *propius sobrino*, & *propior sobrinus* adpellatur) is demum dicitur, qui propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius est, quasi qui uno gradu citerior est quam sobrinus; atque idem ipse patri ejus, de cujus cognatione quæritur, consobrinus est; quintoque numeratur gradu. l. 1, in fi. l. 2, l. ult. §. quinto gradu. D. de grad. & apud Paul. sent. 4, tit. 11, & Justin. §. quinto gradu, Inst. de grad. Ex quo intelligitur, propiorem sobrino cum eo tantum conferri, qui patruelis, amitini, ac generaliter consobrini filius est, ut, quem ego sobrino propiorem nomino, is me consobrini sui filium adpellet. Similiterque Paulus, in d. l. ult. §. sexto gradu, dilucide scribit; patrui majoris filium, patri ejus, de cujus cognatione quæritur, esse propiorem sobrino. Et, paucis versibus interjectis; patrem ejus, de quo quæritur, pronepoti proavi esse propiorem sobrino. Itẽ, in §. seq.; patrui maximi filium, qui septimo gradu est, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propiorem sobrino adpel-

adpellat. Et paullo post; patrui majoris nepotem, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propius sobrino. Itaque in hac tabula:

In qua Laban Jacobo sobrinus est, Bethuel erit Jacobo propius sobrino: vicissimque cum Jacobus Labano sobrinus sit, Isaacus Labano dicetur, propior sobrino: utpote qui uno gradu, quam sobrinus, citerior sit. Et, cum Genes. 24 dicatur Isaacus Rebeccam Labani sororem in uxorem duxisse: Latine sic efferemus: Rebecca propiori sobrino nupsit; Isaacus consobrini filiam duxit. Atque ita videmus, propiorem sobrino vocari, in l.2, C.commun.de succ. Quod cum ita sit, idque perspicue à Paulo Massurii auctoritate confirmetur, ac tā multis locis constanter à jurisconsultis tradatur, neminem dubitaturum arbitror, quod apud Festum mendose sic legatur: *Propius sobrino mihi est consobrini* mei

mei filius: proinde quasi nomen hoc re ciprocetur, sicut sobrini aut consobrin adpellatio: ut, quemadmodum propatri filius Titio est propior sobrino, ita vicissi Titius illi propior sobrino sit. In quo vi tium est apertissimum. Nam, cum pro pior sobrino sic dicatur; qui sobrino ci terior est, ut jam diximus; satis constat consobrini nepotem sobrinum non es se. Præterea Caius, Paulus, imperato iterumque Paulus consobrini filium propiore sobrino semper accurate di stinguunt, eosque in computandis quin ti gradus personis separatim enume rant; ut ea nomina confundi sine te meritate non possint. Quo probabilio mihi eorum sententia videtur, qui in l 2, C. und. legi. verba illa, id est, A CON SOBRINA NATUM, glossema vel indo cti, vel semidocti interpretis fuisse arbi trantur, sub illis imp. verbis subjecta *Cum propiorem sobrinum*, &c. præsertin cum de jure propioris sobrino consu lenti, nihil opus illo glossemate fuerit non magis quam in l.2, C. comm. d succ. De propiore sobrino mentio fit i l.5, D. de injur. l.1, D. ad leg. Jul. repet. l. D. ad leg. Pomp. de parricid. & in Col lectaneis, tit.9.

CA

Caput X.

Index nominum adfinitatis, eorumque inter se relatio.

Socer, est viri aut uxoris pater. l. 4. §. gradus, D. de grad. & ad generum, urumque refertur. *Socrus*, est viri aut xoris mater. & ad generum nurumque efertur. late tamen etiam ad uxoris a-iam & proaviam producitur. d. l. 4, §. radus, D. de grad. l. 14 §. ult. D. de rit. upt. *Prosocer*, (qui & socer magnus licitur,) est uxoris aut mariti avus; & d progenerum & pronurũ refertur. d. l. ,§. gradus, & l. 3, §. ult. D. de postul. *rosocrus*, (quæ & socrus magna dici-ur,) uxoris aut mariti avia est; & ad rogenerum pronurumque refertur. d. .4, §. gradus. *Gener*, filiæ maritus; & um socero socruve confertur. d. l. 4, §. radus. Capitolin. in Anton. Pio: *Ge-er per majorem filiam, Lamia Syllanus; er minorem, Marcus Antoninus, fuere.* *Nurus*, filii uxor: & cum socero socru-ve rationem habet. d. l. 4, §. gradus. Late tamen etiam ad nepotis ex filio filiave mea nati uxorem hoc nomen producitur. l. 6. D. eod. l. adoptivus 14. §. 2, D. de rit. nupt. *Vitricus*, maritus alter matris;

tris; & cum privigno, privigna, confertur. d.l.4, §. gradus. & l.3, C. commun. de succeſſ. *Noverca*, altera patris uxor; & cum privigno, privigna, confertur. d. l.4, §. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad avi & proavi uxorem hoc nomen producitur. l. adoptivus 14, §.2, D. de rit. nupt. *Privignus*, uxoris filius ex alio marito, itemque mariti filius ex alia uxore natus; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad uxoris nepotem & pronepotem hoc nomen producitur. l.14, §.2, D. de rit. nupt. Transfertur etiam hoc nomen ad eum, qui ex non nupta, quæ poſt alteri nupſit, natus eſt. l. privignus 7, D. eod. Sed in eo, qui ex uxore mea, quæ poſt divortium alteri nupſit, & filium ſuſceperit, proprie non uſurpatur. l. ſi qua mihi 12. §.2 D. de rit. nupt. *Privigna*, uxoris filia ex alio marito, itemque mariti filia ex alia uxore nata; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus. *Conſoceri* dicuntur inter ſe, quorum unius filius alterius filiam uxorem duxit. Tranquill. Claudio: *Appium & Syllanum conſocerum ſuum occidit*. Superius autem dixerat, Claudium filiam ſuam Octavian

Sylla

Syllano adoleſcenti Appii filio deſponſaſſe. Credo, eadem ratione *comprivinos* dici poſſe, quorum unus novercæ filius alteram vitrici filiam, aut ex contrario, uxorem duxit. velut in §. mariti, Inſt. de nupt. l. cum hic ſtatus 32, §. ſi ſocer. & paſſ. D. de don. int. vir. Atque hæc quidem eorum nomina ſunt, qui parentum liberorumve locum obtinent. §. adfin. Inſt. de nupt. l. ultim. D. de rit. nupt. Sequitur eorum recenſio, qui fratrum & propinquorum numerum obtinent. quorum nomina in Latina lingua perpauca exſtant, ſed diſciplinæ cauſſa nobis fingenda, & ſupponenda erunt. *Fratria*, fratris uxor. Quamquam Nonius, *Fratriæ*, inquit, *adpellantur fratrum inter ſe uxores.* Quod ſi verum eſt, mendum eſſe apud Modeſtinum videtur, ubi ſic legitur: *Duorum fratrum uxores janitrices dicuntur, apud Græcos* εἰνάτηρες. Corrigendumque, FRATRIÆ. l. 4, §. gradus, D. eod. Fratriſſam autem fratris uxorem Canoniſtæ adpellant, 35. q. 5, c. quod autem. Cicero, pro Cluentio: *Nam cum eſſet gravida Auria fratris uxor. Sororius*, ſororis maritus: novum & commentitium. Nam (ut Iſidorus teſtatur, lib. Etym. 10, c. 7) nullum in La-

tina

tina lingua nomen habet. Cicero, pro C. Rabirio; *Cariorem huic sororis maritum quam sororis filium fuisse.* Idem, Philipp. 2: *Dixit in sororis suæ virum; vitricum tuum.* *Lævir*, frater mariti, vetus est. l. 4, §. grad. *Lævir*, inquit Nonius, *dicitur frater mariti, quasi lævus vir.* *Profrater*, frater uxoris; novum, & à nobis fictum, quoniam ei Latinum (ut eodem loco Isid. testatur) nomen deest. Cicero, pro Domo: *Quis ergo adfuit? Frater*, inquit, *uxoris meæ.* Tranquill. in Jul. *L. Cinnæ, uxoris fratri, reditum in civitatem confecit.* *Glos*, soror mariti; vetus est. l. 4, §. gradus, D. de grad. Et apud Festum. *Glos*, inquit, *viri soror, à Græcis γάλως.* Nonius etiam fratris uxori hoc nomen tribuit. *Glos*, inquit, *adpellatur mariti soror, atque eadem fratris uxor.* *Prosoror*, soror uxoris; novum est, & à nobis excogitatum, quoniam (ut eodem loco Isid. scribit) Latinum nomen non habet. Porro in patrui & amitæ, avunculi & materteræ gradibus, Latina nulla extant adfinitatis nomina. Itaque efferre illa sic cogemus: *Patrui* vel *avunculi uxor: Amitæ* vel *materteræ maritus.* Capitolinus, in Anton. Philos. *Alexandria, filia Cassii, & Druncianus, gener*

ner, commendati amitæ marito, Item ; *mitæ Martii virum Antoninum Pium drianus ea lege in adoptionem legit.* Itẽ Anton. Pio : *Ita sibi ille adoptaret M. ntoninũ, fratris uxoris suæ filium.* Quod lem de propatruis, proavunculis, pronitis, promaterteris, cæterisque superoribus intelligendum est. Conferunır autem inter se hoc modo :

evir, frater mariti.	*Fratria, fratris uxor.*
ratria, fratris uxor.	*Glos, soror mariti.*
ororius, sororis maritus.	*Profrater, frater uxoris.*
ororius, sororis maritus.	*Prosoror, uxor sororis.*

FINIS.

DE SPURIIS, ET LEGITIMATIONE.

Cap. I.

Spuriorum definitio, nominis notatio, & divisiones multiplices.

Spurius, generale nomen es quod iis omnibus convenit, qu sine patre justo nati sunt. Cuju adpellationis originem haud scio an sa tis commode jurisconsulti ad Græcam notationem retulerint: quasi qui σπορ δην concepti sint. nam si ita esset, hc quoque nomen usurpatum à Græc fuisset. Quare videamus, num probab lius sit, quod Plutarchus scribit; Cum qui sine patre justo nati essent, iisdem literis designarentur, quibus prænome Romanum *Spurius* scribitur, hoc est, SP tandem eo rem consuetudine lapsam esse, ut *Spurii* adpellarentur. Quam mu ti autem ejusmodi primis urbis Rom incunabulis fuerint, cum ex Dionysii lib

4 in

intelligi poteſt, tum etiam ex eo, quod Livius, lib. 10, teſtatur, reliquos ſane non multos *patricios* eſſe nominatos: quaſi qui patrem ciere poſſent: itemque ingenuos. *An unquam fando audiſtis*, inquit, *patricios primo eſſe factos, non de cœlo delapſos, ſed qui patrem ciere poſſent.* id eſt, nihil aliud quam ingenuos. Spurius ergo eſt, qui ſine juſto patre natus eſt: hoc eſt, qui patrem demonſtrare non poteſt: vel qui poteſt quidem, ſed non eum, qui jure Quiritium probatus eſt. Hinc illud ſive Valerii Maximi, ſive alterius: *Spurii dicuntur, patre incerto nati: quaſi ἀπάτορες.* Et Ulpianus, tit. Regul. 4: *Qui matre*, inquit, *certa, patre autem incerto, nati ſunt, ſpurii adpellantur.* Itaque, quoniam, ubi legitimæ nuptiæ ſunt, patrem liberi ſequuntur, l. cum legitimæ 19, D. de ſtat. hom. ac proinde jus poſtliminii patri competens etiam ei qui apud hoſtes ex eo & uxore ipſius natus eſt, conpetit: reſcriptum eſt, eum qui cum ſola matre in civitatem revertiſſet, ſpurium habendum eſſe: quippe, qui tum demum, cum in civitatem adfertur, naſci videatur. l. divi 25, D. de captiv. Nam, ut patrem definimus eum, quem nuptiæ demonſtrant, l. 5, D. de ſtat. hom.

eodem

eodem modo filium nominamus eum, qui ex viro & uxore ipſius naſcitur. l. filium 6, D. de his qui ſunt ſui vel alien. Denique, ſpurii in libris noſtris paſſim opponuntur juſtis liberis. ut l. 4, in fi. D. de in jus voc. l.ult. C. quand. mult. tut. offic. l. ult. C. qui petant. tut.quẽadmodum apud Græcos νόθοι opponuntur γνησίοις. ut Novell.89. & apud Euripidem in Andromacha: Νόθοι τε πολλοὶ γνησίων ἀμείνονες. De hoc autem *nothorum* vocabulo Quinctilianus, lib.3, c.6, ita ſcribit: *Nothum, qui non eſt legitimus, Græci vocant.* Latinum rei nomen (ut Cato quoque in oratione quadam teſtatus eſt) non habemus, ideoque utimur peregrino. Iam vero ſpurii paſſim in iiſdem libris noſtris *vulgo quæſiti* adpellantur. ut l. vulgo quæſiti 23, D. de ſtat. homin. proque iiſdem nomen hoc uſurpatur. uti patet ex collatione l. 2,& l. 4, D. und. cognat., cum Ulpiani tit. Reg. 5. Vnde, quemadmodum ſpurii juſtis liberis, ſic etiam vulgo quæſiti jure quæſitis opponuntur. l. patronus 18, D. de bon. libert. l. ſi quis liberis 5,§. 2,D. de adgnoſc. lib. & juſtus pater opponitur matri quæ vulgo concepit.l.lege Iulia 44, §. 1, D. de rit. nupt. Rurſus, adpellan-

pellantur & *filii naturales.* ut in Rub. C. de nat. lib. & l. ul. D. de his qui ſunt ſui vel alie. l. omnes 17, §. 1, D. quæ in fraud. cred. l. naturalis 5, D. de perſcrip. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. ult. C. qui pet. tut. Qua de cauſſa pater naturalis confertur cum filia vulgo quæſita. in l. adoptivus 14, §. 1, D. de rit. nupt. & l. 3, D. de lib. cauſſ. Spuriorum autem diviſio eſt multiplex. Nam alii ex concubinatu naſcuntur, alii ex ſcortatione, alii ex ſtupro, alii ex adulterio, alii ex inceſtu. Vel hoc modo planius: Ex concubina, ex meretrice, ex virgine, vel vidua honeſtæ exiſtimationis, ex adultera, ex cognata, ex ſerva non concubina, aut ex peregrina. l. 25, D. de captiv. ex uxore injuſta; ut ea quę ſine patris iuſſu ducta eſt. Apul. VI: *Impares nuptiæ, & præterea in villa, & patre non conſentiente factæ, legitimæ non poſſunt videri, ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* De quibus omnibus eo, quem propoſuimus, ordine diſſerendum eſt. Ac primum de iis qui ex concubinis naſcuntur. De quibus ipſis nonnihil prius explicandum eſt. Nam earum genera duo in libris noſtris reperio. unum, quod ante Juſtinianum in uſu fuit: alterum, quod à Juſtiniano nove inductum eſt, &

ſuis legibus atque conditionibus deſinitum.

Caput II.

De concubinis, & earum jure.

Ergo, quod ad antiquum jus attinet, *concubina* dicebatur mulier, ſive ſerva, ſive libera, innupta, quam quis non uxoris loco, ſed concubinatus tantum cauſſa, ſine ſtupri crimine, habebat. Nam ſervas quoque pro concubinis haberi ſolitas, patet ex l. denique 8, D. de pignor. l. pe. D. de reb. auct. jud. poſſid. l. ult. C. comm. de manu. &, qui ex iis naſcebantur, ſervi erant; *filiique naturales* dicebantur. l. ult. de his qui ſui vel. l. naturalis, D. de perſcr. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. naturali 7, D. eod. l. ult. C. quand. mul. tut. offic. neque aliud juris, quam alii ſervi, habebant. l. 3, C. de inceſt. nup. Rurſus, harum concubinarum duo erant genera. Nam aliæ, honeſtæ, matronæ, matresf. adpellabantur: veluti ingenuæ; quæ, teſtatione interpoſita, ſeſe alicui in concubinatum dabant. l. 3, D. de concub. aut libertæ; quæ ſuis ſe patronis jungebant. l. probrum 41, D. de ri. nup. l. 3,

§. 1,

§.1, D. de do. int. vir. & uxo. l. si uxor 13, D. de adult. ubi matronæ & matresf. adpellantur. atque adeo traditur, eas, si sese alteri prostituerint, adulterii accusari posse: non tamen jure mariti, sed jure extranei. Aliæ vero, probrosæ & turpes habebantur; veluti quæ, libertæ, sese alteri quam patrono in concubinatum tradebant. d. l. probrum. & l. cum tabulis 16, §.1, D. de his quæ ut indig. De quo, §. idcirco, paulo copiosius explicandum est; quoniam ex eo maxime tota pendet illa disputatio; An ex concubina nati, spurii, & vulgo quæsiti, dici antiquo jure possent. Cum enim viri unius cum una muliere concubinaria consuetudo est, neque sine patre certo natus ex ea filius videtur, neque vulgo quæsitus. Huic hominum nonnullorum disputationi obiicimus primum auctoritatem l. 2, & 4, D. und. cog. itemque §. vulgo, de succ. cogn. ubi traditur, bonorum possessiones unde cognati iis concedi qui spurii & vulgo quæsiti sunt. de quibus enim potius illud accipiendum est, quam de iis qui ex honesto concubinatu nati, & jure civili probati sunt? qui si spuriorum nomine non intelliguntur, ecquonam, quæso,

alio nomine illa bonorum possessio iis deferetur? Præterea Ulpianus, in d.l. cum tabulis, rem omnem perspicue demonstrat. Cujus hanc esse sententiam arbitror, longe ab aliorum opinione dissidentem: *Cassianus senator Rufinam ingenuam, pleno & maritali honore dilexerat, ex eaque puellam suceperat.* Honos autem ille non concubinas, sed uxores facit, extra quam si corpore quæstum fecerint. l. in liberæ, de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de don. int. vir. & uxor. l. 3, D. de concub. l. donationes 31, D. de donat. Cum Cassianus testamentum faceret, filiam illam ex ea conjunctione natam heredem instituit. mortuo Cassiano, legitimi heredes institutionem oppugnabant, hac de caussa, quod dicerent, Rufinam, imprudente Cassiano, vulgo corpore quæstum fecisse: tametsi non palam: ut in d.l. probrum, de rit. nupt. ac proinde tantum abesse, ut illa uxor fuerit, ut ne concubinæ quidem loco habenda sit: stuprũ enim cum ea commissum fuisse. d. l. in liberæ. & l. 3, D. de concub. Imperatores tamen rescripserunt, institutionem valere: quia concubinæ sine dubio hereditatum capaces sunt: sive illæ honestæ, sive probrosæ sint.

ſint. quod ſi cum concubinis teſtamenti factio eſt, multo magis cum iis qui ex ipſis nati ſunt. Poſtremum argumentum ſumi poteſt ex l. Imperatores 29, §. 1, D. de proba. ubi natus ex adulterio uxoris, ſpurius adpellatur: nam, ſi ex uxoris adulterio natus, ſpurius eſt, quãto magis qui ex concubinæ ſcortatione ſuſceptus erit? Atque hoc nimirum illud eſt, quod Papinianus ſcribit, apparuiſſe poſt Caſſiani mortem, filiam illam vulgo quæſitam fuiſſe: hoc eſt, Rufinam, imprudente Caſſiano, vulgo corpore quæſtum feciſſe. Neque movet, quod hæc non Caſſiani, ſed Rufinæ filia nominatur: quia, cum apparuerit, eas nuptias non fuiſſe, Caſſiani filia dici non potuit. Quare, ut rem in pauca conferam, non puto, Rufinam veram uxorem fuiſſe; poſt ejus autem è vita exceſſum, filiam ejus in concubinatum à ſuo vitrico adſcitam eſſe. Et in fine, ut nonnulli putant, corrigendũ, VULGO QUÆSTUM FECISSE APPARUIT. Primum, quia nulla extat litera, unde ſignificetur, puellam iſtam in concubinatum habitam fuiſſe. Deinde, arbitror, ex l. 1, §. 2, D. de concub. privignæ concubinatum pro nefario & flagitioſo numerari. quando-

quidem, utrum mulier patri se & filio prostituerit, an vero vir cum matre & filia rem habuerit, nihil intersit. l. si qua mihi 12, §. 1, D. de rit. nupt. Præterea, quorsum, quæso, ad propositum illa adjectio pertineret, puellam vulgo quęstum fecisse? Atque hæc quidem & de veteris juris concubinatu & de primo spuriorum genere dicta sint. Secunda species spuriorum, est eorum propria, qui ex meretrice nati sunt. Tertia vero eorum, qui ex virgine, vel vidua honestæ existimationis, quæsiti sunt. de quibus testatur l. si qua illustris 5. C. ad Orphi. & l. privignus 7, D. de grad. l. ex libera 6, C. de suis & legit. Quarta, eorum est, qui ex adultera nati sunt: de quibus apertissime loquitur l. Imp. D. de probat. & Gaius lib. Inst. 1, c. 4. Quinta eorum, qui ex cognata per incestum suscepti sunt: de quibus l. spurii 6, D. de decurionib. & l. 2, C. Th. de incest. nupt. & Gaius, lib. Inst. 1, c. 4. Unde Ulp. reg. tit. 5, *Si quis*, ait, *eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi non fiunt, sed, quasi vulgo concepti, spurii sunt.* Hæc cum ita sint, tamen, ut in plerisque aliis juris nostri quæstionibus, di-
sciplinæ

ſciplinæ cauſſa, ſingulæ res ſingulis nominibus diſtinguuntur. Similiter in hoc tractatu, interdum vulgo quæſiti nomen ei proprie & peculiariter tribuitur, qui ex ea, quæ corpore quæſtum fecit, natus eſt; & ab eo ſeparatur, qui ex honeſta concubina ſuſceptus eſt: velut in l. privignus 7, D. de gradibus & adfin. Similiter ſpurius ab eo qui ex inceſtu natus eſt. l. ſpurii 6, D. de Decurionibus. Sed hæc hactenus. Nunc conſequens eſt, ut de novo concubinarum genere, quod ſolum à Juſtiniano probatum eſt, diſſeramus. Ergo, ex Juſtiniani jure, concubina eſt mulier libera, innupta, quam vir cælebs domi concubinatus cauſſa ſolam habet. Liberam enim concubinam eſſe oportere, ſatis ex eo intelligitur, quod inteſtato ſuccedit. l. ſi qua illuſtris, §. 1, C. ad Orphic. itemque Novel. 89, §. εἴ τις τοίνυν περιῆν. ubi Julianus, *Concubinam*, inquit, *dicimus talem, quæ, libera conſtituta, in domo defuncti erat.* itemque Novell. 18, §. βλέψωμεν, his verbis: εἴη δὲ αὐτῷ κατὰ τὸν οἶκον, ἕως περιῆν, ἐλευθέρα τε γυνὴ, ἐν παλλακῆς σχήματι συνιοῦσα. Quinetiam Juſtin. in l. ult. C. commun. de manum. ſtatuit, ut, ſi quis forte ancillam ſuam

pro concubina habuerit, neque de ipsa, natisve ex ea, quidquam in testamento statuerit: tum & ea, & ex illo concubinatu nati, post domini mortem liberi sint. Innuptam autem esse eam oportere, non modo Justinianico, sed etiam vetere jure, propter adulterii crimen, superius dictum est. ex l. si uxor 13, D. de adulter. Addidimus autem, concubinam à viro cælibe tantum haberi posse, propter Constantini constitutionem in l. 1. C. de concub. & l. ult. C. commun. de manumiss. Qua ex re differentia inter veteres concubinas & has recentes intelligitur. Nam, ut in commentario de verbis juris docuimus, jure vetere etiam maritis habere concubinas licuit. Solam autem, addidimus, propter hæc Justiniani verba, quæ in utraque illa Novella posuit: Εἰ δὲ ἐκκεχυμένα τὰ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῷ γένοιτο, καὶ ἄλλας ἐπ' ἄλλαις ἐπεισαγάγοι τῇ προτέρᾳ παλλακὰς, καὶ πλῆθος ἔχοι γυναικῶν πορνευομένων, (οὕτω γὰρ εἰπεῖν κάλλιον,) μισητὸς μὲν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος, &c. id est: *Quod si profusa ipsius libido fuerit, &, præter primam concubinam, alias super alias inducat, pluresque habeat meretrices, (sic enim verius adpellandæ sunt,) odio is nobis erit: neque hujus legis beneficio*

beneficio

beneficio fruetur. Hæc cum ita ſint, illud intelligi debet, è quinque ſpuriorum generibus, quæ antiquo jure probabantur; quatuor à Juſtiniano ſublata fuiſſe: unumque id ſolum eorum comprobatum, qui ex concubinis nati eſſent: quos Græco nomine νόθυς, interdum etiam ex Romana conſuetudine φυσικὺς, adpellat. quorum tamen duo hæc genera obſervavimus. unum eorum, qui ex certis concubinis: alterum eorum, qui ex non juſtis uxoribus ſuſcepti erant: id eſt, ex iis mulieribus, quæ uxorum quidem animo habebantur, ſed, contra leges & præſcripta Juſtiniani ductæ, uxorum jure non cenſebantur. Quod Juſtinianus, in fin. Novellæ 74, his demonſtrat verbis: Εἰ δὲ παρὰ ταῦτα γένοιτο, μὴ μέντοι ἐκ καταδεδικασμένης προσέλθοιεν συναφείας, ἔσονται νόθοι· καὶ τῆς παρ' ἡμῶν φιλοτιμηθέντων τοῖς νόθοις, εἴ τε ἐκ διαθήκης, εἴτε ἐξ ἀδιαθέτου, τεύξονται.

Cap. III.

De ſpuriorum & nothorum jure veteri & novo.

Nunc proximum eſt, ut de ſpuriorum jure conſideremus. Hæc

autem consideratio duplex est. primum ex veteris juris ratione: tum deinde ex novi, quod à Justiniano introductum est. Ac veteris quidem juris ratio hæc fuit, ut spurii omnes, gentilitatum & adgnationũ juris expertes essent: quippe cum adgnatio à patre sit: patrem autem spurii non habeant. l.2, & l.4, D. und. cognat. Sed cum vulgo concepti matrem sequuntur, ut ait l. cum legitimæ 19, D. de stat. hom. ac proinde cognationem per matrẽ adepti sint: quod caput prætor in edicto de cognatis posuit: id caput etiam ad spurios productum est. d.l.4, & §. vulgo quæsitos, de succ. cogn. Quod cum ita sit, facile intellectu est, quam inepte à nonnullis dubitetur, utrum spurii cives Romani, an vero peregrini essent. Quamquam ejus rei dubitationem Justinianus, initio Novell.89, adtulisse videtur: ubi sic scribit: Τὸ τῶν νόθων ὄνομα τῇ Ῥωμαίων νομοθεσίᾳ πρώην οὐ διεσπούδαστο· οὐδέ τις ἦν περὶ αὐτὸ φιλανθρωπία, ἀλλ' ὡς ἔκφυλόν τι καὶ παντελῶς ἀλλότριον τοῦ πολιτεύματος ἐνομίζετο. Nam, si nothi pro exteris & plane à civitate alienis numerabantur: quomodo Rom. cives haberi potuissent? Quod etiam video Alciatum adfirmasse,

firmasse,

firmasse, lib. parerg.4, cap.6. Sed, cum, in l.1, §.2, D. ad Tertyl.& §. 2, ad Orphic. legitima matris hereditas iis ex Orphiciano S.C. deferatur: item, in l. 2, & 4, & l. Modestinus, D. und. cogn. & §.3, de succ. cog. bon. possessio unde cognati, iis & inter se, & inter matrem & ipsos concedatur: quid stultius est, quam dubitare, an cives R. fuerint? Praeterea, cum in l.4, D. de in jus voc. in jus vocatio iis adversus matrem denegetur; perspicuum est, eam adversus alios omnes iis dari. l.ex eo 18, D. de testib. Item, videmus, eos heredes institui, & cum iis testamenti factionem esse. in l. cum tabulis 16, §. quoniam, D. de his quae ut indign. & l. Lucius 45, D. de vulg. subst. l. Lucius 88, §. Damae, D. de leg. sec. l. ult. D. de jur. delib. l. omnes 17, §.1, D. quae in fraud. cred. neque id tantum, verum etiam, de inofficioso matris testamento quaeri posse: l. si suspecta 29, §.1, D. de inoff.test. item in l.3, §.1, & l.6, D. de decur. spurios in decurionum ordinem adlegi: atque adeo etiam eos, qui ex incestu nati sunt. Ad illa ergo Justiniani verba, quae sane nimium effuse concepta sunt, ita respondendum est: spurios omnis civi-
lis

lis juris expertes fuisse, dumtaxat quod ex adgnatione conparatur. quoniam, ut ait Ulp. in l.4, D. und. cog. adgnatio per patrem quæritur: spurii autem patrem non habent. Itaque nihil nos moveat, quod eodem loco Alciatus obiicit ex l.1, & l. nec apud, C. de inst. hered. & l.1, §.2, D. leg. sec. nam ibi nulla omnino spuriorum mentio est: sed deportatorum aut peregrinorum dumtaxat. Denique ἀλλότριον Justinianus eadem immoderatione dicendi usurpavit, qua usum eundem videmus, in Novella 153, de infantib. exposit. & Constantinum, in l.1, C. de natur. lib. Atque hæc quidem juris antiqui ratio fuit. Justiniani autem Novellis constitutionibus omnes (ut superius dictum est) spuriorum species, præter unam nothorum, sublatæ sunt. Nothos autem definit, qui ex concubina nati sunt: hoc est, ex muliere innupta, quam vir cælebs domi concubinatus caussa solam habuit. Hujus autē juris origo prima ad Constantinum imp. referenda est: quemadmodum testatur Justinianus, initio Novell. 89, & Zeno, in l. divi 5, C. de natur. lib. Sed ea ratio, semel ab illo inchoata, postea à consequentibus imperatoribus miri-

mirifice amplificata eſt, uſque ad tempora Juſtiniani: hoc eſt, per ſpatium annorum ducentorum. Ergo de Juſtinianico jure videamus. Id autem duplex eſt. nam prius, eſt de ſpuriorum conditione: alterum, de legitimatione. Spuriorum ergo conditio hæc à Juſtiniano definita eſt, ut ex inteſtati cauſſa, ſi quidem juſti liberi extent, boni viri arbitratu alantur: ſi non extent, ſextans eis debeatur. Ex cauſſa vero teſtamenti, ſi juſti extent, ſola eis uncia relinqui poſſit. ſi teſtatoris parentis extent, bes: ſi ſoli, quantumvis. Novell.89. at in matris bonis, ut pro juſtis liberis habeantur. l. ſi qua illuſtris, C. ad ſenat. Orfic. Hoc autem loco aliquot pragmaticorum quæſtiones neceſſario tractandæ ſunt. Quarum prima hæc eſt: An nothis aliqua legitima debeatur. Qua quæſtione nihil abſurdius fingi poteſt. Nam, cum legitimâ in locum querelæ inofficioſi introducta ſit, quomado pater in illos inofficioſus dici poterit, cum juſtis liberis exiſtentibus non liceat ei amplius uncia illis relinquere? ut modo ex Novella 89 dictum eſt. Etſi autem ex cauſſa quidem inteſtati, ſi juſti liberi non extent, ſextans iis dedeatur:

qua

qua de caussa tertia sextantis pars eorum legitima esse videretur: tamen, cum legitima non nisi ex testati caussa debeatur: quomodo inofficiosus dici poterit, qui etiamsi inofficiosissimus esse cupiat, tamen non nisi in uncia esse possit? Quare concludendum arbitror, nihil iis legitimæ nomine deberi: sed ejus nomine alimenta boni viri arbitratu adtribuenda esse. Altera quæstio est:: An filiæ nothæ dos à patre debeatur. Nam extat Ulpiani testimonium, in l. uxorem 41, §. pater naturalis, D. de legat. 3. ubi aperte scribitur, patrem non teneri dotem spuriæ filiæ constituere. Indeque vulgaris nata opinio est, patrem nothis puellis dotem non debere. Sed videamus, an lex illa nihil ad jus novum, hoc est, à Justiniano inductum, pertineat. nam jure antiquo pater naturalis filiam alere non cogebatur. l. 5, §. 2, D. de adgnoscend. lib. tantum abest, ut dotare teneretur. Sed cum jure novo boni viri arbitratu alimenta debeantur, statuendum putarem, ex boni quoque viri arbitratu, pro facultatum paternarũ modo, ei dotem, quæ quodammodo alimentorum locum obtinet, constituendam esse. Tertia quæstio est: Ad quem dos,

dos, si qua nothæ constituta est, soluto matrimonio revertatur. De quo quia nihil toto jure constitutum est, non dubitarem, ad eum modum nobis respondendum esse, quem de ceteris dotibus in lib. de Dotib. explicavimus.

Cap. IV.

De nothorum paternis & maternis hereditatibus.

Nunc consequens est, ut de nothorum hereditatibus differamus. Nam Justinianus, Novella 89, §.13, statuit, ut, quod jus nothis in parentum hereditatibus tribuitur, idem parentibus in illorum successionibus concedatur. Quod non ita facile ad explicandum videtur. Nam, siquidem nothus liberos habeat, verum est, patrem ipsius egentem, arbitratu viri boni, ipsius facultatibus alendum esse. Quod ad alterum caput adtinet, quo constitutum est, ut, si pater justos liberos non habeat, sextans notho, decunx legitimis patris heredibus adtribuatur: non video, quemadmodum in nothi persona reciprocari possit. Nam, si nothus liberis careat, non sextans, sed as integer

patri

patri debebitur. ex caussa autem testati, jus hoc manifestum est, ut nothus, liberos habens, patri suo unciam relinquere debeat. sed si pater liberos non habeat, patrem habeat, dictum est, eum posse bessem notho relinquere, trientem patri debere. quod quemadmodum contrariam in partem verti possit, obscurum est. pater enim patri suo trientem tantum debet: cum notho bessem relinquat. at nothus, liberos non habens, poterit extraneis bessem relinque: suo vero patri, trientem. Postremus autem articulus, in quo dictum est, si pater neque patrem, neque liberos habeat, totum assem posse notho relinquere: reciprocationem non admittit. Quæ quidem omnia de patrum hereditatibus ultro citroque deferendis dicta sunt. Nunc de maternis videamus. Nam antiquo jure multiplex spuriorum jus in maternis hereditatibus fuit. Septuplex autem observavimus. Primum, ut ex Orphiciano S.C. matris intestatæ heredes essent legitimi. l.1, §.2, C. ad Tertyl. §.2, de Orphic. Secundum, ut iis legitima in bonis maternis deberetur: alioqui inofficiosi querela uterentur. l. si suspecta 29, D. de inof. test. Tertium, ut bo-

ut bonorum poſſeſſio unde cognati iis deferretur. l.2, l.4, D. und. cogn. §. vulgo quæſitus, de ſucc. cognat. Quartum, ut mater illos alere cogeretur. l.4. l. ſi quis à liberis 5. §.1. D. de adgnoſ. lib. Quintum, ex Juſtiniani conſtitutione, ut una cum juſtis liberis æquis ex partibus ſuccederent. l. ſi qua illuſtris 5, C. ad Orfi. Sextum, ut patronæ liberi vulgo quæſiti, materni liberti bonorum poſſeſſionem acciperent l. patronæ 18, D. de bon. libert. Septimum, ut mater iis tutorẽ petere cogeretur. l. ult. C. qui pet. tut. Verum exoritur quæſtio, utrum jus illud omne per Juſtiniani Novellam confirmatum, an vero abrogatum ſit? Quod potius videtur: cum §.1 ita ſcribat: Καλῶς ἔχειν ᾠήθημεν, ἐν μιᾷ διατάξει τὸ πᾶν συναγαγεῖν, ἥτις ἀντὶ πάντων ἀρκέσει τὰ περὶ τῶν νόθων διορθῶσαί τε καὶ νομοθετῆσαι. id eſt, *Optimum factu putavimus, jus omne de nothis unam in conſtitutionem conferre, quæ pro omnibus ſufficiat, ad ea, quæ ad nothos pertinent, & emendanda, & conſtituenda.* Cum enim dicat, ſe jus nothorum omne in eam Novellam contuliſſe, omne, quod reliquum eſt, abrogaſſe intelligitur. Alterum argumentum ſumi poteſt ex §.4. ubi Juſtinianus

ſcri-

ſcribit, eum nothum, qui legitimatur, ſoli patri legitimum fieri: reliquis omnibus patris adgnatis,cognatiſve,non fieri; neque ullam cum ejus cognatione partem aut communionem habiturum. Tertium, quod, cum in Novellam 118 omne jus legitimarum hereditatum contulerit, in Novellam autem 18 omne id, quod eſt de Falcidia liberorum: nullam tamen in utraque ſpuriorum mentionem faciat. Atque hæc quidem ita diſputari poſſunt: ſed cum Juſtinianus nihil de maternis nothorum hereditatibus ſtatuerit,probabilius arbitror, ubi de juris antiqui abrogatione non conſtat, eo ſtandum eſſe.arg. l. ſancimus, C. de leg. præſt. & l. præcipimus, C. de adpell.

CAP. V.

An nothi ex nobilibus nati, nobilitatem retineant.

DEINCEPS illa tractanda quæſtio eſt, de qua paſſim à pragmaticis diſputatur: An nothi, ex nobilibus parentibus nati, nobilitatem retineant? Videndum eſt autem, quid utramque in partem adferri poſſit. Cum enim maternam

nam cognationem retineant, qua de caussa bonorum possessio unde cognati inter ipsos defertur; l.2, l.4, l. Modestinus, D. unde cognat. difficile dictu est, eos posse cognationem sine nobilitate retinere. quippe, cum matris conditionem sequi dicantur. in l.1, in fi. D. ad municip. l. cum legitimæ 19, l. lex naturæ, D. de stat. hom. Præterea, quod ad novum jus attinet, hodie nothi sine patre dici non possunt. Nam ex Novellis Justiniani tam certum habent patrem, certamque matrem, quam qui ex justissimis nuptiis procreati sunt. Itaque etiam ab intestato patri heredes designantur. Quodsi legitimati sunt, quia tunc in patrum potestatem redacti sunt; ut posterius intelligetur ex l. ult. D. de adopt. & ex l. ult. D. de his qui sunt sui vel alie. probabiliter disputari posset, eos suitatem usquequaque adeptos esse; quasi jus suitatis individuum sit; quemadmodum videmus, in l. qui in provincia 57, §.1, D. de rit. nupt. statum eorum, qui ex incestu nati fuerant, ab imp. ita confirmari, ut plane pro legitimis habeantur. Sic videmus, in l. divi 5, C. de nat. lib. legitimatos duobus locis adpellari suos, & potestati patris

patris ſubjectos : item in l.6, & l.7, eod. tit. Contra tamen, quod ad matris familiam attinet, illa pugnant. Primum, quod nobilitas jure noſtro definitur claritas generis : ac proinde ex majorum origine defertur. l.1, C. de dignit. Spuriorum autem origo ex eo tantum die, quo nati ſunt, numeratur. l. ejus qui 9, D. ad municip. *Ejus*, inquit, *qui juſtum patrem non habet, prima origo à matre, eoque die quo ex ea editus eſt, numerari debet*. Præterea mulier familiæ ſuæ & caput & finis eſt. l. pronunciatio 195, in fi. de verb. ſign. fœminarum autem liberi in familia earum non cenſentur. l. ſeq. eod. Denique Juſtinianus, in l. ſi qua illuſtris, C. ad Orphic. ſi bene lex attendatur, concubinatus & ſpuriorum nomen à nobilibus fœminis apertiſſime removet. Etſi autem novo jure certum patrem habeant, tamen non filii jus adipiſcuntur : quia ſuitas, filiatio, adgnatio, cognatio, ſunt, uti ſuperius diximus, individua. l. quæſitum 34, D. de adopt. Quod autem ad legitimatos attinet, jus antiquum, quo per principis reſcriptum ſuitatem adipiſcebantur, aperte per Novellam abrogatum eſt : ubi Juſtinianus ſanxit, ut legitimati

ſoli patri legitimati ſint, non etiam generi: idque certæ dumtaxat portionis cauſſa. Unde adparet, legitimationem eſſe jus quoddam definitum, & certis tanquam terminis ita circumſcriptum, ut longius produci non poſſit. Cum autem claritas generis per totam familiã diffuſa & plane individua ſit, atque in adgnatione & gentilitate poſita: quomodo ex ea ſola parte nobilitatem adſequerentur? Præterea, nobilitas, eſt jus familiæ: cujuſmodi eſt jus ſacrorum. l. familiaria 5, D. de relig. l. jus familiarum, & l. pen. C. eod. Atque hæc quidem ex noſtris libris, & Juſtinianici juris ratione ſic diſputantur. Sed, cum nobilitas omnibus ætatibus ex variis cujuſque gentis inſtitutis æſtimata ſit, conſentaneum eſt, receptam conſuetudinem ſequendam eſſe: quemadmodum videmus, apud Germanos, Venetos, aliaſque gentes nonnullas, ſpurios poſtremorum hominum numero haberi: apud Delphinates autem, quod Guido Papius teſtatur, eos, qui ex nobili patre nati, & ab eo adgniti ſunt, nobiles cenſeri. Jure vero civili, quod libris noſtris continetur, abſurdum eſt, exiſtimare, nobilitatem iis etiam per legitimationem

nem concedi. Legitimatio enim, ut constat ex Novel. 89, jus ex sola patris persona tribuit. nobilitas autem, totius generis & familiæ communis est. Ea vero jura esse inter se diversissima, perspicue traditur in l. 3, D. de interd. & relegat. Atque hæc quidem de primo nothorum gradu ita se habent. Ante vero quam ad legitimationem accedamus, pauca de secundo dicenda sunt. nam Justinianus, d. Novel. 89, §. 12, in fin., statuit; ut, quæ in Codice de istjusmodi nepotibus dicta sunt, teneantur. Constitutum autem fuerat in l. ult. C. de natur. lib. ut, sive ex justo filio nepos naturalis susceptus esset, sive ex naturali filio justus nepos: si justi liberi extent, unciam ei relinqui liceat: sin minus, quantumvis. Ab intestato vero, ut hujusmodi nepotibus successionis jus nullum esset. Quid ergo, si avus, quo de agitur, patrem habeat? an bessem relinquere nepoti poterit, ut patri suo trientem legitimarium relinquere cogatur? Quod certe prima specie videtur: sed constitutionis illius verba repugnant. *In nepotibus*, inquit, *non eadem observatio est, ubi legitima soboles minime facit impedimentum.* Item: *Ea enim subsistente, veterum constitu-*

ſtitutionum tenorem, &c. Quod cum ita ſit, nulla ſobole ſubſiſtente, ſequi videtur, ut veterum conſtitutionum tenor non obſervetur: ac proinde nepos ab avo inſtitui in beſſe non poſſit. Quod ſane concoquere non poſſum. Et, vere ut dicam, nimium perplexe ac tenebricoſe lex illa concepta eſt. Nam, ſi pater ſuo notho tantumdem poteſt relinquere, quidni avus legitimo nothi filio perinde, ut cuivis extraneo, poterit?

CAP. VI.

De legitimatione. Et quatuor tractatæ quæſtiones in hoc argumento.

HACTENUS de ſpuriorum jure & conditione ſatis dictum eſſe arbitramur. nunc tempus eſt, ad eorundem legitimationem accedere. Sed prius, quid ſit legitimatio, conſiderandum eſt. Quod enim vulgo natalium reſtitutio definitur ex Novell. 74, ex parte quidem verum eſt, ſed non ex toto. Natalium enim reſtitutio, jus omne, quod quis integris natalibus adipiſci poteſt, adtribuit. l. 2, de natal. reſt. Legitimatio vero tantum abeſt ut jus adgnationis integrum alicui præſtet, ut ſoli patri legitimum

mum faciat: ab aliis vero omnibus triũ generum adgnatis prorſus eum alienum relinquat. Novel.89,§.4. Quin ne integrum quidem adgnationis jus ei in parentis perſona tribuit: hoc eſt,ut ſuitatem obtineat. quemadmodum, olim factum fuiſſe, argumento eſt l. ult.D.de adopt. Nam legitimationis jus omne hoc eſt. primum, ut juſtis liberis extantibus legitimari nothus, niſi per conjugium & decurionatum, non poſſit. deinde, ut legitimatus ſoli patri ab inteſtato heres ſit: ceteris non ſit. inſtitui tamen ab omnibus heres poſſit: ſed à patré non majore ex parte, quam quæ minima alicui adtributa eſt. Quod cum ita ſit, videndum, an legitimationis definitio commode tradi hæc poſſit: Legitimatio eſt, cum ex concubina ſuſceptus,ita patri ſuo heres ab inteſtato deſignatur, ut etiam inſtitui ab eo heres poſſit: dum tamen ne majorem, quam quivis ex juſtis liberis, hereditatis partem capiat. Quibus verbis omne, ut opinor, legitimatorum jus, quod quidem ad ſucceſſiones pertinet, continetur. Probaturque definitio hæc ex Novell. 74, & Novell.117, §.2. ubi γνησίους ποιεῖσθαι Juſtinianus eos dicit, quos re-

cepta

cepta in Scholis consuetudine legitimari dicimus. Tribus autem modis legitimatio contingit: per decurionatum, concubinæ matrimonium, & principis rescriptum. Primum autem à Theodosio posteriore institutum fuisse, Justinianus testatur in Novel. 89. ejusque constitutio extat in l. 3, C. de natur. lib. sed ea tota ratio à Justiniano emendata, formam hanc habet; ut liberi sive ex concubina, sive ex ancilla suscepti, atque hi quidem manumissi, per cooptationem in curiam, & suitatis, & gentilitatis, & adgnationis jus adipiscantur: aut, si fœminæ sunt, per decurionis matrimonium. Secunda legitimationis ratio, à Constantino primum instituta, postmodum à Justiniano ita confirmata est, ut matrimonium cum concubina contractum, sive ea ingenua, sive libertina, sive serva & postea manumissa fuerit, liberos, & ante & post matrimonium conceptos, legitimos faciat. l. divi 5, l. cum quis 19, & l. seq. C. de natur. lib. & Novell. 89. Tertiam fieri diximus per principis rescriptum: ut, si pater, aut ipsi nothi, ex patris testamento imperatori preces obtulerint, jus legitimorum adsequantur; si modo legitimi non ex-

 tent.

tent. Nam si legitimi extent, nothi non poterunt, nisi per decurionatum & consequens parentum matrimonium, legitimari. eadem Novel. §. *κἀκεῖνο* 9, & §. 11. Ex his igitur patere arbitror, quidnam ad illam quæstionem respondendū sit: an per legitimationem integrum filiifa. jus, hoc est, suitas, adquiratur. Quod propterea videri posset, quia Justinianus, in §. 2, de hered. quæ ab intest. his utitur verbis: *Heredum suorum jura nanciscuntur.* item, *Justos & in potestate patris fieri.* Quibus consentanea sunt quæ ab eodem scribuntur in §. ult. de nupt. & in l. 5, l. 6, l. 7, & l. 11, C. de nat. lib. in Novell. 74, *ὑπεξουσίους ἔχειν.* item, *μηδὲν τῶν νομίμων παίδων διαλλάττοντας.* Sed verius est, legitimatione non integram suitatem adquiri: verum ex parte tantum: hoc est, quatenus ad solam patris personam pertinet. quippe, cum legitimati, ut superius ex Novell. 89 dictum est, ab omnibus aliis patris propinquis & cognatis, ab omni, inquam, ipsius cognatione & familia, plane alieni sint. Quoniam de nothorum jure & legitimatione diximus, superest, ut de ceteris spuriis, quorum quatuor genera superius protulimus, breviter explicemus.

cemus. Summa autem eorum quæ Justinianus de iis ſtatuit, hæc eſt: ut ſpurius aliunde quam ex concubinatu ſuſceptus, neque nothus, neque naturalis adpelletur: neque ullum in patris hereditate, vel ex teſtati, vel ex inteſtati cauſſa, jus habeat: ac ne à ſuis quidẽ parentibus ei alimenta debeantur. Novel. 74, & 89, in fi. Verba autẽ illius hæc ſunt: Τοὺς γὰρ ἀπὸ τῶν καθάπαξ παρ' ἡμῶν μεμισημένων τε, καὶ διὰ τοῦτο κεκωλυμένων γάμων, προϊόντας, οὐδὲ νόθους κλητέον, οὐδὲ μεταδοτέον αὐτοῖς οὐδεμιᾶς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο τιμωρία τῶν πατέρων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ' ὁποσοῦν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυμίας αὐτῶν ἕξουσι παῖδες. Hujus autem hæc: Πρότερον μὲν γὰρ πᾶς ὁ ἐκ συνελεύσεων (οὐ γὰρ καλέσομεν γάμων) ἢ νεφαρίων, ἢ ἰγκέστων, ἢ δαμνάτων προελθὼν, οὗτος οὐδὲ φυσικὸς ὀνομασθήσεται, οὐδὲ ἀποτρεφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἕξει τινὰ πρὸς τὸν παρόντα νόμον μετουσίαν. Sed quæri video, utrum natus ex viro marito & muliere ſoluta in nothorum, an vero in ſpuriorum numero cenſeatur. Qua quæſtione vix ulla abſurdior eſt. Et tamen pragmatici, ut opinor, omnes, nothorum iis jus ſine controverſia concedunt. in his Alexander, Salycetus, Paulus Caſtrenſis, Socinus,

&, qui argutiſſime hanc ſententiam defendit, Philippus Decius, conſil. 306. Primum autem & ſummum illorum argumentum ducitur ex l. 1, C. de adulter. quaſi ea lege tradatur, mariti ſcortationem lege nulla vindicari. Itaque ſic argumentantur: Soli ex damnato concubitu procreati ab hereditatibus repelluntur. Scortatio mariti, lege non damnatur. Ex ea igitur ſcortatione nati, ab hereditate repellendi non ſunt. Sed adſumtio falſa eſt. Non enim, ſi uxor agere lege Julia non poteſt, ut ibi traditur, continuo verum eſt, mariti ſcortationem legibus non damnari. Præterea, ſi nati ex concubina, quam vir maritus habeat, repelluntur: l. 1, C. de concub. & Novell. 89: atque adeo ex ſecunda concubina ſuſcepti: ut Novell. 18, & 89: quanto magis, qui ex ea, in qua ſtuprum aut ſcortatio committitur, repudiandi ſunt? Denique, quo nomine inteſtati hereditatem peterent, cum neque nothi, neque naturales adpellentur, ut Juſtinianus in fin. Novell. 89 apertiſſime teſtatur? Sed de matris hereditate Socinus urget vehementius. nam, olim ſpurios omnes matri ſucceſſiſſe, ſuperius dictum eſt. quod ſi abrogatum

gatum non fuit, quidni etiam nunc valeat? Quæ fuit mens aut Socini, aut aliorum, cum illa tam dilucida verba l. si qua illustris, C. ad Orfic., non animadverterunt? *Si concubina procreaverit liberos ex licita consuetudine, ab homine libero habita*, &c. Quid enim planius dici potest, ut intelligatur, si non licita consuetudo fuerit, matri liberos non successuros? Altera eorumdem quæstio, aliquanto obscurior, hæc est: An ex meretrice natis relinqui testamento possit. Quod illi summa contentione defendunt, hanc unam ob caussam, quia meretricius concubitus extra legis pœnam est: l. si ea quæ, & l. quæ adulterii, C. de adulter. ac proinde ex meretricio concubitu nati, inter eos, qui ex damnato concubitu nati sunt, censendi non sint. Quid ergo est? Qui in Novell. 18, & rursus Novell. 89, tam acriter eos repellit qui ex secunda concubina procreati sunt: eosne admittet, qui ex meretrice, quæ longe tetrior est, suscepti erunt? Quorsum igitur Novell. 69 tam aperte exquirit, ut, qui ad legis beneficium admittentur, nati sint ex concubina, domi retenta, nomine & titulo concubinæ? τοῖς γὰρ τοιούτοις μόνοις ταῦτα νομοθετοῦμεν,

ἔνθα παντελῶς ἀναμφισβήτητός ἐστιν ἥ τε τῆς παλλακῆς κατὰ τὸν οἶκον σχέσις, ἥ τε τῶν παίδων ἐκεῖσε γονὴ καὶ τροφή. Neque mihi ſophiſta neſcio quis cavilletur, ibi de cauſſa inteſtati Juſtinianum loqui: cum ſatis conſtet, omnem illam concubinarum & nothorum definitionem non ad illius loci anguſtias reſtringendam, ſed fuſe ad integrum Novellæ diſcurſum producendam eſſe, ut verba illa modo prolata demonſtrant. Denique, ne multis morer, contendo, ſcortationem omnem ex novo jure Novellæ 14, quæ eſt de lenonibus, inter damnatos concubitus numerandam eſſe: cum aperte Juſtinianus ibi ſanxerit, ne meretrices vel palam in fornicibus & lupanaribus, vel clam in ædibus privatis habeantur, ſed omnes è Chriſtianorum civitatibus tanquam peſtes exterminentur. Ad hunc ipſum locum illa quoque vulgaris pragmaticorum quæſtio pertinet: An parentes natis ex damnato concubitu alimenta debeant. quippe cum imp. Novella 89, in fin., his utatur verbis: οὐδὲ ἀποτραφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἕξει τινὰ πρὸς τὴν παρόντα νόμον μετουσίαν. Et Novell. 74: ἀλλ᾽ ἔστω καὶ τοῦτο τιμωρία τῶν πατέρων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ᾽ ὁτιοῦν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυ-

πιθυμίας αὐτῶν ἔξεισι παῖδες. Quo eodem illud Ulpiani pertinet, in l.1, §,2, D. de adgnosc. lib. ubi ait, patrem cogi alere filiam, dum tamen juste quæsita sit. Denique, si iis alimenta legare liceat, fraudis facultas dabitur: cum id legatum in totam vitam pertineat. l. Mela ait, D. de alim. legat. Contra tamen illud pugnat quod dici solet, acerbum esse, parentum delicta liberorum pœnis lui: l. crimen, D. de pœn. l. spuriis 6, D. de decurionibus, item, naturæ legem, & sanguinis vim, civili ratione non extingui, §. ult. de legit. adgnat. tut. & l. eas obligationes 8, D. de capit. minut. Qui vero alimenta denegat, necare videtur. l. necare 4, D. de lib. adgnosc. Ut in pauca conferam, cum eos alere mater jure civili jubeatur, d.l.5, §.1, D. de adgnosc. lib. ex æquo & bono statuendum putarem, si mater, unde ipsos alat, non habeat, & fortunæ tenuis sit, non modo patri licere iis alimenta relinquere, sed etiam magistratus imperio cogendum esse, usquedum sese spurii exhibere possint. arg. d. l.5, §. sed si filius, eod. Legare autem iis tamquam extraneis, nullo modo permittendum est: ne, quod una ratione prohibitum est, altera con-

cedi videatur: contra l. ſcire oportet, §.1, D. de tut. & cur. &, quod in eorum odium inductum eſt, ut ἀλλότριοι cenſeantur, in eorum favorem contorqueatur, contra l. ſi quis ſolidum, D. de hered. inſt. Quod enim Pragmatici quidam obiiciunt ex l. extraneum, C. de hered. inſtit., plane abſurdum eſt. non enim quia extranei ſunt, propterea illis legare non licet; ſed, quia Juſtiniani lege, ut indigni & incapaces, repudiati ſunt. quemadmodum deportatis non propterea legare non licet, quia extranei ſunt, ſed quia peregrini, & civitatis jure multati ſunt. Nunc de nepote, qui ex ſpurio natus eſt, videamus. Nam Bartholus, conſil. 118, quem alii ſecuti ſunt, reſpondit, eum inſtitui heredem poſſe, propter l. emancipatum 7, D. de ſenat. l. 3, D. de interdict. & releg. l. 1, §. pen. D. cont. tab. Verum animadvertere debuerat, leges illas agere de nepote, cui jus adgnationis una cum hac luce quæſitum eſt. quod in his nepotibus locum non habet. Præterea, illo Bartholi inſtituto magna fraudandæ legis facultas aperitur: quia uſusfructus ſaltem ad patrem ſpurium reverteretur. l. cum oportet 6, C. de bon. quæ lib. Et, cum

avi

avi in nepotem benevolentia per filii perſonam tranſeat, l. dotem 6, D. de collat. bon. hoc caſu, avi in filium benevolentiæ locus, jure quidem civili, nullus eſt. Sequitur illa diſputatio: An ſpurii, ſive, ut pragmatici loquuntur, baſtardi nomen, conviciandi animo in quempiam conjectum, injuriarum actionem ei pariat. Cujus quæſtionis argumentum noſtri ſumſerunt ex l. 3, D. de lib. & poſt. cum pater in ſuo teſtamento ita locutus eſt: Ex mea uxore natus exheres eſto. Quod non arbitror; cum injuriarum actio, non ex adfectu tantum conviciantis, ſed ex eventu, id eſt, læſa alterius exiſtimatione, naſcatur. l. eum qui 18, D. de injur. Si tamen legitimatus ſpurius fuiſſet, quoniam per legitimationem illa macula eluitur: dandam actionem exiſtimarem. cum etiam ei, qui, ut debitor, adpellatus eſt cum debitor non eſſet, ea actio concedatur. l. item apud 15, §. ſi quis, D. eod. tit. Antequam autem finem huic libro imponamus, operæprecium eſt, veteris & novi juris comparationem breviter ſtrictimque percurrere. Nam illo jure, quinque ſpuriorum genera, æqueque omnia, probabantur: novo jure, unum

dumtaxat, nothorum ſcilicet. Illo, ſpurii jus cognationis habebant: hoc, non habent. Illo, legitimi matris heredes erant: hoc, ſunt etiam matris heredes, atque adeo, juſtis extantibus liberis. l. ſi qua illuſtris, C. ad Orphic. Illo, legitimam in matris bonis habebant: hoc, neque in patris, neque in matris, habere poſſunt. Illo, patris inteſtati nulla ex parte heredes erant: hoc, patris inteſtati ex ſextante tantum heredes ſunt; ſi modo juſti liberi non extent; nam ſi extent, boni viri arbitratu alendi ſunt. Illo, à patre inſtitui quavis ex parte poterant: hoc, à patre, ſi juſti extent, non plus uncia; ſi parentes, beſſe; ſi neutri, aſſe integro locupletari poſſunt. Illo, per ſolum principis reſcriptum legitimari poterant: hoc, duobus amplius modis, per decurionatum, & inſequens matrimonium. Illo, juſtis extantibus, legitimari non poterant. primum, quia per ſolum principem legitimabantur. deinde, quia non tam bona erant conditione quam adoptati. conſtat autem, eum, qui juſtos habet liberos, adoptare non poſſe. l. nec ei 17, §.3, D. de adopt. Hoc vero jure, juſtis extantibus, per matrimonium & decurionatum legitimari poſ-

poſſunt ; per principem non poſſunt. Novell.74, & aliis ſupra prolatis locis. Quod autem ad veteris & novæ legitimationis comparationem attinet, ſic habendum eſt. Nam ſimilitudo quidem hæc eſt : quod, ſicut antiquo jure legimatus etiam ab inteſtato plane legitimus heres erat ; ita & novo jure: ſicuti cum aliis ab inteſtato pariter æquabiliterque ſuccedebat ; ita hoc jure, juſtis extantibus, ab inteſtato æquabiliter ſuccedit : ſicut olim legitima ei debebatur; ita, hoc jure, cum ab inteſtato ſuccedat, debetur. Differentia autem triplex eſt. nam olim legitimatio uno modo fiebat ; nunc tribus. olim jus ſuitatis integrum tribuebat ; nunc mutilum, & reſpectu patris dumtaxat. olim legitimatus inſtitui à patre quavis ex parte poterat ; nunc non majore ex parte quam quivis ex juſtis liberis.

Cap. VLT.

An Christianis concubinas habere liceat.

Atque hæc quidem ita concluſa ſunto : tametſi quaſi coronidis loco non alienum fore arbitror, vulgatam illam

illam quæstionem explicare; An Christiano jure concubinas habere liceat: cum Justinianus, qui florentissimis ecclesiæ temporibus vixisse creditur, earum habendarum potestatem faciat; dum tamen una dumtaxat, & à viro cælibe, habeatur: quod ipsius ætate à Christianis usurpatum fuisse, nemo, opinor, negaverit. Eo accedit, quod in antiquis religionis nostræ monimentis aliquot, concubinarum mentio fit ejusmodi, ut non aperte damnentur: veluti de Agar, Bala, Zilpa, & illa Gedeonis, quæ non nominatur. Postremo, quod vulgo dictitatur, concubinatum jure Canonico interdictum esse, propter c. dicat aliquis 32, q.4, (bona venia dictum sit,) pugnare apertissime arbitror cum c. is qui non habet, & seq., distinct. 34. ubi ex concilio Toletavo verba hæc proferuntur: *Is qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ sit conjunctione contentus.* Quod enim magnus quidam seculi nostri Theologus, in lib. Jud. cap. 8, verba illa interpretatur de iis, quæ vere concubinæ non erant, sed uxorum aimo domi habebantur, quamvis sollem-

lemniter ductæ non fuissent, nemo ex Justiniani Novellis non videt quam alienum sit: cum perspicue appareat, concubinas domi habere licuisse, neque animo, neque dignitate uxoris. Alioqui enim, liberæ mulieris consuetudinem non pro concubinatu, sed pro matrimonio jure civili haberi, satis constat ex l. in liberæ 24, D. de rit nupt. l. donationes 31, D. de donat. Hæc cum ita sint, tamen, veriorem contrariam esse sententiam, vel hinc licet intelligatur: quia D. Paulus, leges ecclesiis describens, statuit, ut quisque vitandæ scortationis caussa uxorem ducat: &, quoties de maris & fœminæ conjunctione præcepta dat, diserte maritos & uxores nominat: ut facile intelligatur, illam Justinianici seculi maculã fuisse: quemadmodum, de patrum veteris testamenti vitiis in concubinarum & plurium uxorum habendarum consuetudine, satis jam inter nostros theologos convenit. Eodem accedit, quod Leo Philosophus, imp. Constantinopolitanus, illã ætatis Justiniani licentiam repressit: & Novell. 91 constituit, ne Christianis concubinas habere liceat; præclaram illam ex Solomonis proverbiis rationem sub-

ſubjungens, indignum eſſe, cum è fonte ipſo puram aquam haurire poſſis, lutulentam quærere; neque cuiquam difficile ſit, vitæ ſociam & conſortem invenire. Cuius exemplum imitatus Conſtantinus Porphyrogenneta, conſtituit, ut apud Chriſtianos nullum diſcrimen inter concubinatum & ſcortationem putaretur: neque cuiquam Chriſtiani nominis habere concubinas liceret: quemadmodum Harmenopulus teſtatur lib. 4, cap. 7.

FINIS.

Rerum & verborum, authorum item, qui vel emendantur, vel notantur, INDEX.

A.

Ad-

Apu-

Clodius,

Colus

Conſan-

Crines

Festus,

Hasta,

M.

Maritus.

Mercu-

N.

Patris

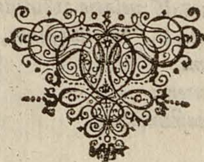
Promit-

T.

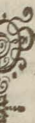
V.

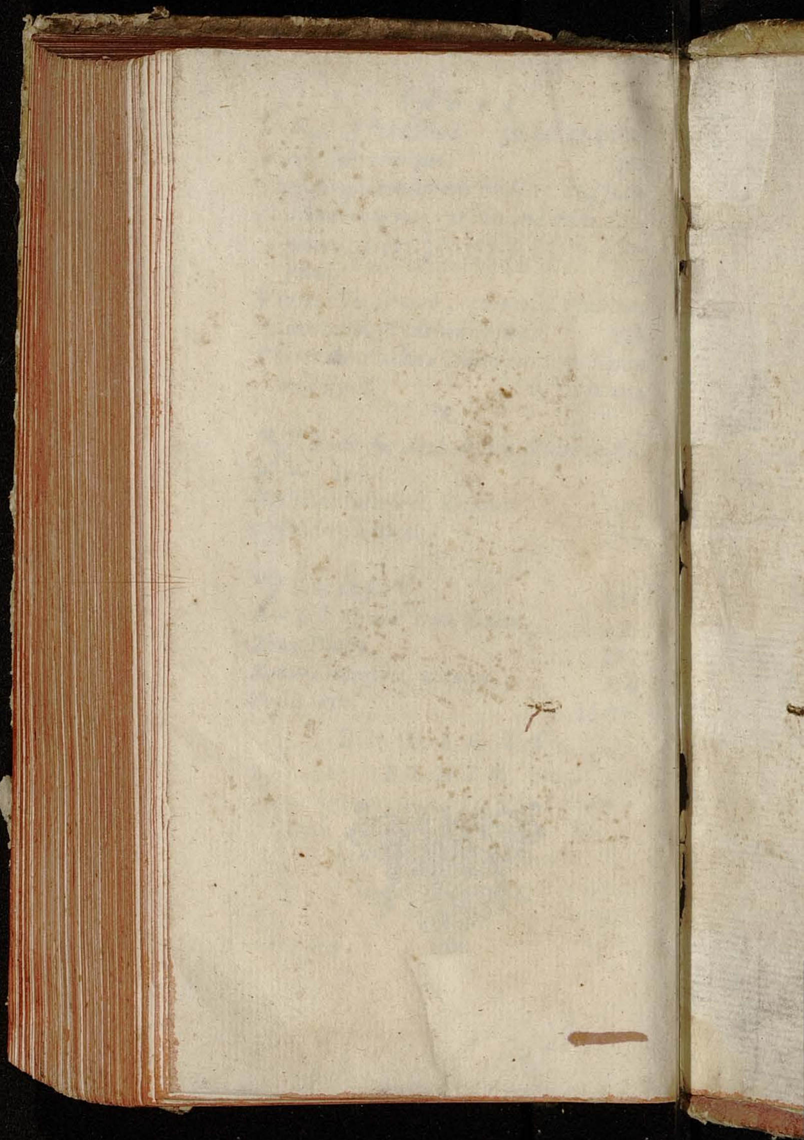
Venus,

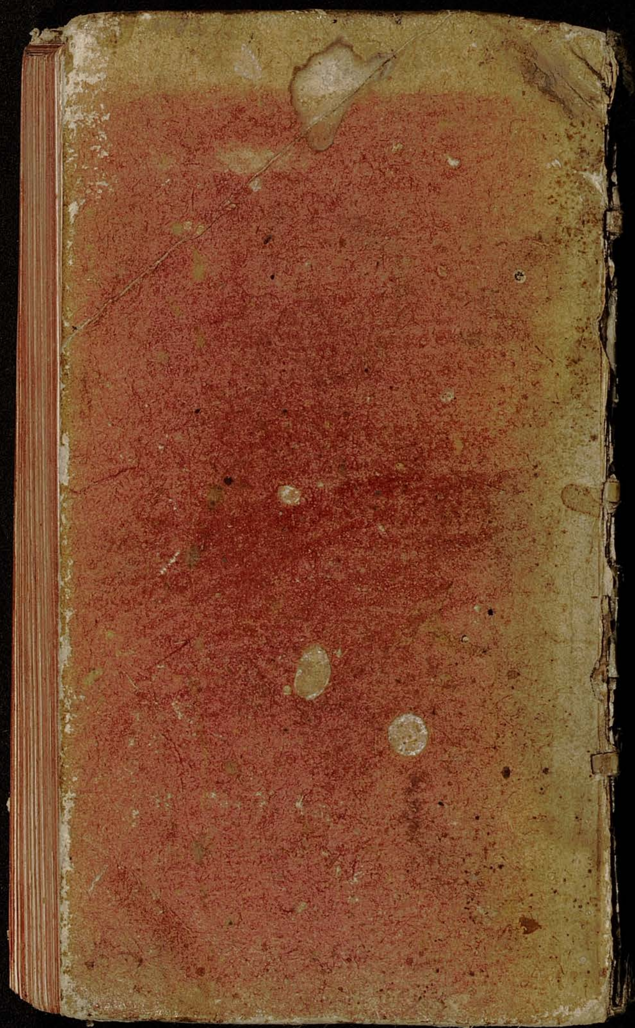
INDICIS
FINIS.

I S

[illegible]
Theol: [illegible]
[illegible]